

การศึกษาเพื่อจัดทำโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟู ย่านสามแพร่ง

นางสาว วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสถาปัตยกรรม ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2543

ISBN 974-13-0200-2

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A STUDY FOR THE PRESERVATION AND RENEWAL PROGRAM OF SAM PRANG DISTRICT

Miss Wimonrart Issarathumnoon

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Architecture in Architecture

Department of Architecture

Faculty of Architecture

Chulalongkorn University

Academic Year 2000

ISBN 974-13-0200-2

วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ : การศึกษาเพื่อจัดทำโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟู ย่านสามแพร่ง (A STUDY FOR THE PRESERVATION AND RENEWAL PROGRAM OF SAM PRANG DISTRICT)

อ.ที่ปรึกษา : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัฐิติ, อ. ที่ปรึกษาร่วม : รองศาสตราจารย์ ดร. ทิพย์สุดา ปทุมมานนท์, 202 หน้า, ISBN 974-13-0200-2

ย่านสามแพร่ง ได้แก่ บริเวณแพร่งนรา แพร่งภูธรและแพร่งสรรพศาสตร์ เป็นย่านประวัติศาสตร์ที่สำคัญแห่งหนึ่งในกรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องจากการเป็นที่ตั้งของวังกรมพระนารายณ์ประพันธ์วงศ์ วังกรมหมื่นภูธเรศธำรงศักดิ์และวังกรมหลวงสรรพศาสตร์ศุภกิจ ซึ่งชื่อของวังทั้งสามแห่งนี้ได้ปรากฏเป็นคำเรียก ย่านสามแพร่ง ในความหมายของการเป็นทางบกเพียงทางเดียวที่ผ่านพระนครชั้นในออกสู่พระนครชั้นนอก นอกจากนี้ ความสำคัญของย่านสามแพร่งยังเกิดจากชื่อเสียงในการเป็นย่านการค้าชั้นนำ และการเป็นแหล่งขายสินค้าเฉพาะเพื่อบริการแก่หน่วยงานราชการที่ตั้งอยู่โดยรอบพื้นที่

เมื่อหน่วยงานราชการทยอยย้ายออกไปจากพื้นที่ ได้ส่งผลให้ย่านสามแพร่งลดบทบาทความสำคัญลง ประเด็นการฟื้นฟูย่านสามแพร่งจึงเป็นประเด็นที่หลายฝ่ายให้ความสนใจ โดยหน่วยงานรัฐบาลท้องถิ่นได้จัดทำแผนการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านสามแพร่งขึ้นเป็นส่วนหนึ่งในแผนอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ และในปี พ.ศ.2541 ประชาชนผู้อาศัยอยู่ในย่านสามแพร่งได้จัดตั้ง ประชาคมคลองคูเมืองเดิมสามแพร่ง เพื่อแก้ไขปัญหาและฟื้นฟูย่านของพวกเขาให้กลับคืนความสำคัญ ซึ่งนับได้ว่าเป็นการอนุรักษ์ที่เริ่มต้นจากชุมชนเป็นครั้งแรกในประเทศไทย

การวิจัยนี้ เป็นการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ที่เปิดโอกาสให้ผู้คนในย่านได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูถิ่นอาศัย โดยอาศัยการศึกษาภาคสนามด้วยวิธีสังเกตการณ์ สัมภาษณ์และวิเคราะห์ข้อมูลตามหลักวิชาการ “ปรากฏการณ์ศาสตร์” เพื่อให้เข้าใจความหมายของย่านจากการอยู่อาศัยของผู้คน ในนัยยะที่เป็น ถิ่นอาศัย ถิ่นปฏิสัมพันธ์ ถิ่นต้อนรับขับสู้ ถิ่นความเชื่อศรัทธาและถิ่นแห่งภราดรภาพในชุมชน และการวิจัยได้อาศัยการประเมินคุณค่าตลอดจนความแท้ของย่านทั้งทางด้านกายภาพและกิจกรรม ด้วยวิธีการของการอนุรักษ์ย่านประวัติศาสตร์และชุมชน ต่อมาจึงทำการเปรียบเทียบความต้องการของผู้คนในย่านกับโครงการในแผนของหน่วยงานภาครัฐ จนได้ผลสรุปของงานวิจัยชิ้นนี้เป็น โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านสามแพร่ง

โครงการอนุรักษ์ที่ได้จากการวิจัย ประกอบด้วย โครงการองค์รวมและโครงการประสาน ยั่งยืน ได้แก่ โครงการชวนชิมอาหารลานภูธเรศ โครงการแพร่งนราถนนแห่งชีวิต โครงการตะลุมภูโรงเรียน-โรงเรียน โครงการแพร่งสรรพศาสตร์ตลาดชุมชนและโครงการตลาดผลไม้เครื่องแบบเครื่องหมายหลังกระทรวง ในการนำโครงการอนุรักษ์ไปปฏิบัติให้เกิดผลเป็นรูปธรรม ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ เสริมสร้างรากฐาน คือการส่งเสริมให้ผู้คนในย่านเห็นความสำคัญและร่วมมือในการอนุรักษ์ เครื่องมือประสาน คือการเลือกรูปแบบองค์กรชุมชนที่มีประสิทธิภาพ ประชาสัมพันธ์โครงการ คือการเผยแพร่โครงการอนุรักษ์สู่สาธารณชน และรัฐบาลสนับสนุน คือการประสานการดำเนินงานอนุรักษ์ ด้วยความเข้าใจระหว่างหน่วยงานภาครัฐและชุมชน

ภาควิชา สถาปัตยกรรมศาสตร์

ลายมือชื่อนิติ.....

สาขาวิชา สถาปัตยกรรม

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....

ปีการศึกษา 2543

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม.....

4274163125 : MAJOR ARCHITECTURE

KEY WORD : LIVING HISTORICAL DISTRICT / MEANING OF PLACE / LOCAL COMMUNITY

WIMONRART ISSARATHUMNOON : A STUDY FOR THE PRESERVATION AND RENEWAL PROGRAM OF SAM PRANG DISTRICT. THESIS ADVISER : ASSIST. PROF. PINRAJ KHANJANUSTHITI, D.Arch. THESIS COADVISOR : ASSO.PROF. TIPSUDA PATUMANON, D.Arch. 202 pp. ISBN 974-13-0200-2.

Sam Prang District, composed of *Prang Nara*, *Prang Poothon* and *Prang Sanphasart*, is one of the most important districts in the historic area of Rattanakosin. It has a name of being a living historical district and it used to be the location of some old palaces. *Sam Prang District* had been recognized as a well-known trade center serving the central government district of this area. When the government offices moved out from this zone, *Sam Prang District* realized it had a crisis of losing its customers. The decline of this district worried the planners and its inhabitants, so master plans for development and conservation were established by local authorities. In 1998, *the Klong Ku Muang Derm Sam Prang Community* was established and it marked the first stepping stone in adopting the bottom-up approach conservation in Thailand.

This research focuses on understanding how the inhabitants have been working on rejuvenating the economic and conservation of *Sam Prang District* through their daily lives and tasks. Five-month-field observations of the area were made. Experimental data included conservation with seven main actors of inhabitants, sketches, photograph and records; all of which were collected. The analysis of the experimental data is grounded in the knowledge and the process of Phenomenology. It is the analysis of five meanings of *Sam Prang District* as *dwelling place*, *dialoging place*, *welcoming place*, *sacred place* and *neighboring place*, historically and meaningfully as well as physically. Simultaneously, the knowledge and the process of the conservation area are used for the evaluation of the value and authenticity of physical elements and activities. The comparison between the top-down approach conservation program and the community requirement brought about the conclusion of this study.

The wholly interweaving and sustainable program consists of *food street program*, *life street program*, *edutainment center program*, *community bazaar program* and *the program for promoting of local specialty products*. In conclusion, the implementation of conservation program consists of establishing mutual awareness within the community, effective local community organization, promoting public awareness and wholehearted governmental supporting.

Department Architecture

Student's signature.....

Field of study Architecture

Advisor's signature.....

Academic year 2000

Co-advisor's signature.....

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยสามารถสำเร็จลุล่วงได้ด้วยความช่วยเหลือเป็นอย่างดี จากผู้คนในย่านสามแพร่ง ที่ได้ให้ความช่วยเหลือด้วยการถ่ายทอดเรื่องราว ประสบการณ์ ภาพชีวิต ตลอดจนวิถีการดำรงชีวิต ตั้งแต่ในอดีตจนถึงในปัจจุบัน ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการทำงานวิจัยนี้ โดยผู้บอกเล่าเรื่องราว ได้แก่ คุณธีรพล คชาชีวะ ร้านเกาเหลาสามองหมูและประธานคณะกรรมการประชาคมคลองคูเมืองเดิมสามแพร่ง คุณชลิต ฐทอง ร้านพรหมโอสถและรองคณะกรรมการประชาคมคลองคูเมืองเดิมสามแพร่ง คุณนัฐพร รุ่งโรจน์สุวรรณ เจ้าของร้านไอศกรีมโบราณ คุณไชยวัฒน์ อัศวชัยวันทรกุล ร้านจิ้น เฮงหลี คุณอภิชาญ วัลลา ร้านบุญส่งการช่าง คุณยงยุทธ ประชาศิลป์ชัย ร้าน ซี.ศิลป์ชัย และคุณบุญทรง พุกษาพงษ์ ร้านนิติบรรณาการ

เจ้าของร้านขายของเก่า “เจริญ” เจ้าของร้านรองเท้าอรสมัย เจ้าของร้านขนมเบ๊องโบราณ เจ้าของร้านอักษุวงศ์ ออดิโอเซ็นเตอร์ เจ้าของร้านสโมซ่าส์ ตลอดจนผู้คนในย่านอีกจำนวนมากที่ไม่ได้มีรายชื่อ ณ ที่นี้

ขอขอบพระคุณ คุณอภัยพล ทุกษะวัน ผู้อำนวยการฝ่ายวางแผนและนโยบาย การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และคุณระพีพัฒน์ เกษโกศล เจ้าหน้าที่ศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยวกรุงเทพมหานคร ที่ได้ให้ข้อมูลแนวทางส่งเสริมและจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์

ขอขอบพระคุณ อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัยฐิติ, อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม รองศาสตราจารย์ ดร. ทิพย์สุดา ปทุมานนท์, ประธานกรรมการ ศาสตราจารย์ หุสดี ทิพทัส, กรรมการ รองศาสตราจารย์ เลอสม สถาปิตานนท์ และ รองศาสตราจารย์ ชูวิทย์ สุจฉายา ที่ได้ให้คำแนะนำในเรื่องแนวความคิดและวิธีการในการทำงานวิจัย รวมถึงได้ให้หนังสือและเอกสารต่างๆ ที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

ขอขอบคุณ คุณมติ เสมมา คุณลีนวัตร ธีระพงษ์รามกุล คุณฐะนียา ยุกตะทัต ผู้ให้ความช่วยเหลือในการจัดทำวิทยานิพนธ์

ท้ายที่สุด ขอขอบพระคุณ บิดา มารดา ผู้ให้กำลังใจในการทำงานมาโดยตลอด

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ซ
สารบัญแผนที่.....	ฌ
สารบัญแผนภาพ.....	ญ
สารบัญรูปภาพ.....	ฎ
บทที่	
1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาของการศึกษา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	2
1.3 ระเบียบวิธีวิจัย.....	2
1.4 ขอบเขตในการวิจัย.....	3
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	4
2 ประวัติศาสตร์ บทบาทและความสำคัญของ “ย่านสามแพร่ง”	6
2.1 ประวัติศาสตร์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3).....	7
2.2 ประวัติศาสตร์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง (รัชกาลที่ 4-6).....	8
2.3 ประวัติศาสตร์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนปลาย (รัชกาลที่ 7-ปัจจุบัน).....	11
3 หลักการและแนวคิดในการอนุรักษ์และฟื้นฟู “ย่านสามแพร่ง”	17
3.1 หลักการในเรื่องเอกลักษณ์ของย่านและความเป็นชุมชน.....	19
3.1.1 การตั้งถิ่นฐาน.....	20
3.1.2 การอยู่อาศัย.....	21
3.1.3 เอกลักษณ์ของย่าน.....	21
3.2 แนวความคิดในการรักษาคุณค่าของย่านด้วยการทำงานที่เหมาะสม.....	24
3.2.1 กรณีศึกษาการอนุรักษ์และฟื้นฟูเมือง Split.....	24
3.2.2 กรณีศึกษาการอนุรักษ์และฟื้นฟูเมือง Esslingen.....	27
3.2.3 กรณีศึกษาการอนุรักษ์และฟื้นฟูเมืองโตเกียว.....	29
3.2.4 บทวิเคราะห์กรณีศึกษา.....	31
3.3 การดำเนินการอนุรักษ์ในแนวทางความต้องการของชุมชน (bottom-up approach).....	32

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

4	การวิเคราะห์แผนนโยบายและแผนดำเนินการอนุรักษ์ “ย่านสามแพร่ง” จากโครงการอนุรักษ์ที่จัดขึ้นโดยหน่วยงานภาครัฐและองค์กรชุมชน.....	36
4.1	แผนนโยบายและแผนดำเนินการอนุรักษ์ “ย่านสามแพร่ง” ที่จัดขึ้นโดยหน่วยงานรัฐ	37
4.1.1	การดำเนินการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ ภายใต้กรอบของแผนแม่บทและคณะกรรมการกรุงรัตนโกสินทร์.....	37
4.1.2	การดำเนินการอนุรักษ์ในระดับปฏิบัติ จากโครงการวางผังเฉพาะแห่ง ในพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์:บริเวณแพร่งนรา แพร่งภูธรและแพร่งสรรพศาสตร์....	40
4.1.3	การจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ โดยศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร.....	50
4.2	การดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟู “ย่านสามแพร่ง” จากองค์กรชุมชน.....	51
5	การศึกษา วิเคราะห์เอกลักษณ์และความเป็นชุมชนของ “ย่านสามแพร่ง” จากแนวคิดตามหลักวิชาการของ “ปรากฏการณ์ศาสตร์”.....	54
5.1	การศึกษาเรื่องราว “ชีวิตของย่าน”	54
5.2	การศึกษาความเข้าใจใน “ถิ่นแห่งความหมาย”.....	64
5.2.1	ถิ่นอาศัย.....	64
5.2.2	ถิ่นปฏิสัมพันธ์.....	70
5.2.3	ถิ่นต้อนรับขับสู้.....	79
5.2.4	ถิ่นความเชื่อศรัทธา.....	86
5.2.5	ถิ่นแห่งภราดรภาพของชุมชน.....	89
6	แนวความคิดการอนุรักษ์ “ย่านสามแพร่ง” ของชุมชน.....	99
6.1	การสานความหมาย.....	99
6.2	การส่งเสริมความหมาย ด้วยกายภาพ.....	101
6.2.1	การส่งเสริมความหมาย ในพื้นที่องค์กรร่วมของย่าน.....	101
6.2.2	การส่งเสริมความหมาย ในพื้นที่แต่ละส่วนของย่าน.....	102
6.3	การนำเสนอความหมายของย่าน ด้วยกิจกรรม.....	106
6.4	การเปรียบเทียบแนวความคิด ระหว่างแนวความคิดของชุมชน กับแนวความคิดของโครงการอนุรักษ์จากหน่วยงานภาครัฐ.....	109
6.4.1	การเปรียบเทียบแนวความคิด ในเรื่องทิศทางการลำดับความสำคัญ.....	109
6.4.2	การเปรียบเทียบแนวความคิด ในรายละเอียด.....	111

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
7 โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟู “ย่านสามแพร่ง” ในแนวทางการความต้องการของชุมชน....	115
7.1 โครงการองค์รวม.....	116
7.1.1 ความหมายของย่านสามแพร่ง.....	116
7.1.2 กิจกรรมภายในย่านสามแพร่ง.....	117
7.1.3 ภายภาพของย่านสามแพร่ง.....	120
7.2 โครงการประสาน ชั่งขึ้น.....	123
7.2.1 โครงการ ชวนชิมอาหาร “ลานภูเรศ”	124
7.2.2 โครงการแพร่งนรา ถนนแห่งชีวิต.....	129
7.2.3 โครงการ “ตะละกัญ” โรงเรียน-โรงเรียน.....	132
7.2.4 โครงการ แพร่งสรรพศาสตร์ ตลาดชุมชน.....	137
7.2.5 โครงการ ตลาดผลไม้ เครื่องแบบเครื่องหมายหลังกระทรวง.....	140
7.3 ข้อเสนอสานต่อ.....	143
7.3.1 เสริมสร้างรากฐาน.....	143
7.3.2 เครื่องมือประสาน.....	144
7.3.3 ประชาสัมพันธ์โครงการ.....	146
7.4.4 รัฐบาลสนับสนุน.....	146
7.4 ข้อคิดเห็นส่งท้าย.....	147
รายการอ้างอิง.....	149
ภาคผนวก.....	
ภาคผนวก ก. ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่องกำหนดห้ามก่อสร้างตัดแปลง ใช้หรือเปลี่ยนแปลงใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภท ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก	
ภาคผนวก ข. เอกสารเส้นทางเดินเท้าเพื่อท่องเที่ยวในกรุงรัตนโกสินทร์ โดยศูนย์การท่องเที่ยว กรุงเทพฯ	
ประวัติผู้เขียน.....	

สารบัญตาราง

ตาราง		หน้า
2-1	ตารางแสดงบทบาทและความสำคัญของย่านสามแพร่ง ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตอนกลาง ตอนปลาย จนถึงในปัจจุบัน.....	13-16
4-1	ตารางแสดงทางเลือกของกิจกรรม.....	43
4-2	ตารางแสดงกิจกรรมตามศักยภาพของพื้นที่.....	45-46
4-3	ตารางแสดงขั้นตอนการดำเนินงาน.....	49
5-1	ตารางแสดงผู้บอกเล่าเรื่องราว.....	55
6-1	ตารางแสดงการเปรียบเทียบแนวความคิด ระหว่างแนวความคิดจากชุมชน และแนวความคิดจากโครงการวางผังเฉพาะฯ	112-113

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญแนที่

แนที่		หน้า
1-1	แนที่แสดงพื้นที่ศึกษา คือ พื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในและชั้นนอก.....	3
1-2	แนที่แสดงพื้นที่โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟู “ย่านสามแพร่ง”.....	3
2-1	แนที่แสดงที่ตั้งของย่านสามแพร่ง.....	6
2-2	แนที่แสดงย่านสามแพร่ง ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3) และการเชื่อมต่อกับ ย่านอื่นๆ.....	7
2-3	แนที่แสดงย่านสามแพร่งในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง (รัชกาลที่ 4-6).....	8
2-4	แนที่แสดงพื้นที่ภายในย่านสามแพร่ง พ.ศ. 2463	10
2-5	แนที่แสดงย่านสามแพร่ง ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนปลาย (สมัยรัชกาลที่ 7).....	12
4-1	แนที่แสดงการเสนอแนะแนวทางการปรับปรุงเครือข่ายการท่องเที่ยวภายในเกาะรัตนโกสินทร์	42
4-2	แนที่แสดง การแบ่งพื้นที่โครงการตามแนวทางการปรับปรุงการใช้ที่ดิน.....	44
4-3	แนที่แสดงการแบ่งระยะการดำเนินงานในพื้นที่ส่วนต่างๆ ของย่าน.....	49
5-1	แนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งบ้านพักอาศัยและร้านค้าของผู้บอกเล่าเรื่องราวทั้ง 7 คน	56
5-2	แนที่แสดงแหล่งร้านค้าต่างๆ ในยุครุ่งเรืองของย่านสามแพร่ง.....	84
7-1	แนที่แสดงโครงการประสาน ยั่งยืน.....	123

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพ	หน้า
1-1 แผนภาพแสดงระเบียบวิธีวิจัย	5
4-1 แผนภาพแสดงโครงสร้างองค์ประกอบชุมชน	41
6-1 แผนภาพแสดงการเปรียบเทียบแนวความคิดจากชุมชน และแนวความคิดจากโครงการวางผัง เฉพาะฯ.....	110

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญรูปภาพ

ภาพที่		หน้า
2-1	ภาพถนนบำรุงเมือง ในสมัยที่มีรถราง.....	8
2-2	ภาพถนนบำรุงเมือง ในสมัยที่มีรถราง.....	8
2-3	อาคารโรงเรียนตะละกัญซึ่งในอดีตเป็นส่วนหนึ่งของโรงละครปริตาลัย.....	9
2-4	ภายในบริเวณระเบียงอาคารโรงเรียนตะละกัญ เมื่อมองออกไปจะเห็นอาคารตึกแถวแพรงนรา..	9
2-5	ห้างแกรเลิศช่างทอง.....	10
2-6	ซุ้มประตู่วัง.....	10
2-7	ตลาดนัด สนามหลวง เมื่อปี พ.ศ.2521.....	11
2-8	แผงหนังสือสนามหลวง.....	11
2-9	ตลาดต้นไม้ผลไม้ริมคลองคูเมืองเดิม.....	11
2-10	แผงหนังสือเบเกอรี่ ในบริเวณแม่ พระชนนีปิยมายม.....	11
3-1	ทัศนียภาพของพระราชวัง The Palace of Diocletian เมือง Split.....	25
3-2	ทางเดินขนาดเล็กภายในเมือง Split ต่อมาใช้เป็นทางเดินเท้าท่องเที่ยว.....	26
3-3	ทางเดินขนาดเล็กภายในเมือง Split ต่อมาใช้เป็นทางเดินเท้าท่องเที่ยว.....	26
3-4	ฝั่งเมือง Esslinggen.....	27
3-5	ย่านการค้าในเมือง Esslinggen.....	27
3-6	ย่านการค้า Shopping arcade.....	30
3-7	ย่านการค้าเก่า Tsukiji.....	30
3-8	ย่านพักผ่อนหย่อนใจ ในศาลเจ้า.....	30
4-1	ผังบริเวณ โครงการปรับปรุงพื้นที่บริเวณแพรงนรา แพรงภูธร และแพรงสรรพศาสตร์.....	40
5-1	ครอบครัวคุณธีรพล คชาชีวะ.....	57
5-2	บรรยากาศภายในบ้านคุณธีรพล.....	57
5-3	ร้านกาแฟลาสมองหมู กิจการของครอบครัว.....	57
5-4	ร้านกาแฟลาสมองหมู กิจการของครอบครัว.....	57
5-5	ร้านพรหมโอสถของหมอแดง.....	58
5-6	“บ้านหมอแดง”.....	58
5-7	คุณนัฐพรกับร้านไอศกรีม.....	59
5-8	บรรยากาศของร้านไอศกรีม ในยามบ่าย.....	60
5-9	คุณไชยวัฒน์ ภายในร้านจิ้น เฮง หลี.....	61
5-10	คุณพ่อคุณแม่ ร้านบุญส่งการช่าง.....	62
5-11	ร้าน ช.ศิลป์ชัย ของครอบครัวคุณยงยุทธ ประชาศิลป์ชัย.....	63
5-12	ร้านนิติบรรณการ ของคุณบุญทรง.....	65
5-13	ครอบครัวของผู้อาศัยในย่านสามแพรง	65

สารบัญรูปภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
5-14	คน 3 วัย ในย่านสามแพร่ง.....	66
5-15	ผู้สูงอายุกับหลาน ในย่านแพร่งนรา.....	66
5-16	อาชีพของครอบครัว.....	67
5-17	บ้านน้ำอยู่ ร่มเย็น.....	67
5-18	“หน้าบ้าน-หน้าร้าน” บุญส่งการช่าง.....	69
5-19	ลานโล่งแพร่งภูธร ที่ปฏิสังขรณ์ของผู้คน.....	72
5-20	ลานโล่งแพร่งภูธร ที่ปฏิสังขรณ์ของผู้คน.....	72
5-21	ผู้คนพบปะ สนทนากัน ในบริเวณด้านหน้าตึกแถวแพร่งนรา.....	73
5-22	ผู้คนพบปะ สนทนากัน ในบริเวณด้านหน้าตึกแถวแพร่งนรา.....	73
5-23	ความสัมพันธ์ระหว่างคลองคูเมืองเดิมกับผู้คนในย่านสามแพร่ง.....	74
5-24	ความสัมพันธ์ระหว่างคลองคูเมืองเดิมกับผู้คนในย่านสามแพร่ง.....	74
5-25	ทางเชื่อมต่อระหว่างย่านแพร่งภูธรและแพร่งนรา เมื่อมองจากภายนอกและภายใน.....	74
5-26	ทางเชื่อมต่อระหว่างย่านแพร่งภูธรและแพร่งนรา เมื่อมองจากภายนอกและภายใน.....	74
5-27	อุโมงค์ภายในเส้นทางเชื่อมต่อ.....	75
5-28	ถนนตัดใหม่ แพร่งสรรพศาสตร์ ซึ่งผู้อาศัยในย่านใช้เป็นตลาดนัด ชายของเก่า.....	75
5-29	อาคาร โรงเรียนตะละกัญ.....	76
5-30	สถานีอนามัยสุขุมล.....	76
5-31	ตลาดศาลเจ้าพ่อเสือ.....	77
5-32	แผงลอยขายอาหารสดที่ยังคงมีอยู่ในพื้นที่ ถึงแม้ว่าตลาดศาลเจ้าพ่อเสือจะถูกรื้อไปแล้ว.....	77
5-33	บรรยากาศในย่านแพร่งนรา.....	78
5-34	“บ้านแปดหลัง” ที่พักอาศัยเก่า ที่หลงเหลืออยู่ในแพร่งสรรพศาสตร์.....	79
5-35	“บ้านแปดหลัง” ที่พักอาศัยเก่า ที่หลงเหลืออยู่ในแพร่งสรรพศาสตร์.....	79
5-36	การเป็น“จุดตัด” และ “จุดผ่าน”	80
5-37	“สี่กั๊กเสาชิงช้า”.....	80
5-38	“ย่านหลังกระทรวง” ร้านขายเครื่องแบบ และร้านจักรเก่า.....	81
5-39	“ย่านหลังกระทรวง” ร้านขายเครื่องแบบ และร้านจักรเก่า.....	81
5-40	บริเวณแพร่งนรา แหล่งให้บริการด้านอาหารแก่ชุมชน และหน่วยงานราชการ.....	82
5-41	ร้านขนมเบื้องแพร่งนรา.....	83
5-42	ร้านบะหมี่ ที่ทำเอง ในย่านแพร่งภูธร.....	83
5-43	ร้านข้าวหมูแดงเลี้ยงชื้อ ย่านแพร่งภูธร.....	83
5-44	ร้านซุบทอง แพร่งนรา.....	84
5-45	ร้านซุบทอง แพร่งนรา.....	84
5-46	ร้านขายของเก่า แพร่งนรา.....	85
	ร้านรองเท้า ที่ปัจจุบันหมดความนิยม.....	85

สารบัญรูปภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
5-47	ร้านรองเท้า ที่ปัจจุบันหมดความนิยม.....	85
5-48	บรรยากาศภายในศาลเจ้าพ่อเสือ.....	87
5-49	ร้านขายของไห้วเจ้าด้านหน้าศาลเจ้าพ่อเสือ.....	87
5-50	วัดมหรณพาราม.....	88
5-51	แผ่นพับของงานเทศกาลแพรงงูธร ตอน “กิน อ่านในย่านแพรงงู”.....	94
5-52	ประชาคมคลองคูเมืองเดิม ประชุมจัดตั้งสหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า.....	95
6-1	ร้านอาหารรูปแบบใหม่ ในย่านแพรงงูธร.....	107
6-2	บรรยากาศของแพรงงูธรยามค่ำ ที่มีชีวิตชีวามากขึ้น ภายหลังจากมีร้านอาหารรูปแบบใหม่.....	107
6-3	ร้านขายของชำในย่านแพรงงูธร.....	108
7-1	อาคารตึกแถวในแพรงงูธร.....	127
7-2	“ลานภูธรศในปัจจุบัน”.....	127
7-3	ผังโครงการชวนชิมอาหาร “ลานภูธรศ”.....	127
7-4	กิจกรรมใน “ลานภูธรศ” ที่ออกกำลังกาย พักผ่อนและที่เล่นเด็ก แสดงให้เห็นว่าลานภูธรศนี้เป็นพื้นที่ที่รวมผู้คนทุกกลุ่มทุกวัยในย่าน.....	128
7-5	กิจกรรม “ถนนคนเดิน” บริเวณถนนแพรงงูธร ที่นำลักษณะกายภาพของ “ตลาดไต้รุ่ง” ในยุครุ่งเรืองสูงสุดของย่าน มาปรับใช้.....	128
7-6	“แพรงงูธร” ถนนสายตรง เมื่อมองจากสะพานที่นำผู้คนมาจากกระทรวงกลาโหม.....	131
7-7	อาคารโรงเรียนตะละกัญ.....	131
7-8	ผังโครงการแพรงงูธรถนนแห่งชีวิต.....	131
7-9	บรรยากาศถนนแพรงงูธร ที่ต้อนรับผู้คนด้วยอาหารและบริการ.....	135
7-10	ภายในอาคารโรงเรียนตะละกัญ ในปัจจุบัน.....	135
7-11	รูปด้านหน้าอาคารตะละกัญ.....	135
7-12	ผังการใช้งานอาคารตะละกัญ เป็น “โรงเรียน” และ “โรงเรียน”.....	135
7-13	บรรยากาศของโรงเรียนอนุบาล สร้างความมีชีวิตชีวาให้แก่พื้นที่.....	136
7-14	พื้นที่เล่นของเด็ก ภายในกลุ่มอาคาร.....	136
7-15	บรรยากาศเทศกาลงานของย่าน ที่ใช้พื้นที่ตะละกัญ เป็นโรงละครกลางแจ้งและจัดกิจกรรมต่างๆ.....	136
7-16	“ตลาดนัด” ขายของเก่าที่มีอยู่ในบริเวณถนนตัดใหม่ สาย1.....	138
7-17	“ตลาดสด” ที่ยังคงเป็นที่ต้องการของผู้คนในย่านสามแพรงงู เนื่องจากพบว่ามีแผงลอยอาหารสดและของไห้วเจ้าในพื้นที่ที่เคยเป็นตลาดศาลเจ้าพ่อเสือเดิม.....	139
7-18	“ตลาดสด” ที่ยังคงเป็นที่ต้องการของผู้คนในย่านสามแพรงงู เนื่องจากพบว่ามีแผงลอยอาหารสดและของไห้วเจ้าในพื้นที่ที่เคยเป็นตลาดศาลเจ้าพ่อเสือเดิม.....	139
7-19	“ตลาดสด” ที่ยังคงเป็นที่ต้องการของผู้คนในย่านสามแพรงงู เนื่องจากพบว่ามีแผงลอยอาหารสดและของไห้วเจ้าในพื้นที่ที่เคยเป็นตลาดศาลเจ้าพ่อเสือเดิม.....	139
7-20	ผังโครงการแพรงงูธรสรรพศาสตร์ ตลาดชุมชน.....	139

สารบัญรูปภาพ (ต่อ)

ภาพที่		หน้า
7-20	บรรยากาศ “ตลาดสด”.....	139
7-21	คลองคูเมืองเดิม.....	142
7-22	ผังโครงการตลาดผลไม้ เครื่องแบบเครื่องหมายหลังกระทรวง.....	142
7-23	บรรยากาศของโครงการ.....	142

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาของการศึกษา

"ย่านสามแพร่ง" ได้แก่ บริเวณแพร่งนรา แพร่งภูธรและแพร่งสรรพศาสตร์ เป็นย่านเก่าแห่งหนึ่งในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์เป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากในบริเวณนี้เป็นที่ตั้งของวังเจ้านายสามพระองค์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้แก่ วังกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ วังกรมหมื่นภูเรศธำรงศักดิ์ และวังกรมหลวงสรรพศาสตร์ศุภกิจ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อมีการขยายเมือง การตัดถนนผ่านกลางพื้นที่วังและการสร้างอาคารพาณิชย์ ทำให้พื้นที่ย่านได้เปลี่ยนแปลงการใช้งาน จากย่านพักอาศัยของขุนนางคหบดีไปเป็นย่านการค้าในยุคแรก สืบเนื่องมาจากในสมัยตอนต้นของรัชกาลปัจจุบัน ย่านสามแพร่งได้มีบทบาทเป็นแหล่งอาหาร บริการหน่วยงานราชการและแหล่งขายของเก่าที่ต่อเนื่องจากตลาดนัดสนามหลวง มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันของคนทั่วไป

ตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา ศูนย์กลางการค้าได้เริ่มย้ายออกจากพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ "ย่านสามแพร่ง" ประสบปัญหาทั้งปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ ปัญหาทางด้านสังคม ได้แก่ การย้ายออกของผู้อยู่อาศัยเดิม ทำให้พื้นที่ย่านถูกทิ้งร้าง ขาดการบำรุงรักษาจนมีสภาพเสื่อมโทรม ถึงแม้ว่า "ย่านสามแพร่ง" จะเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ที่ได้รับการอนุรักษ์มาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2525 จากแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ แต่การดำเนินการอนุรักษ์ยังไม่เห็นผลเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน ในทางตรงกันข้าม ผลจากการอนุรักษ์ส่วนหนึ่งที่มีการควบคุมจำนวนคนและกิจกรรมในพื้นที่ ได้ส่งผลกระทบต่อย่านสามแพร่งและย่านเก่าอื่นๆ ในกรุงรัตนโกสินทร์ให้ลดบทบาทความสำคัญลง เช่น การยกเลิกการใช้พื้นที่สนามหลวงเป็นตลาดนัดและการทยอยย้ายออกของหน่วยงานราชการในพื้นที่ที่กรุงรัตนโกสินทร์

จากปัญหาที่เกิดขึ้นในย่านสามแพร่งอย่างต่อเนื่อง มาจนถึงในปี พ.ศ.2541 ผู้คนใน "ย่านสามแพร่ง" ที่มีรากฐานในการอยู่อาศัยและมีความผูกพันซึ่งกันและกันอย่างแน่นแฟ้น จึงได้รวมตัวกันและจัดตั้งองค์กรชุมชน คือ "ประชาคมคลองคูเมืองเดิมสามแพร่ง" ด้วยความพยายามในการแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม รักษาวิถีชีวิตและอาคารที่มีคุณค่าในพื้นที่ จากการอนุรักษ์ด้วยวิธีร่วมมือร่วมใจ ทาสีอาคารและทำความสะอาดบ้านเรือน รวมถึงการรื้ออาคารตลาดร้าง เพื่อจัดทำเป็นสวนสาธารณะในพื้นที่ส่วนกลาง ได้ปรากฏผลที่ส่งเสริมให้ย่านสามแพร่งเป็นย่านที่น่าอยู่และน่าภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุนี้ เสียงจากความคิดเห็นและความต้องการของผู้คนที่อาศัยอยู่ในย่านเก่าในการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านของพวกเขา จึงได้รับการตอบรับจากผู้คนภายนอกและนักอนุรักษ์เป็นครั้งแรกในประเทศไทย

การวิจัยนี้ จึงเกิดขึ้นเพื่อศึกษาการจัดทำโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านเก่า ในแนวทางการความต้องการของชุมชน (bottom-up approach) โดยมี "ย่านสามแพร่ง" เป็นตัวอย่างในการศึกษาและมีวิธีการศึกษาความเข้าใจในความหมายของการอยู่อาศัย การดำเนินชีวิตและความต้องการในการอนุรักษ์จากคนในชุมชน โดยอาศัยการวิเคราะห์ข้อมูล ประสบการณ์ภาคสนามจากพื้นฐานของการวิเคราะห์สถานการณ์และการแปลความ

เนื้อหาด้วยความรู้และวิธีการของปรากฏการณ์ศาสตร์ (Phenomenology)¹ จากนั้นจึงนำแนวความคิดและความต้องการของชุมชนที่ได้ มาประสานเข้ากับโครงการอนุรักษ์จากหน่วยงานภาครัฐ และสรุปเป็นโครงการอนุรักษ์ในระดับปฏิบัติ คือ **โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟู “ย่านสามแพร่ง”**

การอนุรักษ์ในแนวทางการความต้องการของคนในชุมชน ได้รวมเอาข้อดีของการอนุรักษ์จากหน่วยงานภาครัฐที่พิจารณารักษาอนุรักษ์ในภาพองค์รวมทั้งหมดของพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ มารวมเข้ากับข้อดีจากแนวความคิดที่เกิดจากการประสานความต้องการของผู้คนทุกกลุ่มในชุมชน และด้วยการอนุรักษ์ในแนวทางนี้เกิดขึ้นจากผู้ที่มีความรักบ้านรักถิ่น และด้วยความรักที่จะร่วมมือกันดำเนินการอนุรักษ์เพื่อลูกหลานของพวกเขา ดังนั้นการดำเนินการอนุรักษ์ในแนวทางนี้จะอำนวยให้เกิดความยั่งยืนต่อไปในอนาคต

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1.2.1 เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ บทบาทและความสำคัญของ “ย่านสามแพร่ง”
- 1.2.2 เพื่อศึกษาหลักการในเรื่องเอกลักษณ์และความเป็นชุมชนของ “ย่านสามแพร่ง” ตามหลักวิชาการของ “ปรากฏการณ์ศาสตร์”
- 1.2.3 เพื่อศึกษาหลักการและแนวความคิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านประวัติศาสตร์ ในแนวทางการความต้องการของชุมชน
- 1.2.4 เพื่อศึกษาแผนนโยบายและการดำเนินการอนุรักษ์ “ย่านสามแพร่ง” จากโครงการอนุรักษ์ที่จัดทำขึ้น โดยหน่วยงานภาครัฐและองค์กรชุมชน
- 1.2.5 เพื่อจัดทำโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟู “ย่านสามแพร่ง” ซึ่งเป็นโครงการอนุรักษ์ในระดับปฏิบัติ ที่มีกำหนดโครงการจากแนวความคิดของชุมชน ร่วมกับแผนการอนุรักษ์ของหน่วยงานภาครัฐ

1.3 ระเบียบวิธีวิจัย

- 1.3.1 ศึกษาประวัติศาสตร์ บทบาทและความสำคัญของ “ย่านสามแพร่ง” จากข้อมูลทุติยภูมิ
- 1.3.2 ศึกษาหลักการและแนวความคิด เพื่อจัดทำโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านประวัติศาสตร์ จากข้อมูลทุติยภูมิ
 - หลักการเอกลักษณ์ของย่านและความเป็นชุมชน ตามหลักวิชาการของ “ปรากฏการณ์ศาสตร์”
 - หลักการและแนวความคิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านประวัติศาสตร์ ในแนวทางการความต้องการของชุมชน
- 1.3.2 วิเคราะห์แผนนโยบายและแผนดำเนินการอนุรักษ์ “ย่านสามแพร่ง” จากข้อมูลทุติยภูมิ
 - การดำเนินการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ ภายใต้กรอบของแผนแม่บทและคณะกรรมการกรุงรัตนโกสินทร์ โดยมีโครงการอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับ “ย่านสามแพร่ง” คือ *โครงการปรับปรุงพื้นที่บริเวณแพร่งนรา แพร่งภูธร และแพร่งสรรพศาสตร์* ในแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์

¹ ทิพย์สุดา ปทุมานนท์, *กำเนิดสถาปัตยกรรม* (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), หน้า 101.

และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ โดยบริษัท ชินครอนกรุ๊ป จำกัด เพื่อเสนอต่อคณะกรรมการกรุงรัตนโกสินทร์ ในปี พ.ศ.2535

- การดำเนินการอนุรักษ์ในระดับปฏิบัติ จากโครงการวางผังเฉพาะแห่งในพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์: บริเวณแพ่งนรา แพ่งภูธรและแพ่งสรรพศาสตร์โดยคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อเสนอต่อกรุงเทพมหานคร ในปี พ.ศ. 2543
- การจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ โดยศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร
- การดำเนินการอนุรักษ์ "ย่านสามแพ่ง" จากองค์การชุมชน คือ "ประชาคมคลองคูเมืองเดิมสามแพ่ง" และ "สหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด"

1.3.3 ศึกษา วิเคราะห์เอกลักษณ์ของย่านและความเป็นชุมชน โดยการลงพื้นที่ภาคสนาม ประกอบด้วยการสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์ และการสำรวจพื้นที่ แล้วจึงนำมาวิเคราะห์ด้วยความรู้และวิธีการของ "ปรากฏการณ์ศาสตร์"

1.3.4 สังเคราะห์ข้อมูลจากแนวความคิดและความต้องการของคนในชุมชน ร่วมกับข้อมูลจากโครงการอนุรักษ์จากหน่วยงานภาครัฐ เพื่อจัดทำเป็น โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟู "ย่านสามแพ่ง"

1.4 ขอบเขตในการวิจัย

พื้นที่โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟู "ย่านสามแพ่ง" ได้แก่ พื้นที่แพ่งนรา แพ่งภูธร และแพ่งสรรพศาสตร์ พื้นที่ศึกษา คือ พื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในและชั้นนอก

เนื่องจากพื้นที่ "ย่านสามแพ่ง" ตั้งอยู่ในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก ดังนั้นในการศึกษาเพื่อจัดทำโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านสามแพ่ง จำเป็นต้องศึกษาข้อมูลในด้านต่างๆ ที่ครอบคลุมทั้งในบริเวณพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในและชั้นนอก เพื่อให้ทราบความต่อเนื่องของข้อมูลทั้งหมด

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

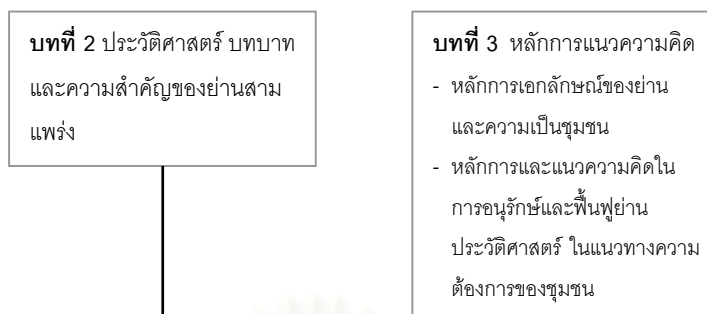
- 1.5.1 โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟู "ย่านสามแพร่ง" ที่ได้จากการวิจัยนี้ เป็นประโยชน์ต่อองค์กรชุมชน กรุงเทพมหานคร และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการอนุรักษ์ "ย่านสามแพร่ง" ในการนำไปปรับใช้เพื่อปฏิบัติให้การอนุรักษ์เกิดผลเป็นรูปธรรมต่อไป
- 1.5.2 การวิจัยนี้ เป็นการศึกษาเพื่อจัดทำแผนการอนุรักษ์ในระดับปฏิบัติ ที่มีการกำหนดโครงการจากแนวคิดของชุมชน ร่วมกับแนวคิดของโครงการอนุรักษ์จากหน่วยงานรัฐ จึงสามารถใช้เป็นแนวทาง ในการศึกษาเพื่อจัดทำโครงการอนุรักษ์พื้นที่ย่านประวัติศาสตร์ที่มีความคล้ายคลึงกันได้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภาพที่ 1-1 แผนภาพแสดงระเบียบวิธีวิจัย

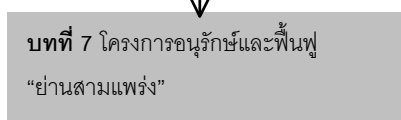
การศึกษารายละเอียด

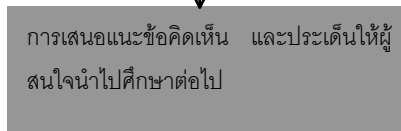
การวิเคราะห์

การสังเคราะห์

การจัดทำข้อเสนอแนะ

บทที่ 2

ประวัติศาสตร์ บทบาทและความสำคัญของ “ย่านสามแพร่ง”

ในการศึกษาเพื่อจัดทำโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านสามแพร่ง สิ่งสำคัญที่จะต้องทำการศึกษาในเบื้องต้น คือ การศึกษาเรื่องราว “ชีวิตของย่าน” ตั้งแต่จุดกำเนิดชีวิต การเปลี่ยนแปลงของย่านที่มีความเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์ของเมืองมาโดยตลอด โดยในการศึกษานั้นจะศึกษาประวัติศาสตร์ของย่านตามลำดับเวลา เพื่อให้เข้าใจถึงบทบาทและความสำคัญของย่าน ในช่วงเวลาต่างๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

“ย่านสามแพร่ง” ได้แก่ บริเวณแพร่งนรา แพร่งภูธร และแพร่งสรรพศาสตร์ ตั้งอยู่ในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ ศูนย์กลางประวัติศาสตร์ของกรุงเทพมหานคร ที่เปรียบได้กับเพชรงามบนเรือนแหวน ที่ล้อมรอบด้วยวงแหวน ถึงสามชั้น อันได้แก่ คลองคูเมืองเดิม คลองรอบกรุง และคลองผดุงกรุงเกษม

พื้นที่ย่านสามแพร่งนี้ ตั้งอยู่ในส่วนวงแหวนชั้นกลางของกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเป็นย่านประวัติศาสตร์แห่งหนึ่งในพื้นที่ศูนย์กลางประวัติศาสตร์

แผนที่ 2-1 แผนที่แสดงที่ตั้งของย่านสามแพร่ง

เมื่อพิจารณาบทบาท ความสำคัญของกรุงรัตนโกสินทร์ พบว่า พื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์มีความสำคัญในการเป็นจุดเริ่มต้นของการกำเนิดพระนคร ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในปี พ.ศ.2325 นับจากนั้นเป็นต้นมาพื้นที่นี้ ก็ได้เป็นศูนย์กลางของความเจริญและกิจกรรมที่มีความสำคัญในระดับประเทศทุกด้าน ทั้งทางด้านการบริหารและการปกครอง ในการเป็นที่ตั้งของพระบรมมหาราชวังและเป็นที่ตั้งของหน่วยงานราชการ รวมถึงเป็นที่ตั้งของย่านการค้าที่สัมพันธ์กับเส้นทางการสัญจรและการเติบโตของเมือง ตลอดจนเป็นศูนย์กลางการศึกษาและกิจกรรมทางด้านศิลปวัฒนธรรม

ในปัจจุบันถึงแม้ว่าพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ จะขยายอาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวาง และย้ายศูนย์กลางทางด้านเศรษฐกิจออกจากพื้นที่แล้วก็ตาม แต่พื้นที่นี้ยังเป็นแหล่งศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญที่สุด และแสดงให้เห็นเค้าโครงของชุมชนเมืองในอดีต อันมีความสัมพันธ์อย่างยิ่งกับวิถีชีวิตของผู้คนและประวัติศาสตร์ที่ต่อเนื่องมา

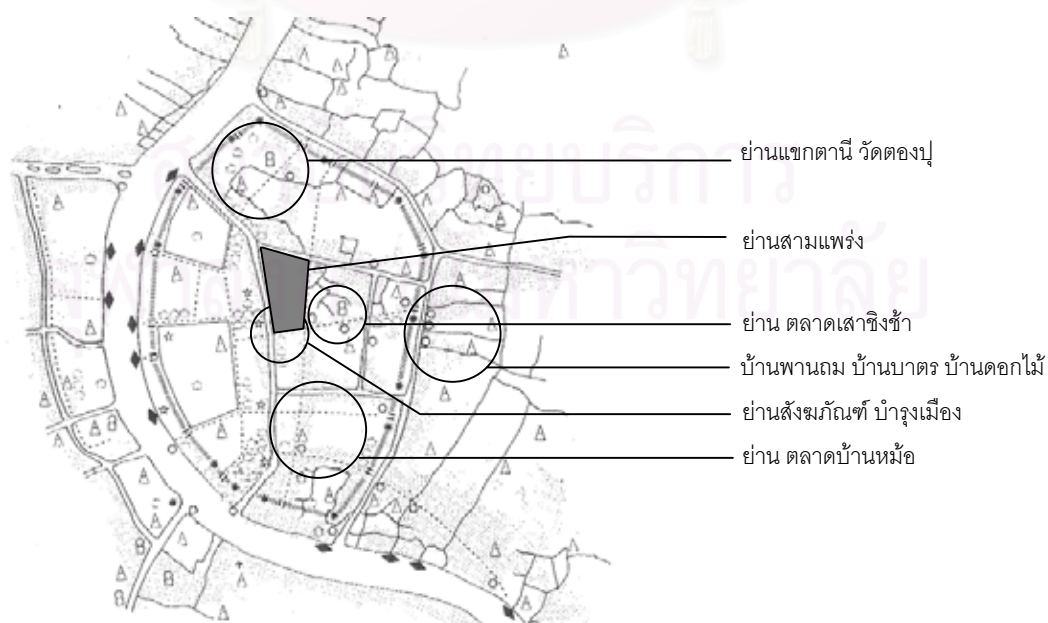
“ย่านสามแพร่ง” ได้รับคำเรียกขานชื่อย่านมาจากการเป็นทางบกทางเดียวที่ผ่านจากพระนครชั้นใน ออกสู่พระนครชั้นนอก ในช่วงต้นของกรุงรัตนโกสินทร์ และ “ชีวิตของย่าน” ได้มีบทบาทความสำคัญในการเป็นส่วนหนึ่งของกรุงรัตนโกสินทร์

เรื่องราวประวัติศาสตร์ของย่านสามแพร่ง สรุปลจากงานวิจัย *องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์* และเรื่องราวจากบันทึกความทรงจำของ “กาญจนาศุภพันธุ์” หรือ ขุนวิจิตรมาตรา ผู้อาศัยในย่านสามแพร่งในช่วงปลายของรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ได้บรรยายบรรยากาศวิถีชีวิตของผู้คนและสภาพแวดล้อมของพื้นที่ย่านสามแพร่งในช่วงเวลาดังกล่าว ไว้ในหนังสือ *กรุงเทพฯ เมื่อวานนี้* รวมถึงบรรยากาศของตลาดนัดสนามหลวง ที่รวบรวมและบรรยายความประกอบภาพถ่าย จากหนังสือ *วังบ้านฐานถิ่น* ของเอนก นาวิกมูล สามารถสรุปเรื่องราวและภาพ “ชีวิตของย่าน” ในภาพรวม เพื่อให้เกิดความเข้าใจในย่านสามแพร่งในเบื้องต้น ได้ดังนี้

2.1 ประวัติศาสตร์ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1 - 3)

จุดกำเนิด “ชีวิตของย่าน” ได้เริ่มต้นขึ้น ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 เมื่อพื้นที่ย่านสามแพร่งได้เปลี่ยนจากพื้นที่เรือกสวนไร่ นา มาเป็นที่ตั้งของ *วังกลุ่มช้างโรงสี กลุ่มวังพระราชโอรส ริมคลองคูเมืองเดิม* ที่ต่อเนื่องกับพระนครชั้นในเมื่อพระนครได้มีการขยายตัวออกมาทางด้านตะวันออก ดังนั้น ลักษณะกายภาพของที่อยู่อาศัยของผู้คนในสมัยนั้น จึงมีทั้งกลุ่มอาคารในพื้นที่ “วัง” แต่ไม่มีหลักฐานรูปแบบอาคารที่แน่ชัด รายละเอียดพื้นที่ด้วยที่อยู่อาศัยของข้าราชการบริพาร ในลักษณะอาคารเรือนแถวไม้ตั้งอยู่ตามถนนซอยขนาดเล็ก ตลอดจนบ้านเรือนของผู้คนทั่วไปในลักษณะของเรือนแพเรียงรายไปตามคลองคูเมืองเดิม ซึ่งเป็นทางสัญจรสายหลักของเมือง

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 พื้นที่ย่านก็เริ่มพัฒนามาเป็น *ย่านอาศัย* ที่ชัดเจนมากขึ้น เมื่อย่านได้เป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งที่สัมพันธ์กับพื้นที่ศูนย์กลางพระนครในบริเวณวัดสุทัศนเทพวราราม โดยย่านได้กลายมาเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนชาวไทย และชาวจีน ต่อเนื่องกับชุมชนพวหมณ์ ย่านตีทอง ตลอดจนชุมชนอื่นๆ โดยรอบพระนคร

แผนที่ 2-2 แผนที่แสดงย่านสามแพร่ง ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3) และการเชื่อมต่อกับย่านอื่นๆ

บทบาทของย่านสามแพร่ง ในการเป็น “ย่านความเชื่อศรัทธา” ได้เริ่มขึ้น ตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 1 เมื่อมีการสร้างศาลเจ้าพ่อเสือ ในบริเวณถนนบำรุงเมือง ซึ่งเป็นย่านอาศัยของคนจีน และต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงมีการขยายถนนบำรุงเมือง ไพรดเกล้าฯ รื้อศาลเจ้านี้ ไปสร้างใหม่ที่พระราชทานใหม่ริมถนนตะนาว

สำหรับศาสนสถานสำคัญที่สำคัญในย่าน คือ วัดมหรณพาราม และวัดบูรณศิริมาตยารามเป็นวัดที่ได้รับการสร้างขึ้นคู่กัน ริมคลองหลอดวัดเทพธิดา โดยวัดมหรณพารามเป็นวัดที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนุชดมรัตนราชินี (พระองค์เจ้าอรรรณพ) ทรงโปรดฯ ให้สร้างขึ้น และวัดบูรณศิริมาตยารามเป็นวัดที่สร้างขึ้นโดยเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี(บุญศรี) ในพื้นที่ที่เป็นบ้านเกิดของท่าน และเป็นวัดประจำตระกูล “บุญศรี”

2.2 ประวัติศาสตร์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง (รัชกาลที่ 4 - 6)

ในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในย่าน เมื่อย่านได้เป็นที่ตั้งของวังพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 3 พระองค์ ได้แก่ *วังกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์* *วังกรมหมื่นภูเวศธำรงศักดิ์* และ *วังกรมหลวงสรรพศาสตร์ศุภกิจ* ทำให้ย่านเป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนข้าราชการ อันประกอบด้วยเจ้านาย ขุนนาง และข้าทาสบริวาร อันเกิดเป็นศูนย์รวมกิจกรรมที่มี “วัง” เป็นศูนย์กลาง

ตั้งแต่ สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา ได้มีการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของเมือง เมื่อมีการขยายเมืองและมีการตัดถนนสายหลัก ได้แก่ ถนนเจริญกรุง บำรุงเมือง และเฟื่องนคร โดยพื้นที่ย่านเป็นส่วนหนึ่งของจุดตัดระหว่างถนนเฟื่องนครและถนนบำรุงเมือง หรือเรียกว่า “สี่กั๊กเสาชิงช้า” หรือ “สี่แยกข้างโรงสี” และเป็น “ศูนย์รวมของรรวาง” สายสำคัญ 3 สาย รวมถึงพื้นที่ย่านตั้งอยู่ริมคลองคูเมืองเดิม ซึ่งเป็นเส้นทางสัญจรทางน้ำที่สำคัญ

แผนที่ 2-3 แผนที่แสดงย่านสามแพร่ง ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง (รัชกาลที่ 4-6)

ที่มา: แนน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. และคณะ, องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), หน้า 429.

รูปภาพ 2-1, 2-2 ภาพถนนบำรุงเมือง ในสมัยที่มีรถราง

ที่มา: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, โครงการวางผังเฉพาะแห่งในพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ : แพร่งนรา แพร่งภูธร และแพร่งสรรพศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร: สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร, 2543), หน้า 1-9.

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลางนี้ นับได้ว่าเป็นยุคแห่งการปฏิรูปการปกครองในประเทศไทย โดยแนวความคิดจากตะวันตกได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการเมืองและการปกครองของประเทศไทยเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากการจัดตั้งกระทรวง ทบวง กรม และย้ายสถานที่ทำงานของหน่วยงานจากที่ตั้งในวังของเจ้านาย ออกมาตั้งอยู่ในบริเวณโดยรอบของพระบรมมหาราชวัง ริมคลองคูเมืองเดิม อันได้แก่ กระทรวงกลาโหม กระทรวงมหาดไทย กระทรวงยุติธรรม และกระทรวงการต่างประเทศ ซึ่งหน่วยงานเหล่านี้ ได้มีผลต่อการพัฒนาให้ย่านสามแพร่งเป็นย่านการค้าและบริการแก่ข้าราชการ ในช่วงเวลานั้นนับจากนี้เป็นต้นมา

นอกจากการเปลี่ยนแปลงด้านการปกครอง จะส่งผลให้มีการย้ายที่ตั้งหน่วยงานราชการสำคัญ และตั้งอยู่มาจนถึงในปัจจุบันแล้ว การเปลี่ยนแปลงยังส่งผลทางอ้อมแก่พื้นที่ย่านสามแพร่งให้เกิดการจัดพื้นที่วังเพื่อประโยชน์ทางการพาณิชย์และการกระจายสิทธิ์ในการถือครองที่ดินสู่ประชาชน กล่าวคือ ในปี พ.ศ.2440 ได้มีการรื้อวังกรมหมื่นภูเรศฯ และตัดถนนแพร่งภูธร พร้อมกับสร้างอาคารตึกแถวสองชั้น และต่อมามีการตัดถนนแพร่งนรา และสร้างตึกแถวสองชั้น ภายหลังจากการรื้อวังกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์

จากการบรรยายถึงบรรยากาศของย่านสามแพร่ง ในช่วงปลายของสมัยรัชกาลที่ 5 คือ ประมาณ ปี พ.ศ. 2446 ของ “กาญจนาศพนธ์” หรือ ขุนวิจิตรมาตรา ซึ่งเป็นผู้หนึ่งที่อาศัยอยู่ในตึกแถวแพร่งนราในช่วงเวลานั้น โดยได้บรรยายสภาพพื้นที่ย่านเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ย่านจากพื้นที่วังเป็นอาคารตึกแถวและมีการตัดถนนแพร่งภูธรและแพร่งนรา ไว้ว่า

“เนื้อที่วังกรมพระนราธิปฯ ที่ตัดเป็นถนนแพร่งนรา มีตึกแถวสองฟากประมาณว่าเกือบครึ่งหนึ่งของเนื้อที่ทั้งหมด ตัววังหรือตึกก็นักก็อยู่ราวครึ่งหนึ่งของถนนแพร่งนราต่อไปจนจดถนนอัษฎางค์ ส่วนอีกครึ่งที่อยู่หลังหลังตึกแถวถนนแพร่งนรา ต่อมาจนถึงหลังตึกแถวถนนตะนาวเป็นที่ว่างโล่งโล่ง มีต้นไม้ขึ้นเป็นหย่อมๆ และมีเรือนไม้เล็กๆ ที่พวกมหาเด็กลูกอยู่บ้าง ข้าพเจ้าเคยเข้าไปวิ่งเล่น และที่ว่างนี้

เอง ต่อมาได้กลายเป็นโรงละครสวยงามใหญ่ที่ชื่อ “โรงละครปรีดาลัย” เป็นละครร้องครั้งแรกที่มีในเมืองไทย”²

แผนที่ 2-4 แผนที่แสดงพื้นที่ภายในย่านสามแพร่ง พ.ศ. 2463
ที่มา: คัดลอกจากแผนที่เก่าบริเวณศาลเจ้าพ่อเสือ

กลุ่มอาคารตึกแถวแพ่งภูธร แพ่งนรา ตะนาว รวมทั้งบำรุงเมือง ล้วนได้รับรูปแบบมาจากตึกแถวในประเทศสิงคโปร์ ตลอดจนอาคารสถานีอนามัยและโรงละครปรีดาลัย ก็ได้เป็นอาคารที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกซึ่งเป็นที่นิยมในสมัยนั้นด้วย

รูปภาพ 2-3 (ซ้าย) อาคารโรงเรียนตะละกัญ ซึ่งในอดีตเป็นส่วนหนึ่งของโรงละครปรีดาลัย

รูปภาพ 2-4 (ขวา) ภายในบริเวณระเบียงอาคารโรงเรียนตะละกัญ เมื่อมองออกไปจะเห็นอาคารตึกแถวถนนแพ่งนรา

² “กาญจนาคพันธุ์”, กรุงเทพฯ เมื่อวานนี้ (กรุงเทพมหานคร: สารคดี, 2542), หน้า 25.

ส่วนพื้นที่บริเวณแพรงสรรพศาสตร์ เป็นพื้นที่ส่วนสุดท้ายที่ยังคงเป็นพื้นที่วังกรมหลวงสรรพศาสตร์ศุภกิตจนถึงปี พ.ศ. 2462 ในสมัยรัชกาลที่ 6

“กาญจนาคพันธุ์” ได้บรรยายถึงบรรยากาศของย่าน และที่มาของกิจกรรมสำคัญ คือ การทำทอง ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ยังคงสืบเนื่องมาในปัจจุบัน โดยได้เล่าว่า เสด็จในกรมพระองค์นี้ ทรงกำกับกรมช่างมหาดเล็ก ดังนั้น ในบริเวณด้านหน้าตรอกกำปะนี้ (หรือที่เรียกกันว่า ตรอกช่างทอง ในปัจจุบัน) จึงเป็นที่ตั้งตึกสามแถวชั้น ของ “แกรเลิต” ช่างทองชาวเยอรมัน และมีชื่อเรียกห้างนี้ว่า “ห้างแกรเลิต” ต่อเนื่องมาไปตามถนนตะนาว เป็นตึกแถวสองชั้น จนถึง “ซุ้มประตูวัง” จะมีตึกแถวต่อไปจนถึงซอยข้างศาลเจ้าพ่อเสือ จึงหมดเขตพื้นที่วัง “ซุ้มประตูวัง” และอาคารตึกแถวในพื้นที่นี้ มีความงดงามในรูปแบบตะวันตก ดังคำบอกเล่าที่ว่า

“ตึกแถวกับประตูทางเข้าวังนั้นทำแปลกกว่าที่ไหนๆ ที่เคยเห็นในสมัยนั้น ตึกแถวทำผิดกว่าตึกสองชั้นซึ่งทำเรียบๆ อย่างธรรมดา คล้ายๆ กันหมด แต่ตึกกรมหลวงสรรพศาสตร์ฯ นี้ ทำรูปร่างดูเพริ้วๆ งามๆ ตรงที่เป็นชายคาเห็นกระเบื้องยื่นมานั้น ทำเป็นขอบซีเมนต์ยาวตลอด มีเสาซีเมนต์โตขนาดลำแขนสูงสัก 12-13 นิ้วฟุต ตั้งเรียงเป็นแถว ในช่วงห้องหนึ่งๆ ราวสีฟ้าเสา แล้วเป็นเสาซีเมนต์เป็นยอดเหมือนบัวตูม เท่ากับเป็นที่กำหนดขนาดของห้องๆ หนึ่ง เวลามองขึ้นไปไม่เห็นกระเบื้องดูงามเข้าที่ดี...ส่วนประตูทางเข้าวังนั้น ทำเป็นช่องกว้างใหญ่สูงขนาดตึกสองชั้น ข้างบนทำเป็นกรอบโค้งครึ่งวงกลม กระจุกด้วยกระจกสีต่างๆ ได้กรอบลงมา ทำเป็นตึกตาแหล่โตขนาดเกือบเท่าคนชูคอมไฟ”³

รูปภาพ 2-5 ห้างแกรเลิตช่างทอง

ที่มา: เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

รูปภาพ 2-6 ซุ้มประตูวัง

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

ในปี พ.ศ.2462 ภายหลังจากสิ้นพระชนม์ของกรมหลวงสรรพศาสตร์ศุภกิจ การเปลี่ยนแปลงลักษณะกายภาพในย่านสามแพร่งจึงเกิดขึ้นอีกครั้ง เมื่อมีการตัดถนนแพร่งสรรพศาสตร์ และสร้างเป็นตึกแถวในพื้นที่ย่าน ที่ถูกขายให้กับเอกชนรายย่อย ดังนั้น อาคารตึกแถวรูปแบบดั้งเดิม ทั้งอาคารภายในวังและอาคารตึกแถวที่มีความงดงาม จึงถูกรื้อออก คงเหลือเพียง “ซุ้มประตูวัง” และจากนั้นมา พื้นที่ย่านสามแพร่งจึงได้กลายเป็นการย่านการค้าชั้นนำที่มีการจำหน่ายสินค้าจากต่างประเทศ อันนับเป็นยุคแรกของการอยู่อาศัยร่วมกับการค้าและเป็นชุมชนใจกลางพระนครที่มีความหนาแน่น จนได้รับการสร้างสถานที่บริการชุมชนเกิดขึ้นในพื้นที่ย่าน กล่าวคือ สถานที่บริการชุมชนทางด้านการสาธารณสุข รัชกาลที่ 5 ทรงโปรดฯ ให้สร้างสถานีอนามัยสุขุมมาลขึ้น ส่วนสถานที่บริการชุมชนทางด้านการศึกษา ได้จัดให้มีโรงเรียนวัดมหรณพารามในพื้นที่วัดซึ่งเป็นสถานที่ที่ให้ความรู้แก่ประชาชนมาตั้งแต่อดีต ซึ่งถือได้ว่าเป็นโรงเรียนสำหรับราษฎรเป็นแห่งแรกของประเทศไทย

2.3 ประวัติศาสตร์ในสมัยรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 7 – ปัจจุบัน

ในปีพุทธศักราช 2489 เมื่อมีการพัฒนาสนามหลวงเป็นศูนย์กลางการสัญจรระบบขนส่งมวลชนและเป็นตลาดนัด ได้ส่งผลให้ย่านสามแพร่งได้รับการพัฒนามาเป็นย่านการค้าที่ต่อเนื่องจากสนามหลวง และเกิด “ย่านหลังกระทรวง” เป็นแหล่งขายของเก่า ตลาดต้นไม้ผลไม้ บริเวณริมคลองคูเมืองเดิม และแผงขายหนังสือ บริเวณอนุสาวรีย์แม่พระธรณีปีบมวยผม นอกจากนี้ ย่านสามแพร่งยังมีความสำคัญในการเป็นย่านการค้า และการบริการให้แก่หน่วยงานราชการซึ่งตั้งอยู่โดยรอบพื้นที่ มีตลาดใต้รุ่งแฟรงกูธร เป็นแหล่งขายอาหารที่มีชื่อเสียง เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป จนอาจกล่าวได้ว่า ในชวงเวลานี้ เป็นชวงเวลาที่ย่าน มีบทบาทในการเป็น “ย่านต้อนรับขับสู้” ที่มีความสำคัญแก่พื้นที่ชุมชนโดยรอบ

รูปภาพ 2-7 ตลาดนัดสนามหลวง เมื่อปี พ.ศ.2521

รูปภาพ 2-8 แผงหนังสือสนามหลวง

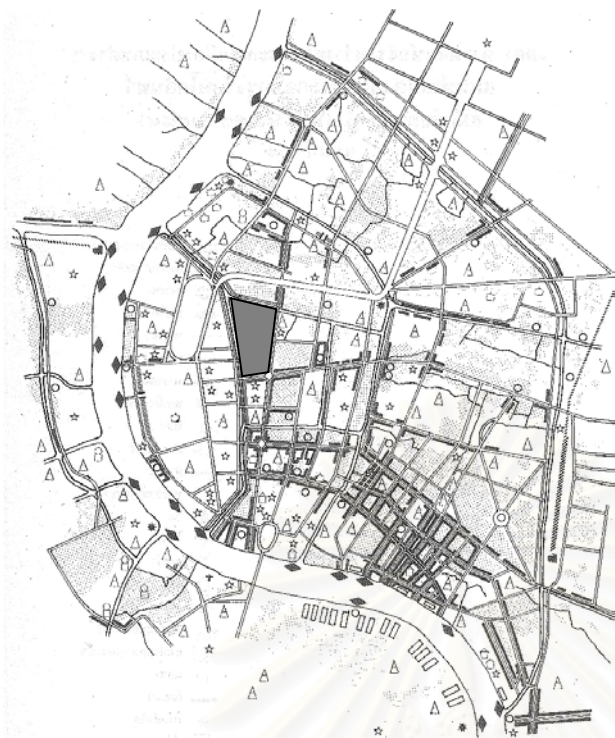

รูปภาพ 2-9 ตลาดต้นไม้ผลไม้ ริมคลองคูเมืองเดิม

รูปภาพ 2-10 แผงหนังสือ แม่พระธรณีปีบมวยผม

ที่มา: อเนก นาวิกมูล, วังบ้านฐานถิ่น (กรุงเทพมหานคร: แสงดาว, 2542), หน้า 172.

แผนที่ 2-5 แผนที่แสดงย่านสามแพร่ง ในสมัยสมัยรัชกาลที่ 7- ปัจจุบัน

ที่มา: แนน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. และคณะ, องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), หน้า 465.

ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2524 เป็นต้นมา บทบาทและความสำคัญของย่านสามแพร่งเริ่มลดน้อยลง เนื่องจากการยกเลิกตลาดนัดสนามหลวง ตลาดต้นไม้ผลไม้ และแผงขายหนังสือ และต่อมา ในปี พ.ศ. 2534 ตลาดขายอาหารในบริเวณแพร่งภูธรได้ถูกยกเลิกไป เนื่องจากสภาพอากาศซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่ได้ขอพื้นที่คืนเพื่อสร้างอาคาร แต่พื้นที่ดังกล่าวถูกทิ้งร้างไว้จนมีสภาพทรุดโทรม

การลดบทบาทความสำคัญของย่านสามแพร่งในการเป็นย่านการค้าได้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด ทั้งจากการย้ายศูนย์กลางเศรษฐกิจของเมือง การทยอยย้ายออกของหน่วยงานราชการบางส่วนออกไปจากพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ จนมาถึงในปี พ.ศ. 2541 ผู้คนในย่านได้รวมตัวกัน เป็น “องค์กรชุมชน” คือ “ประชาคมคลองคูเมืองเดิมสามแพร่ง” เพื่ออนุรักษ์และพัฒนาชุมชนของตน ซึ่งนับว่าเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญ (transition period) ที่นำมาสู่การอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านสามแพร่งที่เกิดจากการเริ่มต้นและมีส่วนร่วมโดยผู้คนในชุมชน ที่ได้มีการศึกษาในรายละเอียดต่อไป

จากการศึกษาบทบาทและความสำคัญของย่าน จะเห็นได้ว่า “ชีวิตของย่าน” มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของเมืองในทุกช่วงเวลาประวัติศาสตร์ทั้งการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลาต่างๆ นี้ สามารถจำแนกออกเป็นย่านต่างๆ ที่แสดงให้เห็นถึงบทบาทและความสำคัญของย่าน ได้แก่ ย่านอาศัย ย่านปฏิสังขาร ย่านต้อนรับขับสู้ ย่านความเชื่อศรัทธา รวมถึงเส้นทางสัญจรและการเชื่อมต่อกับพื้นที่ส่วนต่างๆ ของเมือง ดังที่แสดงไว้ในตารางที่ 2-1

ตารางที่ 2-1 ตารางแสดงบทบาทและความสำคัญ ของย่านสามแพรง ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตอนกลางจนถึงในปัจจุบัน

รัชกาลที่ 1-3	ความหมาย	กิจกรรม	กายภาพ	หมายเหตุ
1. ย่านอาศัย	วังเจ้านายฝ่ายวังหลวง	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นวังเจ้านาย และที่อยู่อาศัยของชุมชนข้าราชการ - เป็นที่อยู่อาศัยของชุมชนริมคลอง 	<ul style="list-style-type: none"> - กลุ่มวังสะพานช้างโรงสี (ไม่มีหลักฐานสภาพกายภาพที่แน่ชัด) - อาคารเรือนแถวไม้ เป็นที่อยู่อาศัยของข้าราชการ - เรือนแพริมคลอง 	
2. ย่านปฏิสังขาร	ความเป็นชุมชน ในการเป็นวังและที่อยู่ข้าราชการ	กิจกรรมการค้าภายในชุมชน	เนื่องจากย่าน เป็นกลุ่มวังและที่อยู่อาศัยของข้าราชการ จึงควรมีตลาดในชุมชน	
3. ย่านต้อนรับขับสู้	วังเจ้านายฝ่ายวังหลวง	กิจกรรม ที่มีวังเป็นศูนย์กลาง	การเชื่อมต่อกับชุมชนอื่นๆ เช่น ชุมชนพราหมณ์ ชุมชนย่านตีทอง	
4. ย่านความเชื่อศรัทธา	<ul style="list-style-type: none"> - ศาลเจ้าพ่อเสือ (รัชกาลที่1) เป็นศาลเจ้าที่ชาวไทยเชื้อสายจีนในย่านให้ความเชื่อถือศรัทธาเป็นอย่างมาก - วัดมหรณพารามและวัดบูรณศิริมาตยาราม โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่3 เป็นวัดคู่กันริมคลองหลอดวัดเทพธิดา 	กิจกรรมทางศาสนา	<ul style="list-style-type: none"> - ศาลเจ้าพ่อเสือ - วัดมหรณพาราม - วัดบูรณศิริมาตยาราม 	
5. เส้นทางสัญจรและการเชื่อมต่อกับพื้นที่ต่างๆ	<ul style="list-style-type: none"> - เส้นทางสัญจรหลักในพระนคร คือ เส้นทางน้ำ ได้แก่ คลองคูเมืองเดิม คลองหลอดวัดเทพธิดา และคลองรอบกรุง - เส้นทางบกในสมัยนี้ เป็นถนนดิน ที่เริ่มขยายมาทางตะวันออก ในสมัยรัชกาลที่ 3 เพื่อเชื่อมต่อกับพระนครชั้นในไปยังประตูสำราญราษฎร์ 			

รัชกาลที่ 4-6	ความหมาย	กิจกรรม	กายภาพ	หมายเหตุ
1. ย่านอาศัย	<ul style="list-style-type: none"> - วังเจ้านาย ได้แก่ วังกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ วังกรมหมื่นภูเรศธำรงศักดิ์ และวังกรมหลวงแพ่งสรรพศาสตร์ศุภกิจ - ย่านอาศัย - ย่านอาศัย รูปแบบอยู่อาศัย+ การค้า 	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นวังเจ้านาย และที่อยู่อาศัยของชุมชนข้าราชการ - เป็นที่อยู่อาศัยของข้าราชการและข้าราชการเก่าของวัง - เป็นที่อยู่อาศัยและทำการค้า 	<ul style="list-style-type: none"> - วังในรูปแบบตะวันตก - ตึกแถวรูปแบบตะวันตก และบ้านเดี่ยว มีบริเวณ 	
2. ย่านปฏิสังขาร	มีความเป็นชุมชน ย่านการค้าใจกลางพระนคร	<ul style="list-style-type: none"> - กิจกรรมบริการชุมชน - กิจกรรมการค้าภายในชุมชน และการค้าในระดับเมือง 	<ul style="list-style-type: none"> - สถานที่บริการชุมชน: โรงเรียน วัดมรรณพาราม สถานีอนามัยสุขุมมาล - ตลาดศาลเจ้าพ่อเสือ และโรงละครร้อยปรีดาลัย 	
3. ย่านต้อนรับขับสู้	<ul style="list-style-type: none"> - ชื่อเสียงของย่านในเรื่องช่างทอง ละครร้อง (สมัยเป็นวัง) - ย่านการค้าชั้นนำ ขายสินค้าจากต่างประเทศ 	<ul style="list-style-type: none"> - กิจกรรม ที่มีวังเป็นศูนย์กลาง (เจ้านายทรงกรม = ช่างทอง หลวง, โรงละครร้อง) - การค้า และการบริการ หน่วยงานราชการ* 	<ul style="list-style-type: none"> - กายภาพของวัง ที่เป็นทั้งที่ประทับ ที่ทรงงาน และบ้านเรือนของข้าราชการ - ตึกแถวในย่านแพ่งภูธร แพ่งนรา แพ่งสรรพศาสตร์ 	* ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีสถานที่ราชการ ตั้งอยู่โดยรอบย่าน ได้แก่ กระทรวงกลาโหม กระทรวงมหาดไทย กระทรวงการต่างประเทศ และกระทรวงยุติธรรม
4. ย่านความเชื่อศรัทธา	<ul style="list-style-type: none"> - ศาลเจ้าพ่อเสือ - วัดมรรณพารามและวัดบูรณศิริมาตยาราม 	กิจกรรมทางศาสนา	<ul style="list-style-type: none"> - ศาลเจ้าพ่อเสือ (ย้ายที่ตั้ง ในสมัย ร.5) - วัดมรรณพารามและวัดบูรณศิริมาตยาราม 	
5. เส้นทางสัญจรและการเชื่อมต่อกับพื้นที่ต่างๆ	<ul style="list-style-type: none"> - ย่านสามแพร่ง ตั้งอยู่ในบริเวณจุดตัดของถนนเพ็ญนครและถนนบำรุงเมือง คือ “สี่กั๊กเสาชิงช้า” หรือ “สี่แยกสะพานช้างโรงสี” - ถนนสายหลักที่เชื่อมชุมชนและย่านการค้า ; ย่านสังฆภัณฑ์ พาหุรัด อุณากรรณ ตลาดบำเพ็ญบุญ - ชุมชนย่านการค้า เกิดขึ้นตามเส้นทางสายหลัก และเป็นจุดเริ่มต้นของเมืองที่ขยายไปทางตะวันออก 			

รัชกาลที่ 7-9	ความหมาย	กิจกรรม	กายภาพ	หมายเหตุ
1. ย่านอาศัย	ย่านอาศัย รูปแบบอยู่อาศัย+การค้า	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นที่อยู่อาศัยของข้าราชการและข้าราชการบริพารเก่าของวัง - เป็นที่อยู่อาศัยและทำการค้า 	<ul style="list-style-type: none"> - ดึกแถวในย่านแพ่งภูธร แพ่งนรา ยังคงรูปแบบเดิม และบ้านเดี่ยว ในแพ่งสรรพศาสตร์* - แพ่งสรรพศาสตร์เปลี่ยนจากบ้านพักข้าราชการ (บ้านเดี่ยว) มาเป็นดึกแถวรูปแบบใหม่ 	* ภายหลังจากแพ่งสรรพศาสตร์ไฟไหม้ (พ.ศ.2501 และ 2510)
2. ย่านปฏิสังขาร	มีความเป็นชุมชน ย่านการค้าและบริการ (ตลาดและร้านค้า เป็นที่พบปะของคนในย่าน)**	<ul style="list-style-type: none"> - กิจกรรมบริการชุมชน - กิจกรรมการค้าภายในชุมชน และการค้าในระดับเมือง - คลอง พื้นที่ลานโล่งแพ่งภูธร เป็นที่พักผ่อนของผู้คนในชุมชน 	<ul style="list-style-type: none"> - สถานที่บริการชุมชน: โรงเรียน วัดมรรณพาราม สถานีอนามัยสุขุมมาล - ตลาดศาลเจ้าพ่อเสือ 	** เรื่องราวจากคำบอกเล่า
3. ย่านต้อนรับขับสู้	<ul style="list-style-type: none"> - เป็นแหล่งอาหารเลี้ยงเชื้อ - เป็นจุดนัดพบ*** - ชื่อเสียง “ย่านหลังกระทรวง” ตลาดต้นไม้ผลไม้ (ริมคลองคูเมืองเดิม) และแผงหนังสือ (บริเวณแม่พระธรณีบีบมวยผม)*** 	<ul style="list-style-type: none"> - การค้าและการบริการให้แก่หน่วยงานราชการ - การขายสินค้าที่มีลักษณะเฉพาะ 	<ul style="list-style-type: none"> - ดึกแถวในย่านแพ่งภูธร แพ่งนรา แพ่งสรรพศาสตร์ - ดึกแถวริมถนนอัษฎางค์, ริมคลองคูเมืองเดิม = ย่านหลังกระทรวง - ตลาดนัด เป็นแผงขายสินค้าชั่วคราว - ตลาดใต้รุ่ง เป็นอาคารชั่วคราว (เต็นท์) บริเวณลานโล่ง แพ่งภูธร 	<p>*** ย่านสามแพ่ง เป็น “จุดนัดพบ” เนื่องจากเชื่อมต่อกับแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ เช่น ในบริเวณถนนราชดำเนิน (ร.8)</p> <p>*** เป็นย่านการค้าที่เชื่อมต่อกับตลาดนัดสนามหลวง (พ.ศ.2489-2524)</p>
4. ย่านความเชื่อศรัทธา	<ul style="list-style-type: none"> - ศาลเจ้าพ่อเสือ - วัดมรรณพารามและวัดบูรณศิริมาตยาราม 	กิจกรรมทางศาสนา	<ul style="list-style-type: none"> - ศาลเจ้าพ่อเสือ - วัดมรรณพารามและวัดบูรณศิริมาตยาราม 	
5. เส้นทางสัญจรและการเชื่อมต่อกับพื้นที่ต่างๆ	<ul style="list-style-type: none"> - ย่านสามแพ่ง เป็นพื้นที่ศูนย์รวมการสัญจร เนื่องจากเชื่อมต่อกับสนามหลวง และเป็นจุดผ่านของรถราง 3 สาย - ย่านเชื่อมต่อกับย่านการค้าทันสมัยในสมัยนั้น ; ย่านพาหุรัด วังบูรพา(ศูนย์การค้าแห่งแรก พ.ศ. 2490) 			

ปัจจุบัน	ความหมาย	กิจกรรม	กายภาพ	หมายเหตุ
1. ย่านอาศัย	ย่านอาศัย รูปแบบอยู่อาศัย+การค้า	- เป็นที่อยู่อาศัยและทำการค้า	- ดึกแถวในย่านแพ่งภูธร แพร่งนรา ยังคงรูปแบบเดิม - ดึกแถวแพ่งสรรพศาสตร์ เป็นดึกแถวรูปแบบใหม่	
2. ย่านปฏิสังขาร	ความเป็นชุมชน ลดน้อยลง ย่านการค้าและบริการ (ตลาดและร้านค้า เป็นที่พบปะของคนในย่านลดน้อยลง)	- กิจกรรมบริการชุมชน - กิจกรรมการค้าภายในชุมชน และการค้าใน ระดับเมือง ลดความสำคัญลง - คลอง พื้นที่ลานโล่งแพ่งภูธร เป็นที่พักผ่อนของผู้คนในชุมชน	- สถานที่บริการชุมชน: โรงเรียนวัดมรรณพาราม สถานีอนามัยสุขุมมาล - พื้นที่ลานโล่ง แพ่งภูธร ได้รับการปรับปรุง โดยเรือตลาดได้รุ่งออก เป็นสวนสาธารณะ (พ.ศ.2541)	
3. ย่านต้อนรับขับสู้	- การเป็นแหล่งอาหาร เป็นย่านการค้าลดความสำคัญลง	- การค้าและการบริการให้แก่หน่วยงานราชการ - การขายสินค้าที่มีลักษณะเฉพาะ	- ดึกแถวในย่านแพ่งภูธร แพร่งนรา แพ่งสรรพศาสตร์ - ดึกแถวริมถนนอัษฎางค์, ริมคลองคูเมืองเดิม = ย่านหลังกระทรวง	
4. ย่านความเชื่อศรัทธา	- ศาลเจ้าพ่อเสือ - วัดมรรณพารามและวัดบูรณศิริมาตยาราม	กิจกรรมทางศาสนา	- ศาลเจ้าพ่อเสือ - วัดมรรณพารามและวัดบูรณศิริมาตยาราม	
5. เส้นทางสัญจรและการเชื่อมต่อกับพื้นที่ต่างๆ	- ย่านสามแพร่ง ลดความสำคัญในการเป็นศูนย์รวมการสัญจร เนื่องจากถนนยกเลิกไป ในปี พ.ศ. 2511 - ย่านสามแพร่งและย่านการค้าในกรุงรัตนโกสินทร์ไม่เป็นศูนย์กลางการค้า			

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หลักการและแนวความคิดในการอนุรักษ์และฟื้นฟู “ย่านสามแพรง”

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ บทบาทและความสำคัญของย่านสามแพรง เปรียบเสมือนการอ่านเรื่องราว “ชีวิตของย่าน” ตั้งแต่เริ่มต้นการกำเนิดชีวิต ในการเป็นย่านวังเก่าในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เปลี่ยนมาเป็นย่านศูนย์กลางเศรษฐกิจการค้าของเมือง จนถึงปัจจุบันที่ย่านได้ลดบทบาทความสำคัญลง จากการย้ายออกของศูนย์กลางความเจริญของกรุงรัตนโกสินทร์ไปสู่ส่วนอื่นๆ ของเมือง ประกอบกับย่านสามแพรงเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งที่ได้รับการอนุรักษ์ ซึ่งมีการจำกัดในการใช้งานในพื้นที่ อย่างไรก็ตาม ย่านสามแพรงยังคงเป็นย่านประวัติศาสตร์ที่สามารถสืบทอดความเป็นชุมชน และมีกลุ่มสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบที่แสดงถึงรูปลักษณ์ของชุมชน รวมถึงสามารถรักษารูปแบบการใช้งานอาคารในลักษณะ การพักอาศัยและการค้าอย่างต่อเนื่องจากอดีตจนถึงปัจจุบันได้

เมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับย่านในทุกช่วงเวลาประวัติศาสตร์ จะพบว่าบทบาทของย่านมีความสัมพันธ์กับส่วนอื่นๆ ของเมือง และสัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของผู้คน ดังแนวความคิดของสถาปนิก Aldo Rossi ที่ได้เปรียบเทียบ “เมือง” ว่าเป็นเสมือน “สิ่งที่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นจากน้ำมือมนุษย์”⁴ ที่มีจุดเริ่มต้นของการกำเนิด การเติบโต และการเปลี่ยนแปลงที่หมุนเวียนไปในวัฏฏะ เฉกเช่นชีวิตของผู้คนที่อยู่อาศัยในย่าน

นอกจากนี้ Aldo Rossi ยังได้ให้แนวความคิดในการอนุรักษ์ย่านประวัติศาสตร์ว่า ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านจำเป็นต้องมองภาพในลักษณะองค์รวม อันประกอบขึ้นจากองค์ประกอบสองส่วน กล่าวคือองค์ประกอบส่วนแรก คือ องค์ประกอบภาพ สถาปัตยกรรม ดังที่ Aldo Rossi ได้ใช้คำว่า permanencies⁵ อันเปรียบได้กับ “ร่างกายของย่าน” ที่ปกคลุมอยู่ภายนอก และองค์ประกอบส่วนที่สอง คือ องค์ประกอบส่วนที่อยู่ภายใน และเป็นคุณค่าที่มองไม่เห็นด้วยตา เรียกได้ว่า **คุณค่าทางจิตใจ (Spiritual values)** หรือ **“จิตใจของย่าน”** โดยองค์ประกอบในส่วน “จิตใจของย่าน” เกิดจากวิถีชีวิตของผู้คนที่มีการสะสม ซ้อนทับกันของเรื่องราวของความหมาย จากการตั้งถิ่นฐานและการอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่อง จนเกิดเป็น “ความทรงจำร่วมกันของผู้คนในย่าน” (collective memory) สร้างชื่อและสร้างภาพ “เอกลักษณ์ของย่าน” (identity of place) จนเป็นที่รับรู้ของผู้คนทั่วไป โดยเรื่องราวแห่งชีวิตของผู้คนเหล่านี้จะกลายเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ของย่านในที่สุด

แนวความคิดในเรื่องการอนุรักษ์ย่านประวัติศาสตร์ นอกจากจะอนุรักษ์เพื่อเตือนความทรงจำเกี่ยวกับวัฒนธรรมของชาติและอนุรักษ์เนื่องจากเป็นของโบราณที่มีค่าแล้ว ยังมีการคำนึงถึงชุมชนและเมืองโดยรวมซึ่งจะต้องมีสภาพน่าอยู่ และมีความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่อาศัยอยู่กับโลกแวดล้อมที่ได้ผู้คนได้สร้างขึ้น นับได้ว่าเป็นแนวความคิดที่เปลี่ยนไปจากเดิม⁶ ที่การอนุรักษ์จะไม่เป็นเพียงการรักษาองค์ประกอบทางกายภาพให้คงอยู่ แต่เพียงเท่านั้น และแนวความคิดนี้ ยังมีความสอดคล้องกับทัศนะของนักวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์ ร.ศ. ศรีดี

⁴ Rossi, Aldo, *The Architecture of the city*, (U.S.A.: The M.I.T. Press, 1999), p. 97.

⁵ Ibid., p.29.

⁶ ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัฐิธิ, เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการ การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน, เสนอที่ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 23-26 เมษายน 2540.

กร วัลลิโกดม ที่ได้ให้ไว้ในการสัมมนา “ผ่าเกาะเมืองในรัตนโกสินทร์ในทัศนะคนเมือง” ว่า “ความเป็นชุมชนจะต้องมีองค์ประกอบสำคัญคือ จะต้องมีความเป็นถิ่น ย่าน ละแวก ตรอก ซอกซอย ผู้คนรู้จักกันทั่วถึง เนื่องจากมีการอาศัยสืบต่อกันมาเป็นรุ่นต่อรุ่น ไม่ต่ำกว่า 20-30 ปี ไม่ใช่ชุมชนทางกายภาพ”⁷

จากแนวความคิดของผู้เชี่ยวชาญในการอนุรักษ์ย่านประวัติศาสตร์ จะเห็นได้ว่าองค์ประกอบในส่วน “จิตใจของย่าน” มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าองค์ประกอบทางกายภาพที่จะช่วยให้ชีวิตของย่านดำรงอยู่ ดังนั้นการวิจัยนี้จึงให้ความสำคัญกับองค์ประกอบในส่วน “จิตใจของย่าน” โดยอาศัยการวิเคราะห์ความหมายแห่งชีวิตของย่านตามหลักวิชาการของปรัชญา “ปรากฏการณ์ศาสตร์” อันเป็นการศึกษาความหมายแห่งชีวิตของย่าน ตั้งแต่เมื่อครั้งที่ผู้คนมาตั้งถิ่นฐานลงในย่าน การอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่องจนเกิดความสัมพันธ์กับโลกรอบกายของเขา ในกระแสแห่งธรรมชาติ (สุนทรียภาพ) และ/หรือเกิดความผูกพัน ความเอื้ออาทร ภราดรภาพระหว่างกัน ในกระแสแห่งมนุษยธรรม (จริยธรรม)⁸ ซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดต่อไปในเรื่อง **แนวทางการศึกษา “จิตใจของย่าน” จากวิถีชีวิตและเอกลักษณ์ ด้วยหลักวิชาการของปรัชญา “ปรากฏการณ์ศาสตร์”**

แนวความคิดในการอนุรักษ์ย่านประวัติศาสตร์ด้วยการรักษาและส่งเสริม “ร่างกายของย่าน” และ “จิตใจของย่าน” ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นการปลูกย่านเก่าให้กลับคืนชีวิตชีวา ทั้งทางด้านกายภาพและกิจกรรมแห่งวิถีการดำรงชีวิตของผู้คน สิ่งสำคัญในลำดับต่อมาในการฟื้นฟูย่านประวัติศาสตร์ เปรียบกับการให้อาหารหล่อเลี้ยงให้ย่านสามารถดำรงอยู่ต่อไปอย่างยั่งยืน ทำได้โดยการนำมรดกทางศิลปวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมในย่านมาใช้อย่างเหมาะสม จากการศึกษาความหมายให้ผู้คนภายนอกได้ร่วมรับรู้ความภาคภูมิใจ ด้วยการเล่าเรื่องราวเอกลักษณ์ตามบทบาทของย่านที่เคยเป็นมาในอดีต และเอกลักษณ์แห่งความแตกต่างในแต่ละย่าน จะเป็นเสน่ห์ดึงดูดใจให้ผู้คนภายนอกเข้ามาท่องเที่ยว สัมผัสวิถีชีวิตของผู้คนและศิลปวัฒนธรรมของย่านในมุมมองที่แตกต่างกัน โดยในการวิจัยนี้ จะศึกษาแนวความคิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านประวัติศาสตร์ ด้วยการใช้งานที่เหมาะสม จากกรณีศึกษาการอนุรักษ์ศูนย์กลางประวัติศาสตร์ของเมืองเก่าในประเทศตะวันตก และกรณีศึกษาการอนุรักษ์เมืองโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น

จากแนวความคิดในการอนุรักษ์ย่านประวัติศาสตร์ มาถึงการนำโครงการอนุรักษ์มาปฏิบัติ การดำเนินการในแนวทางหนึ่ง คือ การดำเนินการอนุรักษ์จากเบื้องบนสู่เบื้องล่าง หรือจากภาครัฐสู่ส่วนท้องถิ่น (top-down approach) ในอีกแนวทางหนึ่ง คือ แนวทางที่การเปิดโอกาสให้ผู้อาศัยในย่านประวัติศาสตร์ได้มีส่วนร่วมในการวางแผนและการดำเนินการ นั่นคือการดำเนินการจากเบื้องล่างสู่เบื้องบนหรือในแนวทางการต้องการของชุมชน (bottom-up approach)

การอนุรักษ์ในแนวทางการต้องการของชุมชน ได้รับเลือกให้เป็นแนวทางการอนุรักษ์ในหลายโครงการดังตัวอย่างของอนุรักษ์ย่านประวัติศาสตร์ในกรุงโรม ประเทศอิตาลี ที่ถึงแม้ว่าจะสามารถรักษาและส่งเสริมลักษณะกายภาพของเมืองให้มีความงดงาม สะดวกสบายและสอดคล้องกับการใช้งาน ตลอดจนเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง แต่ผู้อาศัยในย่านได้บอกเล่าชีวิตของพวกเขาและชุมชนในย่านเก่าผ่านงานเขียน โดยมีมุมมองที่แสดงให้เห็นว่า แต่เดิมผู้คนในชุมชนล้วนมีความผูกพันกับย่านอันเป็นถิ่นอาศัยรวมถึงมีความอบอุ่นและเอื้อ

⁷ ยูวดี มณีกุล, “ผ่าเกาะรัตนโกสินทร์ เฝยมิติวัฒนธรรมคนเมือง,” ศิลปวัฒนธรรม, กรุงเทพฯ (26 มิถุนายน 2543) : 8.

⁸ ทิพย์สุดา ปทุมานนท์, สถาปัตยกรรม กับปณาทแห่งความสัจ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540), หน้า 13.

อาหารต่อกัน ภายหลังจากพัฒนาพื้นที่ย่านประวัติศาสตร์ การเปลี่ยนแปลงได้เกิดขึ้น นั่นคือ ผู้อาศัยต้องละทิ้งถิ่นฐานเนื่องจากไม่สามารถอาศัยในพื้นที่ย่านที่มีราคาสูงขึ้น ตลอดจนร้านค้าที่มีชีวิตชีวาจากการดำรงชีวิตด้วยการผลิตอาหาร สินค้าพื้นเมืองเครื่องใช้ถูกแทนที่ด้วยร้านค้าเพื่อสนองตอบต่อการท่องเที่ยว จนกระทั่งไม่เหลือเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ดังคำกล่าวที่สะท้อนความรู้สึกของผู้อาศัยที่กล่าวถึงการอนุรักษ์ที่รักษาลักษณะทางกายภาพและพัฒนาย่านเพื่อสร้างผลตอบแทนจากการใช้งาน โดยไม่คำนึงถึงผู้อาศัยและความเป็นชุมชนว่า “การบูรณะอาคารที่สร้างขึ้นด้วยความระมัดระวังเพื่อไม่ให้กายภาพเปลี่ยนไปจากเดิมนั้น ไม่ใช่เป็นการอนุรักษ์...แต่เป็นการเร่งให้การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว...และการอนุรักษ์ได้ขโมย ‘ถิ่นอาศัย’ ไปจากพวกเขา เพื่อเปลี่ยนไปเป็น ถิ่นที่เขาไม่รู้จัก”⁹

จากแนวทางการดำเนินการอนุรักษ์ในสองแนวทางที่แตกต่างกัน ในการวิจัยนี้จะมีการศึกษาการดำเนินการอนุรักษ์ทั้งสองแนวทาง อันได้แก่ การดำเนินการอนุรักษ์จากหน่วยงานภาครัฐ จากตัวอย่างการอนุรักษ์ย่าน *ไชน่าทาวน์ ประเทศสิงคโปร์* และการอนุรักษ์ในแนวทางการความต้องการของชุมชน จากตัวอย่างการอนุรักษ์ชุมชน *ยานากะ เมืองโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น*

หลักการและแนวความคิดในการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านสามแห่ง ได้แก่ *แนวทางการศึกษา “จิตใจของย่าน” จากวิถีชีวิตและเอกลักษณ์ ด้วยหลักวิชาการของปรัชญา “ปรากฏการณ์ศาสตร์” แนวความคิดการอนุรักษ์ และฟื้นฟูย่านประวัติศาสตร์ด้วยการใช้งานที่เหมาะสม และการดำเนินการอนุรักษ์ในแนวทางการความต้องการของชุมชน* มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

3.1 แนวทางการศึกษา “จิตใจของย่าน” จากวิถีชีวิตและเอกลักษณ์ของย่าน ด้วยหลักวิชาการของปรัชญา “ปรากฏการณ์ศาสตร์”

การศึกษาวถีชีวิตและเอกลักษณ์ของย่านในการวิจัยนี้ ได้เลือกใช้แนวทางปรัชญา “ปรากฏการณ์ศาสตร์” ด้วยเหตุผลที่ว่า “ปรากฏการณ์ศาสตร์” เป็นปรัชญาในสาย มนุษยนิยม (Humanism = Humanistic Philosophy) เปิดความเข้าใจในชีวิตมนุษย์และโลกที่เขาอาศัยอยู่¹⁰ และด้วยแนวทางนี้ เป็นการพินิจไตร่ตรองให้เข้าใจในความหมายของการอยู่อาศัยจากปรากฏการณ์หรือสถานการณ์แห่งชีวิต ซึ่งจะช่วยให้ผู้ศึกษาได้ค้นพบ “สิ่งที่เป็นปกติ” และ “สิ่งพิเศษ สิ่งเฉพาะ” จากการอยู่อาศัย

เรื่องราวความหมายแห่งวิถีชีวิตของผู้คน ได้เริ่มต้นขึ้น นับตั้งแต่เมื่อผู้คนได้มาตั้งถิ่นฐานลง ณ ถิ่นที่ใดที่หนึ่ง ซึ่งเป็นเสมือนสถานที่ที่ได้เชื้อเชิญให้เขาพักอาศัยด้วยความรู้สึกอบอุ่นใจ มีความเป็นมิตรและเกื้อกูลกับถิ่นอาศัยที่เขาได้เลือกที่จะหวานเมลิคพันธุแห่งชีวิต จากนั้น “ตำนานบทแรกของครอบครัว” จึงได้กลายเป็นเรื่องราวเล่าขาน ด้วยการที่ผู้คนได้อยู่อาศัยภายในย่านอย่างเข้มข้นและแนบแน่น อันเป็นการถักทอสายใยความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับโลกแวดล้อม จนเกิดความเข้าใจในความหมายของสิ่งต่างๆ และปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น รวมถึงตัวตนของเขาได้เป็นที่ยอมรับ (Identification)

⁹ Ronchi, Appleyard ,eds, “Rome from the inside inhabitant's Intermezzo,” in *The Conservation of European Cities* (London: The M.I.T. Press, 1979)

¹⁰ ทิพย์สุตา ปทุมานนท์, *สถาปัตยกรรม กังสดาลแห่งความคิด* (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 2-38 - 2-38.

จากวิถีชีวิตของผู้คน ของย่าน ผ่านกาล แห่งดินฟ้า ขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อ ความเข้าใจในโลกแวดล้อมจะได้รับการเน้นย้ำด้วยกิจกรรมชีวิตจากความต้องการของกาย และกิจกรรมความสัมพันธ์ระหว่างโลกแวดล้อมและผู้คนอันเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นจากจิตใจ ทำให้เกิดการระบุตำแหน่งและการกำหนดรูปแบบพื้นที่ (orientation) ให้เป็น “สถานที่รองรับชีวิต” (existential space ; place) หรือ “ถิ่น” ที่มีความหมายเป็นพิเศษ ที่แตกต่างจากถิ่นที่แห่งหนใดในโลก

“ถิ่น” ที่มีความหมายพิเศษต่างจากโลกแวดล้อมภายนอก หรือ เรียกได้ว่า มี“ความเป็นย่าน” (domain) ประกอบขึ้นจาก “ท่า” และ “ทาง”

“ท่า” * หมายถึง สถานที่รองรับการกระทำกิจกรรมต่างๆ และเป็นเสมือนศูนย์กลางที่มีการระบุ “ชีวิต” หรือ ความเป็นตัวตนของเราลงในพื้นที่นั้น และ “ท่า” รองรับกิจกรรมชีวิตในการอยู่อาศัยในหลายระดับ เริ่มต้นจากการตั้งถิ่นฐาน (settlement) อันหมายถึงศูนย์กลางในการมาถึงถิ่นฐานและเริ่มต้นการอาศัยอยู่ร่วมกัน จากนั้น ในการอยู่อาศัยจะต้องการสถานที่เพื่อใช้ในการปฏิสังขรณ์ และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกัน คือ พื้นที่โล่งภายในย่าน (square) และการปฏิสังขรณ์ภายในชุมชนจะเริ่มมีการแสดงความคิดเห็น และการยอมรับในเรื่องส่วนรวมมากขึ้น มีสถานที่ที่เป็นศูนย์กลางรองรับ คือ องค์กร หน่วยงานในย่าน (institute) และ “ท่า” ในระดับสุดท้าย ที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเรามากที่สุด เปรียบได้กับศูนย์กลางโลกส่วนตัว คือ บ้านของเรา (home)

ส่วน “ทาง” จะเชื่อมต่อ “ท่า” เข้าด้วยกัน และช่วยให้คนจะรับรู้ตำแหน่งและคุณสมบัติของ “ท่า” ได้อย่างสมบูรณ์ ซึ่ง “ทาง” ในที่นี้ หมายถึง ทางที่เกิดขึ้นจริงและที่เกิดในจิตใจ จากการรับรู้ถึงการเคลื่อนที่ ในทิศทางที่แสดงออกถึงความต่อเนื่อง จังหวะขององค์ประกอบที่ตั้งอยู่ตามแนวทาง

3.1.1 การตั้งถิ่นฐาน (settlement)

เมื่อผู้คนได้ตั้งถิ่นฐานลงในพื้นที่ย่าน ซึ่งในแต่ละถิ่นที่มีโลกแวดล้อมที่ต่างกัน ทั้งภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ขนบธรรมเนียมประเพณีในท้องถิ่นนั้น ผู้คนจึงได้มีการสร้างสรรค์องค์ประกอบทางกายภาพ คือ สถาปัตยกรรม และภูมิสถาปัตยกรรม เพื่อตอบสนองความต้องการในการอยู่อาศัย อย่างสอดคล้องสัมพันธ์กับองค์ประกอบทางธรรมชาติ โดยองค์ประกอบที่เกิดขึ้นได้ก่อรูปและหล่อหลอมพื้นที่ว่าง เปรียบเสมือนร่างกายภายนอกที่มีความหลากหลาย ความหนาแน่น และความต่อเนื่องกันทำให้เกิดรูปในลักษณะที่แตกต่างกัน (urban form ; exterior)

* จากหลักการ ของ Norberg-Schulz ได้อธิบาย พื้นที่ภายใน (urban space) ว่าประกอบขึ้นจาก center หรือ goal และ path แต่ในที่นี้ จะใช้คำว่า “ท่า” แทนคำว่า center ในความหมายของสถานที่รองรับการกระทำกิจกรรมต่างๆ แม้ความหมายจะไม่ตรง เท่ากับ การใช้ “ท่า” แทน arrival space แต่ใช้คำนี้เพื่อให้เข้าใจได้ง่าย เมื่อใช้ร่วมกับคำว่า “ทาง” โดยการแยกคำ “ท่า+ทาง” ออกจากกันนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการสอนในชั้นเรียน วิชาปฐกฏการณศาสตร์ในสถาปัตยกรรม โดยรองศาสตราจารย์พิชญ์สุดา ปทุมานนท์

- 1) cluster คือ การจัดองค์ประกอบให้วางอยู่ร่วมกัน เป็นกลุ่มตามรูปทรงอิสระอย่างเป็นธรรมชาติ หรือไม่เป็นรูปทรงเรขาคณิต

รูปภาพ 3-1 รูปแสดงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบบ cluster (Sacro Monte at Varese ประเทศอิตาลี)

ที่มา : Rossi, Aldo, *The Architecture of the city*, (U.S.A.: The M.I.T. Press, 1999), p.105.

- 2) row คือ การจัดองค์ประกอบให้ตั้งอยู่ตามแนวเส้น อาจจะเป็นเส้นตรง หรือเส้นโค้ง

รูปภาพ 3-2 รูปแสดงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบบ row (อาคารริมถนนหลักในเมือง Viana ประเทศสเปน)

ที่มา : Rossi, Aldo, *The Architecture of the city*, (U.S.A.: The M.I.T. Press, 1999), p. 39.

- 3) enclosure คือ การจัดองค์ประกอบให้โอบล้อมพื้นที่ว่างส่วนกลาง

รูปภาพ 3-3 รูปแสดงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบบ enclosure (บริเวณศูนย์กลางเมือง Lucca ประเทศอิตาลี)

ที่มา : Rossi, Aldo, *The Architecture of the city*, (U.S.A.: The M.I.T. Press, 1999), p. 168.

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าผู้คนส่วนหนึ่งจะตัดสินใจที่จะตั้งหลัก

ปักฐานลงในพื้นที่ที่มีกายภาพปรากฏอยู่แล้ว แต่ก็เป็นการเลือกด้วยความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะอยู่อาศัย ณ ที่นั้น จึงมีการปรับตัว ปรับใจและปรับพื้นที่ภายใน เพื่อการอยู่อาศัย จนกลายเป็น “ย่าน” และ “บ้าน” รองรับชีวิต ที่เริ่มต้นจากการตั้งถิ่นฐานนั้น

3.1.2 การอยู่อาศัย (Dwelling)

การอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่อง วิธีของการดำรงชีวิตจากคนรุ่นหนึ่งได้ส่งผ่าน ความคิด ความหมาย ความเข้าใจ ไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง เกิดการการสะท้อนและซ้อนทับกันของความหมายอย่างลึกซึ้งลงใน “พื้นที่ว่างภายใน” (urban space; interior) โดยการอยู่อาศัยนี้ ทำให้ผู้คนได้มีโอกาส “เลือก” ในสิ่งที่เหมาะสมและมีความหมายเป็นพิเศษ ทำให้ตัวตนของเราได้ถูกระบุขึ้น ได้รับการยอมรับในบทบาทหน้าที่ของเรา ทั้งหน้าที่ในครอบครัว หน้าที่ในการทำงาน ไปจนถึงหน้าที่ในการเป็นส่วนหนึ่งในสมาชิกของย่าน ดังนั้นเมื่อมีผู้กล่าวว่า “ฉันเป็นคนย่านสามแพร่ง” จึงแสดงให้เห็นว่าผู้คนและย่านมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น จนเขารู้สึกในการเป็นเจ้าของย่าน อันเป็นการแสดงออกถึง ความเป็นตัวตนของผู้คนได้อย่างชัดเจน ไปพร้อมกับการแสดงถึง “ความเป็นย่าน” ที่สะท้อนจากชีวิตของผู้คนในย่านให้ปรากฏขึ้นอีกด้วย

นอกจากการอยู่อาศัยจะทำให้ผู้อยู่อาศัยรับรู้บทบาทของเรา และรับรู้ว่าเขามีความสัมพันธ์กับย่านอย่างไรแล้ว การอาศัยยังมี การปฏิสัมพันธ์ พบปะ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความคิด ความรู้สึกระหว่างผู้คน จนนำไปสู่การแสดงความคิดเห็นในเรื่องส่วนรวม และการตัดสินใจคุณค่าร่วมกัน ทำให้ผู้อยู่อาศัยได้เข้าใจในความหมายใน “คุณภาพแห่งความเป็นมนุษย์” (human value) ในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีภราดรภาพ มีความสมานฉันท์ และเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน

จากการอยู่อาศัยของผู้คนในย่าน ทำให้กลุ่มก้อนอาคารและพื้นที่ว่างมีความสัมพันธ์ในรูปแบบที่แตกต่างกัน เพื่อเกิดเป็นสถานที่รองรับวิถีชีวิต หรือพื้นที่ที่เอื้อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน โดยคุณภาพของ “พื้นที่ว่างภายใน” พิจารณาได้จากรูปทรงและขนาดของพื้นที่

- ลานโล่ง (square) มีลักษณะเป็นพื้นที่ว่างที่ถูกโอบล้อมด้วยกลุ่มก้อนอาคาร เปรียบได้กับ “ท่า” อันหมายถึง พื้นที่ศูนย์รวมการกระทำ กิจกรรมต่างๆ
- ถนน (street) มีลักษณะเป็นพื้นที่แคบ เป็นแถวยาว เปรียบได้กับ “ทาง” ซึ่งเป็นพื้นที่ที่แสดงทิศทางการเคลื่อนที่
- กลุ่มก้อนอาคารพื้นที่ว่างภายใน ที่รวมกันเป็นโครงสร้างของย่าน (domain) มีลักษณะเป็นพื้นที่ที่จัดองค์ประกอบให้วางอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มก้อน เปรียบได้กับ “ความเป็นย่าน” ที่ประกอบด้วย “ท่า” และ “ทาง” สัมพันธ์กันเป็นหนึ่งเดียว

ในการพิจารณาคุณภาพของพื้นที่ว่าง มีหลักการ ดังนี้คือ พื้นที่ว่างที่มีคุณภาพดีเกิดจากการมีขอบเขต ความต่อเนื่องและการโอบล้อมของอาคารอย่างชัดเจน ในทางกลับกันอาคารที่ตั้งอยู่กระจุกกระจายจะทำให้คุณสมบัติในการรวมผู้คนหรือกิจกรรมลดน้อยลง นอกจากนี้ขนาดของพื้นที่และอาคารยังมีความสัมพันธ์อย่างยิ่งกับสัดส่วนของร่างกายมนุษย์ และพื้นที่ที่มีขนาดเล็กจะมีการจัดระเบียบขององค์ประกอบ มีการโอบล้อมอย่างใกล้ชิดจะสูญเสียลักษณะความเป็นย่านได้ยากกว่าพื้นที่ที่มีขนาดใหญ่

3.1.3 เอกลักษณ์ของย่าน (Identity of Place)

จากการเริ่มต้นที่ผู้คนตั้งถิ่นฐานลงในย่าน และอยู่อาศัยหรือประกอบกิจกรรมในย่านอย่างต่อเนื่อง สร้างสมความทรงจำ ความตั้งใจและความรู้สึก จนกระทั่งได้ทำให้ย่านกลายเป็นถิ่นที่มีความหมายพิเศษสำหรับ ผู้คน ทั้ง “คนใน” และ “คนนอก” โดยผู้คนรับรู้ว่ามีบทบาทความสำคัญอย่างไร รวมถึงเชื่อมโยง ภาพของย่านแต่ละย่านเข้าด้วยกันเป็นโครงข่ายได้ ปรากฏเป็น **ภาพลักษณ์ของย่าน (image of place)** ซึ่งหมายถึง “ภาพที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ” (mental picture) หรือ **ชื่อเสียงของย่าน (naming)** อันแสดงถึงลักษณะเฉพาะและเป็นที่รู้จักของคนโดยทั่วไป ด้วยความหมายและความเข้าใจที่เกิดขึ้นในจิตใจของผู้คนอย่างสืบเนื่องต่อกันมา เป็น “ภาพ” และ “ชื่อ” นี้ คือสิ่งที่ทำให้เกิดเป็น **“เอกลักษณ์ของย่าน” (identity of place)**

ในการพิจารณาภาพลักษณ์ของย่าน Norberg – Schulz ได้แบ่งภาพลักษณ์ตามลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับย่าน ได้ใน 2 รูปแบบ ดังนี้¹¹

- **รูปแบบแรก** คือ ภาพลักษณ์ที่พิจารณาจากความสัมพันธ์ ประสบการณ์ และความตั้งใจที่คนมีต่อ ย่านอย่างแนบแน่นลึกซึ้ง จนเป็น **“ภาพลึก” (vertical structure)** จากการสะสม ซ้อนทับของ ความรู้ความเข้าใจ จากการอยู่อาศัย หรือการทำกิจกรรมในย่านอย่างต่อเนื่อง เป็นระยะเวลายาวนาน เรียกได้ว่าเป็น **“คนใน” (insider)** ดังนั้นเขาจึงสามารถระบุความสัมพันธ์ระหว่างตัวเขากับย่าน โดยทราบว่า “ภายใน” มีความแตกต่างจาก “ภายนอก” อย่างไร รวมถึงทราบขอบเขตของ ย่าน หรือทราบว่า “เขาอยู่ที่ไหน”
- **รูปแบบที่สอง** คือ ภาพลักษณ์ที่เกิดจากการที่กลุ่มคนที่อยู่ภายนอกย่าน ที่เรียกว่า **“คนนอก” (outsider)** ได้ผ่านประสบการณ์ร่วมกัน เกิดการยอมรับในการรับรู้ถึงความหมายของย่าน และรู้ว่า เขามีบทบาทอย่างไรแตกต่างไปตามการเข้าไปมีความสัมพันธ์กับย่าน ในลักษณะของความสัมพันธ์แบบมีระยะห่าง ดังนั้นจึงเป็นภาพลักษณ์ในลักษณะ **“ภาพกว้าง” (horizontal structure)** เป็นที่รับรู้โดยทั่วไป หรือเกิด “วัฒนธรรมร่วม” (Cultural Group) โดยความหมายของ ย่านอาจเกิดการเปลี่ยนแปลง จากการเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์วัฒนธรรม องค์ประกอบทางกายภาพและกิจกรรมในย่าน ทำให้เกิดองค์ประกอบใหม่ขึ้นมาทดแทนองค์ประกอบเดิมที่หายไป ทำให้ความหมายซับซ้อน ชัดเจนหรือไม่ชัดเจน รวมถึงอาจหายไปได้ ถ้าสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์จาก กายภาพหรือความคิดเห็นอันเป็นที่ยอมรับของกลุ่มคนหายไป

การรับรู้ภาพลักษณ์ เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ผู้คนรู้สึกว่าย่านของตนมีความเป็นพิเศษ ทั้งถนน ผนัง หลังคา หรือกายที่ห่อหุ้ม มิใช่เป็นเพียงองค์ประกอบทางกายภาพอีกต่อไป ซึ่งสิ่งนี้คือ **ลักษณะเฉพาะของย่าน (local character)**

- “เส้นทาง” แสดงถึงการเคลื่อนที่ไปตามเส้นทางเป็นการนำผู้คนจากที่ต่างๆ มาปฏิสัมพันธ์หรือทำ กิจกรรมร่วมกัน รวมถึงคุณลักษณะจากรูปแบบของถนนที่มีความซ้ำหรือต่อเนื่องนี้จะช่วยให้ผู้คน

¹¹ Schulz, Norberg, Existence, Space and Architecture (New York: Praeger, 1971), p. 25, cited in Relph, E, Place and Placelessness (London: Pion Limited, 1976), pp. 49-50.

ได้ค้นพบโลกแวดล้อมบนเส้นทาง อันเปลี่ยนแปลงไปด้วยความรู้สึกและความเข้าใจที่เกิดขึ้นใหม่ ทำให้เกิดความน่าสนใจอยู่เสมอ

- “พื้นที่ห่อหุ้มปิดล้อมด้านข้าง” คือ “ผนังหรือกำแพง” แสดงถึงขอบเขตของการปิดล้อมพื้นที่ และคุณลักษณะของสิ่งที่ปิดล้อมนั้น ทั้งความหนาหรือความบาง ไปจนถึงผิวสัมผัสเรียบหรือขรุขระ เป็นสิ่งที่ช่วยสร้างบรรยากาศเฉพาะตัวให้กับพื้นที่ภายใน
- “พื้นที่ครอบคลุมด้านบน” อาจเป็นองค์ประกอบของอาคาร เช่น หลังคาอาคาร ทางเดินอาเขต หรือส่วนของอาคารอื่นๆ ที่อยู่เหนือขึ้นไป รวมถึงท้องฟ้า จะช่วยสร้างบรรยากาศให้แก่ย่านในรูปแบบที่ต่างออกไป
- “พื้นที่ทางเท้า หรือ พื้น” แสดงถึงลักษณะพื้นที่ ที่รองรับกิจกรรมหรือการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน โดยลดทอนและวัสดุของพื้น จะแสดงความต่อเนื่องหรือแบ่งขอบเขตพื้นที่ ให้มีความหมายแตกต่างกัน

นอกจากลักษณะเฉพาะของย่านจะเกิดจากลักษณะขององค์ประกอบต่างๆ แล้ว ความหมายพิเศษของพื้นที่ยังเกิดขึ้นได้จากการจัดพื้นที่รูปแบบพิเศษ ด้วยภาพที่สอดประสานกันอย่างระบบจนเกิดเป็นโครงสร้างกายภาพ จะช่วยส่งเสริมให้โครงสร้างของความหมายของชีวิตผู้คนเกิดขึ้น ณ สถานที่แห่งนั้น โดยพื้นที่รูปแบบพิเศษ ได้แก่

- “พื้นที่จุดตัดของถนนหรือจุดข้ามผ่านทาง” ทำให้เกิดการเปลี่ยนทิศทาง หรือทำให้การเคลื่อนที่ช้าลง ผู้คนจึงมีการปฏิสัมพันธ์กัน ได้ค้นพบและทำความเข้าใจสภาพแวดล้อมในรูปแบบใหม่ ทำให้เกิดความหมายพิเศษขึ้น ส่วนพื้นที่บริเวณจุดตัดหรือจุดข้ามผ่าน โดยส่วนใหญ่จะมีการจัดวางองค์ประกอบ เช่น น้ำพุ อนุสาวรีย์ ฯลฯ เพื่อเน้นย้ำความสำคัญของพื้นที่และเป็นที่หมายตา
- “พื้นที่ถนนเปิดไปสู่ลานโล่ง” เป็นพื้นที่ที่เอื้อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ เนื่องจาก“ลานโล่ง” (square) เป็นจุดรวมของผู้คนที่หยุดพักและแลกเปลี่ยนข่าวสารต่างๆ จนบางครั้งเกิดเป็นการประชุมข้อตกลงร่วมกันในชุมชนด้วย นอกจากนี้การแลกเปลี่ยนสินค้าและการทำกิจกรรมในลานโล่งอาจนำมาสู่การเกิดเป็น “ตลาด” ซึ่งเป็นสถานที่ ที่เสมือนว่าได้รวมความหมายทั้งหมดของการตั้งถิ่นฐานและอยู่อาศัยไว้ในสถานที่นี้

“ภาพลักษณ์” สอดคล้องกับแนวความคิดของ Kelvin Lynch¹² ที่กล่าวว่า เมื่อผู้คนอยู่ใน “ถิ่น” หรือ “สถานที่รองรับชีวิต” เขาสามารถอ้างอิงจุดหรือบอกลักษณะรวมของสภาพแวดล้อมได้ จากการสร้าง “แผนที่ที่เกิดขึ้นในใจ” (mental map) โดยผู้คนจะทำการสังเกตองค์ประกอบที่เป็นศูนย์กลางการกระทำ (nodes) และองค์ประกอบที่มีความเด่นเป็นพิเศษ เป็นจุดอ้างอิงในการรับรู้ การมองเห็น (landmarks) ซึ่ง nodes และ landmarks สอดคล้องกับ “center” ที่ Norberg - Shulz ได้นิยามไว้ จากนั้นผู้คนรับรู้การเชื่อมโยงองค์ประกอบเหล่านั้นเข้าด้วยกัน ด้วย ทาง (paths) ที่แสดงถึงความต่อเนื่อง ทิศทางของการเคลื่อนที่และการรับรู้จุดเริ่มต้นและจุดหมายปลายทาง ในท้ายที่สุด ผู้คนจะเกิดการรับรู้ได้ถึง “ความเป็นย่าน” (districts หรือ domain) โดย

¹² Lynch, Kelvin, *The Image of the city* (U.S.A.: The M.I.T.Press, 1960), pp.1-13.

สามารถแยกแยะความเป็นย่านออกจากสภาพแวดล้อมภายนอกได้ เมื่ออยู่ภายใน ในขณะที่เดียวกันก็สามารถสังเกตเห็นความเป็นย่านได้ เมื่ออยู่ภายนอก

Lynch ได้นิยาม สภาพแวดล้อมที่มีองค์ประกอบที่มีความเป็นองค์รวม เป็นหนึ่งเดียวกัน และแตกต่างจากสภาพแวดล้อมภายนอกอย่างชัดเจน ว่า “imagibility” ซึ่งสภาพแวดล้อมที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ ทำให้ผู้อยู่ภายใน รู้สึกถึงความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม จึงสามารถปลูกภาพความทรงจำให้เกิดขึ้นได้อย่างชัดเจน ไม่รู้สึกแปลกแยกและเกิดความรู้สึกปลอดภัย

โดยสรุป การศึกษาวิถีชีวิตของผู้คน จากการทำความเข้าใจตั้งแต่การตั้งถิ่นฐาน การอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนการทำความเข้าใจถึงความคิด ความรู้สึกของผู้คน อันเป็น “สิ่งพิเศษ” ที่ผู้วิจัยได้ค้นพบ

3.2 แนวความคิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านประวัติศาสตร์ ด้วยการใช้งานที่เหมาะสม

การอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านประวัติศาสตร์ ด้วยการรักษา“ร่างกายของย่าน” คือ องค์ประกอบทางกายภาพ และ “จิตใจของย่าน” อันหมายถึงวิถีชีวิตของผู้คน อย่างไรก็ตามย่านประวัติศาสตร์แห่งนั้นจะสามารถดำรงอยู่อย่างยั่งยืนได้ จำเป็นจะต้องได้รับการจัดกิจกรรมการใช้งานภายในย่านอย่างเหมาะสม เพื่อตอบสนองวิถีการดำรงชีวิตในรูปแบบใหม่ที่มีความสะดวกสบาย ความปลอดภัยในการใช้งานและการเข้าถึง อันเป็นการสร้างแรงจูงใจให้ผู้อยู่อาศัยอยู่ไม่ละทิ้งถิ่นฐาน รวมถึงการนำมรดกทางศิลปวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมมานำเสนอ เพื่อสื่อความหมายให้ผู้คนทั่วไปได้รับรู้เรื่องราวความเป็นมาและเห็นความสำคัญ

นอกจากนี้สิ่งที่ควรให้ความสำคัญ คือ **ความแท้ (Authenticity)** ซึ่งความแท้ของย่านประวัติศาสตร์ นอกจากจะเน้นไปที่การรักษาสภาพกายภาพ ความต่อเนื่องของอาคาร พื้นที่ว่างระหว่างกลุ่มอาคารแล้ว ยังต้องคำนึงถึงการรักษามรดกวัฒนธรรมของกลุ่มชนด้วย ดังนั้นขั้นตอนหนึ่งของการจัดทำโครงการอนุรักษ์ที่มีความสำคัญ คือ การประเมินคุณค่าเพื่อเลือกสิ่งที่จะรักษาและสิ่งที่ยอมให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ให้เกิดความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์กับการพัฒนา¹³

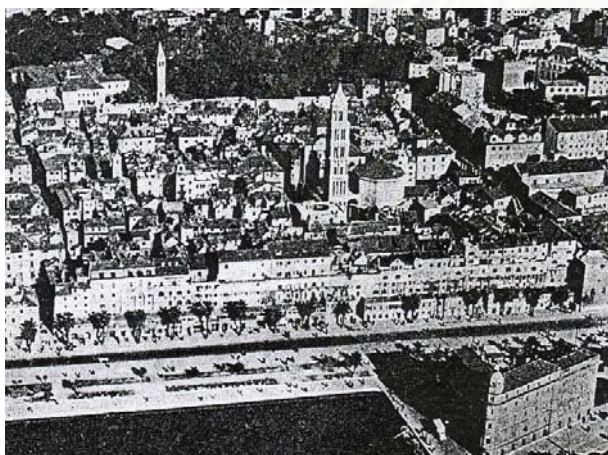
แนวความคิดในการสร้างสรรค์กายภาพและกิจกรรมในรูปแบบใหม่ เพื่อดึงดูดผู้คนได้เห็นความสำคัญ กลับเข้ามาทำกิจกรรมและอยู่อาศัยในเมืองเก่าอีกครั้ง เป็นแนวทางการอนุรักษ์ที่มีการจัดทำในเมืองเก่าหลายแห่งทั่วโลก เนื่องจากเมืองเก่าต่างๆ ล้วนแต่ประสบปัญหาที่คล้ายคลึงกัน ในการศึกษาแนวความคิดและวิธีดำเนินการอนุรักษ์ย่านประวัติศาสตร์นี้ ได้เลือกกรณีศึกษา 3 แห่งที่มีความแตกต่างกันทั้งทางด้านประวัติความเป็นมา กายภาพและสภาพสังคม ได้แก่ แนวความคิดและวิธีดำเนินการอนุรักษ์จากประเทศตะวันตก คือ กรณีศึกษาการอนุรักษ์และฟื้นฟูเมือง Split ประเทศโครเอเชีย กรณีศึกษาการอนุรักษ์และฟื้นฟูเมือง Esslingen ประเทศเยอรมันนี รวมถึงตัวอย่างการอนุรักษ์จากประเทศตะวันออก คือ กรณีศึกษาการอนุรักษ์และฟื้นฟูเมืองโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น

¹³ Pickard, Robert M, Conservation of Historic Buildings (London: Butterworth & Co.Ltd., 1989), p. 291.

3.2.1 กรณีศึกษาการอนุรักษ์และฟื้นฟูเมือง Split ประเทศโครเอเชีย¹⁴

ความเป็นมา เมือง Split มีผู้อยู่อาศัยประมาณ 130,000 คน และตั้งอยู่ที่ Peninsula ทางภาคกลางของชายฝั่งทางตะวันออกของ Adriatic ซึ่งในปัจจุบันเป็นศูนย์กลางทางศิลปวัฒนธรรมเศรษฐกิจและการบริหารประเทศของประเทศโครเอเชีย

เมือง Split มีความแตกต่างจากเมืองอื่นๆ ในประเทศโครเอเชีย เนื่องจากเป็นเมืองที่ยังคงเหลือมรดกทางศิลปวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่ยังเห็นได้อย่างเด่นชัด โดยประวัติศาสตร์ของเมืองได้เริ่มต้นเมื่อ 400 ปีก่อนคริสตกาล ในสมัยโรมัน ต่อเนื่องมาในยุคกลาง ยุคก่อนโรมันเนสโกโกธิค จนถึงยุคเรเนสซองส์และบารอก ซึ่งศิลปะสถาปัตยกรรมต่างๆ เหล่านี้ได้อยู่รวมกันจนปรากฏเป็นศูนย์กลางทางประวัติศาสตร์ โดยในปัจจุบันยังคงเหลือโบราณวัตถุ โบราณสถานที่มีคุณค่าอย่างมากมาย และยังคงล้อมรอบพื้นที่ประมาณ 15 เฮกตาร์ ที่มีผู้อยู่อาศัยในปัจจุบันราว 5,000 คน

รูปภาพ 3-4 ทศนิยมภาพของพระราชวัง The Palace of Diocletian เมือง Split

ที่มา : Appleyard, Donald, "The Methodology used in the Revitalization of Split," in The Conservation of European Cities (London: The M.I.T. Press, 1979), p. 165.

การเปลี่ยนแปลงและปัญหาที่เกิดขึ้นกับศูนย์กลางประวัติศาสตร์ จากการพัฒนาเมืองอย่างรวดเร็วและขยายเมืองออกไปนอกกำแพงเมืองในศตวรรษที่ 19 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม คือ ผู้มีฐานะดีได้ย้ายออกจากพื้นที่ศูนย์กลางเมืองแทนที่ด้วยการย้ายเข้ามาของคนยากจน ดังนั้นพื้นที่จึงมีสภาพเสื่อมโทรมลง นอกจากนี้ยังเกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ จากการสร้างทางสัญจรที่เชื่อมต่อระหว่างส่วนของเมืองที่ขยายตัวออกไปตรงเข้าสู่ศูนย์กลางเมือง ซึ่งเป็นการทำลายองค์ประกอบที่มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ของเมือง

¹⁴ Appleyard, Donald, "The Methodology used in the Revitalization of Split," in The Conservation of European Cities (London: The M.I.T. Press, 1979), pp.163-177.

หลักการในการอนุรักษ์ที่ใช้กับเมือง Split คือ การอนุรักษ์ในแนวทาง *Active Preservation* ซึ่งมีหลักการ ดังนี้

- ศูนย์กลางประวัติศาสตร์ของเมืองควรได้รับการพิจารณาให้เป็นหนึ่งเดียว ทั้งในด้านศิลปวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ รวมถึงพิจารณาปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น โดยการอนุรักษ์และการจัดการพื้นที่ศูนย์กลางประวัติศาสตร์จัดให้อยู่ในกรอบของการพัฒนาเมืองทั้งหมด และเคารพต่อคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่
- การอนุรักษ์ที่มีประสิทธิภาพดีที่สุดและสอดคล้องกับการอนุรักษ์แบบ *Active Preservation* คือการใช้งานอาคารหรือพื้นที่ ที่มีคุณค่าให้สอดคล้องกับยุคสมัย สร้างสรรค์อาคารหรือพื้นที่ในรูปแบบใหม่เพื่อให้เกิดความสะดวกสบาย สร้างชีวิตชีวาให้แก่เมืองต้องคำนึงถึงความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมของพื้นที่ประวัติศาสตร์เป็นสำคัญ
- การดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟูเมือง ได้มีการจัดทำแผนการอนุรักษ์เมืองตั้งแต่ในปี ค.ศ.1961 โดยหน้าที่ของศูนย์กลางประวัติศาสตร์ของเมืองคือ ศูนย์กลางทางวัฒนธรรมและเชื่อมต่อกับเมืองใหม่ และมีแนวทาง ดังนี้
- การสงวนรักษาและการใส่การใช้งานในรูปแบบใหม่เข้าไปในอาคารหรือพื้นที่ จะต้องให้ความสำคัญต่อคุณค่าทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์
- การบูรณะซ่อมแซมอาคารเก่า (Reconstruction) และเพิ่มเติมสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ และระบบอุปกรณ์ให้สอดคล้องกับแผนการใช้งาน โดยเฉพาะการปรับปรุงสภาพอาคารที่พักอาศัยให้อยู่ในสภาพที่ดี
- การใช้งานพื้นที่ชั้นล่างของอาคารให้เกิดความเหมาะสม สร้างสรรค์การใช้งานใหม่ให้เกิดประโยชน์
- การคำนึงถึงเส้นทางเดินเท้าเพื่อช่วยฟื้นฟูย่านการค้า จัดทางบริการแก่ร้านค้า และจัดพื้นที่จอดรถโดยรอบพื้นที่ศูนย์กลางประวัติศาสตร์ให้เพียงพอและสะดวกสบาย
- การจัดระบบการบริการสาธารณูปโภคสาธารณูปการต่างๆ เพื่อสนับสนุนกิจกรรมที่จะเกิดขึ้น ได้แก่ พื้นที่จอดรถ, ระบบระบายน้ำ, การประปา, ไฟฟ้า เป็นต้น

การอนุรักษ์อาคารโบราณสถานในยุโรประหว่างศตวรรษที่ 19-20 มีสองรูปแบบ ได้แก่ *Active Preservation* เป็นการอนุรักษ์ในแนวทาง *Romantic Restorations* หรือที่เรียกว่า *So-called Scientific Preservation* ส่วนการอนุรักษ์ในอีกรูปแบบหนึ่ง คือ *Passive Preservation* ในแนวทาง *Classic Concepts of Purification*

รูปภาพ 3-5 , 3-6 ทางเดินขนาดเล็กภายในเมือง Split ต่อมาใช้เป็นทางเดินเท้าท่องเที่ยว
ที่มา : Appleyard, Donald, “The Methodology used in the Revitalization of Split,” The Conservation of European Cities (London: The M.I.T. Press, 1979), p.168.

โดยสรุป แนวความคิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูศูนย์กลางประวัติศาสตร์ของเมือง Split คือ **การป้องกันรักษา** ได้แก่ การบูรณะซ่อมแซมอาคารเก่าที่มีคุณค่าและ**การจัดระบบ** คือ การจัดระบบให้แก่อาคารและเมืองเพิ่มเติมสิ่งอำนวยความสะดวก ระบบสาธารณูปโภคต่างๆ และเส้นทางสัญจร **เพื่อการฟื้นคืนชีวิตให้แก่เมือง** คือ ผู้คนสามารถอาศัยอยู่และทำกิจกรรมในพื้นที่ศูนย์กลางประวัติศาสตร์ โดยใช้งานอาคารและพื้นที่อย่างสอดคล้องกับความต้องการในปัจจุบันได้

3.2.2 กรณีศึกษาการอนุรักษ์และฟื้นฟูเมือง Esslingen ประเทศเยอรมัน¹⁵

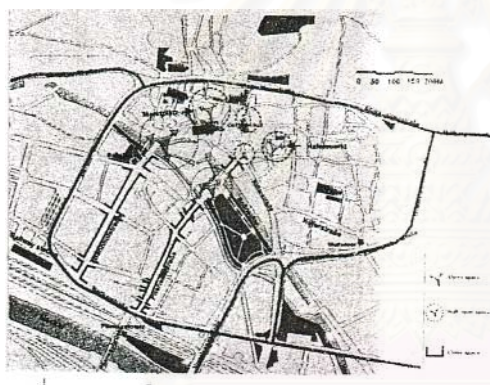
ความเป็นมา เมือง Esslingen ตั้งอยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของเมือง Stuttgart ประเทศเยอรมันนี้ และการเริ่มต้นของเมืองมีขึ้นในศตวรรษที่ 12 โดยเป็นเมืองสำคัญบนฝั่งแม่น้ำ Neckar ที่มีชื่อเสียงทางด้านอุตสาหกรรมเก่าแก่ ในปัจจุบัน เมือง Esslingen เป็นเมืองศูนย์กลางเศรษฐกิจการค้าและอุตสาหกรรม มีประชากรประมาณ 95,000 คน ภายในพื้นที่เมือง 40.6 เฮกเตอร์ โดยบริเวณศูนย์กลางประวัติศาสตร์ตั้งอยู่ทางตะวันตกของเมือง มีเนินเขาอยู่ทางใต้และมีแม่น้ำ Neckar ไหลผ่านกลางเมืองโดยของเขตของศูนย์กลางประวัติศาสตร์พิจารณาจากเส้นทางสัญจรหลักที่ล้อมรอบศูนย์กลาง

¹⁵ Yan, Zou Yan, Ling, Giok, eds, “Model of Conservation of the Old Town Centre,” in Model cities Urban Best Practices (Singapore: Urban Redevelopment Authority and The Institute of Policy Studies, 1997), pp.60-71.

ประวัติศาสตร์ของเมืองที่เริ่มต้นขึ้นตั้งแต่ศตวรรษที่ 12 และในปัจจุบันยังคงเหลืออาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์เป็นจำนวนมาก

การเปลี่ยนแปลงและปัญหาที่เกิดขึ้นกับศูนย์กลางประวัติศาสตร์ มีสาเหตุ ดังนี้

- การเปลี่ยนแปลงอาคาร พื้นที่ และองค์ประกอบต่างๆ ของเมืองเพื่อให้สอดคล้องกับการใช้งาน เนื่องจากรูปแบบของอาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ไม่เหมาะสมกับการใช้งานในปัจจุบัน โดยเฉพาะการใช้งานทางด้านการค้า ที่ไม่สามารถตอบสนองต่อการดำรงชีวิตให้เกิดความสะดวกสบายและอาคารที่ตั้งอยู่อย่างกระจัดกระจาย จึงไม่เพียงพอกับความต้องการใช้พื้นที่ที่เพิ่มมากขึ้น
- การจราจรในเมืองมีปัญหา เนื่องจากถนนมีขนาดเล็กและมีพื้นที่จอดรถไม่เพียงพอ รวมถึงการเชื่อมต่อระหว่างส่วนต่างๆ ของเมืองไม่มีประสิทธิภาพที่ดี
- ภูมิสถาปัตยกรรมไม่ได้รับการออกแบบ ดังนั้นเมืองจึงไม่มีพื้นที่สีเขียว ขาดการเปิดมุมมองสู่ตัวอาคารและพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์

รูปภาพ 3-7 ผังเมือง Esslingen

รูปภาพ 3-8 ย่านการค้าในเมือง Esslingen

ที่มา : Yan, Zou Yan, Ling, Giok, eds., "Model of Conservation of the Old Town Centre," in *Model cities Urban Best Practices* (Singapore: Urban Redevelopment Authority and The Institute of Policy Studies, 1997), p. 61.

การดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟูเมือง ได้มีการเริ่มต้นขึ้นในปี ค.ศ.1976 โดยมีการบูรณะซ่อมแซมอาคารและการสร้างองค์ประกอบสถาปัตยกรรมในรูปแบบดั้งเดิมขึ้นมาใหม่ ร่วมกับการใช้งานให้เหมาะสมกับความต้องการในปัจจุบัน (Reconstruction & Modernization) และมีการจัดทำแผนการฟื้นฟูเมือง ที่มีแนวทาง ดังนี้

- การอนุรักษ์อาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ให้มีสภาพที่สมบูรณ์ สร้างองค์ประกอบสถาปัตยกรรมขึ้นมาใหม่ให้มีรูปแบบในยุคสมัยประวัติศาสตร์เดียวกันและใช้วิธีการก่อสร้างในวิธีแบบดั้งเดิม

- การใช้งานอาคารและพื้นที่ให้เหมาะสมกับความต้องการในปัจจุบัน มีการสร้างถนนการค้า (Shopping Street) ขึ้นใหม่เลียนแบบถนนการค้าในอดีตและจัดให้มีร้านค้าเพิ่มมากขึ้นให้เพียงพอกับความต้องการ ส่วนอาคารการค้าเก่าจะมีการดัดแปลงพื้นที่ภายในให้เหมาะสมกับการใช้งานในรูปแบบใหม่ แต่รูปด้านภายนอกสร้างองค์ประกอบสถาปัตยกรรมในรูปแบบดั้งเดิมขึ้นมาใหม่
- การจัดกิจกรรม : มีการจัดกิจกรรมโดยเฉพาะกิจกรรมการค้า ให้กระจายตัวออกไปตามเส้นทางสัญจรและพื้นที่ต่างๆ โดยพื้นที่ระหว่างถนนสายหลักจัดให้เป็นที่ตั้งของห้างสรรพสินค้าและร้านค้าย่อย และจัดให้มีพื้นที่เพื่อกิจกรรมการใช้งานที่หลากหลาย เพื่อใช้เป็นตลาด เป็นที่พบปะสังสรรค์และพื้นที่สำหรับการจัดงานเทศกาลต่างๆ
- การจัดพื้นที่ (Organization of space) : มีการจัดพื้นที่ในเมืองให้มีความหมายและมีความสำคัญเป็นพิเศษ เช่น พื้นที่โบสถ์ พิพิธภัณฑสถาน และตลาด เพื่อให้คนได้รับประสบการณ์ในการเข้าใช้พื้นที่ที่มีความแตกต่างกัน โดยแต่ละพื้นที่ประกอบด้วยลักษณะ 2 ประการ คือ ลักษณะเฉพาะสำคัญของพื้นที่และลักษณะที่ได้รับการสร้างสรรค์ให้เกิดขึ้นเพื่อดึงดูดความสนใจ
- ระบบการเชื่อมต่อ : พื้นที่แต่ละแห่งจะเชื่อมต่อกันอย่างเป็นระบบด้วยแนวแกน โดยแต่ละแนวแกนต่างมีลักษณะเฉพาะ จุดตัดของแนวแกนหลักเกิดเป็นพื้นที่สำคัญ ส่วนการเชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ศูนย์กลางประวัติศาสตร์และพื้นที่ส่วนอื่นๆ ของเมือง จัดให้มีถนนวงแหวนล้อมรอบศูนย์กลางและมีถนนเข้าเชื่อมต่อกับพื้นที่ภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเชื่อมต่อพื้นที่พักอาศัย
- ส่วนทางเข้าสู่พื้นที่ศูนย์กลางเมือง มีการกระจายอยู่ตามทิศต่างๆและมีการเน้นความน่าสนใจของทางเข้า ให้แตกต่างกันเพื่อให้คนจำทางเข้านั้นได้ นอกจากนี้ ยังจัดให้มีพื้นที่จอดรถที่กระจายตัวอยู่ในบริเวณทางเข้าของเมือง เชื่อมต่อกับย่านต่างๆ
- ภูมิสถาปัตยกรรม : ส่งเสริมภูมิสถาปัตยกรรมทั้งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยสร้างเอกภาพและแสดงถึงบรรยากาศของเมืองเก่า รวมถึงมีการใช้ภูมิสถาปัตยกรรมเพื่อเน้นความสำคัญและเปิดมุมมองสู่องค์ประกอบของเมืองที่มีความสำคัญ เช่น ประตูเมือง, โบสถ์, สะพาน เป็นต้น

โดยสรุป แนวความคิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูศูนย์กลางประวัติศาสตร์ของเมือง Esslingen คือ *Reconstruction* หมายถึง การอนุรักษ์อาคารหรือพื้นที่ที่มีคุณค่าให้กลับมามีสภาพสมบูรณ์และมีการสร้างองค์ประกอบสถาปัตยกรรมในรูปแบบดั้งเดิมขึ้นมาใหม่ หรือการเลียนแบบของเดิม และ *Modernization* หมายถึง การใช้งานให้เหมาะสมกับความต้องการในปัจจุบัน โดยให้ความสำคัญกับการจัดพื้นที่ และจัดกิจกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ เพื่อสร้างภาพลักษณ์ในการเป็นศูนย์กลางและดึงดูดผู้คนเข้ามาในพื้นที่ ด้วยเหตุนี้พื้นที่ศูนย์กลางประวัติศาสตร์ของเมืองจึงฟื้นคืนชีวิตได้อีกครั้ง

3.2.3 กรณีศึกษาการอนุรักษ์และฟื้นฟูเมืองโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น¹⁶

ความเป็นมา เมืองโตเกียวตั้งอยู่ในบริเวณอ่าวโตเกียวและเมืองจัดเป็น "เมืองน้ำ" (The City of Water) แห่งหนึ่ง เนื่องจากมีแม่น้ำไหลผ่านเมืองถึง 3 สาย คือ Sumida, Nihonbashi และ Kanda ซึ่งแม่น้ำทั้ง 3 สายนี้จะเป็นตัวแบ่งพื้นที่กิจกรรมต่างๆ ของเมือง เป็นรากของประวัติศาสตร์, วิถีชีวิตและศิลปวัฒนธรรมเอโดะ ด้วยเหตุนี้ เมืองโตเกียวจึงเป็นเมืองที่มีองค์ประกอบทางธรรมชาติที่สัมพันธ์กับเมืองอย่างมาก ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะที่แตกต่างไปจากเมืองในประเทศตะวันตก

การเปลี่ยนแปลงและปัญหาที่เกิดขึ้นกับศูนย์กลางประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ของเมืองโตเกียวได้เริ่มต้นขึ้นตั้งแต่ในสมัยเอโดะ แต่ในปัจจุบันคงเหลือสภาพทางกายภาพและขอบเขตของศูนย์กลางประวัติศาสตร์ที่ไม่ชัดเจน ดังเช่นเมืองในประเทศตะวันตก เนื่องจากเมืองโตเกียวไม่มีการสร้างกำแพงเมืองเพื่อป้องกันเมือง แต่จะใช้การจัดและควบคุมจำนวนย่านในเมือง รวมถึงสร้างพื้นที่เพื่อสำรวจตรวจตราความปลอดภัยขึ้นมาแทน ดังนั้นจึงไม่ปรากฏขอบเขตของเมืองเด่นชัด นอกจากนี้เมืองโตเกียวยังถูกทำลายจากภัยพิบัติต่างๆ จากสงคราม แผ่นดินไหวที่เกิดขึ้นหลายครั้ง ตลอดจนจากการเปิดประเทศภายหลังสงคราม เมืองต่างๆ ในญี่ปุ่นต่างสูญเสียลักษณะเฉพาะไป เนื่องจากได้รับความเจริญจากประเทศตะวันตกเข้ามา แต่การผสมผสานรูปแบบของเมืองแบบตะวันตกและตะวันออกเข้าด้วยกัน ทำให้เกิดเป็นลักษณะพิเศษที่ไม่เหมือนรูปแบบของเมืองในประเทศตะวันตกทั้งหมด

ถึงแม้ว่าโตเกียวจะไม่เหลือสภาพกายภาพ ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ก็ตาม แต่ยังคงสามารถสืบทอดเอกลักษณ์และเรื่องราวต่างๆ จากอดีตมาสู่ปัจจุบันได้ ในรูปของวิถีชีวิต ผู้คน วัฒนธรรม และลักษณะพื้นที่ถิ่น (Ethnic) ถึงแม้ว่าโตเกียวจะเป็นเมืองที่ทันสมัยแห่งหนึ่งในโลก แต่ลักษณะเฉพาะเก่าและใหม่ที่ได้ทอดสานร่วมกันเป็นโครงข่ายปรากฏขึ้นในมิติของเนื้อเมือง จึงดำรงความเป็นศูนย์กลางประวัติศาสตร์ไว้ได้ โดยในแต่ละย่านในเมืองโตเกียวต่างมีเอกลักษณ์ต่างกันแต่เชื่อมต่อกันอย่างสอดคล้อง ราวกับเมืองที่ต่อขึ้นด้วยชิ้นกระเบื้องเล็กๆ "Mosaic City" หรือ "Collage City" ดังนั้น**แนวความคิดในการอนุรักษ์** คือ การรักษาเอกลักษณ์ของย่าน ทำให้ผู้คนรับรู้ถึงลักษณะพื้นที่ถิ่น (Ethnic Perception) ในแต่ละพื้นที่จากวิถีชีวิตและศิลปวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมของญี่ปุ่น

การดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟูเมือง จากแนวความคิดในการอนุรักษ์ที่เน้นการอนุรักษ์วิถีชีวิตและลักษณะพื้นที่ถิ่นในแต่ละย่าน ดังนั้นย่านที่มีการใช้งานที่สัมพันธ์กับชีวิตของผู้คนอย่างแท้จริงจึงได้รับการอนุรักษ์ไว้ ได้แก่

- ย่านพักอาศัยแบบดั้งเดิมที่อยู่เบื้องหลังของถนนสายหลัก ที่มีอาคารสำนักงานขนาดใหญ่ทางด่วนต่างๆ ซึ่งในย่านพักอาศัยเหล่านั้นจะมีอาคารบ้านเรือนและพื้นที่ของชุมชนดั้งเดิมที่มีลักษณะพื้นที่ถิ่น คือ มีองค์ประกอบที่มีสัดส่วนขนาดเหมาะสมกับมนุษย์และองค์ประกอบอันเป็นลักษณะเฉพาะ

¹⁶ Jinnai, Hidennobu, "Ethnic Tokyo," *Process Architecture* 72 (1987) : 2-147.

- ย่านการค้า ได้แก่ ตลาด และถนนการค้า ที่มีรูปแบบตลาดแบบเอเชีย (Asian Bazaar) ซึ่งเป็นย่านที่มีชีวิตชีวาจากสีสันของป้ายหน้าร้าน การตั้งวางสิ่งของและพื้นที่การใช้งานที่ปะปนกันและมีการเคลื่อนไหวโดยธรรมชาติ ตลอดจนตลาดเป็นที่พบปะของผู้คนในชุมชนอีกด้วย
- ย่านพักผ่อนหย่อนใจและพบปะของผู้คน ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ศาลเจ้า
- ย่านเทศกาล ได้แก่ พื้นที่สำหรับจัดงานเทศกาลต่างๆ และเส้นทางที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาซึ่งจะแสดงความสัมพันธ์ระหว่างบริเวณหมู่บ้านและศาลเจ้าที่หมู่บ้านนั้นให้การเคารพ

รูปภาพ 3-9 ย่านการค้ารูปแบบ Shopping arcade
ที่มา: Jinnai, Hidennobu, "Ethnic Tokyo,"
Process Architecture 72 (1987) : 125.

รูปภาพ 3-10 ย่านการค้าเก่า Tsukiji
ที่มา: Jinnai, Hidennobu, "Ethnic Tokyo,"
Process Architecture 72 (1987):125.

รูปภาพ 3-11 สถานที่พักผ่อนหย่อนใจของผู้สูงอายุในศาลเจ้า
ที่มา: Jinnai, Hidennobu, "Ethnic Tokyo,"
Process Architecture 72(1987) :123.

3.2.4 บทวิเคราะห์แนวความคิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านประวัติศาสตร์ ด้วยการใช้งานที่เหมาะสม จากกรณีศึกษา

– การอนุรักษ์ทางด้านกายภาพ

จากกรณีศึกษาแรก กรณีศึกษาเมือง Split และกรณีศึกษาที่ 2 กรณีศึกษาเมือง Esslingen มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือ เป็นเมืองประวัติศาสตร์ที่สภาพกายภาพที่มีขอบเขตที่ชัดเจน กล่าวคือ มีกำแพงเมืองปิดล้อมพื้นที่ แต่เมือง Esslingen จะเน้นการเชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ศูนย์กลางประวัติศาสตร์ กับพื้นที่ส่วนต่างๆ ของเมือง รวมถึงการเชื่อมต่อกับศูนย์กลางเมืองที่ตั้งอยู่โดยรอบด้วย ดังนั้นแนวความคิดในการอนุรักษ์ทางด้านกายภาพ สำหรับอาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และรูปด้านหน้าของอาคารจะมีการสร้างองค์ประกอบสถาปัตยกรรมขึ้นมาใหม่ให้มีสภาพสมบูรณ์ (Reconstruction) ส่วนอาคารที่มีการใช้งานจะยอมให้มีการดัดแปลงให้สอดคล้องกับการใช้งานในปัจจุบันได้ ส่วนในกรณีศึกษาเมืองโตเกียวนั้นไม่มีสภาพกายภาพของศูนย์กลางประวัติศาสตร์และไม่มีขอบเขตของเมืองที่ชัดเจน เนื่องจากสภาพกายภาพถูกทำลายจากภัยพิบัติและมีการผสมผสานองค์ประกอบของเมืองทั้งรูปแบบเดิมและรูปแบบตะวันตก ดังนั้นในการอนุรักษ์จะไม่เน้นการรักษาสภาพทางกายภาพให้สมบูรณ์ แต่เน้นการรักษากายภาพซึ่งแสดงถึงลักษณะเฉพาะที่เหลืออยู่ในพื้นที่ส่วนต่างๆ

– การอนุรักษ์ทางด้านกิจกรรม

กรณีศึกษาทั้งสามกรณีมีความคล้ายคลึงกัน คือ เป็นเมืองที่มีการใช้งานอย่างต่อเนื่องจากอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยในกรณีศึกษาเมือง Split และเมือง Esslingen มีแนวความคิดในการอนุรักษ์ คือ การใช้งานอาคารและพื้นที่ให้เหมาะสมกับความต้องการในปัจจุบัน รวมถึงมีการสร้างสรรค์กิจกรรมใหม่ขึ้นในพื้นที่เพื่อให้พื้นที่มีชีวิตชีวามากขึ้น โดยเฉพาะเมือง Esslingen มีแนวความคิดในการกระจายกิจกรรมและสร้างให้แต่ละพื้นที่ที่มีความน่าสนใจและสร้างประสบการณ์ใหม่ให้เกิดขึ้นแก่ผู้คน ส่วนกรณีศึกษาเมืองโตเกียว มีแนวความคิดในการอนุรักษ์วิถีชีวิตและกิจกรรมการใช้งานในย่านต่างๆ ที่มีอันมีความสัมพันธ์กับชีวิตของผู้คนอย่างแท้จริง

– การอนุรักษ์ทางด้านความหมาย

ใน กรณีศึกษาเมือง Split และเมือง Esslingen มีแนวความคิดในการรักษาความหมายในการเป็นศูนย์กลางเมืองเก่า ด้วยการรักษาองค์ประกอบทางกายภาพภายในพื้นที่ ได้แก่ กลุ่มอาคารเก่าและองค์ประกอบเมืองให้มีรูปแบบดั้งเดิม แต่ภาพลักษณ์ที่เกิดจากกิจกรรมจะไม่คำนึงถึงกิจกรรมดั้งเดิมมากนักและยอมให้สร้างสรรค์กิจกรรมใหม่ได้ โดยต้องเคารพต่อคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ ส่วนในกรณีศึกษาเมืองโตเกียว มีแนวความคิดในการรักษาความหมายของเมือง ที่เกิดจากวิถีชีวิตชุมชนและลักษณะพื้นถิ่นของย่านที่ดำรงอยู่ผ่านช่วงเวลาต่างๆ มาได้ ถึงแม้ว่ากายภาพจะสูญเสียไป นอกจากนี้ความหมายที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ภาพลักษณ์ที่เกิดจากองค์ประกอบทางธรรมชาติ ได้แก่ แม่น้ำ และอ่าวโตเกียว ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการสร้างกิจกรรมวิถีชีวิตและวัฒนธรรม

โดยสรุป แนวความคิดและวิธีดำเนินการอนุรักษ์จากกรณีศึกษาที่เลือกนำมาปรับใช้กับย่านสามแพรง คือการผนวกแนวความคิดและวิธีดำเนินการอนุรักษ์จากกรณีศึกษาต่างๆ เข้าด้วยกัน โดยแนวความคิดการอนุรักษ์แบบตะวันตกที่เลือกมาปรับใช้ คือการจัดพื้นที่ให้มีความหมายและมีความสำคัญเป็นพิเศษและจัดกิจกรรมที่สร้างความดึงดูดใจ เพื่อให้คนได้รับประสบการณ์ในการเข้าใช้พื้นที่แตกต่างกัน และแนวความคิดการอนุรักษ์แบบตะวันออกที่ได้จากกรณีศึกษาเมืองโตเกียว คือการรักษาลักษณะพื้นถิ่นและความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับย่าน เพื่อรักษาเอกลักษณ์ของย่านให้ดำรงอยู่

3.3 การดำเนินการอนุรักษ์ในแนวทางการความต้องการของชุมชน (bottom-up approach)

จากการศึกษาแนวความคิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านประวัติศาสตร์ ด้วยการใช้งานที่เหมาะสม ด้วยแนวความคิดในการอนุรักษ์ย่านประวัติศาสตร์หลายแห่งแล้ว ในการวิจัยนี้ ซึ่งเป็นการศึกษาเพื่อจัดทำโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านสามแพร่ง ได้เน้นความสำคัญของ “ย่านสามแพร่ง” ในการเป็นตัวอย่างของการอนุรักษ์ในแนวทางการความต้องการของชุมชน (bottom-up approach) ที่เริ่มต้นจากความต้องการและสำนึกของผู้คนในชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่าน ด้วยเหตุนี้ การศึกษาที่จะศึกษาในลำดับต่อไป คือ การศึกษาถึงความหมายของ “ชุมชน” และ “ความเป็นชุมชน” ที่สามารถรวมพลังอันแข็งแกร่ง เพื่อผลักดันแนวความคิดและการปฏิบัติจากความต้องการของชุมชนไปสู่การดำเนินการอนุรักษ์ร่วมกับการดำเนินการของภาครัฐได้

ในปัจจุบัน กระแสของการเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ เป็นกระแสหนึ่งที่ผู้คนให้ความสำคัญ ดังจะเห็นได้จาก แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 หรือ “แผน 8” ได้อาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกระดับในการจัดทำแผน¹⁷ ในเรื่องการอนุรักษ์ในแนวทางการความต้องการของชุมชนนั้น ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ เพื่อเป็นไปตามแนวทางการกระจายอำนาจจากศูนย์กลางไปสู่ประชาชน โดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 ได้มีการระบุไว้อย่างชัดเจนว่า “เป็นหน้าที่ของบุคคลที่จะต้องพิทักษ์ ปกป้อง และสืบสานวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” และได้กำหนดหน้าที่ของรัฐว่า “รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการส่งเสริม บำรุงรักษา และคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน”¹⁸ ตลอดจนการอนุรักษ์ในแนวทางนี้ ยังได้รับการส่งเสริมจากองค์กรอนุรักษ์สากล UNESCO ในการจัดทำโครงการนำร่องในหลายพื้นที่โดยเฉพาะในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

อย่างไรก็ตาม กระแสการอนุรักษ์และพัฒนาประเทศไทย ในแนวทางการความต้องการของชุมชน ยังไม่ประสบผลสำเร็จและเห็นผลได้ชัดเจนเท่าที่ควร โดยสิ่งที่ทำให้การมีส่วนร่วมของผู้คนไม่บรรลุผลนั้น ได้รับการแสดงแนวความคิดจากการเขียนและการปาฐกถาโดยศาสตราจารย์ นพ.ประเวศ วะสี ผู้มีบทบาทสำคัญในการศึกษาในเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาเมือง สรุปความคิดรวบยอดในเรื่องนี้ในเอกสารของสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนาว่า ในสภาพของสังคมไทยในปัจจุบัน ภาคส่วนหลักของสังคมที่มีความเข้มแข็ง และมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างมากคือ **ภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชน** ซึ่งปรากฏการณ์นี้ส่งผลทำให้สังคมไทยขาดดุลยภาพและเกิดความล้มเหลวในการทำงานของฝ่ายประชาชนหรือ **ภาคสังคม**¹⁹

ฝ่ายประชาชนหรือภาคสังคม เป็นภาคที่ศาสตราจารย์ นพ.ประเวศ วะสี ให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก และจำเป็นต้องได้รับการเกื้อหนุนให้เข้มแข็งเพื่อเอื้อให้สังคมมีความเข้มแข็งต่อไป และจากแนวความคิดนี้นำมา

¹⁷โอบาส ปัญญา และพิเชษฐ์ หนองช้าง, ประชาคมรากหญ้า ขบวนการคั่นกล้า สร้างบ้าน วันใหม่ (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2542), หน้า 8.

¹⁸สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, กองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม, เอกสารประกอบการสัมมนาระดมสมองผู้เชี่ยวชาญ โครงการกำหนดแนวทางการสร้างมาตรฐานและแรงจูงใจ ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมรดกโลกทางวัฒนธรรม, กองทุนสิ่งแวดล้อมวัฒนธรรม มูลนิธิสิ่งแวดล้อมไทย 20 กรกฎาคม 2543, หน้า 18-20.

¹⁹อนุชาติ พวงสำลี และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล, ประชาสังคม: คำ ความคิดและความหมาย (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2541), หน้า 4.

สู่การนิยามความหมายของคำว่า “ชุมชน” ว่าหมายถึง “การที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมคติร่วมกันหรือมีความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารกันหรือมีการรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความรัก มีมิตรภาพ มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติบางสิ่งบางอย่าง และมีระบบการจัดการในระดับกลุ่ม”²⁰

พลังของการรวมตัวกันของชุมชนหรือประชาคมที่มีความหลากหลาย จะเป็นรากฐานที่นำไปสู่การเป็น “ประชาสังคม” (civil society) ที่เข้มแข็ง สามารถพัฒนาได้อย่างมีคุณภาพและยั่งยืน เนื่องจาก “ชุมชน” เป็นหน่วยย่อยที่เข้ามาเติมเต็มช่องว่างระหว่างภาครัฐและประชาชน รวมถึง “ชุมชน” เป็นรากฐานที่เกิดจากความร่วมมือร่วมใจ มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมที่สนใจ มีความสัมพันธ์และมีการตัดสินใจเพื่อนำไปสู่ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นร่วมกัน ทั้งนี้ในการทำงานร่วมกันใน “ชุมชน” นั้น มิใช่เป็นการปฏิเสธรัฐ แต่จะต้องเกิดจากการร่วมมือและการทำงานร่วมกันของภาคสังคมต่างๆ ทั้งการทำงานของภาคสังคม ภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชน

จากนัยยะดังกล่าวข้างต้น ชุมชนหรือประชาคมมีความหมายที่กว้างขวาง โดยอาจมีขนาดและลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ทั้งในรูปของบริษัทแห่งหนึ่ง ถนนสายหนึ่ง หมู่บ้านแห่งหนึ่ง เมืองๆ หนึ่ง หรือกลุ่มคนที่สนใจในเรื่องๆ หนึ่ง ดังนั้น เมื่อมองไปถึง ประชาสังคม อันเป็นบริบทที่กว้างขึ้น จะพบว่าประชาสังคมมิได้หมายถึงความเป็นชุมชนของสังคมชนบทเท่านั้น แต่กินความรวมไปถึงคนชั้นกลางในเมืองและครอบคลุมทุกชนชั้นในสังคม ดังแนวความคิดของ ดร.อเนก เหล่าธรรมทัศน์ ที่ว่าความเป็นชุมชนอาจเกิดขึ้นจากคนชั้นกลางในเมืองที่ไม่จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดเป็นเครือญาติหรือเป็นแบบคั่นหน้า (face to face relationship) แต่เป็นความผูกพันของผู้คนที่แตกต่างกันบนฐานแห่งความร่วมมือ การแสวงหาการมีส่วนร่วมและด้วยสำนึกที่มีต่อความเป็นพลเมือง (citizenship)²¹ โดยประเด็นการรวมตัวกันของคนชั้นกลางในเมืองนี้ เป็นลักษณะของชุมชนย่านสามแพร่ง ที่เกิดการรวมตัวของผู้อาศัย ในย่านเมืองเก่าพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์

เพื่อให้เกิดความเข้าใจในความหมายของประชาสังคมมากขึ้น จะพิจารณาถึงลักษณะของประชาสังคม โดยประชาสังคมมีลักษณะร่วมบางประการ ดังนี้

- มีความหลากหลาย: ความหลากหลายเป็นคุณสมบัติสำคัญที่ทำให้สังคมมีการเรียนรู้และเอื้อให้เกิดการพัฒนา โดยความหลากหลายนี้สามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ ความหลากหลายเชิงรูปแบบและความหลากหลายเชิงเนื้อหา โดยความหลากหลายเชิงรูปแบบ ได้แก่ รูปแบบพื้นที่ ซึ่งพิจารณาพื้นที่หรืออาณาบริเวณเป็นขอบเขตของการรวมตัว เช่น จังหวัด หมู่บ้าน ชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีความหลากหลายของ การรวมตัว ซึ่งพิจารณาการรวมตัว

²⁰ประเวศ วะสี ใน ชูชัย ศุภวงศ์และยุวดี คาคการณโกศล, บรรณาธิการ “ประชาสังคมกับการพัฒนาสุขภาพ: ทศวรรษนักคิดในสังคมไทย,” เอกสารประกอบการนำเสนอในที่ประชุมวิชาการประจำปีของสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข เรื่อง “ปฏิรูปเพื่อสุขภาพยุทธศาสตร์ใหม่สู่การพัฒนาระบบ” เสนอที่ สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, 1-2 กุมภาพันธ์ 2539 อ้างถึงใน อนุชาติ พวงสำลี และวีรบุรณ วิสารทสกุล, ประชาสังคม: คำ ความคิดและความหมาย, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2541), หน้า 4.

²¹อนุชาติ พวงสำลี และวีรบุรณ วิสารทสกุล, ประชาสังคม: คำ ความคิดและความหมาย, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2541), หน้า 5.

ของกลุ่มคนที่สนใจในกิจกรรมร่วมกัน ตั้งแต่การรวมเป็นกลุ่ม ชมรม องคกร สมาคม สถาบัน มูลนิธิ สหกรณ์ ฯลฯ และความหลากหลายของสมาชิกในกลุ่มคน ทั้งในด้านวัย อายุ เพศ เชื้อชาติ ฐานะ การศึกษา ฯลฯ ส่วนความหลากหลายเชิงเนื้อหา นั้น ได้แก่ ความหลากหลายของกิจกรรม ตลอดจนความหลากหลายในเชิงประเด็นความสนใจ / ปัญหา ที่แต่ละกลุ่มองคกรมี ความสนใจ

- มีความเป็นชุมชน ความเป็นชุมชนในความหมายของประชาสังคม อาจครอบคลุมความหมายถึงบริบทกว้างขวางที่เชื่อมโยงกัน หรืออาจหมายถึงความเป็นชุมชนในบริบทเล็ก เช่น สหกรณ์หมู่บ้าน ตลอดจนความเป็นชุมชนยังมีความหลากหลาย โดยอาจหมายถึงชุมชนเมือง ชุมชนของคนชั้นกลาง ชุมชนของนักธุรกิจ เป็นต้น
- มีสำนึกสาธารณะ สำนึกสาธารณะหรือจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม (Public Consciousness) หมายถึงการที่ผู้คนมีความสำนึกถึงพลังของตนเองว่าสามารถร่วมแก้ไขเปลี่ยนแปลงสังคมได้
- มีกิจกรรมและความต่อเนื่อง บนพื้นฐานของกลุ่มคนที่มีความหลากหลายมารวมตัวกัน มีความรักเอื้ออาทรและสมานฉันท์ต่อกัน ความสำคัญในลำดับต่อมาคือ กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติกิจกรรมร่วมกัน (Inter active learning through action)
- มีเครือข่ายและการติดต่อสื่อสาร จากการมีกิจกรรมร่วมกัน ประชาสังคมที่มีความยั่งยืน จำเป็นต้องมีการสร้างเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ เพื่อให้สังคมนั้นได้รับประสบการณ์จากการทำงานที่หลากหลายและสร้างสรรค์ จนเกิดเป็นความเข้มแข็งในการนำความรู้นั้นไปใช้พัฒนาและแก้ไขปัญหาในสังคมนั้นๆ

จากการศึกษาถึงความหมายของ “ชุมชน” และ “ความเป็นชุมชน” ดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น เมื่อพิจารณาการร่วมมือกันของคนในสังคมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านประวัติศาสตร์ในพื้นที่เมืองเก่า พบว่าในปัจจุบันการอนุรักษ์ในแนวทางนี้ได้รับความสนใจจากกลุ่มคนและสังคม โดยมีการใช้ในโครงการอนุรักษ์พื้นที่ประวัติศาสตร์ในหลายพื้นที่ ทดแทนการอนุรักษ์จากเบื้องบนสู่เบื้องล่างหรือจากภาครัฐสู่ส่วนท้องถิ่น (top-down approach)

เหตุผลที่ทำให้การอนุรักษ์ในแนวทางการความต้องการของชุมชนได้รับการเลือกใช้เป็นแนวทางการอนุรักษ์เกิดขึ้นเพราะโครงการอนุรักษ์ในหลายพื้นที่ อาจจะไม่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานส่วนกลางที่มีหน้าที่รับผิดชอบ ได้รับงบประมาณที่ล่าช้าหรือไม่เพียงพอ หรืออาจเป็นเพราะการอนุรักษ์จากส่วนกลางด้วยการใช้กลไกในการควบคุม (control mechanism) เช่น การขึ้นทะเบียนอาคาร อาจส่งผลให้ผู้ที่เป็นเจ้าของอาคารหรือผู้อาศัยในอาคารหรือพื้นที่ไม่ให้ความร่วมมือ เนื่องจากไม่ได้รับค่าชดเชยที่เหมาะสมจากการเสียประโยชน์

นอกจากนี้ สิ่งสำคัญที่ทำให้การอนุรักษ์ในแนวทางการความต้องการของชุมชนได้รับการเลือกใช้ในพื้นที่ประวัติศาสตร์และสามารถดำเนินการจนเกิดผลสำเร็จและมีความยั่งยืน เป็นเพราะโครงการอนุรักษ์ในแนวทางนี้ได้เอื้อให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการดำเนินการอนุรักษ์ และตอบสนองความต้องการแก่ผู้คนทุกกลุ่ม โดยขั้นตอนในการอนุรักษ์ที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งมีความพิเศษไปกว่าการอนุรักษ์จากเบื้องบนสู่เบื้องล่างสอดคล้องกับแนวความคิดของเดวิท แมทิวส์ ประธานมูลนิธิเคตเตอร์ริงที่ได้ให้แนวทางการส่งเสริมให้เกิด “ประชาสังคม” 4 ประการ ได้แก่ การกำหนดปัญหาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน การสร้างทางเลือกในการแก้ไขปัญหา

ด้วยการปรึกษาหารือ การดำเนินกิจกรรมสาธารณะและการประเมินผลกิจกรรมโดยสาธารณะ²² โดยในแต่ละขั้นตอนของการอนุรักษ์ มีรายละเอียด ดังนี้

— การกำหนดปัญหาโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

ในพื้นที่ย่านประวัติศาสตร์ ผู้อาศัยในพื้นที่ ทั้งกลุ่มชาวบ้านและกลุ่มแกนนำมักจะมีมุมมองและอธิบายปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่เป็นภาษาพื้นๆ ที่คุ้นเคย ตลอดจนอธิบายปัญหาเชื่อมโยงกับสิ่งที่คนในชุมชนเห็นว่ามีความสำคัญกับพวกเขามากที่สุด^{*} ดังนั้นในการกำหนดประเด็นปัญหาโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน คือการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้วิเคราะห์ถึงปัญหา ไม่เพียงแต่ในมุมมองผลกระทบและผลประโยชน์ที่มีต่อตนเองเท่านั้น แต่รวมไปถึงผลที่มีต่อผู้อื่นซึ่งเป็นทางหนึ่งที่จะช่วยกระตุ้นให้ประชาชนเกิดสำนึกในความเป็นชุมชน ที่จะต้องได้รับผลที่เกิดขึ้นร่วมกันและนำไปสู่สำนึกในการแก้ไขปัญหาพร้อมกัน

— การสร้างทางเลือกในการแก้ไขปัญหาด้วยการปรึกษาหารือกัน^{**} หรือการปรึกษาสาธารณะ (public consultation)

ในการสร้างทางเลือกเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมกัน การปรึกษาหารือกันระหว่างคนในชุมชนเป็นขั้นตอนหนึ่งที่มีความสำคัญในการดำเนินการอนุรักษ์ โดยการปรึกษาหารืออาจจัดขึ้นตั้งแต่แรกเริ่มดำเนินการ เพื่อเปิดโอกาสให้คนในชุมชนตลอดจนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้แสดงความคิดเห็นต่อทางเลือกที่ตนต้องการ ถึงแม้ว่าการดำเนินการในขั้นตอนนี้อาจจะต้องเผชิญกับความขัดแย้ง เนื่องจากคนในชุมชนอาจให้ความสำคัญกับคุณค่ากับตนเองและชุมชนแตกต่างกัน และถึงแม้การสนทนาจะไม่จบลงที่การเห็นพ้องต้องกันของทุกคน แต่การปรึกษาหารือกันจะเป็นการสร้างแนวทางกว้างๆ อันเป็นการเสริมสร้างพลังในการดำเนินกิจกรรมตามที่ได้ตัดสินใจร่วมกัน นอกจากนี้การปรึกษาหารือกันจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้เข้าร่วมสนทนาต่างเข้าร่วมด้วยฐานะเท่าเทียมกัน และทุกคนต่างมีโอกาสศึกษาไตร่ตรองทุกทัศนะที่นำเสนอแม้ว่าจะสนับสนุนหรือขัดแย้งกับทัศนะของตนหรือไม่ก็ตาม

— การดำเนินกิจกรรมสาธารณะ

จากการปรึกษาหารือกันของคนในชุมชน เพื่อการกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหา ได้นำมาสู่การดำเนินกิจกรรมสาธารณะตามแนวทางไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ร่วมกัน โดยการดำเนินกิจกรรมสาธารณะเป็นกิจกรรมที่ระดมพลังของประชาชนจากความร่วมมือร่วมใจ^{***} และกิจกรรมที่จัดทำขึ้นมีความหลากหลายและเกี่ยวข้องกับคนจำนวนมาก เช่น การดูแลรักษาความสะอาดอาคารบ้านเรือน การฟื้นฟูสวนสาธารณะ การปลูกต้นไม้ในชุมชน เป็นต้น ทั้งนี้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้

²² เดวิท แมทิวส์, จากปัจเจกชนสู่สาธารณะ: กระบวนการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง, แปลโดย วิรุฒิ เสนาคำ (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2540), หน้า 15-18.

^{*} จากการศึกษามากของมูลนิธิเกดเตอริง

^{**} จากเรื่องเดียวกัน, วิรุฒิ เสนาคำ ได้แปลความหมายของ *deliberative dialogue* ว่า กระบวนการสนทนาแบบพินิจพิจารณา แต่ในที่นี้ ใช้คำว่า การปรึกษาหารือ

คนที่มาทำกิจกรรมสาธารณะเป็นความสัมพันธ์แบบเท่าเทียม หรือการปฏิสัมพันธ์ในแนวระนาบ แตกต่างจากกิจกรรมของภาครัฐ ที่มักจะเป็นกิจกรรมที่มีการบริหารจัดการอย่างละเอียดถี่ถ้วน แต่มักจะละเลยความคิดริเริ่มและการเข้าร่วมดำเนินกิจกรรมของคนในชุมชน และเป็นการปฏิสัมพันธ์ในแนวตั้ง ที่อาศัยการสั่งการจากบนสู่ล่าง ตามการสั่งการ แต่อย่างไรก็ตามทั้งกิจกรรมสาธารณะและกิจกรรมของภาครัฐที่มีความแตกต่างกันในความสัมพันธ์ จะช่วยเสริมพลังในการดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนให้แกกัน

การประสานการทำงานระหว่างภาครัฐและชุมชน อาจจะมีการจัดตั้ง องค์การชุมชน ที่เกิดจากการรวมตัวกันของคนในชุมชนทำหน้าที่เป็นตัวประสาน โดยองค์การชุมชนอาจจะมีส่วนช่วยในการปรับปรุงสภาพแวดล้อมภายในย่านเพื่อส่งเสริมให้เกิดการลงทุน และตอบสนองต่อความต้องการพื้นฐาน นอกจากนี้้องค์กรชุมชนอาจจะทำโครงการอนุรักษ์ขนาดเล็กจากองค์การชุมชน (citizen action groups) ซึ่งเป็นโครงการที่มีความเป็นไปได้และนำไปสู่การแก้ไขปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากคนในชุมชนมีความเข้าใจถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่อย่างถ่องแท้ รวมถึงเข้าใจถึงความต้องการ กำลังซื้อและความสามารถในการลงทุนของภาคเอกชนในพื้นที่ จึงช่วยให้การลงทุนมีความเหมาะสม²³

การดำเนินการอนุรักษ์สำเร็จผลเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น หากองค์การชุมชนและหน่วยงานภาครัฐมีการร่วมมือกันในการนำแผนการอนุรักษ์ในระดับนโยบาย มาปรับใช้กับกฎระเบียบการลงทุนและการดำเนินงานของรัฐบาลท้องถิ่น ให้มีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่น รัชชาติของคนในชุมชน รวมทั้งมีการใช้มาตรการในการสร้างแรงจูงใจ (incentive policy) ให้แก่เจ้าของอาคาร ในการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ โดยการสร้างแรงจูงใจมีหลายรูปแบบ ได้แก่

- มาตรการทางด้านการเงิน การใช้เงินช่วยเหลือและเงินให้ยืมจากรัฐบาลกลางลงสู่ท้องถิ่น และเจ้าของอาคารเพื่อนำมาใช้ในการอนุรักษ์อาคาร
- มาตรการทางด้านภาษี การละเว้นหรือลดหย่อนภาษีอาคารที่ได้รับการขึ้นทะเบียน เพื่อให้เจ้าของอาคารเห็นประโยชน์ที่เขาจะได้รับจากการขึ้นทะเบียนอาคาร รวมถึงรัฐสามารถควบคุมดูแลรักษาอาคารได้ตามหลักเกณฑ์อีกด้วย นอกจากนี้ยังมีมาตรการในการลดหย่อนภาษีสำหรับสิทธิการผ่อนปรนในการอนุรักษ์ (tax deduction for preservation easements) โดยการที่เจ้าของอาคารหรือที่ดินบริจาคหรือขายทรัพย์สินของตน ให้กับสาธารณะหรือองค์กรเอกชนที่ทำงานด้านการอนุรักษ์ ด้วยความสมัครใจ แต่ยังคงใช้ประโยชน์จากอาคารได้ตามเงื่อนไข เช่น เปิดให้คนภายนอกเข้าชมอาคารได้ และเจ้าของจะได้รับผลตอบแทนจากรายได้ที่ได้รับจากการอนุรักษ์ เช่น ค่าเข้าชม พร้อมกับได้รับการลดหย่อนภาษี เป็นสิ่งตอบแทน เป็นต้น

*** ความร่วมมือร่วมใจในการดำเนินกิจกรรมเพื่อส่วนรวม สอดคล้องกับความหมายของ *voluntary action*

²³Appleyard, Donald, "The Methodology used in the Revitalization of Split, in "The Conservation of European Cities (London: The M.I.T. Press, 1979), pp. 42-45.

นอกจากนี้ สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่จะช่วยให้การอนุรักษ์เป็นไปได้อย่างยั่งยืนได้ คือ การปลูกฝังจิตสำนึก ให้ผู้คนเห็นคุณค่าในการอนุรักษ์ ด้วยการให้ข้อมูลข่าวสารและความรู้ในเรื่องการอนุรักษ์ให้แก่คนในชุมชนที่เริ่มต้นตั้งแต่ในภาคการศึกษา รวมถึงการฝึกอบรมให้แก่ผู้ปฏิบัติงานด้านการอนุรักษ์ เพื่อนำความรู้นั้นมาใช้ในการอนุรักษ์

— การประเมินผลกิจกรรมโดยสาธารณะ

การส่งเสริมและรักษาการดำเนินการอนุรักษ์ในแนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนให้คงอยู่อย่างต่อเนื่อง จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินผลกิจกรรมที่ดำเนินการในชุมชน โดยให้ผู้คนได้ตัดสินใจว่ากิจกรรมใดที่มีคุณค่าอย่างแท้จริงต่อพวกเขา เพื่อนำผลที่ได้มาปรับปรุงและแก้ไขการดำเนินการต่อไป

จากแนวความคิดของการดำเนินการอนุรักษ์ในแนวทางการต้องการของชุมชน ที่กล่าวมาข้างต้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจ การดำเนินการอนุรักษ์ในแนวทางที่แตกต่างกันระหว่าง การดำเนินการอนุรักษ์จากเบื้องบนสู่เบื้องล่างหรือจากภาครัฐสู่ส่วนท้องถิ่น (top-down approach) กับการดำเนินการจากเบื้องล่างสู่เบื้องบนหรือในแนวทางการต้องการของชุมชน (bottom-up approach) จึงเสนอตัวอย่างของการดำเนินการอนุรักษ์ในสองรูปแบบ โดยตัวอย่างการดำเนินการอนุรักษ์จากภาครัฐสู่ท้องถิ่น คือ กรณีศึกษาการอนุรักษ์ย่านไชน่าทาวน์ ประเทศสิงคโปร์ และตัวอย่างการดำเนินการอนุรักษ์ในแนวทางการต้องการของชุมชน คือ กรณีศึกษาการอนุรักษ์ชุมชนยานากะ เมืองโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น

3.3.1 ตัวอย่างการดำเนินการอนุรักษ์จากภาครัฐสู่ท้องถิ่น กรณีศึกษาการอนุรักษ์ย่านไชน่าทาวน์ ประเทศสิงคโปร์²⁴

ความเป็นมา

จากประวัติศาสตร์ของประเทศสิงคโปร์ จะพบได้ว่ากลุ่มชุมชนชาวจีนนับได้ว่าเป็นกลุ่มชนชาติหนึ่งที่มีความสำคัญในการสร้างเสริมประเทศสิงคโปร์ให้มีความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนศิลปวัฒนธรรมและความเชื่อของชาวจีนได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของศิลปวัฒนธรรมของประเทศ โดยนับตั้งแต่ปี ค.ศ.1900 จนถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นช่วงเวลาที่ชาวจีนจำนวนมาก ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำ เกิดเป็นย่านชุมชนชาวจีน “Campong” หรือที่เรียกว่า “ย่านไชน่าทาวน์” ชาวจีนในพื้นที่อยู่อาศัยและประกอบการค้าในอาคารตึกแถว ซึ่งเรียงไปตามแนวถนนที่ได้รับการวางผังในระบบกริด จนนับได้ว่าพื้นที่ย่านไชน่าทาวน์นี้เป็นพื้นที่หนึ่งในประเทศสิงคโปร์ที่แสดงออกถึงลักษณะสถาปัตยกรรมและการวางผังเมือง อันได้รับอิทธิพลในการเป็นเมืองอาณานิคมของประเทศอังกฤษ

²⁴HENG Chye Kiang and QUAH Cheng Ee, “Reinventing Singapore’s Chinatown,” paper presented at the 7th Conference of the International Association for the Study of Traditional Environments “The End of Tradition” , Trani Italy, Oct 12-15 2000, pp.1-14.

การดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่าน

การอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านไชน่าทาวน์ ได้เริ่มต้นขึ้นภายหลังจากการประกาศเอกราชของประเทศสิงคโปร์ โดยโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านในช่วงเวลาดังกล่าว ได้เน้นความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมลงจากการขยายตัวของชุมชนและการเพิ่มจำนวนผู้อาศัยในย่านไชน่าทาวน์ จนพื้นที่มีความหนาแน่นมากและมีสภาพแออัด

ตั้งแต่ช่วง ปี ค.ศ. 1950-1960 รัฐบาลประเทศสิงคโปร์ ได้ทำหน้าที่เป็นแกนนำหลัก ในการแก้ไขปัญหาและดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่าน โดยในเบื้องต้นได้การจัดตั้งองค์กรขึ้นมารับผิดชอบการดำเนินงาน อันได้แก่ The Urban Renewal Department (URD), The Housing & Development Board (HDB) จัดตั้งในปี ค.ศ. 1966 และองค์กรที่จัดตั้งในช่วงเวลาต่อมา ปี ค.ศ.1974 คือ The Urban Redevelopment Authority (URA)

ในช่วงเวลาเริ่มต้นการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านไชน่าทาวน์ รัฐบาลได้ใช้วิธีการรวมพื้นที่แปลงย่อยในย่านไชน่าทาวน์เข้าเป็นแปลงใหญ่ และจัดสรรพื้นที่ขายให้แก่บริษัทเอกชน เพื่อพัฒนาเป็นโครงการอสังหาริมทรัพย์ขนาดใหญ่หลายโครงการ ตัวอย่างเช่น People's Park Complex (1967) เป็นอาคารสูง 31 ชั้น ที่รวมกิจกรรมหลายประเภทเข้าไว้ภายใน ได้แก่ อพาร์ทเมนต์ สำนักงาน ร้านค้า ภัตตาคาร และพื้นที่จอดรถ ในพื้นที่ส่วนฐานของอาคาร 5 ชั้น ใช้เป็นพื้นที่ค้าขาย และมีทางเชื่อมต่อกับทางเท้าโดยรอบอาคาร นอกจากอาคารแห่งนี้ ยังมีอาคารสูงเกิดขึ้นในช่วงเวลานี้อีกหลายแห่ง เช่น Pearl center (1968) และ People's Park Centre (1969)

อาจกล่าวได้ว่า การฟื้นฟูย่านที่เกิดขึ้นนี้ เป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้ย่านไชน่าทาวน์เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงสภาพกายภาพ จากเดิมที่ในพื้นที่ประกอบด้วยอาคารตึกแถวที่สูงเพียง 2-3 ชั้น ได้เปลี่ยนมาเป็นอาคารขนาดใหญ่ที่ทึบตัน สูงและหนาแน่น ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงสภาพบรรยากาศและวิถีชีวิตของชาวจีนที่อยู่อาศัยและการค้าในตึกแถว มาเป็นการอยู่อาศัยในอาคารสูง

ในเวลาเดียวกันนี้ หน่วยงานที่ทำหน้าที่ดูแลเรื่องที่อยู่อาศัย หรือ HDB ได้จัดสร้างอาคารพักอาศัยในเมือง เพื่อรองรับผู้คนในย่านที่ย้ายออกไปเมื่อมีการรื้ออาคารที่เสื่อมโทรม แต่การดึงดูดผู้คนให้กลับเข้ามาอาศัยในเมืองไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก เนื่องจากมีความขัดแย้งกับนโยบายของรัฐที่สร้างเมืองใหม่ห่างออกไปนอกเมือง รวมถึงพื้นที่ภายในเมืองมีราคาสูงตามเศรษฐกิจที่ขยายตัวอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นพื้นที่ใจกลางเมือง รวมถึงย่านไชน่าทาวน์จึงมีบรรยากาศที่ไร้ชีวิตชีวาโดยเฉพาะในเวลาค่ำคืน และการแก้ไขปัญหาของรัฐในเรื่องนี้ ได้มีขึ้นในปี ค.ศ.1973 เมื่อมีการสร้างอพาร์ทเมนต์ราคาถูกลง ที่มีพื้นที่ส่วนฐานของอาคารเป็นพื้นที่ร้านค้า มีทางเชื่อมต่อระหว่างอาคารและเชื่อมต่อไปยังอาคารศูนย์กลางกิจกรรมชุมชน Kreya Ayer (1983) ที่ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น Chinatown Complex

อาคารศูนย์กลางกิจกรรมชุมชน Kreya Ayer มีความพิเศษในความพยายามที่จะฟื้นฟูชีวิตของชุมชนด้วยการจำลองภาพวิถีชีวิตผู้คนทั้งภาพของการค้า แผงลอยริมทางเท้า ตลาดอาหารสดและอาหารแห้ง รวมถึงความพยายามที่จะรวมองค์ประกอบชุมชนเข้าไว้ในอาคาร เพื่อทดแทน “ชุมชนที่พึ่งพาตนเองได้” (Close and Self-Contained Community Living) จากที่อยู่อาศัยในรูปแบบอาคารตึกแถว (shophouse-living)²⁵ อย่างที่เคยมีมาในอดีต

²⁵ Ibid., p.6.

ในปี ค.ศ. 1987 เป็นต้นมา แนวความคิดในการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านไชน่าทาวน์ เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไป เมื่อหน่วยงานของรัฐ คือ URA ได้เห็นความสำคัญในการรักษาเอกลักษณ์ของย่าน ความเป็นชุมชน รวมถึงการให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการดำเนินการอนุรักษ์มากยิ่งขึ้น และได้จัดทำโครงการนำร่อง คือ การอนุรักษ์และฟื้นฟูพื้นที่ Tanjong Pagar ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ประกอบไปด้วยอาคารตึกแถว 2-3 ชั้น จำนวน 220 ยูนิต ตั้งอยู่บนถนน Craig และถนน Neil โดยการอนุรักษ์ใช้วิธีการบูรณะซ่อมแซมอาคารให้สมบูรณ์และการใช้งานอาคารในกิจกรรมที่ตอบสนองความต้องการในปัจจุบัน ได้แก่ การใช้งานเป็นร้านอาหาร ผับ สำนักงาน ฯลฯ ตลอดจนมีการเพิ่มเติมสาธารณูปโภคเพื่อส่งเสริมการใช้งานให้สะดวกสบายมากขึ้น

โครงการการอนุรักษ์และฟื้นฟูพื้นที่ Tanjong Pagar ประสบผลสำเร็จทางด้านเศรษฐกิจ และการรักษาสภาพกายภาพ คือรูปแบบอาคารและผังเมืองสามารถทำได้อย่างดี ในทางกลับกัน การรักษาเอกลักษณ์และความเป็นชุมชนตามที่ตั้งเป้าหมายไว้กลับไม่สามารถทำได้ จนกระทั่งในปี ค.ศ. 1995 พื้นที่ Tanjong Pagar และย่านไชน่าทาวน์ทั้งหมด จึงได้กลายมาเป็นย่านที่ตอบสนองการท่องเที่ยวเป็นสำคัญ การอยู่อาศัยในตึกแถว ได้ถูกแทนที่ด้วยร้านค้า สำนักงานต่างๆ อย่างไรก็ตาม เมื่อย่านได้สูญเสียเสน่ห์แห่งวิถีชีวิตของชาวจีน การท่องเที่ยวในย่านไชน่าทาวน์จึงไม่สามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวได้ตรงตามเป้าหมายที่รัฐวางไว้ได้ และด้วยเหตุนี้ รัฐบาลจึงได้สั่งการ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย หรือ STB เป็นหน่วยงานที่เข้ามาแก้ไขปัญหาในเรื่องนี้

ในปี ค.ศ.1996 STB ได้จัดทำโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวในย่านไชน่าทาวน์ ด้วยแนวความคิดที่จะนำมรดกทางวัฒนธรรมมาสร้างสรรค้ให้เกิดความน่าสนใจ ด้วยการจัดทำโครงการ “mere theme park”²⁶ ซึ่งประกอบด้วย โครงการโรงละครชุมชน โครงการถนนที่มีรูปแบบแตกต่างกัน ได้แก่ ถนนอาหาร ถนนการค้า ถนนเพื่องานเทศกาล และโครงการสวนสาธารณะที่ประกอบด้วยองค์ประกอบ ไฟ ดิน โลหะ น้ำและไม้

ผลจากการดำเนินการของ STB ได้รับการตอบรับจากผู้คนในย่านและย่านใกล้เคียงเป็นที่ไม่น่าพอใจนัก เนื่องจากผู้คนส่วนหนึ่งมีความคิดเห็นว่า โครงการที่จัดทำขึ้นนี้เป็นเสมือน “ตู้โชว์” ที่แสดงสินค้าด้วยรูปลักษณ์ “ความเป็นจีน” รวมทั้งผู้คนส่วนหนึ่งได้เสนอแนวทางการแก้ไขว่า โครงการควรจะรักษาและส่งเสริมกิจกรรมการค้าที่มีอยู่เดิมให้น่าสนใจเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว ซึ่งการเสนอความคิดเห็นและความต้องการจากผู้คนที่เกิดขึ้นในครั้งนี้ นับได้ว่าเป็นครั้งแรกในประเทศสิงคโปร์ที่ผู้คนได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูเมือง

3.3.2 ตัวอย่างการดำเนินการอนุรักษ์ในแนวทางการความต้องการของชุมชน กรณีศึกษาการอนุรักษ์ชุมชนยานากะ เมืองโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น²⁷

ความเป็นมา

ชุมชนยานากะเป็นชุมชนแห่งหนึ่งในเมืองโตเกียว ที่ยังมีการอยู่อาศัยในอาคารบ้านเรือนที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และยังคงรักษารูปแบบวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมไว้ได้ โดยชุมชนยานากะยังคงมีการอยู่อาศัยในบ้านเรือนที่ตั้งอยู่ในตรอกซอกซอย แต่ชุมชนนี้ไม่มีปัญหาในเรื่องอาชญากรรมและไฟไหม้ เนื่องจากผู้คนในชุมชนจะ

²⁶ Ibid., p.11.

²⁷ ทิพย์สุดา ปทุมานนท์, สถาปัตยกรรม กังสาดแห่งความคิด (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 45-65 - 45-73.

คอยระวังป้องกันภัยต่างๆ ซึ่งเป็นดังประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา ตลอดจนมีการช่วยเหลือกันและกันในการดูแลบุตรหลานและบ้านเรือน ให้ชุมชนมีความสะอาดสะอาดน่าอยู่อาศัยและปลอดภัยอยู่เสมอ

การดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่าน

ในการอนุรักษ์ชุมชนย่านนากะ มีสถาปนิกนักอนุรักษ์คือ ศาสตราจารย์มาเอโน มาเอโน แห่งมหาวิทยาลัยโตเกียวเนชันแนลแห่งศิลปะและดนตรี เป็นผู้ทำการศึกษาการอนุรักษ์ด้วยวิถีทางของคนในชุมชน โดยแนวความคิดในการอนุรักษ์ มีดังนี้

- การอนุรักษ์ด้วยวิถีทางของคนในชุมชน เป็นอนุรักษ์ที่คำนึงถึงการอยู่อาศัยของผู้คนมากกว่าการมองเพียงการอนุรักษ์กายภาพของอาคาร ด้วยแนวความคิดของศาสตราจารย์มาเอโน มาเอโน ที่ว่า สถาปัตยกรรมและเมืองประวัติศาสตร์ไม่ได้สร้างขึ้นโดยช่างไม้ แต่สร้างโดยชาวบ้านในชุมชนที่มีการพัฒนาพื้นที่บ้านเรือนจากชนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง ตลอดจนในการจัดทำโครงการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในเมืองประวัติศาสตร์นั้น เราต้องไม่วางแผนแคบอยู่แค่ในบริบทแห่งตัวสถาปัตยกรรมเท่านั้น เราต้องวางแผนให้กลมกลืนกับสถาปัตยกรรมประเพณีที่มีมาในบริเวณและกับชีวิตของผู้คนทั้งในอดีตและปัจจุบัน²⁸
- ในการอนุรักษ์ สถาปนิกนักอนุรักษ์ให้ความสำคัญในการทำความเข้าใจในชุมชน โดยในการศึกษานี้ ช่วยให้เกิดความเข้าใจว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ชอบที่จะอนุรักษ์บ้านเรือนของเขาให้เป็นที่สมบัติของประวัติศาสตร์ ดังนั้นศาสตราจารย์มาเอโน จึงเปลี่ยนจากการใช้คำว่า “สำรวจ” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าบ้านรู้สึกว่าเป็นบ้านเรือนของเขาจะต้องถูกเก็บไว้อย่างผูกพัน มาใช้คำว่า “เรากำลังมองหาสถานที่ที่น่าสนใจในบริเวณนี้” แทน ผลที่ได้คือการได้รับแรงสนับสนุนอย่างดีจากชาวบ้านและชาวบ้านได้ร่วมเป็นสมาชิกในการสำรวจการอนุรักษ์ในพื้นที่ชุมชนของตน
- ในการอนุรักษ์จะให้ความสำคัญกับผู้คนได้มีส่วนร่วม โดยมีการแสวงหากลุ่มคนที่จะเป็นแกนกลางในการอนุรักษ์และปลูกสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นให้มีชีวิตขึ้น ทั้งนี้ผู้เชี่ยวชาญจะให้คำแนะนำแก่กลุ่มผู้เป็นแกนนำ ถึงคุณค่าของสภาพแวดล้อมทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่และเปิดโอกาสให้พวกเขาเหล่านั้นเป็นฝ่ายเลือกอนาคตของชุมชนของเขาเอง ซึ่งการสนับสนุนการมีส่วนร่วมของคนในย่านนี้ มีความสอดคล้องกับการแก้ไขกฎหมายผังเมืองของประเทศญี่ปุ่น ในปี ค.ศ. 1992 ที่สนับสนุนให้รัฐบาลท้องถิ่นจัดทำ Master plan โดยกำหนดให้ต้องมีความร่วมมือของผู้อยู่อาศัยในชุมชนในระดับหนึ่ง กำหนดแผนกลยุทธ์การป้องกันความหายนะของชุมชน รักษาเอกลักษณ์ของท้องถิ่น รวมถึงการดำเนินการอนุรักษ์ต้องมีการประสานงานกันระหว่างภาครัฐและชุมชน

นอกจากนี้ ศาสตราจารย์มาเอโนได้วางหลัก 3 ประการขึ้น ในการปลูกชีวิตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นหรืออาคารทางประวัติศาสตร์ได้แก่²⁹

- *ต้องอยู่อาศัยได้ (livability)* ประชาชนที่อาศัยในบ้านในเมือง หากสถานการณ์ทางเศรษฐกิจของบ้านหรือเมืองตกต่ำ ประชาชนมักจะเลือกที่จะทิ้งมันไปและประชาชนก็มักจะตั้งข้อรังเกียจใน

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 45-65 - 45-73.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 45-65 - 45-73.

ความพยายามที่จะอนุรักษ์บ้านหรือเมืองนั้น ดังนั้นแทนที่การอนุรักษ์จะมีขึ้นเพียงกิจของการอนุรักษ์ นักอนุรักษ์จะต้องรู้และกำหนดความต้องการของผู้ใช้อาคารให้ได้เสียก่อน และต้องไม่ให้เกิดการดำรงชีวิตของผู้คนที่นั้น “เป็นเหยื่อ” ของการอนุรักษ์

- *ความสะอาดสะอาดอ่านของสภาพแวดล้อม (clearliness for environments)* สัญญาณที่น่ากลัวสำหรับเมืองที่เราอาศัยอยู่ ก็คือ บ้านเมืองสกปรกและมีมลพิษทางอากาศ บ้านที่ไม่มีผู้คนจะเป็นสัญญาณของความตกต่ำทางเศรษฐกิจของพื้นที่
- *คุณค่าที่มองเห็นได้ (visible value)* ประชาชนจะไม่ภูมิใจในสถาปัตยกรรม หรือเมืองใดๆ เลยหากเขาเหล่านั้นไม่เห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมรอบตัวเขา หากผู้ใดสามารถประกันคุณค่าที่เขาจะภูมิใจในบ้านเมืองของเขาได้ ประชาชนก็มักจะให้ความสนใจมันขึ้นมา ดังนั้นการทำให้ประชาชนตระหนักในคุณค่าของบ้านเมืองของเขาจึงเป็นงานที่สำคัญที่สุดในการอนุรักษ์

3.3.3 บทวิเคราะห์แนวความคิดการดำเนินการอนุรักษ์ในแนวทางการความต้องการของชุมชนจากกรณีศึกษา

จากการศึกษาตัวอย่างการดำเนินการอนุรักษ์จากภาครัฐผู้ท้องถิ่น คือ *กรณีศึกษาการอนุรักษ์ย่านไชน่าทาวน์ ประเทศสิงคโปร์* และตัวอย่างการดำเนินการอนุรักษ์ในแนวทางการความต้องการของชุมชน คือ *กรณีศึกษาการอนุรักษ์ชุมชนยานากะ เมืองโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น* สรุปแนวความคิดสำคัญ ได้ดังนี้

การดำเนินการอนุรักษ์ที่เปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและการปฏิบัติงาน ซึ่งเป็นแนวทางการอนุรักษ์ชุมชนยานากะ น่าจะเป็นแนวทางที่มีความเหมาะสมกับ “ย่านสามแพร่ง” ซึ่งมีองค์กรชุมชนเป็นตัวกลางประสานงานระหว่างภาครัฐและชุมชน ในส่วนการดำเนินการดำเนินการอนุรักษ์ด้วยความเข้มแข็งของรัฐบาลสิงคโปร์ ก็เป็นแนวทางที่ดีแก่หน่วยงานภาครัฐของประเทศไทย

การฟื้นฟูเศรษฐกิจและการจัดการใช้งานในพื้นที่ที่เหมาะสมกับการใช้งานในปัจจุบัน โดยเฉพาะการส่งเสริมการท่องเที่ยว ก็เป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้ย่านประวัติศาสตร์ดำรงอยู่ได้ อย่างไรก็ตามในการอนุรักษ์จำเป็นต้องระมัดระวัง ไม่ให้เศรษฐกิจเป็นตัวนำการพัฒนา จนส่งผลให้ผู้อาศัยในย่านไม่สามารถอาศัยอยู่ในย่านได้เมื่ออาคารและพื้นที่ในย่านมีราคาสูงขึ้น นอกจากนี้ สิ่งหนึ่งที่ต้องให้ความสำคัญในการอนุรักษ์ คือการให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมจะเป็นการสร้างสำนึกความรักถิ่นฐาน ความภาคภูมิใจ และสุดท้ายเอกลักษณ์ของย่านและความเป็นชุมชนที่ดำรงอยู่นั้นจะเป็นสิ่งที่จะช่วยส่งเสริมย่านให้มีเสน่ห์ในความแตกต่างและหลากหลาย ดึงดูดใจผู้มาเยี่ยมชมเยือน มากกว่าย่านที่เพียบพร้อมไปด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกและความงามที่บรรจงสร้างขึ้นทดแทนวิถีชีวิตชุมชนที่หายไป

การวิเคราะห์แผนนโยบายและแผนดำเนินการอนุรักษ์ “ย่านสามแพร่ง” จากโครงการอนุรักษ์ที่จัดขึ้นโดยหน่วยงานภาครัฐและองค์กรชุมชน

จากบทบาทความสำคัญของย่านสามแพร่ง ในการเป็นย่านประวัติศาสตร์ในพื้นที่กรุงเทพมหานคร ซึ่ง เป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ศิลปวัฒนธรรมของชาติ หน่วยงานภาครัฐได้เข้ามาให้ความสำคัญและเริ่ม ดำเนินการอนุรักษ์ในปี พ.ศ.2515 โดยสมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม ได้จัดทำ โครงการปรับปรุงและ อนุรักษ์บริเวณเมืองเก่าของกรุงเทพมหานคร (เกาะรัตนโกสินทร์)³⁰ ต่อมาจึงได้มีการกำหนดนโยบายเพื่อวางแผน การบูรณะปรับปรุงให้ทันกำหนดการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ในปี พ.ศ.2525 และได้มีการแต่งตั้ง **คณะกรรมการกรุงรัตนโกสินทร์** ขึ้นเพื่อดำเนินการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ โดยวางแผนนโยบายในการอนุรักษ์ และดำเนินโครงการต่างๆ จนถึงในปี พ.ศ.2535 จึงได้มีการนำโครงการที่ยังไม่ได้เกิดผลมาทบทวนและจัดทำ เป็นแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ โดยบริษัทชินคอร์ป จำกัด เพื่อเสนอต่อ คณะกรรมการกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งนับได้ว่าแผนแม่บทนี้เป็นกรอบแนวนโยบายที่การดำเนินการอนุรักษ์ในทุกพื้นที่ กรุงรัตนโกสินทร์จะต้องยึดเป็นแนวทางเพื่อเป็นองค์รวมทั้งหมด

ในแผนนโยบายนี้ พื้นที่ย่านสามแพร่งได้รับการจัดให้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการในแผนแม่บท คือ “*โครงการปรับปรุงพื้นที่บริเวณแพร่งนรา แพร่งภูธร และแพร่งสรรพศาสตร์*” แต่ยังไม่ได้มีการนำแผนนโยบายมาใช้ จน กระทั่งในปี พ.ศ. 2543 จึงได้มีการนำแผนนโยบายมาจัดทำแผนการอนุรักษ์ในระดับปฏิบัติ คือ **โครงการวางผัง เฉพาะแห่งในพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์: บริเวณแพร่งนรา แพร่งภูธร และแพร่งสรรพศาสตร์** โดย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เสนอต่อกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นหน่วยงานรัฐบาลท้องถิ่น ที่มีหน้าที่ในการนำแผนไปปฏิบัติ

นอกจากนี้แผนการอนุรักษ์จากหน่วยงานรัฐที่มีความสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ **การจัดกิจกรรมเพื่อ ส่งเสริมการท่องเที่ยวพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์** โดยศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร ซึ่งจัดเป็นส่วน หนึ่งของการอนุรักษ์ ส่งเสริมคุณค่าของพื้นที่ด้วยการใช้งานที่เหมาะสม ตลอดจนเป็นการสร้างผลตอบแทนให้ เกิดขึ้นแก่พื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ด้วย

จากการประมวลแผนการอนุรักษ์ที่หน่วยงานรัฐได้จัดขึ้น ตั้งแต่ระดับนโยบายจนถึงระดับปฏิบัติยังไม่ ครบถ้วน เนื่องจาก “ย่านสามแพร่ง” มีความพิเศษในการเป็นย่านที่มีการรวมตัวกันของผู้คนจนเกิดเป็นองค์กรชุมชนขึ้น ตั้งแต่ปี พ.ศ.2541 เป็นต้นมา ดังนั้นจึงต้องมีการศึกษาถึงการดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟู “**ย่านสาม แพร่ง**”จากองค์กรชุมชน และนำมาใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้น ก่อนการศึกษารายละเอียดในเรื่องแนวคิด ความ ต้องการของผู้คนในย่านต่อไป

³⁰ ศิลปากร, กรม, กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพมหานคร: สหประชาพานิชย์, 2525), หน้า 646-647.

4.1 แผนนโยบายและแผนดำเนินการอนุรักษ์ "ย่านสามแพร่ง" ที่จัดขึ้นโดยหน่วยงานภาครัฐ

4.1.1 การดำเนินการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ ภายใต้กรอบของแผนแม่บทและคณะกรรมการกรุงรัตนโกสินทร์

ในปัจจุบันการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ในระดับนโยบายอยู่ภายใต้การดำเนินงานของคณะกรรมการกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งได้รับการจัดตั้งขึ้นครั้งแรกเมื่อ 4 กรกฎาคม พ.ศ.2521 ภายใต้การดำเนินการได้ยึดหลักการอนุรักษ์ในการผสมผสานการอนุรักษ์กับการพัฒนาควบคู่กันไป โดยการดำเนินงานแบ่งเป็น 2 ระยะคือ ระยะสั้นจาก พ.ศ.2521 ถึง พ.ศ. 2525 ซึ่งมีงานสมโภชน์กรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี และระยะยาว เริ่มตั้งแต่ พ.ศ.2525 จนถึงปัจจุบัน

จากแนวคิดและการดำเนินการในช่วงเวลาที่ผ่านมา สามารถวิเคราะห์ได้ว่าการดำเนินการอนุรักษ์ส่วนใหญ่ คือ การรักษาคุณภาพของอาคารที่มีคุณค่าในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ให้คงความสมบูรณ์ ด้วยวิธีการปฏิสังขรณ์ ได้แก่ พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม เป็นต้น³¹ รวมถึงการใช้กลไกในการควบคุม (control mechanism) ด้วยการขึ้นทะเบียนโบราณสถานและใช้มาตรการทางด้านกฎหมายในการควบคุมการใช้งานและควบคุมการก่อสร้าง โดยคณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ได้พิจารณาให้ความเห็นชอบในแนวทางกรุงเทพมหานคร เรื่องกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลงใช้หรือเปลี่ยนแปลงการใช้อาคารในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในและชั้นนอก และต่อมาจึงได้ออกเป็นกฎหมายบังคับใช้ คือ ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร ได้แก่ ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่องกำหนดเนื้อที่ของอาคารและเนื้อที่ว่างภายนอกอาคาร ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน และข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่องกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลงใช้หรือเปลี่ยนแปลงการใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภท ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก

นอกจากนี้ในการดำเนินการได้มีการจัดทำ"แผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์" โดยสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม ซึ่งการจัดทำโครงการได้ยึดถือผลสรุปจากการประกวดผลงานด้านสถาปัตยกรรมและการออกแบบผังเมืองเพื่อสภาพแวดล้อมที่พึงปรารถนาสำหรับกรุงรัตนโกสินทร์ในปี 2525 ที่จัดขึ้นโดยคณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์และคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ³² ได้เป็นโครงการ 20 โครงการ ที่จะใช้เป็นกรอบแนวคิดและแนวทางในการอนุรักษ์ให้กับหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบนำไปศึกษาและจัดทำโครงการในระดับปฏิบัติ

เมื่อพิจารณาแนวทางการดำเนินการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ในภาพรวม ภายใต้กรอบของแผนแม่บทและคณะกรรมการกรุงรัตนโกสินทร์ พบว่าแนวทางการควบคุมและการรักษาคุณค่าทางประวัติศาสตร์และกายภาพให้คงความสมบูรณ์ แม้ว่าจะเป็นการอนุรักษ์คุณค่าทางกายภาพไว้ได้ แต่ก็ยังมีผลต่ออายุอาศัยของผู้คนในพื้นที่ ดังตัวอย่างจากการรื้อโรงพยาบาลนครเฉลิมไทยซึ่งเป็นสถานบันเทิงในประวัติศาสตร์ของกรุงเทพ เพื่อเปิดมุมมองวัดราชนันทดา ซึ่ง อ.ศรีศักร วัลลิโภดม นักวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์ ได้ให้ทัศนะว่าเป็นการอนุรักษ์ที่ผิด

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 660-669.

³² ชินครอนกัฐป, บริษัท จำกัด, แผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพมหานคร: สำนักนโยบายและแผนพัฒนาสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม, 2535), หน้า 3-4.

พลาดเพราะต้องการย้อนกลับไปในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งเป็น“ประวัติศาสตร์ตาย” ไม่มีเหตุผลที่จะรักษาไว้ เพราะรักษาไปก็ไม่เห็นคุณค่า³³ ตลอดจน อ.ศรีศักร วัลลิโภดม ได้ให้แนวคิดเพิ่มเติมถึงการอนุรักษ์ในแนวทางนี้ว่าเป็นการอนุรักษ์ที่ได้แนวทางจากประเทศตะวันตก ที่ไม่มีการปรับให้สอดคล้องกับประเทศไทย “ยุคสงครามเย็น ทำลายชุมชนมากมาย เขาฝั่งฝรั่งมาใช้ให้เป็นเมืองกิจกรรมทางการค้าขาย แต่เมืองของเราเป็นอีกแบบ เราต้องรักษาวิถีชีวิตชุมชน รักษาชีวิตในตรอกซอกซอย”³⁴

นอกจากนี้โครงการในแผนแม่บทหลายโครงการ เป็นโครงการที่นำมาปฏิบัติให้เกิดผลได้ยาก ตัวอย่างจากการกำหนดให้มีการโยกย้ายผู้คนออกไปจากพื้นที่ย่านเก่า เช่น การรื้อตลาดท่าเตียน ปากคลองตลาดเพื่อเปิดเป็นพื้นที่โล่งริมน้ำ ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คนที่อาศัยในพื้นที่มาเป็นเวลายาวนาน ดังที่ผู้อาศัยได้กล่าวว่าเป็นการทำให้ลูกหลานของพวกเขาต้องพลัดจากถิ่นฐานรากเหง้า³⁵ รวมถึงการรื้อองค์ประกอบของเมืองที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตชุมชน เช่น ตลาดบางกอกน้อย ตลาดศาลเจ้าพ่อเสือ เป็นต้น

จากการพิจารณาแนวทางการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ในภาพรวมแล้ว ต่อไปจะเป็นการวิเคราะห์การดำเนินการอนุรักษ์ที่มีความเกี่ยวข้องกับย่านสามแพร่งซึ่งจะช่วยให้เห็นภาพการอนุรักษ์ที่ชัดเจนมากขึ้น โดยโครงการที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ย่านสามแพร่งโดยตรง คือ การปฏิสังขรณ์อาคารที่มีคุณค่าในพื้นที่ ได้แก่ การปฏิสังขรณ์อุโบสถวัดมหรณพารามและอุโบสถวัดบูรณศิริมาตยาราม และการขึ้นทะเบียนอาคารเป็นอาคารโบราณสถาน ได้แก่ ตึกแถวเก่าในแพร่งภูธร แพร่งนรา ตึกแถวเก่าริมถนนตะนาว ถนนบำรุงเมืองและถนนอัษฎางค์ อาคารโรงเรียนตะละภักฏและอาคารสถานีอนามัยสุขุมวิท

ส่วนโครงการอนุรักษ์ที่ส่งผลกระทบต่อย่านสามแพร่ง ได้แก่ โครงการปรับปรุงบริเวณสนามหลวง โดยการปรับปรุงให้เป็นสนามโล่งมีสนามหญ้า เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจและส่งเสริมคุณค่าของพระบรมมหาราชวัง และให้ย้ายตลาดนัดในวันหยุดสุดสัปดาห์ที่จัดขึ้นในบริเวณสนามหลวงมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2489 ไปในบริเวณตลาดนัดสวนจตุจักร ประกอบกับการปรับปรุงระบบการจราจร รักษาความสะอาดบริเวณริมคลองคูเมืองเดิม และยกเลิกตลาดผลไม้ต้นไม้รวมถึงแผงหนังสือบริเวณแม่พระธรณีบีบมวยผม ซึ่งโครงการทั้งสองนี้ได้ส่งผลให้กิจกรรมการค้าในย่านสามแพร่งลดบทบาทลงเป็นอย่างมาก ตลอดจนโครงการอื่นๆที่ส่งผลกระทบต่อ ได้แก่ การย้ายออกของหน่วยงานราชการ ที่ส่งผลให้ย่านสามแพร่งมีสภาพที่ซบเซาลงดังเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

สำหรับมาตรการทางด้านกฎหมายที่ควบคุมการใช้งานและการก่อสร้างในพื้นที่ย่านสามแพร่ง ซึ่งอยู่ในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอกใน บริเวณที่ 2 คือ ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่องกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลงใช้หรือเปลี่ยนการใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภท ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก ในท้องที่ แขวงชนะสงคราม แขวงตลาดยอยด แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ แขวงบวรนิเวศ แขวงเสาชิงช้า แขวงราชบพิธ แขวงสำราญราษฎร์ และแขวงวังบูรพาภิรมย์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร พ.ศ.2530 มีการกำหนดหลักเกณฑ์ข้อบังคับ ดังนี้

³³ ยุวดี มณีกุล, “ฝ่าเกาะรัตนโกสินทร์ เผยมิติวัฒนธรรมคนเมือง,” ศิลปวัฒนธรรม, กรุงเทพฯ (26 มิถุนายน 2543) : 8.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

* ดูเพิ่มเติมภาคผนวก ก., หน้า 165.

ห้ามมิให้บุคคลใดก่อสร้างหรือดัดแปลงอาคารบางชนิดหรือบางประเภท ได้แก่ **โรงงาน อาคารที่ใช้ประกอบการค้า ซึ่งเป็นที่รังเกียจหรือเป็นอันตรายแก่สุขภาพ** ตามกฎหมายว่าด้วย สาธารณสุข **สถานบริการ โรงแรม โรงมหรสพ สถานที่เก็บสินค้า** ที่มีพื้นที่เกิน 80 ตารางเมตร **ภัตตาคาร** ที่มีพื้นที่สำหรับตั้งโต๊ะอาหารเกิน 300 ตารางเมตร **ตลาด** ตามกฎหมายว่าด้วยสาธารณ สุข **หอประชุม** เว้นแต่หอประชุมของทางราชการ โรงเรียน มหาวิทยาลัย **ห้องแถว ตึกแถว** เว้นแต่ การก่อสร้างหรือดัดแปลงเพื่อทดแทนอาคาร ห้องแถว ตึกแถวเดิมที่มีสภาพชำรุดหรือถูกไฟไหม้ (ให้ ดำเนินการก่อสร้างหรือดัดแปลงได้ตามแบบที่กรุงเทพมหานครประกาศกำหนด สำหรับห้องแถว ตึก แถว ที่ได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานต้องก่อสร้างหรือดัดแปลงในตำแหน่งอันเป็นที่ตั้งของอาคารเดิม โดยไม่ต้องรื้อแนวอาคารและต้องมีขนาดและรูปแบบเหมือนกับอาคารเดิม) **ฌาปนสถาน อาคาร สำนักงานเอกชน** ที่มีพื้นที่ทำการทุกชั้นรวมกันเกิน 200 ตารางเมตร **ห้างสรรพสินค้า** ที่มีพื้นที่ทุก ชั้นรวมกันเกิน 300 ตารางเมตร **สถานที่เก็บและจำหน่ายน้ำมันเชื้อเพลิง สถานกีฬา ป้าย** เว้นแต่ ป้ายชื่อถนน ป้ายทางการ ป้ายชื่อสถานประกอบกิจการที่มีพื้นที่รวมกันไม่เกิน 5 ตารางเมตร อาคารที่ มีความสูงเกิน 16 เมตร **ข้อบัญญัตินี้มีให้บังคับใช้แก่** การก่อสร้างเชิง สะพาน อุโมงค์ ทางหรือท่อ ระบายน้ำ **รั้วหรือกำแพง** การซ่อมแซมอาคารเพื่อคงสภาพเดิมหรือการดัดแปลงภายในตัวอาคาร โดยไม่เปลี่ยนแปลงสภาพภายนอกของตัวอาคาร

จะเห็นได้ว่า กฎหมายดังกล่าวได้ควบคุมการใช้งานและการก่อสร้างในพื้นที่ย่านสามแพร่ง ทั้งการควบคุมกิจกรรมการค้าขายและองค์ประกอบชุมชนต่างๆ อย่างเคร่งครัด นอกจากกฎหมายควบคุมแล้ว ย่านสาม แพร่งยังได้รับการจัดให้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการใน **“แผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตน โกสินทร์”** คือ **โครงการปรับปรุงพื้นที่บริเวณแพร่งนรา แพร่งภูธร และแพร่งสรรพศาสตร์** ซึ่งสรุปแนว ความคิดและแนวทางการอนุรักษ์ได้ดังนี้

- **แนวความคิดในด้านความหมาย** ความหมายของพื้นที่ย่านสามแพร่งที่ควรได้รับการส่งเสริม คือ การปรับปรุงให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ถึงแม้ว่าย่านยังไม่ได้มีสถานภาพในการ เป็นแหล่งท่องเที่ยว และสภาพที่เป็นอยู่มีอาคารเก่าอยู่เป็นจำนวนมากแต่ถูกบดบังจึงไม่เป็นจุด เด่นที่จะดึงดูดใจนักท่องเที่ยว ถ้าหากมีการปรับปรุงที่ดีจะเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ สามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวได้แหล่งหนึ่งได้
- **แนวความคิดในด้านกายภาพ** เน้นการรักษาภาพที่แสดงถึงความเป็นกลุ่มก้อนของอาคาร โดยกลุ่มอาคารสร้างใหม่ต้องมีความกลมกลืนกัน มีการรื้อถอนอาคารที่ทรุดโทรมและสร้างใหม่ไม่ ให้มีความสูงมาก นอกจากนี้ รักษาอาคารที่มีลักษณะเป็นร้านค้า (shop house) ตลอดจนการ เปิดโล่งให้มีพื้นที่สีเขียวมากขึ้น ส่วนการอนุรักษ์อาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ มีตึกแถวเก่า ที่ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน ได้แก่ ตึกแถวเก่าบริเวณแพร่งนราและบริเวณแพร่งภูธร
- **แนวความคิดในด้านกิจกรรม** บริเวณแพร่งนราและบริเวณแพร่งภูธรซึ่งยังคงสภาพเป็นลักษณะ ร้านค้า ดังนั้นจึงส่งเสริมกิจกรรมการค้าที่มีรูปแบบการค้าเพื่อการท่องเที่ยว ได้แก่ การจัดกิจกรรมการค้าประเภทหนังสือหรือของที่ระลึก และจัดให้มีบริเวณที่สามารถส่งเสริมกิจกรรมด้าน วัฒนธรรม เป็นพื้นที่ลานโล่งที่มีความร่มรื่นสอดคล้องกับพื้นที่โครงการ รวมทั้งการสร้างทางเดินเท้า (pedestrian walk) เพื่อส่งเสริมกิจกรรมในพื้นที่อีกด้วย

และจากแนวคิดทั้งหมด สรุปเป็นผังบริเวณได้ดังนี้

รูปภาพ 4-1 ผังบริเวณ โครงการปรับปรุงพื้นที่บริเวณแพ่งนรา แพ่งภูธร และแพ่งสรรพศาสตร์
ที่มา : ชินครอนกรู๊ป, บริษัท จำกัด, แผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์
(กรุงเทพมหานคร: สำนักนโยบายและแผนพัฒนาสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และสิ่ง
แวดล้อม, 2535), หน้า 150.

จากโครงการปรับปรุงพื้นที่บริเวณแพ่งนรา แพ่งภูธร และแพ่งสรรพศาสตร์ ในแผนแม่บทเพื่อการ
อนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ ได้เป็นกรอบแนวทางมาสู่การจัดทำโครงการในระดับปฏิบัติ คือ โครงการ
วางผังเฉพาะแห่งในพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์: บริเวณแพ่งนรา แพ่งภูธร และแพ่งสรรพศาสตร์

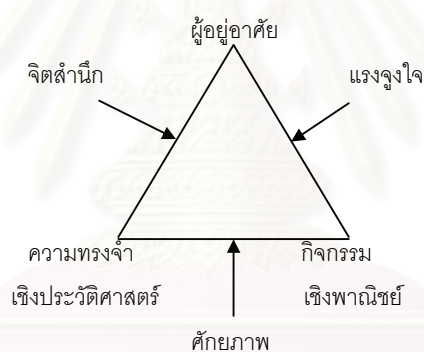
4.1.2 การดำเนินการอนุรักษ์ในระดับปฏิบัติ จากโครงการวางผังเฉพาะแห่ง ในพื้นที่สำคัญ ทางประวัติศาสตร์: บริเวณแพ่งนรา แพ่งภูธร และแพ่งสรรพศาสตร์

โครงการวางผังเฉพาะแห่งในพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์: บริเวณแพ่งนรา แพ่งภูธร และแพ่ง
สรรพศาสตร์ เป็นโครงการที่จัดทำขึ้นโดยคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปี พ.ศ.2543
เพื่อเสนอต่อกรุงเทพมหานคร ซึ่งผลการศึกษาและข้อเสนอแนะฉบับสมบูรณ์ที่ได้เป็นโครงการวางผังเฉพาะแห่งนี้
จะเป็นแผนปฏิบัติที่กรุงเทพมหานครจะนำไปปฏิบัติเพื่อให้ได้ผลเป็นรูปธรรมต่อไป

โครงการวางผังเฉพาะฯได้มีการศึกษาในเรื่องข้อมูลพื้นฐาน,ความสำคัญและศักยภาพของพื้นที่,
ปัญหาของพื้นที่ในด้านต่างๆ และประมวลแนวทางการปรับปรุงและพัฒนาพื้นที่ สรุปเป็นแนวคิดและแนวทาง
การอนุรักษ์ ได้ดังนี้

■ แนวความคิดเพื่อการพัฒนาและปรับปรุง

- แนวความคิดการพัฒนาเพื่อการเข้าสู่เครือข่ายท่องเที่ยวในเกาะรัตนโกสินทร์ จาก การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ได้แก่ การเคลื่อนตัวของศูนย์กลางการค้าพาณิชย์และ เปลี่ยนแปลงเส้นทางสัญจร ทำให้ย่านลดความสำคัญลง จึงเกิดแนวความคิดการนำพื้นที่และบทบาทการเป็นศูนย์กลางทางด้านวัฒนธรรม สังคมและเศรษฐกิจของพื้นที่แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ กลับมา ด้วยวิธีการปรับปรุงเครือข่ายระบบสัญจรทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ และดึงศักยภาพจากความทรงจำของพื้นที่เชิงประวัติศาสตร์ออกมา ประกอบกับการที่พื้นที่แขวงศาลเจ้าพ่อเสือดั้งอยู่ในตำแหน่งศูนย์กลางและเชื่อมโยงกับพื้นที่ศักยภาพสูงอื่นๆ ในเกาะรัตนโกสินทร์ รวมถึงมีความเหมาะสมในการให้บริการกลุ่มนักท่องเที่ยวภายในเกาะรัตนโกสินทร์ ดังนั้น จึงมีแนวความคิดในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม
- แนวความคิดการพัฒนาเพื่อส่งเสริมคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม การกระตุ้นฟื้นฟูคุณค่า ศักยภาพทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ในรูปแบบทางกายภาพและ กิจกรรมที่ยังคงอยู่
- แนวความคิดการพัฒนาเพื่อฟื้นฟูความเป็นชุมชน องค์ประกอบหลักโครงสร้างชุมชนที่ช่วยเกื้อหนุนให้พื้นที่นี้สามารถดำรงอยู่ได้ ดังแผนภาพนี้

แผนภาพ 4-1 แผนภาพแสดงโครงสร้างองค์ประกอบชุมชน

ที่มา: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, โครงการวางผังเฉพาะแห่งในพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์: แพร่งนรา แพร่งภูธรและแพร่งสรรพศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร: สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร, 2543), หน้า 4-2.

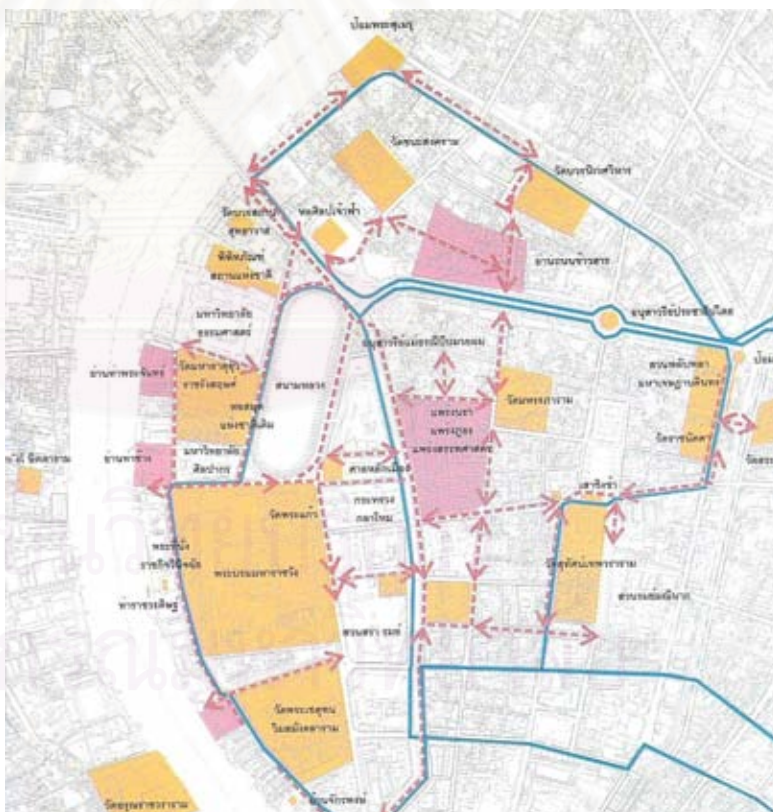
สรุปได้ว่า องค์ประกอบโครงสร้างชุมชนมีความสัมพันธ์กัน แต่ในปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเป็นตัวแปรหลักที่ทำให้โครงสร้างชุมชนเสื่อมลง และเมื่อสูญเสียความทรงจำเชิงประวัติศาสตร์ก็จะเป็นตัวเร่งให้โครงสร้างชุมชนสูญหายไป หรือ "ย่านตาย" ในที่สุด โดยการแก้ไข คือ การฟื้นฟูโครงสร้างชุมชนด้วยแนวความคิดในการประสานความสัมพันธ์ขององค์ประกอบหลัก ด้วยวิธีการต่างๆ ดังนี้

- พื้นจิตสำนึกที่มีต่อความทรงจำของพื้นที่เชิงประวัติศาสตร์ ความผูกพันของผู้อยู่อาศัย และหาจุดร่วมของผู้อยู่อาศัยที่มีต่อพื้นที่

- พื้นฟูย่านด้วยการหาคักยภาพใหม่ เนื่องจากไม่สามารถคงรูปแบบกิจกรรมเชิงพาณิชย์ได้ ภายหลังจากฐานผู้บริโภคราคคือ หน่วยงานราชการได้ย้ายออกไป โดย คักยภาพใหม่จะเน้นที่คักยภาพเชิงประวัติศาสตร์พร้อมกับปรับเปลี่ยนกิจกรรมให้ สอดคล้องกับคักยภาพ
- พื้นฟูย่านด้วยแรงจูงใจแก่กลุ่มผู้อาศัย ให้ได้รับผลตอบแทนทางเศรษฐกิจจากกิจกรรมเชิงพาณิชย์ที่จะมีการส่งเสริมให้เกิดขึ้น

■ **แนวทางการพัฒนาและการปรับปรุง**

- **เน้นย้ำความเป็นศูนย์กลางและเชื่อมโยงความสัมพันธ์ทั้งพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์**
 - เชื่อมโยงจุดที่มีคักยภาพทางประวัติศาสตร์ คือ พื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ในเกาะรัตนโกสินทร์
 - เชื่อมโยงกลุ่มชุมชนซึ่งมีคักยภาพเชิงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ
 - เชื่อมโยงหรือเปิดแนวทางเข้าสู่เส้นทางสายหลัก ได้แก่ ถนนบำรุงเมือง ถนนรอบวัง คลองคูเมืองเดิม ถนนราชดำเนิน เป็นต้น โดยเน้นการสัญจรสาธารณะ เช่น รถราง รถประจำทาง เรือ หรือทางเท้า พร้อมกับการควบคุมปริมาณการสัญจรโดยรถยนต์

แผนที่ 4-1 แผนที่แสดงการเสนอแนะแนวทางการปรับปรุงเครือข่ายการท่องเที่ยวภายในเกาะรัตนโกสินทร์

ที่มา: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, โครงการวางผังเฉพาะแห่งในพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์: แพร่งนรา แพร่งภูธรและแพร่งสรรพศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร: สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร, 2543), หน้า 4-2.

– แนวทางการปรับเปลี่ยนลักษณะกิจกรรม

จากการย้ายออกของกลุ่มข้าราชการที่ทำงานในหน่วยงานโดยรอบพื้นที่ ส่งผลให้เศรษฐกิจของย่านตกต่ำลง ด้วยเหตุนี้จำเป็นต้องมีการจัดระบบกิจกรรมรูปแบบใหม่ที่คำนึงถึงศักยภาพในทุกๆ ด้านของพื้นที่ โดยกิจกรรมตามศักยภาพแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กิจกรรมเพื่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ กิจกรรมเพื่อการอยู่อาศัย และกิจกรรมการในพื้นที่ส่วนเติมเต็มอื่นๆ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 4-1 ตารางแสดงทางเลือกของกิจกรรมจากโครงการวางผังเฉพาะฯ

ที่มา: สรุปลจากโครงการวางผังเฉพาะแห่งในพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์: แพร่งนรา แพร่งภูธร และแพร่งสรรพศาสตร์

กิจกรรมตามศักยภาพของพื้นที่	ทางเลือกของกิจกรรม
กิจกรรมเพื่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ	<ul style="list-style-type: none"> – กิจกรรมศิลปวัฒนธรรมโดยตรงเพื่อสาธารณะ เช่น พิพิธภัณฑ์ทางศิลปวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ โรงละคร และห้องสมุดชุมชน – กิจกรรมเสริมด้านศิลปโดยตรง เช่น ตลาดนัดทางศิลปวัฒนธรรม ห้องแสดงศิลปวัตถุ ร้านค้าของที่ระลึก ร้านค้าเครื่องศิลป์ คลินิกแพทย์แผนโบราณ หรือร้านค้าที่เกี่ยวข้อง – กิจกรรมเสริมอื่นๆ เช่น ร้านอาหาร ร้านบริการเครื่องดื่ม ร้านบริการแนะนำด้านการท่องเที่ยว ที่พักแรมขนาดเล็ก เพื่อกลุ่มคนท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม – กิจกรรมอื่นที่ไม่มีผลต่อกิจกรรมหลัก ทั้งทางด้านปริมาณ การสัญจรและมลภาวะสิ่งแวดล้อมโดยรวม เช่น สำนักงานขนาดเล็ก คลินิกแพทย์ ฯลฯ
กิจกรรมเพื่อการอยู่อาศัย	<ul style="list-style-type: none"> – ดึงแนวทางประวัติศาสตร์ได้รับการปรับเปลี่ยนพื้นที่ภายในเพื่อเหมาะแก่สภาพการอยู่อาศัย – บ้านกลุ่มขนาดกลางมีพื้นที่ร่วมสาธารณะ เพื่อกลุ่มผู้อยู่อาศัยตึกแถวเดิมหรือกลุ่มผู้เข้ามาอยู่อาศัยใหม่ – บ้านกลุ่มขนาดใหญ่มีพื้นที่ร่วมสาธารณะ เพื่อกลุ่มผู้อยู่อาศัยตึกแถวหรือกลุ่มผู้เข้ามาอยู่อาศัยใหม่ – บ้านเดี่ยวซึ่งต้องลดพื้นที่ว่างลงเพื่อเพิ่มพื้นที่สาธารณะ
กิจกรรมการในพื้นที่ส่วนเติมเต็มอื่นๆ	<ul style="list-style-type: none"> – พื้นที่อเนกประสงค์ขนาดกลาง เพื่อกิจกรรมนันทนาการหรือกิจกรรมชั่วคราวต่างๆ – สวนขนาดเล็กกระจายตัวทั่วบริเวณ – พื้นที่ทางเดินของผู้สัญจรไปมา เพื่อกิจกรรมอเนกประสงค์ – พื้นที่จอดรถขนาดกลางตามจุดต่างๆ

■ การออกแบบผังแม่บทและแนวทางการปรับปรุงทางกายภาพ

— งานวางผังแม่บท

- **ปรับปรุงการใช้ที่ดินโดยรวม** แบ่งพื้นที่ย่านสามแพร่งออกเป็นสามส่วนตามศักยภาพ ออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

- (3) **พื้นที่มีสิ่งแวดล้อมดีเป็นพิเศษ**
บริเวณตั้งแต่ถนนบุญศิริ ถึง คลอง
หลอดวัดเทพธิดาราม
- (2) **พื้นที่มีศักยภาพทางกิจกรรมเสริม**
พาณิชย์ บริเวณแพร่งสรรพศาสตร์ถึง
ถนนบุญศิริ
- (1) **พื้นที่มีศักยภาพทางประวัติศาสตร์**
บริเวณแพร่งภูธรและแพร่งนรา

แผนที่ 4-2 แผนที่แสดง การแบ่งพื้นที่โครงการตามแนวทางการปรับปรุงการใช้ที่ดิน
ที่มา: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, โครงการวางผังเฉพาะแห่งใน
พื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์: แพร่งนรา แพร่งภูธรและแพร่งสรรพศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร:
สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร, 2543), หน้า 4-1.

พื้นที่ทั้ง 3 ส่วน มีสภาพปัจจุบันในการใช้ที่ดิน ดังนี้

- (1) **พื้นที่มีศักยภาพทางประวัติศาสตร์** บริเวณแพร่งภูธรและแพร่งนรา เป็นพื้นที่ส่วนที่มี
ความสำคัญมากที่สุด เนื่องจากเป็นพื้นที่ส่วนเดียวที่ยังคงเหลือหลักฐานทางประวัติศาสตร์
ที่เป็นตัวแทนของพื้นที่ได้ การใช้ที่ดินในบริเวณนี้เป็นที่อยู่อาศัยผสมกับพาณิชย์กรรม ดัง
นั้นจึงเสนอแนวทางการใช้ที่ดิน ได้แก่ พื้นที่พาณิชย์กรรมที่ส่งผลดีในแง่สังคมและศิลป
กรรม พื้นที่พักอาศัย พื้นที่แหล่งท่องเที่ยวสำคัญ และพื้นที่สีเขียว
- (2) **พื้นที่มีศักยภาพทางกิจกรรมเสริมพาณิชย์** บริเวณแพร่งสรรพศาสตร์ถึงถนนบุญศิริ
เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญในการเป็นที่ตั้งของวังเก่าในอดีต แต่ในปัจจุบันไม่มีหลักฐานทาง

ประวัติศาสตร์เหลืออยู่ ยกเว้นซุ้มประตูแพ่งสรรพศาสตร์ นอกจากนี้ ภายในพื้นที่ยังมีศาลเจ้าที่เป็นที่นับถือของผู้คนภายในและภายนอก ได้แก่ ศาลเจ้าพ่อเสือ ส่วนการใช้ที่ดินในปัจจุบันใช้เป็นที่พักอาศัยเป็นส่วนน้อยและพาณิชยกรรมเป็นส่วนใหญ่ และขาดการจัดระเบียบการใช้ที่ดินให้เป็นสัดส่วน ดังนั้นจึงมีแนวทางการใช้ที่ดิน โดยเป็นพื้นที่อาศัยและพาณิชยกรรม (ต้องการหน้าร้าน ให้อยู่ติดถนน) พื้นที่พักอาศัย (ไม่ต้องการหน้าร้าน ให้อยู่ภายในไม่ติดถนน) พื้นที่ตลาด อยู่ในตำแหน่งใกล้ศาลเจ้า พื้นที่สีเขียว พื้นที่ท่องเที่ยว และพื้นที่พาณิชยกรรมหรือศิลปวัฒนธรรม

- (3) **พื้นที่มีสิ่งแวดล้อมดีเป็นพิเศษ บริเวณตั้งแต่ถนนบุญศิริ ถึงคลองหลอดวัดเทพธิดาราม** เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญ เนื่องจากเป็นที่ตั้งของสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ วัดบูรณศิริมาตยาราม คลองหลอดวัดเทพธิดาราม ฯลฯ ในปัจจุบันการใช้ที่ดินส่วนใหญ่เป็นที่พักอาศัย พาณิชยกรรมเป็นส่วนน้อย และขาดการจัดระเบียบการใช้ที่ดินให้เป็นสัดส่วน ดังนั้นจึงมีแนวทางการใช้ที่ดิน โดยเป็นพื้นที่พักอาศัยที่ต้องการมีการปรับปรุงบางส่วน พื้นที่สำนักงาน พื้นที่สีเขียว พื้นที่แหล่งท่องเที่ยว และพื้นที่พาณิชยกรรมหรือศิลปวัฒนธรรม ซึ่งพื้นที่ในบริเวณนี้ อยู่นอกเหนือขอบเขตพื้นที่โครงการของกาวิจัยนี้

จากแนวทางการใช้ที่ดินในพื้นที่ทั้ง 3 ส่วน สามารถระบุทางเลือกกิจกรรมได้ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 4-2 ตารางแสดงกิจกรรมตามศักยภาพของพื้นที่ จากโครงการวางผังเฉพาะฯ

กิจกรรม ศักยภาพ ของพื้นที่	ทางเลือกของกิจกรรม	พื้นที่มีศักยภาพทาง ประวัติศาสตร์	พื้นที่มีศักยภาพทาง พาณิชยกรรม พาณิชยกรรม เสริม	พื้นที่มีสภาพ แวดล้อมดี เป็นพิเศษ
กิจกรรม เพื่อการ พัฒนาทาง เศรษฐกิจ	กลุ่มกิจกรรมด้านศิลปกรรมโดยตรงเพื่อสาธารณะ	×		
	กลุ่มกิจกรรมเสริมด้านศิลปวัฒนธรรมโดยตรง	×	×	×
	กลุ่มกิจกรรมเสริมอื่นๆ	×	×	×
	กลุ่มกิจกรรมอื่นๆที่ไม่มีผลต่อกิจกรรมหลัก	×	×	×
กิจกรรม เพื่อการ อยู่อาศัย	ตึกแถว / ตึกแถวประวัติศาสตร์	×	×	×
	ปรับเปลี่ยนพื้นที่ภายใน			
	บ้านกลุ่มขนาดกลาง มีพื้นที่ร่วมสาธารณะ		×	×
	บ้านกลุ่มขนาดใหญ่ มีพื้นที่ร่วมสาธารณะ		×	×
	บ้านเดี่ยวที่ต้องลดพื้นที่ว่าง เพื่อเพิ่มพื้นที่สาธารณะ			×

ตาราง 4-2 (ต่อ)

กิจกรรม ศักยภาพ ของพื้นที่	ทางเลือกของกิจกรรม	พื้นที่มีศักยภาพทาง ประวัติศาสตร์	พื้นที่มีศักยภาพทาง กิจกรรมพาณิชย์ เสริม	พื้นที่มีสภาพ แวดล้อมดี เป็นพิเศษ
กิจกรรมใช้ พื้นที่ส่วน เติมเต็ม อื่นๆ	พื้นที่อเนกประสงค์ขนาดกลาง เพื่อกิจกรรมนันทนาการ	✗	✗	✗
	สวนขนาดเล็กกระจายตัวทั่ว บริเวณ	✗	✗	
	พื้นที่ทางเดินของผู้สัญจร เพื่อ กิจกรรมอเนกประสงค์		✗	✗
	พื้นที่จุดรถขนาดกลางตามจุด ต่างๆ		✗	✗

- **ปรับปรุงระบบพื้นที่เปิดโล่ง** มีวัตถุประสงค์หลัก คือ ปรับปรุงพื้นที่เปิดโล่งที่มีอยู่ให้เกิดการใช้งานอย่างเต็มศักยภาพเพื่อรองรับกิจกรรมสาธารณะหรือกิจกรรมทางด้านอนุรักษ์และพัฒนา โดยพื้นที่เปิดโล่ง แบ่งออกเป็น 3รูปแบบ ได้แก่
 - **พื้นที่เปิดโล่งสาธารณะ** เป็นพื้นที่ที่ควรปรับปรุงให้มีกายภาพตอบสนองกิจกรรมสาธารณะ และคำนึงถึงความยืดหยุ่นในการใช้งาน ซึ่งพื้นที่ส่วนนี้ ได้แก่ **พื้นที่เปิดโล่งบริเวณแพรงภูธร และพื้นที่เปิดโล่งที่เป็นถนน / ทางเท้า / คลอง**
 - **พื้นที่เปิดโล่งกึ่งสาธารณะ** เป็นพื้นที่ขององค์กรหรือเอกชน ทำให้แนวทางในการพัฒนาจะต้องมีเงื่อนไขทางเศรษฐกิจเข้ามาเกี่ยวข้องเพื่อเป็นผลตอบแทนและเป็นแรงจูงใจในการพัฒนา ซึ่งพื้นที่ส่วนนี้ ได้แก่ **พื้นที่เปิดโล่งของโรงเรียนตะละกัญและพื้นที่เปิดโล่งของธนาคารออมสินพัฒนาเป็นพื้นที่พาณิชย์กรรมที่รองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวแบบอนุรักษ์และพัฒนาคือ พิพิธภัณฑ์ โรงแรม ร้านค้าศิลปะ หัตถกรรม ฯลฯ**
และ**พื้นที่เปิดโล่งบริเวณศาลเจ้าพ่อเสือ** พัฒนาเป็นพื้นที่พาณิชย์กรรมหรือพื้นที่นันทนาการที่รองรับกิจกรรมทางสาธารณะของชุมชน คือ ตลาด พื้นที่จัดงานเทศกาล สนามกีฬา ฯลฯ
 - **พื้นที่เปิดโล่งในบริเวณที่อยู่อาศัย** แนวทางการปรับปรุงมุ่งเน้นให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนและเศรษฐกิจ และสอดคล้องไปกับการพัฒนาการใช้งานอาคาร ตลอดจนได้รับความร่วมมือจากเจ้าของที่ดิน ผู้อยู่อาศัย และผู้ลงทุน โดยมีหน่วยงานราชการเป็นผู้วางกรอบนโยบายและประสานงาน ซึ่งพื้นที่ส่วนนี้ ได้แก่ **พื้นที่เปิดโล่งหลังอาคารตึกแถวแพรงภูธร และพื้นที่เปิดโล่งหลังอาคารตึกแถวระหว่างแพรงนราและแพรงสรรพศาสตร์**

- **ปรับปรุงระบบการสัญจร** มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้เกิดภาพแวดล้อมทางกายภาพที่เหมาะสมในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรม ประกอบกับการคำนึงถึงการใช้อยู่อาศัย ซึ่งมีแนวทางดังนี้
 - ลดปริมาณการสัญจรของรถยนต์ในพื้นที่ จากการปิดถนนสายสำคัญที่เป็นตัวแทนของพื้นที่เป็นทางคนเดิน รองรับกิจกรรมอนุรักษ์และพัฒนา ได้แก่ ถนนแพรงงูธร แพร่งนรา และบูรณศาสตร์ (ช่วงปลายที่ติดกับแพร่งนรา)
 - จัดระเบียบเส้นทางและทิศทางการเดินรถใหม่ ให้ตอบสนองการใช้งานได้สะดวก ภายหลังจากปิดถนนสายสำคัญ

- **งานปรับปรุงทางภูมิสถาปัตยกรรม**
 - **การปรับปรุงพื้นที่เปิดโล่ง**
 - พื้นที่เปิดโล่งสาธารณะ ได้แก่ **พื้นที่เปิดโล่งบริเวณแพรงงูธร** เป็นบริเวณรองรับกิจกรรมสาธารณะ ทั้งการพักผ่อน การเล่นกีฬา และกิจกรรมในเทศกาลพิเศษ ดังนั้น ภายภาพเน้นความเรียบง่ายของบริเวณ เพื่อความยืดหยุ่นในการเกิดกิจกรรมต่างๆ มีพื้นที่ได้ร่มเงาสำหรับการพักผ่อน และมีบริเวณที่เป็นพื้นที่เปิดโล่งสำหรับออกกำลังกาย เล่นกีฬาหรือการจัดงาน รวมถึงมีองค์ประกอบภูมิทัศน์รองรับ เช่น ม้านั่ง โคมไฟ ฯลฯ
 - พื้นที่เปิดโล่งกึ่งสาธารณะ เสนอแนวทางการปรับปรุงให้**โรงเรียนตะละภัก**เป็น พิพิธภัณฑ์ / แกลเลอรี / หอประชุม / ภัตตาคาร และ**ธนาคารออมสิน**เป็นภัตตาคาร / แกลเลอรี / เกสต์เฮาส์ ทั้งนี้การปรับปรุงพื้นที่เปิดโล่งให้สอดคล้องไปกับการใช้งานอาคาร ส่วน**พื้นที่เปิดโล่งบริเวณศาลเจ้าพ่อเสือ** เสนอการปรับปรุงให้เป็นลานกีฬา / ตลาดอาหารในเวลาเช้ามีด เย็น และค่ำ / ที่จอดรถให้เช่า / ที่ค้าขายของสักการะ ในเวลากลางวัน / ที่ออกร้านและจัดการแสดงในวันเทศกาล
 - พื้นที่เปิดโล่งในบริเวณที่อยู่อาศัย ได้แก่ พื้นที่เปิดโล่งหลักตึกแถว บริเวณแพรงงูธร แพร่งนรา และแพร่งสรรพศาสตร์ เสนอแนวทางการปรับปรุงใน 2 กรณี ดังนี้
 - กรณีที่ 1* ไม่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน เป็นการลงทุนของชุมชนเอง เสนอให้เป็นที่พักผ่อนภายนอกของชุมชน ได้แก่ ที่นั่งเล่น ลานอเนกประสงค์ สนามเด็กเล่น หรือที่จัดกิจกรรมชุมชน เช่น งานบุญ ฯลฯ โดยมีการปรับปรุงพื้นที่ และจัดให้มีองค์ประกอบภูมิทัศน์ที่เหมาะสม
 - กรณีที่ 2* มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินโดยรอบเป็นร้านอาหาร ร้านกาแฟ หรือผับขนาดเล็ก จากการลงทุนจากนายทุนหรือคนในชุมชนเอง โดยมีการแบ่งพื้นที่ภายนอกเป็นส่วนร้านอาหารกลางแจ้งที่แบ่งสัดส่วนการปรับปรุงให้เป็นของแต่ละร้าน และพื้นที่ส่วนกลางมีการปรับปรุงเป็นจุดรับมุมมองหรือจุดเด่น ที่สามารถเข้าถึงได้จากทางเท้าสาธารณะภายนอก ตลอดจนมีการปรับปรุงพื้นผิวและองค์ประกอบภูมิทัศน์ต่างๆ ที่เหมาะสม

– **การปรับปรุงเส้นทางสัญจร**

จากการปรับปรุงเส้นทางสัญจรในการวางผังแม่บท ได้เสนอแนวทางดังรายละเอียด ได้แก่ การขยายขนาดทางเท้าให้สามารถสัญจรได้อย่างสะดวก ปลูกต้นไม้ถนนเพื่อช่วยปิดบังความไม่เป็นระเบียบของรูปด้านอาคารที่หลากหลาย การปรับปรุงพื้นผิวทางเท้า และการติดตั้งองค์ประกอบภูมิทัศน์ถนน

– **งานปรับปรุงทางสถาปัตยกรรม**

– **การอนุรักษ์เชิงพัฒนาบริเวณชุมชนเก่า**

จากการพิจารณาคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมของย่านสามแพร่ง พบว่าการอนุรักษ์ชุมชนเก่าให้คงอยู่ได้จะต้องมีการพัฒนาควบคู่ไปด้วย รักษากิจกรรมที่ต่อเนื่อง ตลอดจนมีการคำนึงถึงการรักษารูปลักษณ์ของชุมชนไว้ ได้แก่ Urban Pattern ซึ่งกำหนดโดยถนนและรูปทรงของที่ดินความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ว่างและอาคาร ลักษณะกายภาพของอาคาร รวมถึงประโยชน์ใช้สอยและกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนอย่างต่อเนื่องจนเกิดเป็นย่านที่ชัดเจน

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า การเสนอกิจกรรมใหม่ให้เกิดขึ้นจะต้องไม่ทำลายรูปลักษณ์ของชุมชน และคุณค่าทางสถาปัตยกรรมที่มีอยู่เดิม

– **การจัดลำดับอาคารเพื่อการอนุรักษ์**

จากการพิจารณาคุณค่าทางสถาปัตยกรรมที่ได้กล่าวมาข้างต้น สามารถจัดลำดับอาคารตามคุณค่าต่างๆ ของสถาปัตยกรรม เพื่อช่วยในการจัดการด้านการอนุรักษ์และควบคุมการเปลี่ยนแปลง โดยแบ่งลำดับ ดังนี้

ระดับที่ 1 : อาคารที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมและประวัติศาสตร์ แบ่งเป็น 2 ส่วน

อาคารอนุรักษ์เต็มรูปแบบ ใช้กับอาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์สูง จึงต้องคงความแท้ทั้งรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และประโยชน์ใช้สอย ได้แก่ ศาลเจ้าพ่อเสือ ประตูทางเข้าแพร่งสรรพศาสตร์ และวัดบูรณศิริมาตยาราม

อาคารอนุรักษ์ควบคุม ใช้กับอาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และมีศักยภาพในการปรับเปลี่ยนประโยชน์ใช้สอยเพื่อให้สอดคล้องกับการใช้งานในปัจจุบัน แต่ต้องเป็นการใช้สอยที่ไม่ทำลายลักษณะเฉพาะทางสถาปัตยกรรม ได้แก่

อาคารพาณิชย์เก่าในย่าน อาคารสถานีอนามัย และอาคารโรงเรียนตะละภักศึกษา

ระดับที่ 2 : อาคารฟื้นฟู หรืออาคารที่เกิดขึ้นใหม่ มีแนวทางการปรับปรุงเพื่อให้เกิดกลมกลืนในภาพรวมทั้งหมด โดยอาคารในกลุ่มนี้ ได้แก่ ตึกแถวไหมริมถนนอักษุวงศ์ ถนนบุญศิริ ถนนตะนาว ถนนแพร่งนราและถนนแพร่งภูธร

ระดับที่ 3 : อาคารที่สร้างขึ้นต่อไปในอนาคต มีการควบคุมอาคารที่สร้างขึ้นใหม่ให้มีรูปแบบสอดคล้องกับประกาศกรุงเทพมหานคร และมีแนวทางการออกแบบอาคารใหม่ใน 2 แนวทาง ได้แก่ การออกแบบในลักษณะจำลองแบบหรือคล้ายคลึงกับอาคารอนุรักษ์เดิม ส่วนอีกแนวทางหนึ่ง คือการออกแบบอาคารใหม่ให้มีความเรียบง่ายไม่โดดเด่น

เด่น และคำนึงถึงความสอดคล้องกลมกลืน จากการศึกษาเห็นว่าแนวทางที่สองมีความเหมาะสมกว่า เนื่องจากสามารถออกแบบอาคารใหม่ให้ตอบสนองการใช้งาน แต่กลมกลืนกับอาคารเก่า รวมทั้งการสร้างอาคารจำลองแบบอาคารเดิมก็เป็นการลดคุณค่าความแท้ของอาคารอีกด้วย

■ **แผนปฏิบัติการ**

— **การดำเนินงาน** แบ่งออกเป็น 3 ช่วงเวลา คือ ระยะแรก ระยะปานกลาง และระยะยาว ดังนี้ ตารางที่ 4-3 ตารางแสดงขั้นตอนการดำเนินงาน จากโครงการวางผังเฉพาะฯ

ระยะการดำเนินงาน	งานวางผังแม่บท			ภูมิ-สถาปัตยกรรม	สถาปัตยกรรม
	การใช้ที่ดิน	การสัญจร	พื้นที่เปิดโล่ง		
ระยะแรก	พื้นที่มีศักยภาพทางประวัติศาสตร์	ถนนสายหลัก ถนนคนเดิน	พื้นที่เปิดโล่ง แพรงูธร	ปรับปรุงเส้นทางการสัญจรในถนนสายหลัก	อนุรักษ์อาคารระดับที่ 1 โดยจัดระเบียบและรักษาภายนอกของอาคาร
ระยะปานกลาง	พื้นที่มีศักยภาพทางกิจกรรมเสริม	ถนนสายรองที่เหลือ	พื้นที่เปิดโล่ง ข้างศาลเจ้าพ่อเสือ	ปรับปรุงระบบการสัญจร ในถนนสายรอง	ปรับการใช้ภายในอาคารระดับที่ 1 เป็นพาณิชย์วิสาหกิจต่อเนื่อง
ระยะยาว	พื้นที่มีสิ่งแวดล้อมดีเป็นพิเศษ		พื้นที่เปิดโล่งในบริเวณที่อยู่อาศัย	ปรับปรุงพื้นที่เปิดโล่งในบริเวณที่อยู่อาศัย	รีโนเวตอาคารระดับที่ 3 ทั้งหมดและสร้างอาคารขึ้นใหม่ตามรูปแบบที่ควบคุม

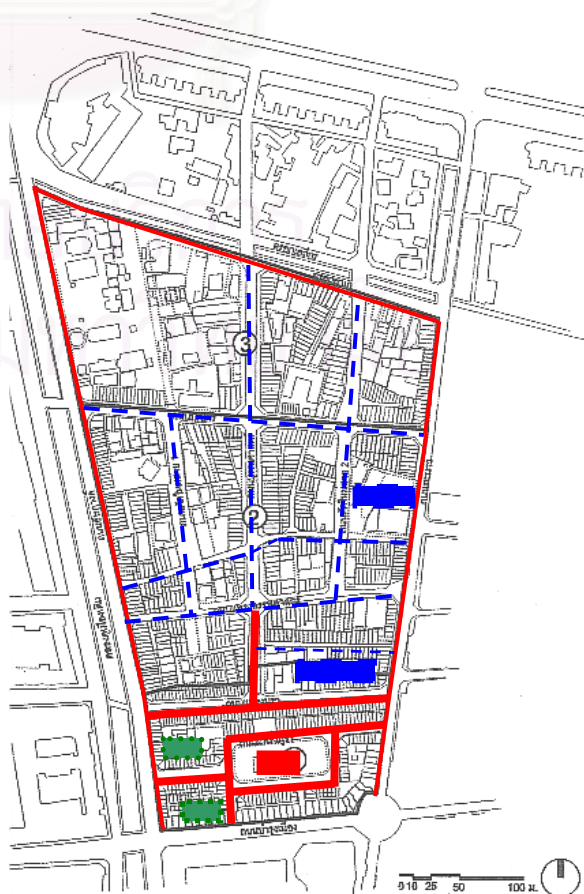
เกณฑ์ในการแบ่งระยะเวลาการดำเนินการ คือ ความยากง่ายในการดำเนินการ และความสำคัญของเนื้องาน โดยการดำเนินการในแต่ละช่วงมีสาระสำคัญของเนื้องาน ดังนี้

ระยะแรก เป็นการพัฒนาเพื่อสร้างภาพรวมของโครงการให้สอดคล้องกลมกลืน เน้นเอกลักษณ์เด่นชัด

ระยะปานกลาง เป็นการพัฒนาในรายละเอียดของอาคารที่จะเก็บไว้ทั้งหมด เพื่อให้สนองประโยชน์การใช้สอยตามแนวทางที่วางไว้

ระยะยาว เป็นการพัฒนาขั้นสมบูรณ์ตามแนวทางที่วางไว้

แผนที่ 4-3 แผนที่แสดงการแบ่งระยะการดำเนินงานในพื้นที่ย่านสามแพร่ง

- **ความเป็นไปได้ในการพัฒนา** จากแนวความคิดและแนวทางในการพัฒนาและปรับปรุง มาสู่การออกแบบผังแม่บทและปรับปรุงทางกายภาพที่ได้สรุปไว้ข้างต้นแล้ว โครงการวางผัง เฉพาะฯ ยังได้เสนอข้อพิจารณาถึงความเป็นไปได้ในการพัฒนาพื้นที่ย่าน ซึ่งมีประเด็นสำคัญ ที่ควรคำนึงถึง คือ มาตรการทางด้านกฎหมายที่ควบคุมการใช้งานและการก่อสร้างในพื้นที่ ซึ่งมีผลอย่างมากต่อความเป็นไปได้ต่อการเกิดโครงการ รวมถึงข้อควรระวังในการพัฒนา เพื่อให้การใช้ประโยชน์ที่ดิน การอยู่อาศัย การประกอบอาชีพและกิจกรรมทางสังคมของชุมชนยังดำรงอยู่ได้ โดยมีการพัฒนาไปในทางที่จะเกิดผลประโยชน์ยั่งยืนแก่คนส่วนใหญ่และมี ผลกระทบต่อผู้น้อยที่สุด
- **ข้อพิจารณาในการลงทุนและพัฒนาโครงการ** ในการนำโครงการมาปฏิบัติจะต้องมีการ ดำเนินการ คือ มีการประชาสัมพันธ์ให้ผู้คนในย่านเกิดความรู้ ความเข้าใจ และให้คนในย่าน ได้มีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชนและทิศทางการ พัฒนาเมืองในอนาคต นอกจากนี้ยังจะต้องมีการหารูปแบบการลงทุนที่มีความเป็นไปได้ ภายใต้อำนาจร่วมมือของผู้คนในย่าน ผู้ลงทุนและหน่วยงานภาครัฐ ภายใต้เงื่อนไขและข้อ จำกัดของมาตรการทางด้านกฎหมายต่างๆ

จากการศึกษาโครงการอนุรักษ์จากหน่วยงานภาครัฐแล้ว การศึกษาในลำดับต่อไปคือ การศึกษาใน เรื่องการส่งเสริมกิจกรรมทางด้านการท่องเที่ยวในพื้นที่ย่าน ซึ่งการท่องเที่ยวเป็นศักยภาพสำคัญที่จะช่วยส่งเสริม คุณค่าของย่านจากการใช้งานและเผยแพร่คุณค่าของย่านแก่ผู้คนทั่วไป รวมถึงทำให้ความมีชีวิตชีวาของย่านกลับ คืนมา โดยการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ย่าน มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

4.1.3 การจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ โดยศูนย์ส่งเสริม การท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร

หน่วยงานที่ทำหน้าที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ในระดับปฏิบัติ คือ ศูนย์ส่งเสริมการ ท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร ฝ่ายประสานงานและประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว กองประชาสัมพันธ์ สำนักปลัด กรุงเทพมหานคร ซึ่งหน่วยงานนี้ได้นำแผนระดับนโยบายจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยมาใช้ ด้วยการจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ย่านสามแพร่งในรูปแบบต่างๆ

ถึงแม้ว่าในปัจจุบัน ย่านสามแพร่งยังมีศักยภาพการท่องเที่ยวอยู่ในระดับท้องถิ่น แต่ถ้ามีการจัด การที่เหมาะสมสามารถส่งเสริมย่านให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้³⁶ เนื่องจากย่านยังคงมีชุมชนเก่า ที่มีวิถีชีวิตที่สืบต่อกันมาและมีจุดเด่นจากตำแหน่งที่ตั้งของย่านที่เชื่อมต่อกับแหล่งท่องเที่ยวทางศิลป สถาปัตยกรรมและโบราณสถานในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน ดังนั้นย่านสามแพร่งจึงมีความเหมาะสมในการ เป็นจุดรับรองให้บริการแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งสอดคล้องกับบทบาทของย่านที่โครงการวางผังเฉพาะฯได้กำหนดไว้

³⁶ สัมภาษณ์ ธีรพัฒน์ เกษโกศล, เจ้าหน้าที่ศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร, 29 ก.ย. 2543.

ส่วนรูปแบบกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวที่จัดขึ้นโดยศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานครได้เน้นการจัดกิจกรรมร่วมกับคนในชุมชน เช่น การจัดเรือท่องเที่ยวคลองบางกอกน้อย ซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวสามารถสัมผัสกับวิถีชีวิตชุมชนได้อย่างแท้จริง และการจัดกิจกรรมร่วมกับประชาคมบางลำภู ในการเล่าเรื่องราวในอดีตจากกลุ่มคนสูงอายุในย่านผู้คนในย่าน³⁷ นอกจากนี้มีกิจกรรมต่างๆ ที่ศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานครจัดขึ้น ได้แก่

- การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว ด้วยเส้นทางท่องเที่ยวทางเท้าในพื้นที่ย่านสามแพร่ง (Walking Tour) ในชื่อ “วัฒนธรรมสัญจร ย้อนรอยสามแพร่ง” * เพื่อเที่ยวชมสถานที่ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และรับประทานอาหารที่มีชื่อเสียงในย่าน โดยการจัดกิจกรรมมีขึ้นครั้งแรกในงาน “เทศกาลแพร่งภูธร ตอนกิน อ่าน ในย่านแพร่ง เมื่อวันที่ 29 - 30 มกราคม 2543” และในปัจจุบัน กิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมพิเศษของศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร ที่ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยว
- การจัดระบบขนส่งมวลชนเพื่อการท่องเที่ยวในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ ได้แก่ รถโดยสาร 2 ชั้น รถราง โดยจะมีเส้นทางบางสายที่ผ่านพื้นที่ย่านสามแพร่ง
- การผลิตสื่อเผยแพร่ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว โดยการนำเส้นทางเดินเท้าเพื่อท่องเที่ยวในกรุงรัตนโกสินทร์จากการศึกษาของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย มาจัดพิมพ์และเผยแพร่ไปสู่กลุ่มนักท่องเที่ยวต่างๆ เพื่อให้ได้รับความรู้เกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยวและสามารถเดินท่องเที่ยวไปตามเส้นทางเท้าที่แนะนำไว้ โดยเส้นทางจะเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยว ช่วยให้ย่านสามแพร่งเป็นที่รู้จักแก่นักท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น *

4.2 การดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟู “ย่านสามแพร่ง” จากองค์กรชุมชน

“ย่านสามแพร่ง” เป็นย่านชุมชนเก่าแห่งหนึ่งในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ที่มีผู้คนอาศัยมาอย่างสืบเนื่อง มีการพึ่งพาอาศัยและการสืบทอดกิจกรรมการค้าในรูปแบบเดิม ผู้คนในย่านได้เริ่มต้นการรวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือตัวเองให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นและแก้ไขปัญหาต่างๆ จากปัญหาการกำหนดให้รั้วอาคารเก่าในแพร่งนราในปี พ.ศ. 2539 เพื่อขยายถนนเพิ่มพื้นที่ผิวจราจร และการที่สภาอากาศไทยเรียกคืนที่ดินเพื่อสร้างอาคารใหม่ที่ไม่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของพื้นที่³⁶ ตลอดจนปัญหาทางด้านเศรษฐกิจซึ่งเป็นปัญหาที่ส่งกระทบมากที่สุด และทำให้ผู้คนในย่านเกิดการรวมตัวครั้งสำคัญ ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2541 ก่อนการจัดตั้งเป็น “ประชาคมคลองคูเมืองเดิมสามแพร่ง” ในที่สุด

“ประชาคม” มีวัตถุประสงค์ที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้คน คือ การฟื้นฟูย่านวัฒนธรรมเมืองเก่า รักษาศิลปวัฒนธรรมและสืบทอดวิถีการดำเนินชีวิต รักษาและพัฒนาสภาพแวดล้อมของชุมชนให้น่าอยู่ ผลทาง

³⁷ เรื่องเดียวกัน

* ดูเพิ่มเติมที่ภาคผนวก ข., หน้า 170.

³⁶ กรุงเทพมหานคร, เอกสารโครงการชุมชนคลองคูเมืองเดิม (กรุงเทพมหานคร, 2541), หน้า 5-6.

อ้อมทางด้านเศรษฐกิจในอันที่จะทำให้ชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังเป็นการปลูกจิตสำนึกความเป็น
 ประชาคมเมืองที่แสดงถึงพลังชุมชนที่มีส่วนสำคัญในการช่วยเหลือตนเองผลักดันให้เกิดการพัฒนาชุมชนขึ้น³⁹

ภายหลังจากการจัดตั้งองค์กรชุมชนแล้วหน่วยงานรัฐบาลท้องถิ่นคือ กรุงเทพมหานครและหน่วยงาน
 อื่นๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ได้เข้ามาให้ความช่วยเหลือ จัดกิจกรรมต่างๆ หลายครั้ง ได้แก่

- การทำสื่ออาคารเก่าจากความร่วมมือของชุมชนและได้รับบริจาคสีจากบริษัท NIPPON PAINT
 จำกัด ในเดือน กันยายน 2541
- การจัดงาน "วันงามที่สามแพร่ง" เมื่อวันที่ 17 - 18 ตุลาคม 2541

- การจัดงาน "เทศกาลแพร่งภูธร ตอนกิน อ่าน ในย่านแพร่ง" เมื่อวันที่ 29 - 30 มกราคม 2543

จากนั้นการดำเนินการขององค์กรชุมชนเริ่มมีการขยายผลให้เป็นรูปธรรมและมีความยั่งยืนมากขึ้น เมื่อ
 มีการจัดตั้ง "สหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด" เมื่อวันที่ 2 มีนาคม 2543 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อร่วมดำเนินกิจการ
 เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม ช่วยเหลือตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และประสานงานกับภาครัฐ
 และเอกชนในการพัฒนาเมือง⁴⁰

- เพื่อส่งเสริมให้สมาชิกมีรายได้เพิ่มพูนและถาวรในการประกอบอาชีพค้าขายจากการฟื้นฟูพัฒนา
 เมืองเก่าเป็นแหล่งท่องเที่ยว
- เพื่อปรับปรุงบริเวณที่อยู่อาศัยของสมาชิกและโดยรอบให้สวยงามและเพื่อรองรับการท่องเที่ยว
- จัดหาและจัดสร้างสาธารณูปโภคและสาธารณูปการให้แก่สมาชิก พร้อมทั้งจัดระบบบ้านเรือน
 และสิ่งแวดล้อมให้สอดคล้องกับระบบผังเมืองที่ดี
- จัดกิจกรรมร่วมกับภาครัฐและเอกชน เพื่อสร้างจิตสำนึกของชุมชน ในการมีส่วนร่วมพัฒนาเมือง
 เป็นต้น

โดยโครงการแรกที่สหกรณ์กำลังดำเนินการร่วมกับกรุงเทพมหานคร และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
 คือ โครงการพัฒนาและฟื้นฟูเมืองเก่าบริเวณคลองคูเมืองเดิม ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อฟื้นฟูและปรับปรุงทางด้าน
 กายภาพ เศรษฐกิจและสังคมของพื้นที่ รวมถึงการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เชื่อมต่อกับแหล่งท่อง
 เที่ยวสำคัญในเกาะรัตนโกสินทร์ โดยโครงการที่จัดทำขึ้น ประกอบด้วย การปรับปรุงพื้นที่ในด้านต่างๆ ดังนี้⁴¹

- ด้านกายภาพ: ปรับปรุงภูมิทัศน์ ด้วยการเพิ่มพื้นที่ทางเท้า ต้นไม้ พื้นที่พักผ่อนและพื้นที่เพื่อจัด
 งานเทศกาล
- ด้านสังคม: สร้างความร่วมมือระหว่างคนในชุมชน รวมถึงแก้ปัญหาเรื่องคนเร่ร่อนในพื้นที่

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

⁴⁰ สหกรณ์ ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด, เอกสารข้อบังคับ สหกรณ์ ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด (กรุงเทพมหานคร,
 2543), หน้า 1-2.

⁴¹ สหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด, เอกสารประกอบภาคออกแบบ โครงการปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณคลองคู
 เมืองเดิม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร (กรุงเทพมหานคร, 2543)

- ด้านเศรษฐกิจ: สร้างผลตอบแทนให้แก่องค์กรชุมชนจากกิจกรรมที่จัดขึ้น ได้แก่ กิจกรรมการค้า การจัดแสดงความเป็นมาและวัฒนธรรมในพื้นที่ การจัดเรือนำเที่ยวที่เชื่อมต่อไปยังปากคลอง ตลาดและการจัดงานในเทศกาลต่างๆ โดยผลตอบแทนที่ได้รับจะนำกลับมาฟื้นฟูชุมชนตามวัตถุประสงค์ของสหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่าต่อไป

จากแนวทางการจัดทำโครงการโดย สหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด สามารถสรุปได้ในเบื้องต้นว่าเป็นการอนุรักษ์ฟื้นฟูย่านจากความร่วมมือของชุมชนและมีการประสานงานที่ดีจากภาครัฐ โดยสหกรณ์จะทำหน้าที่เป็นตัวประสานงานจากการระดมเงินทุน การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์และการดำเนินการ เพื่อนำผลประโยชน์ที่ได้กลับคืนไปอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านดังวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้

โดยสรุป จากการดำเนินการอนุรักษ์ย่านสามแพร่งตั้งแต่ในระดับนโยบาย คือ แผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ มาจนถึงระดับปฏิบัติ คือ โครงการวางผังเฉพาะแห่งในพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์: บริเวณแพร่งนรา แพร่งภูธรและแพร่งสรรพศาสตร์ สามารถสรุปได้เป็นแนวคิดและแนวทางในการพัฒนาและปรับปรุงที่สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางการอนุรักษ์ได้ จากการออกแบบผังแม่บทและปรับปรุงทางกายภาพทั้งทางด้านสถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรม การส่งเสริมกิจกรรมตามศักยภาพของย่านจากตำแหน่งที่ตั้งของย่านที่เป็นศูนย์กลางพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ ที่สามารถเชื่อมต่อกับแหล่งท่องเที่ยวสำคัญ ประกอบกับย่านยังคงมีวิถีการดำรงชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ ดังนั้นย่านจึงมีศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

นอกจากนี้ มีแนวความคิดในการฟื้นฟูเอกลักษณ์ของย่านและความเป็นชุมชน จาก “ความทรงจำเชิงประวัติศาสตร์” และ “ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน” แต่โครงการที่ได้มีการจัดทำขึ้นนั้น ยังขาดการศึกษารายละเอียดในเรื่องเอกลักษณ์ของย่านความเป็นชุมชน และความต้องการของผู้คนที่มีต่อการอนุรักษ์และพัฒนา

ดังนั้นเมื่อนำมารวมกับเนื้อหาหลักที่ทำการศึกษาในบทที่ 5 ของการวิจัย คือ การวิเคราะห์เอกลักษณ์ของย่านและความเป็นชุมชน ตลอดจนการศึกษาถึงรายละเอียดการดำเนินการอนุรักษ์ขององค์กรชุมชนที่จัดตั้งขึ้นโดยผู้คนในย่าน จึงเป็นการเติมเต็มแผนการอนุรักษ์จากหน่วยงานรัฐให้ครบถ้วนและมีความเป็นไปได้ในการปฏิบัติ ทั้งในด้านการลงทุนและการจัดการโครงการอนุรักษ์ เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลสำคัญในการจัดทำโครงการอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 5

การศึกษา วิเคราะห์เอกลักษณ์และความเป็นชุมชนของ “ย่านสามแพร่ง” จากแนวคิดตามหลักวิชาการของ “ปรากฏการณ์ศาสตร์”

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ บทบาทและความสำคัญของย่านสามแพร่ง ในบทที่ 2 ซึ่งทำให้เข้าใจเรื่องราว “ชีวิตของย่าน” ในภาพรวมตั้งแต่การกำเนิด การเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลาต่างๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในเรื่องเอกลักษณ์ของย่านและความเป็นชุมชน ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการจัดทำโครงการอนุรักษ์ในแนวทางการต้องการของชุมชน การศึกษาในบทที่ 5 นี้ จะเป็นการศึกษาเรื่องราวชีวิตของย่าน โดยนำหลักวิชาการของ “ปรากฏการณ์ศาสตร์” ที่กล่าวถึงรายละเอียดในบทที่ 3 มาช่วยในการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาภาคสนาม

5.1 การศึกษาเรื่องราว “ชีวิตของย่าน”

จากการศึกษาในเรื่องหลักการเอกลักษณ์และความเป็นชุมชนของย่านสามแพร่ง ในบทที่ 3 ได้ให้ความสำคัญกับหลักการของ Aldo Rossi ที่ได้เปรียบเทียบ “เมือง” ประหนึ่งว่าเป็นสิ่งมีชีวิตที่ประกอบขึ้นจากองค์ประกอบ 2 ส่วน ได้แก่ องค์ประกอบทางกายภาพ อันหมายถึง สถาปัตยกรรมและภูมิสถาปัตยกรรม ที่เปรียบเสมือน “ร่างกายของย่าน” และองค์ประกอบที่ผูกห่อหุ้มอยู่ในพื้นที่ภายใน อันหมายถึง วิถีชีวิตของผู้คนที่เปรียบเสมือน “จิตใจของย่าน”

การศึกษาในบทที่ 5 นี้ จะทำการศึกษาถึง “จิตใจของย่าน” โดยผู้วิจัยจะอาศัยการรับฟัง “เรื่องราวเล่าขานตำนานของครอบครัว” อันแสดงถึงวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง และการสะสมซ้อนทับกันของความหมายแห่งชีวิตของผู้คนเหล่านี้ ได้กลายเป็น “ความทรงจำร่วมกันของย่าน” (collective memory) นับเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์แห่ง “ชีวิตของย่าน” ที่มีการแปรเปลี่ยนหรือส่งผ่านความต่อเนื่องของเรื่องราวในช่วงเวลาต่างๆ

จาก “คำบอกเล่า” เรื่องราวชีวิตของย่าน จะปรากฏให้เห็นเป็น “สถานที่รองรับชีวิต” หรือ “ถิ่น” ที่มีความหมาย ซึ่งผู้วิจัยจะได้อาศัยการสำรวจการใช้พื้นที่ ตำแหน่งและรูปแบบที่ทำให้พื้นที่ ที่ได้รับรับการกระทำกิจกรรมของผู้คนด้วยเจตนาและความตั้งใจ ทั้งจากกิจกรรมในการดำเนินชีวิตประจำวัน ไปจนถึงกิจกรรมในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกัน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความพิเศษ มีคุณค่าต่อจิตใจของผู้คนมากกว่า การเป็นเพียงสถาปัตยกรรม หรือ “ร่างกายของย่าน” เท่านั้น และสิ่งสุดท้ายที่ผู้วิจัยทำความเข้าใจ คือ “เอกลักษณ์ของย่าน” ที่ได้ถูกระบุขึ้นจากการสร้างสมความทรงจำ ความตั้งใจและความรู้สึกของผู้คน ทั้ง “คนใน” ที่อยู่อาศัยหรือการทำกิจกรรมในย่านอย่างต่อเนื่อง มีความหมายกับย่านอย่างแนบแน่นลึกซึ้ง และ “คนนอก” ที่ได้ผ่านประสบการณ์ ทำกิจกรรมในย่าน เมื่อได้ผ่านสัมผัสก็จะเกิดการยอมรับในความหมายของย่านร่วมกัน

เพื่อให้เกิดความเข้าใจในเรื่องราวของการอยู่อาศัยที่ลึกซึ้ง ผู้วิจัยจึงได้คัดสรร “ผู้บอกเล่าเรื่องราว” ที่มีความ “พิเศษ” ในเรื่องราวแห่งการอยู่อาศัย เพื่อให้เรื่องราวที่ได้เป็นตัวแทนที่จะนำมาสร้างภาพ “ชีวิตของย่าน” แนวความคิดและความต้องการของผู้คน อันจะนำไปสู่การจัดทำโครงการอนุรักษ์

ความพิเศษของผู้อาศัยในย่าน 7 คน มีความเหมือนกัน ที่ล้วนเป็นคนรุ่นหลานของครอบครัวที่อาศัยอยู่ในย่านอย่างต่อเนื่อง เป็นเวลา 40 - 50 ปี โดยแต่ละคนจะอาศัยอยู่ในส่วนต่างๆ ของพื้นที่ในย่าน ได้แก่ ย่านแพรงนรา ย่านแพรงภูธร และแพรงสรรพศาสตร์ รวมถึงมีความแตกต่างกันในเรื่องรูปแบบครอบครัว ที่มีทั้งครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวขยาย และจากการอยู่อาศัยในย่านด้วยสำนึกในความรักครอบครัวและถิ่นฐาน ผู้บอกเล่าเรื่องราวแต่ละคน เป็นผู้เลือกที่จะสืบทอดกิจการของครอบครัว คือ “การทำงานชีวิต” ด้วยความภาคภูมิใจ รวมถึงเป็นตัวแทนในการริเริ่มการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่าน คือ “การทำงานส่วนรวม” ในองค์กรชุมชน โดยอาสาสมัครตัวเข้ามาทำหน้าที่ที่แตกต่างกันตามความสามารถของตน

ในการเข้าไปศึกษาชีวิตของผู้คนในย่าน ได้เริ่มต้นการทำความรู้จักกับผู้คนในช่วงปลายเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2543 จากนั้น มีการเยี่ยมเยียนและฟังคำบอกเล่าเรื่องราวชีวิต การจดบันทึกและการวาดภาพ ตลอดจนการเข้าไปมีส่วนร่วมในชุมชน สัปดาห์ละ 1 - 2 วัน ต่อเนื่องมาจนถึงเดือนกุมภาพันธ์ โดยหลักการของ “ปรากฏการณ์ศาสตร์” ที่ผู้วิจัยได้ยึดถือปฏิบัติในการศึกษา คือการรับฟังเรื่องราวและการสังเกตการณ์โดยการเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของสถานการณ์ชีวิตของผู้คนให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ และหลักการสำคัญ คือการไม่ตั้งสมมติฐานหรือข้อเท็จจริงไว้ก่อน เพื่อให้ปรากฏการณ์แห่งชีวิตค่อยๆ เปิดตัวออกมาอย่างมีความหมาย⁴²

นอกจากผู้วิจัย จะได้ผลที่ได้รับคือแนวความคิดและความต้องการของผู้อาศัย ไปเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยสนับสนุน ส่งเสริมให้โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านสามแพรงที่จัดทำขึ้นมีความสมบูรณ์แล้ว เรื่องราวชีวิตของผู้คนเป็นประสบการณ์อันมีค่าที่ทำให้สถาปนิกนักอนุรักษ์ ได้สัมผัสกับความคิดของผู้คนในมุมมองของความรักบ้านรักถิ่น ซึ่งนับเป็นเวลาในการทำงาน 5 เดือน ที่มีจังหวะในการทำงานแบบค่อยๆ สะสม ความเข้าใจ ทำการวิเคราะห์และแปลความหมาย ไปพร้อมกับมิตรไมตรีที่ค่อยๆ งอกงาม

เรื่องราวในชีวิตในโลกส่วนตัวของ “ผู้บอกเล่าเรื่องราว” เป็นสิ่งแรกที่ทำการศึกษา เพราะเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิต และแนวความคิดที่ต่อเนื่องสัมพันธ์กับความเป็นชุมชนทั้งหมด โดยเรื่องราวชีวิตของ “ผู้บอกเล่าเรื่องราว” ทั้ง 7 คน มีทั้งความเหมือนและความแตกต่างกัน ดังตารางที่ 5-1

สถาบันนวัตกรรมการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁴² ทิพย์สุดา ปทุมานนท์, สถาปัตยกรรม กังสาดแห่งความคิด (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543) 2-37.

ตารางที่ 5-1 ตารางแสดงผู้บอกเล่าเรื่องราว

ผู้บอกเล่าเรื่องราว	กิจการของครอบครัว	บทบาทใน "องค์กรชุมชน"	ที่ตั้งและรูปแบบของ "บ้าน"
1	ธีรพล คชาชีวะ (คุณตุ้ย)	ร้านกาแฟลาสมองหมู	ตึกแถวในแฟรงก์เกอร์
2	ชลิต ชูทอง (หมอแดง)	ร้านแพทย์แผนโบราณ "พรหมโอสถ"	อาคารด้านหลังตึกแถว แฟรงก์เกอร์
3	นัฐพร รุ่งโรจน์สุวรรณ	ร้านไอศกรีมโบราณ "นัฐพร"	ตึกแถวในแฟรงก์เกอร์
4	ไชยวัฒน์ อิศวชีวันรกุล	ร้านขายเครื่องดนตรี "จิ้นเฮงหลี"	ตึกแถวริมถนนอัษฎางค์ "ย่านหลังกระทรวง"
5	อภิชาญ วัลลา	ร้านทำป้าย ตราขาย "บุญส่งการช่าง"	ตึกแถวริมถนนบำรุงเมือง และในแฟรงก์เกอร์
6	ยงยุทธ ประชาศิลป์ชัย (พี่เต๋า)	ร้านขายอุปกรณ์สำรวจ และกล้องถ่ายรูป "ช.ศิลป์ชัย"	ตึกแถวริมถนนอัษฎางค์ "ย่านหลังกระทรวง"
7	บุญทรง พุกษาพงษ์	ร้านขายหนังสือกฎหมาย "นิติบรรณการ"	ตึกแถวแฟรงก์เกอร์ และ แฟรงก์เกอร์ศาสตร์

แผนที่ 5-1 แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งบ้านพักอาศัยและร้านค้าของผู้บอกเล่าเรื่องราวทั้ง 7 คน

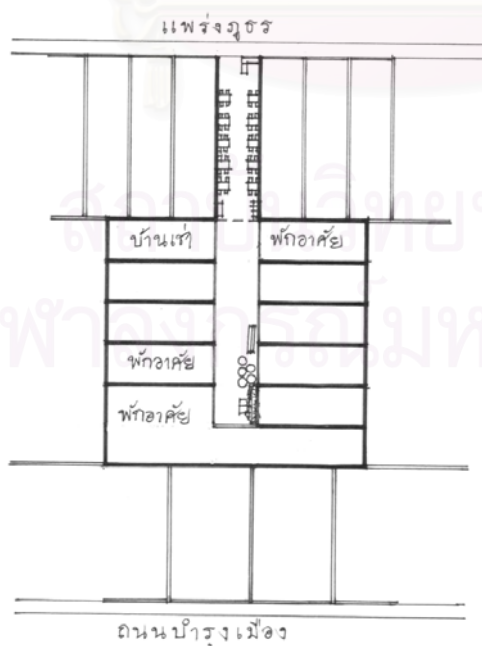
1) ธีรพล คชาชีวะ (คุณตุ้ย)

ครอบครัวของคุณธีรพล คชาชีวะ หรือ “คุณตุ้ย” นับได้ว่าเป็นครอบครัวที่มีความเก่าแก่ที่สุดครอบครัวหนึ่งของย่าน เนื่องจากการอยู่อาศัยมานานกว่า 50 ปี โดยมีคุณตาคุณยายเกิดและอาศัยในย่านมาตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 6 สืบเนื่องมาจนถึงในปัจจุบัน ครอบครัวนี้ เป็นครอบครัวที่มีสมาชิกมากที่สุดในย่าน อันประกอบไปด้วย สมาชิก 4 รุ่น รวม 20 คน

การประกอบอาชีพดั้งเดิม คือ กิจการเช่ารถจักรยานที่สนามหลวง ต่อมาจึงเปิดร้าน “เกาเหลาสมมงหมู” อันเลื่องชื่อของย่านแพ่งภูธร ภายหลังจากที่เจ้าของร้านชาวจีนแคะ ได้ยกบ้านให้ “คุณน้าของคุณตุ้ย” ดังนั้น จึงถือได้ว่าเป็น “ร้านเกาเหลาสมมงหมู...แบบคนไทยทำ” ซึ่งกิจการนี้เป็นกิจการในครัวเรือนที่ช่วยเสริมกันทำงาน โดยไม่มีลูกจ้างแม้แต่คนเดียว และได้สืบทอดกรรมวิธีสูตรแบบดั้งเดิม มายาวนานกว่า 50 ปี

“บ้าน” ของครอบครัวคชาชีวะ คือ พื้นที่ด้านหลังตึกแถวแพ่งภูธร มีด้านหน้าเป็นร้านก๋วยเตี๋ยว โดยมีเหตุผลที่อยู่อาศัยด้านหลังของตึกแถวว่า “คนไทยในสมัยก่อนชอบอยู่เดี่ยวๆ ไม่ชอบอยู่ริมถนน เสียงดังจอแจ อยู่ข้างในสงบ...เสียงนก เสียงปลา เพราะชีวิตคนไทยต้องมีสัตว์เลี้ยงอยู่ด้วย”⁴³ โดย“บ้าน” มีลักษณะเป็นห้องแถวชั้นเดียว มีชั้นลอย หันหน้าเข้าสู่ทางเดินในสวนกลาง แต่เดิมนั้น ได้แบ่งให้ “คนจีนแคะ” เช่าอาศัยอยู่ แต่ในปัจจุบันอยู่กันเป็นครอบครัวใหญ่ “ครอบครัวของเราเป็นครอบครัวใหญ่ ตอนเย็นมานั่งล้อมวงทานข้าวตรงนี้ จัดสำรับเป็นสองชุดทุกวัน แล้วก็ใส่ปิ่นโตไปแจก...อยู่กันแบบไทยๆ”⁴⁴

จากสำนึกในความรักถิ่นฐานและความมีน้ำใจที่ครอบครัวของ “คุณตุ้ย” ได้แบ่งปันให้คนในย่านมาโดยตลอด ทำให้ “คุณตุ้ย” เป็นแกนนำของชุมชนแพ่งภูธรในการรวบรวมผู้คนในย่านจัดตั้ง “ชุมชนแพ่งภูธร” โดยทำหน้าที่เป็น “ประธานกรรมการชุมชนแพ่งภูธร” ตั้งแต่ในปี พ.ศ.2541 จนถึงปัจจุบัน

รูปภาพ 5-1 ผัง “ร้านเกาเหลาสมมงหมู”

⁴³ สัมภาษณ์ ธีรพล คชาชีวะ, 22 พฤศจิกายน 2543.

⁴⁴ สัมภาษณ์ ญาติของคุณธีรพล คชาชีวะ, 22 พฤศจิกายน 2543.

รูปภาพ 5-2 ครอบครัวคุณธีรพล คชาชีวะ รูปภาพ 5-3 บรรยากาศภายในบ้านคุณ

ธีรพล

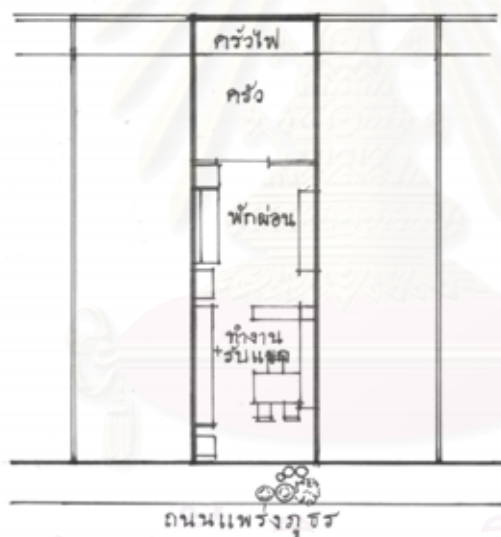
รูปภาพ 5-4, 5-5 ร้านเกาเหลาสมองหมู กิจการของครอบครัว

2) ชลิต ชูทอง (หมอมแดง)

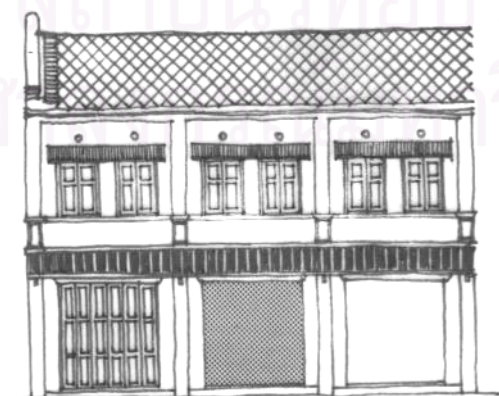
ครอบครัวของคุณชลิต ชูทอง หรือ “คุณหมอมแดง” ได้เริ่มต้นการตั้งถิ่นฐานในย่านแพ่งภูธร ตั้งแต่รุ่น “คุณพ่อของคุณหมอมแดง” ประมาณปี พ.ศ.2480 โดยประกอบกิจการแพทย์แผนโบราณ ในชื่อ “พรหมโอสถ”

“คุณหมอมแดง” เกิดที่ย่านแพ่งภูธรนี้ แต่ได้ไปอาศัยที่ จ.นนทบุรี จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2522 จึงกลับมาสืบทอดกิจการของครอบครัว ส่วนครอบครัวของคุณหมอมแดง อันประกอบด้วยสมาชิก 4 คน คือ ภรรยา ลูกชายและลูกสาว ก็ได้ย้ายตามมาในปี พ.ศ.2524 และยังคงใช้ตึกแถวแพ่งภูธรเป็นทั้งที่พักอาศัย และประกอบกิจการแพทย์แผนโบราณ จนถึงในปัจจุบัน

จากการทำงานของศิครชุมชน ในตำแหน่ง “รองประธาน กรรมการชุมชนแพ่งภูธร” ด้วยบุคลิกที่เป็นคนสนุกสนาน เป็นกันเอง และมีความเป็นผู้นำ จึงทำให้ “บ้านหมอมแดง” เป็นสถานที่นัดพบที่รู้จักกันในชุมชนว่า เปิดรับผู้คนที่ต้องการพบปะ พูดคุยกัน แลกเปลี่ยนข่าวสาร ตลอดจนระดมความคิดในการแก้ไขปัญหาต่างๆ จนอาจกล่าวได้ว่า งานกิจกรรมของชุมชน “ย่านสามแพ่ง” ที่มีความก้าวหน้าเป็นผลสำเร็จได้นั้น ส่วนหนึ่งได้เริ่มต้นขึ้นที่ “บ้านหมอมแดง” แห่งนี้

รูปภาพ 5-6 ผัง “ร้านพรหมโอสถ”
หรือเป็นที่รู้จักกันว่า “บ้านหมอมแดง”

รูปภาพ 5-7 รูปด้าน “บ้านหมอมแดง”
อาคารอนุรักษ์ในย่านแพ่งภูธร

รูปภาพ 1-8 ร้านพรหมโอสถ ของหมอแดง
แดง”

รูปภาพ 5-9 บรรยากาศภายใน “บ้านหมอ

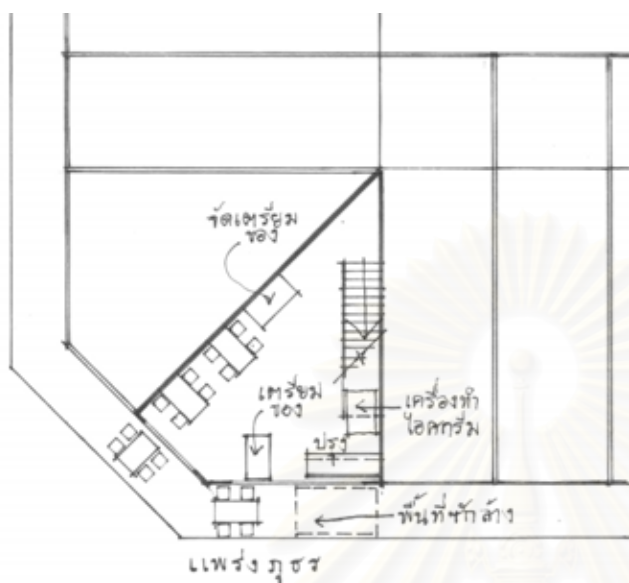
3) นั้ฐพร รุ่งโรจน์สุวรรณ

ครอบครัว”รุ่งโรจน์สุวรรณ” เป็นครอบครัวที่มีการอาศัยอยู่ในย่านสามแพร่งมานานกว่า 50 ปี โดยเป็นครอบครัวใหญ่ แบบคนจีน ที่มีสมาชิกถึง 10 คน และมีการสืบทอดกิจการร้านข้าวหมูแดงตามสูตรดั้งเดิม และร้านไอศกรีมโบราณ และเกิดความภูมิใจใน “ความเป็นหนึ่ง” “อาหารที่ขาย เป็นอาหารที่เน้นฝีมือและมีเคล็ดลับที่สืบทอดกันมาในครอบครัว”⁴⁵

“บ้าน” ของครอบครัวนี้ คือ ตึกแถว 3 ห้อง เป็น “บ้าน” ที่มีการใช้งานพื้นที่แบบยืดหยุ่น ปรับเปลี่ยนการใช้งานในช่วงเวลาต่างๆ โดยมี พื้นที่หน้าบ้านเป็นทั้งส่วนค้าขายในช่วงเวลากลางวัน เป็นลานซักล้าง และเป็นพื้นที่พักผ่อนในเวลาเย็น ถึงแม้จะมีความแออัดและไม่เป็นสัดส่วน แต่ความอบอุ่น ในการอาศัยอยู่ใน “บ้านพอ” ก็สร้างความพึงใจ ให้ครอบครัวนี้อาศัยอยู่ร่วมกันได้

จากที่ตั้งของบ้าน ที่ตั้งอยู่ในใจกลางของย่านแพร่งภูธร ประกอบกับการเป็นร้านไอศกรีมที่มีชื่อเสียงและคงอยู่เช่นเดิมมาเป็นเวลานาน จึงเสมือนเป็นที่พบปะของผู้คนในย่าน และเป็นจุดอ้างอิงที่ผู้คนภายนอกจดจำพื้นที่ในย่านได้ ด้วยเหตุนี้ นอกจาก “คุณนั้ฐพร” จะทำงานองค์กรชุมชน ในตำแหน่ง เหนรัญญิก แล้ว ยังมีหน้าที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การเป็นเสมือนประชาสัมพันธ์ในการบอกเล่าข่าวสาร และต้อนรับผู้คนที่มาเยี่ยมเยือนอยู่เสมอ

⁴⁵ สัมภาษณ์ นั้ฐพร รุ่งโรจน์สุวรรณ, 11 พฤศจิกายน 2543.

รูปภาพ 5-10 ผัง “ร้านไอศกรีมโบราณ”

รูปภาพ 5-11 บริเวณด้านหน้าอาคารร้านไอศกรีมโบราณ

รูปภาพ 5-12 คุณนัฐพรกับร้านไอศกรีม

รูปภาพ 5-13 บรรยากาศของร้านไอศกรีม ในยามบ่าย

4) ไชยวัฒน์ อิศวชีวันธกรกุล

ครอบครัวของ “คุณไชยวัฒน์ อิศวชีวันธกรกุล” เป็นครอบครัวที่อยู่อาศัยในย่านอย่างต่อเนื่องมานาน 50 ปี แต่เดิมประกอบกิจการร้านขายของเก่า คือ “ร้านจิ้น เฮง หลี” ที่ก่อตั้งโดยหุ้นส่วนสามราย และหนึ่งในนั้นคือ คุณปู่ของคุณไชยวัฒน์ ต่อมาร้านขายของเก่านี้ได้แตกออกเป็นสามร้าน และขยายร้านเพิ่มมากขึ้น อันเป็นจุดเริ่มต้นหนึ่งที่ทำให้เกิด “ย่านหลังกระทรวง” ที่ต่อเนื่องไปทั้งถนนอัษฎางค์ ริมคลองคูเมืองเดิม

กิจการร้านขายของเก่า ได้เปลี่ยนมาขายเครื่องดนตรี ภายหลังจากคุณพ่อของคุณไชยวัฒน์เข้ามาสืบทอดกิจการ และต่อเนื่องมาจนถึงในปัจจุบัน เมื่อคุณไชยวัฒน์มาสืบทอดกิจการได้มีการพัฒนากิจการในหลายประการ เช่น การจัดทำเว็บไซต์ในเรื่องเครื่องดนตรี เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้กับคนภายนอก โดยได้ให้ทัศนะในการสืบทอดกิจการว่า “การสืบทอดร้านค้าจะมีการพัฒนาไปเรื่อยๆ มีบ้าง บางร้านที่หยุดนิ่ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับยุคของผู้รับช่วงกิจการ ซึ่งตอนนี้จะเห็นได้ว่า มีรุ่นคนหนุ่มขึ้นมาแทนที่มากขึ้น”⁴⁶ นอกจากนี้ยังมีความเห็นว่า คนในย่านส่วนใหญ่ไม่อยากทิ้งย่านออกไป ในทางตรงกันข้าม กลับมีคนภายนอกที่ชอบในบรรยากาศ ต้องการเข้ามาอยู่ในย่านนี้ และคาดการณ์ว่า เกือบร้อยละ 70 เป็นคนเก่าที่อยู่อาศัยในย่านมาไม่ต่ำกว่า 30 ปี

“ไม่อยากทิ้งตรงนี้...ร้านค้าก็อยู่ตรงนี้...บ้านพักก็อยู่ตรงนี้”⁴⁷ จากคำกล่าวนี้ จึงทำให้ครอบครัวของคุณไชยวัฒน์ ยังคงอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวใหญ่ ในบ้านเก่า บริเวณแพ่งสรรพศาสตร์ ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับร้านค้า ด้วยเหตุผลของความสะดวกสบายและรักในถิ่นฐานที่อยู่อาศัยมาอย่างต่อเนื่อง

⁴⁶ สัมภาษณ์ ไชยวัฒน์ อิศวชีวันธกรกุล, 11 พฤศจิกายน 2543.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน.

คุณไชยวัฒน์ได้เข้ามาทำงานองค์กรชุมชน ในตำแหน่งเลขานุการ ประกอบกับการเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องการสะสมของเก่า ซึ่งเป็นงานอดิเรกที่เริ่มต้นความสนใจจากของเก่า ที่หลงเหลือมาจากร้านขายของเก่าซึ่งเป็นกิจการดั้งเดิม และในปัจจุบัน ได้มีการนำของเก่าไปจัดแสดงในงานเทศกาลของย่านสามแพร่ง ที่จัดขึ้นสองครั้งที่ผ่านมา

รูปภาพ 5-9 คุณไชยวัฒน์ ภายในร้านจีน เฮง หลี

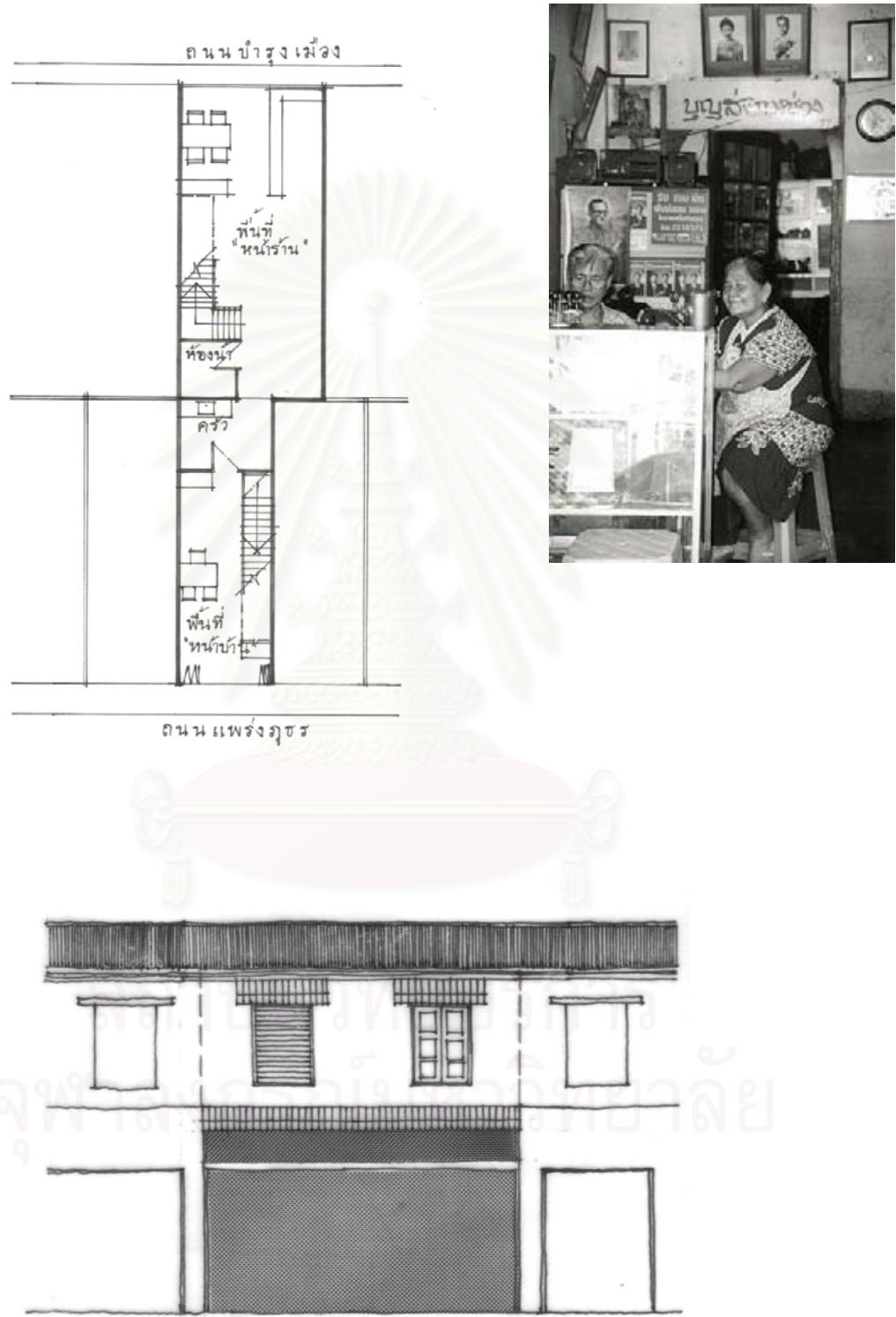
5) อภิชาต วัลลา

ครอบครัวของคุณอภิชาต วัลลา เป็นครอบครัวที่มีการอาศัยอยู่ในย่านสามแพร่งมานานกว่า 40 ปี โดยเป็นครอบครัวคนไทย ที่มีสมาชิกถึง 14 คน และมีกิจการการทำตรายาง เครื่องหมาย ซึ่งเป็นกิจการที่มีลักษณะเฉพาะของย่านนี้ จากการเริ่มต้นตั้งถิ่นฐาน ในรุ่นคุณพ่อของคุณอภิชาต วัลลา ต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นคนในรุ่นที่ 2 โดยคนในครอบครัวมีความภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่ง ในการอาศัยอยู่ในย่าน โดยเฉพาะความภูมิใจในประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของย่าน รวมถึงชื่อเสียงของย่านที่เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป “มีคนบอกว่า คนมีบุญถึงจะได้อยู่ที่นี้ เพราะเป็นบ้านในสมัยรัชกาลที่ 5 ...เหมือนว่าเราได้เกิดในรั้วในวัง”⁴⁸ และจากความสะดวกสบายในการอาศัยก็เป็นปัจจัยหนึ่ง ที่ทำให้ครอบครัวอยู่อาศัยในย่าน “ผูกพันกับที่นี่ เป็นย่านใจกลางเมือง มันพร้อมทุกอย่าง”⁴⁹

จากการอยู่อาศัยในย่านมาอย่างยาวนาน และรู้จักผู้คนในย่านเป็นอย่างดี คุณอภิชาต จึงเข้ามาทำงานองค์กรชุมชน ในตำแหน่งนายทะเบียนชุมชน โดยมีการเก็บข้อมูลและเผยแพร่ข่าวสารต่างๆ และทำหน้าที่เป็นเสมือนแกนนำของผู้คนในตึกแถวถนนบำรุงเมือง

⁴⁸ สัมภาษณ์ คุณแม่คุณอภิชาต, ชม้อย วัลลา, 20 พฤศจิกายน 2543.

⁴⁹ สัมภาษณ์ อภิชาต วัลลา, 20 พฤศจิกายน 2543.

รูปภาพ 5-10 คุณพ่อคุณแม่ ร้านบุญส่งการช่าง

6) ยงยุทธ ประชาศิลป์ชัย

ครอบครัวของคุณยงยุทธ ประชาศิลป์ชัย เป็นครอบครัวใหญ่แบบคนจีน ที่มีสมาชิกประกอบด้วยคน 3 รุ่น ประกอบด้วยครอบครัวย่อย 3 ครอบครัว และมีรูปแบบการจัดการแบบ “กงสี” นอกจากนี้ยังเป็นครอบครัวหนึ่งที่มีส่วนในการเริ่มต้น “ย่านหลังกระทรวง” โดยการตั้งถิ่นฐานในย่าน ได้เริ่มต้นจากคุณตาของคุณยงยุทธ ซึ่งเป็นคนจีนหนึ่งในสามคนในหุ้นส่วนของ “ร้านซั่มฮะ” ทำการค้าที่สนามหลวง ก่อนย้ายมายังตึกแถวถนนอัษฎางค์ และสืบต่อมาเป็น “ร้าน ช.ศิลป์ชัย” ในปัจจุบัน ซึ่งขายอุปกรณ์สำรวจและกล้องถ่ายรูป

คุณยงยุทธได้ให้ความเห็นในการเกิดย่านอาศัยและการค้าในบริเวณ “ย่านหลังกระทรวง” เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มพ่อค้าชาวจีน ที่มีการรวมตัวกัน ช่วยเหลือกันในด้านการค้า รวมทั้งเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้เกิดการรวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ โดยคุณยงยุทธทำงานในตำแหน่งกรรมการ สหกรณ์พื้นฟูเมืองเก่า ซึ่งมีความสามารถในเรื่องการวางแผนและบริหารงานโครงการ ร่วมกับกรรมการที่เป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านต่างๆ

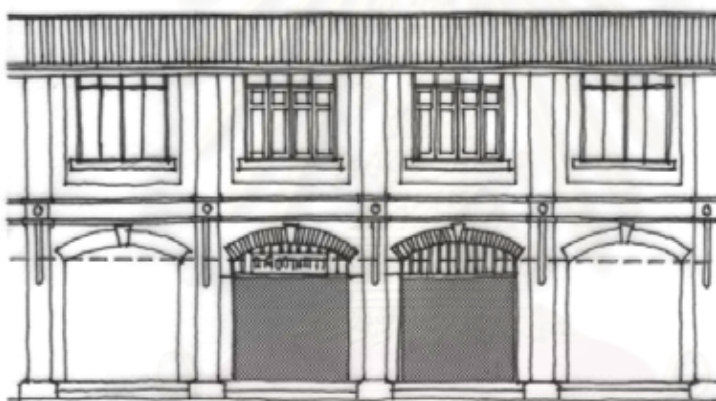
รูปภาพ 5-11 ร้าน ช.ศิลป์ชัย ของครอบครัวคุณยงยุทธ ประชาศิลป์ชัย

7) บุญทรง พุกษาพงษ์

ครอบครัวของคุณบุญทรง พุกษาพงษ์ ได้เริ่มต้นการตั้งถิ่นฐานในย่าน ตั้งแต่ในปี พ.ศ. 2507 โดยเริ่มจากการที่คุณพ่อและคุณแม่ของคุณบุญทรง ได้มาเปิดร้านขายหนังสือกฎหมายที่สโมสรเนติบัณฑิต และต่อมาได้ย้ายมาอยู่ในตึกแถวแพร่งนรา ประกอบกิจการร้านหนังสือ กฎหมาย “นิติบรรณการ” จนถึงในปัจจุบันที่คุณบุญทรงได้มาสืบทอดกิจการของครอบครัว ด้วยเหตุผลสำคัญ ในการรักษาชื่อเสียงของร้านซึ่งเป็นที่รู้จักกันในหมู่นักกฎหมาย

พื้นที่บ้านของครอบครัวนี้ เป็นตึกแถวสองห้องที่มีชั้นล่างเป็นที่จัดแสดงและจำหน่ายหนังสือ ชั้นบนเป็นที่อยู่อาศัย ที่สะดวกสบายและเพียงพอกับครอบครัวของคุณบุญทองในปัจจุบัน ที่มีสมาชิกเพียง 3 คน คือ เพียงภรรยาและลูกชาย

คุณบุญทองได้ให้ความคิดเห็นว่า การอยู่อาศัยในย่านของคนในแต่ละครอบครัว มีข้อจำกัดในเรื่องพื้นที่ของตึกแถวที่มีอยู่จำกัด และแนวคิดของคนรุ่นใหม่ที่ต้องการออกไปอยู่แบบครอบครัวเดี่ยว รวมทั้งไม่เห็นคุณค่าของอาคารตึกแถวเก่า ดังนั้นในปัจจุบันผู้อาศัยในย่านแพ่งนราส่วนใหญ่ จะเป็นกลุ่มคนวัยกลางคนถึงวัยชรา ที่ยังคงอยู่อาศัย และมีความรักและผูกพันกับย่าน แต่อาจจะลืมนคุณค่าของอาคารตึกแถวนี้ไปบ้างเนื่องจากอยู่ที่นี้มาโดยตลอด “หาน้อยคนนะ ที่ได้อยู่ในตึกแถวเก่าอายุร้อยกว่าปี... ลองเดินออกไปหน้าบ้านแล้วหันหลังกลับมาดูบ้าน แล้วพิจารณาดูให้ดี เราจะรู้สึกว่ามันสวยงามนะ”⁵⁰ เป็นคำกล่าวของคุณบุญทอง ที่แสดงให้เห็นถึงการชักชวนผู้คน ให้เกิดความภาคภูมิใจในการอยู่อาศัยในย่าน โดยคุณบุญทองได้ทำหน้าที่เป็นแกนนำของย่านแพ่งนรา ในการรวมกำลังคนแพ่งนรา ในการทำงานองค์กรชุมชน ร่วมกับคนในชุมชนแพ่งนราและแพ่งสรรพศาสตร์ เพื่อให้เกิดความเป็น “ย่านสามแพ่ง” อันเป็นสิ่งที่คุณบุญทองได้ให้ความสำคัญสูงสุด

รูปภาพ 5-12 ร้านนิติบรรณการ ของคุณบุญทอง

⁵⁰ สัมภาษณ์ บุญทอง พงษ์พานิช, 8 ธันวาคม 2543.

5.2 การศึกษาความเข้าใจใน “ถิ่นแห่งความหมาย”

จากคำบอกเล่าเรื่องราวชีวิตของผู้คนที่รับรู้และเข้าใจใน “ความหมายของย่าน” (structure of meaning) เมื่อนำเรื่องราวมาเรียงร้อยเป็น “ความทรงจำร่วมกันของย่าน” ผ่านการบ่มด้วยกาลเวลา (structure of time) จนความหมาย มีความเข้มข้น ฝังรากความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง จะปรากฏความหมายของย่าน คือ ความหมายในการเป็นถิ่นอาศัย ถิ่นปฏิสัมพันธ์ ถิ่นต้อนรับขับสู้ ถิ่นความเชื่อศรัทธา และสุดท้ายคือ ถิ่นแห่งภราดรภาพในชุมชน

5.2.1 ถิ่นอาศัย

ความหมายในการเป็น “ถิ่นอาศัย” เป็นความหมายแรกของย่านสามแพรง เนื่องจากการอาศัยอยู่ในย่านอย่างต่อเนื่อง เป็นการส่งผ่านวิถีการดำรงชีวิตจากคนรุ่นก่อน มาสู่คนรุ่นต่อมา สร้างความรู้สึกผูกพันกับ “ถิ่นเกิด” อย่างแนบแน่นราวกับว่าสภาพแวดล้อมได้เปลี่ยนแปลงเพื่อให้สอดคล้องกับตัวเขา และเมื่อผู้คนได้มีบทบาทในการเป็นส่วนหนึ่งในย่าน จะเกิด “ความรู้สึกเป็นเจ้าของ” (sense of belonging) เกิดความรักใน “ถิ่นอาศัย” อันเป็นเสมือน “บ้าน” ที่เขาพร้อมจะให้การปกป้องดูแลอยู่เสมอ⁵¹

— ความรู้สึกภูมิใจและเห็นความสำคัญของครอบครัว ในการเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ของย่าน

จากประวัติศาสตร์ของย่านสามแพรงมีความสำคัญมายาวนานกว่า 200 ปี จากการเป็นวังที่ประทับการมีโรงละครห้องแห่งแรกของประเทศ มาจนถึงการเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญในตึกแถวชุดแรกของไทย ดังนั้นผู้อาศัยจึงมีความภาคภูมิใจในประวัติความเป็นมาของย่านเป็นอย่างยิ่ง

รวมถึงกลุ่มผู้บอกเล่าเรื่องราวของย่าน คือ คนรุ่นลูกหลานในครอบครัวที่มีการอาศัยอยู่ในย่านอย่างต่อเนื่อง เริ่มต้นการตั้งถิ่นฐานในย่านในช่วงที่ “ย่านสามแพรง” มีความรุ่งเรืองสูงสุด คือ ตั้งแต่ในปี พ.ศ.2480-2510 ดังนั้นในแต่ละครอบครัวจึงมี “ตำนานของครอบครัว” ในการเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ของย่าน เรื่องราวในการเป็นส่วนหนึ่งของยุครุ่งเรืองนั้น จะได้รับการเล่าขานสืบต่อมาด้วยความภาคภูมิใจในการเป็นจุดกำเนิดของ “ย่านหลังกระทรวง” หรือการเป็นร้านค้าหนึ่งใน “ตลาดใต้รุ่ง แพรงภูธร” และด้วยเหตุนี้ผู้อาศัยจึงต้องการทราบถึงประวัติศาสตร์ของอาคาร ว่ามีคุณค่าความสำคัญอย่างไร “อยากจัดกิจกรรมที่ทำให้ชาวบ้านเกิดความรักถิ่นฐานของเขา...เล่าเรื่องราว ย่านนี้มีประวัติศาสตร์ ความเป็นมาอย่างไร พวกเราควรจะภาคภูมิใจอย่างไร...ในบางครั้งที่เราเปิดกล่องขึ้นมา คนที่เห็นของเก่าในวัยที่เขาสัมผัสได้ เขาจะพรั่งพรูออกมาเอง จะสนุกสนานกับการเล่าเรื่องราว...แต่ถ้าเราไม่เปิดดู เปิดกล่องอดีตออกมา มันจะตายไปกับความรู้สึกตรงนี้”⁵² และนอกจากนี้ผู้อาศัยยังเกิดความรู้สึกเสียใจเมื่อมีผู้มาถามถึงเรื่องราวของย่าน แต่เขาไม่สามารถตอบได้ “ในบางครั้งเป็นสิ่งที่น่าอาย ถ้ามีคนมาถาม แล้วผมตอบว่า ผมก็ไม่รู้เท่าไร พ่อแม่ผมอยู่

⁵¹ Relph, E, *Place and Placelessness* (London: Pion Limited, 1976), p. 33.

⁵² สัมภาษณ์ บุญทรง พงษ์พานิช, 8 ธันวาคม 2543.

มา ผมก็อยู่ไป...ผมอายนะ”⁵³ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พวกเขาเหล่านั้นมีความรู้สึกในการเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ของย่านอย่างแท้จริง

รูปภาพ 5-22 ครอบครัวของผู้อาศัยในย่านสามแพร่ง

— “ครอบครัวกับ คน 3 วัย”

จากคำบอกเล่าของครอบครัวที่มีอยู่อาศัยในย่านอย่างต่อเนื่อง มานาน 40-50 ปี หรือเป็นการอยู่อาศัยมา 3-4 รุ่น พบว่า รูปแบบของครอบครัวในย่านสามแพร่ง สามารถแบ่งออกได้ 2 รูปแบบ คือ “ครอบครัวขยาย” ที่มีครอบครัวย่อยของคนรุ่นลูกประกอบเข้าด้วยกัน ทั้งคนไทยและคนจีนที่มีการจัดการในครอบครัวแบบ “กงสี” และ “ครอบครัวเดี่ยว” คือ ครอบครัวเล็กที่มีสมาชิกเพียง พ่อ แม่ ลูก โดยส่วนใหญ่ในครอบครัวจะประกอบไปด้วย คน 3 วัย คือ **คนวัยชรา วัยกลางคน และวัยเด็ก** ที่มีการผูกสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น “ทุกบ้านจะมีคนสูงอายุ คือ มีคนอายุ 60 แทบทุกหลัง.. ซึ่งยังสามารถทำงานได้อย่างกระฉับกระเฉง และก็มีเด็กเล็ก 2-3 ขวบ”⁵⁴ โดยเราจะพบเห็น คุณย่า คุณยาย ที่กำลังทำหน้าที่ดูแลหลาน และพบว่า บ้านหลายหลังได้จัดพื้นที่ชั้นล่าง ให้เป็นที่นอนหรือที่พักผ่อนของคนวัยชราและมีลูกหลายปรนนิบัติดูแล ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ผู้อาศัยได้ให้ความสำคัญแก่คนวัยชรา ที่ได้ยึดเอา “ย่านสามแพร่ง” นี้ เป็นที่อาศัยที่เขาจะผูกพันตลอดไป “ในย่านนี้มีคนหนึ่งอายุ 90 กว่าแล้ว ก็มีบ้านอยู่ที่อื่นนะ แต่ก็ไม่ยอมไป อาทิตย์หนึ่งจะไปอยู่แค่วันเดียว แล้วก็กลับมาอยู่ที่นี้อีก เขาจะเดินอยู่ที่นี้ สะดวกเขา เขาอยากจะทำอะไร...เขาก็เดินไปที่ศาลเจ้าพ่อเสือ เขาจะไปตลาด...เขาก็ไปตรงนี้ เพื่อนๆ ก็ยังอยู่ตรงนี้”⁵⁵

นอกจากนี้ คนวัยชรายังได้รับความสำคัญประหนึ่งเป็น “เสาหลักของบ้าน” ในการให้คำปรึกษาในเรื่องกิจการและยังส่งคนรุ่นลูกหลานออกมาทำงาน “องค์กรชุมชน” ซึ่งเป็นงานส่วนรวมของย่าน ทั้งนี้ เพื่อเป็นการการถ่ายทอดประสบการณ์ และสืบต่อความรัก ความเสียสละ เพื่อ “ย่านอาศัย” ของเขา จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นต่อไป

⁵³ เรื่องเดียวกัน

⁵⁴ สัมภาษณ์ ธีรพล คชาชีวะ, 22 พฤศจิกายน 2543.

⁵⁵ สัมภาษณ์ ไชยวัฒน์ อัครวิชวันธกุล, 11 พฤศจิกายน 2543.

รูปภาพ 5-23 คนสามวัย ในย่านสามแพร่ง

รูปภาพ 5-24 ผู้สูงอายุกับหลาน ในย่านแพร่งนรา

— การดำเนินชีวิตตามแบบแผน เพื่อสืบทอดกิจการของครอบครัว

ในแต่ละครอบครัวจะมีการดำเนินชีวิตตามแบบแผน โดยมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ให้แก่สมาชิก เริ่มต้นจากการมอบหน้าที่ในระดับง่ายๆ ให้แก่เด็ก เพื่อฝึกให้เด็กได้รับฝึกชอบและเกิดความเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว จนกระทั่งการทำงานได้กลายเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิตของผู้คน โดยดำเนินไปอย่างเป็นธรรมชาติ ดังเช่น ครอบครัวของคุณธีรพล คชาชีวะ ซึ่งทำกิจการ “เกาเหลาสมองหมู” ที่คนในครอบครัวทุกคนจะช่วยกันทำงานในหน้าที่ต่างๆ เริ่มต้นการทำงานตั้งแต่เช้ามีดจนถึงในเวลาเย็นจึงทำความสะอาดร้านค้า ส่วนในวันอาทิตย์ก็เป็นวันหยุดอันสงบเงียบของย่านที่แต่ละครอบครัวจะได้หยุดงานเพื่อพักผ่อนและมีการทำความสะอาดบ้านเรือนของตน และนอกจากนี้ “การทำงานข้าวเย็นร่วมกัน” ก็เป็นกิจกรรมหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง แม้ว่าผู้คนในย่านสามแพร่งจะเห็นว่า เป็นกิจกรรมธรรมดาที่เขาปฏิบัติสืบต่อกันมาเท่านั้น แต่ในการอนุรักษ์เอกลักษณ์ ความเป็นชุมชน ควรจะให้ความสำคัญกับกิจกรรมที่มีความง่ายเช่นนี้ เพราะเป็นกิจกรรมหนึ่ง ที่ช่วยผูกความสัมพันธ์ในครอบครัว อันเป็นหน่วยย่อยที่จะมาประกอบกันเป็นย่านต่อไป

นอกจากนี้ การสืบทอดกิจการของครอบครัวยังเกิดจาก **การที่ผู้คนภาคภูมิใจกับกิจการที่มีลักษณะเฉพาะ** เช่น อาหาร การช่าง หรือ การขายสินค้าเฉพาะอย่าง ที่แสดงถึงการสืบทอด

“เคล็ดลับ” หรือ ความเชี่ยวชาญในการทำงานของครอบครัว จากคำบอกเล่าของคุณชลิต ชูทอง หรือ “หมอลแดง” ในเรื่องความเป็นมาของการสืบทอดกิจการแพทย์แผนโบราณของครอบครัวว่า “ในตอนแรก ผมก็ไม่ใช่ว่าจะชอบอาชีพนี้ แต่เมื่อมาพิจารณาว่าแพทย์แผนโบราณเป็นอาชีพที่มีเกียรติ พ่อของผมก็ยึดอาชีพนี้เลี้ยงครอบครัวมาได้เป็นอย่างดี คนรู้จัก รักษาคนไข้ได้ คนก็บอกต่อกัน จึงมีชื่อเสียงขึ้นมา”⁵⁶ ซึ่งตรงกับทักษะของคุณบุญทรง พุกษาพงษ์ ที่สืบทอดอาชีพร้านหนังสือกฎหมาย“นิติบรรณาการ” เนื่องจากความผูกพันกับอาชีพและเห็นความสำคัญของ “ชื่อเสียง” ของร้าน ที่คุณพ่อคุณแม่ได้สร้างขึ้นด้วยระยะเวลายาวนาน รวมถึงได้ให้ข้อสังเกตว่า ในปัจจุบันอาชีพในย่านสามแพร่งที่มีลักษณะเฉพาะ เช่น การทำรองเท้า ร้านอาหารมีชื่อหลายแห่ง เริ่มจะสูญหายไป เนื่องจากไม่มีการสืบทอดจากลูกหลานที่ได้รับการศึกษาสูงขึ้น “ความรู้สึกของพ่อแม่ ก็ยากให้ลูกสืบทอด เพราะเขาอุตส่าห์ทำมาตลอด แต่เมื่อลูกๆ เรียนสูงๆ ไม่มีคนสืบสานต่อ... พ่อแม่หมดกำลัง ลูกๆเลี้ยงพ่อแม่ ที่นี้จึงกลายเป็นที่อยู่อาศัยของเขาเท่านั้น”⁵⁷ การที่ทำให้ผู้คนในย่านสืบทอดอาชีพของครอบครัว ยังเป็นเพราะว่าเขาดำเนินการทำงานในย่านที่มีความสงบและอบอุ่นใจ ภายหลังจากที่เขาได้ออกไปทำงานภายนอกย่านมาระยะเวลาหนึ่ง และเริ่มต้นชีวิตครอบครัว⁵⁸ และในท้ายที่สุด สามารถสรุปได้ว่า การรักษาแบบแผนการดำเนินชีวิต และการประกอบกิจการของครอบครัว จะช่วยรักษาเอกลักษณ์และความเป็นย่านให้คงอยู่ได้ โดยทำให้ผู้คนภูมิใจ ไม่ละทิ้งถิ่นฐาน ประกอบกับ “ชื่อเสียงของย่าน” จะส่งผลดีให้แก่การค้า เพราะทำให้ย่านเป็นที่รู้จักและสร้างความเชื่อถือให้แก่ผู้ที่เข้ามาใช้บริการในย่าน อันเป็นส่วนหนึ่งในการสืบทอดชีวิตของย่านให้คงอยู่ต่อไป ดังคำกล่าวของผู้คน ที่ว่า“การค้าเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เราอยู่ในย่านได้”⁵⁹

รูปภาพ 5-25 อาชีพของครอบครัว

รูปภาพ 5-26 บ้านนำอยู่ รมเย็น

⁵⁶ สัมภาษณ์ ชลิต ชูทอง, 20 พฤศจิกายน 2543.

⁵⁷ สัมภาษณ์ บุญทรง พุกษาพงษ์, 8 ธันวาคม 2543.

⁵⁸ สัมภาษณ์ ธีรพล คชาชีวะ, 22 พฤศจิกายน 2543.

⁵⁹ สัมภาษณ์ ไชยวัฒน์ อัครวิวัฒน์ธรรกุล, 11 พฤศจิกายน 2543

การอาศัยในย่าน ด้วย “ความร่วมมือเป็นสุข”

จากคำบอกเล่าผู้อาศัยในย่าน ได้ช่วยให้เราเกิดความเข้าใจในเหตุผลว่า เป็นเพราะเหตุใดที่ทำให้ผู้คนในย่านสามแห่งยังคงอยู่อาศัยในย่าน และจากเหตุผลนี้ สามารถนำไปใช้ในการพิจารณาการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านอื่นๆ ได้ โดย “การอยู่สบาย” เป็นเหตุผลหนึ่งที่ผู้อาศัยให้ความสำคัญ โดยคุณธีรพล คชาชีวะได้อธิบายเหตุผลอย่างครบถ้วน ดังนี้ “การที่คนอยู่มานาน ก็เพราะ **“การอยู่สบาย”** ตามพื้นฐานของคน เพราะที่นี้มี **“ความปลอดภัย”** จากการที่ผู้คนเห็นใจ สนใจ ใส่ใจกัน...มีความสะดวกเพราะอยู่ใกล้สถานที่สำคัญต่างๆ และที่สำคัญที่สุด คือ **“ดีกสวย”** จึงทำให้คนไม่ยอมไปไหน”⁶⁰ ถึงแม้ว่าคนในย่านส่วนหนึ่งจะมีบ้านหลังที่สอง แต่พวกเขาก็ยังต้องการที่จะอยู่อาศัยในย่าน “เรารักชาวบ้านเราเป็นอย่างดี ฉันทึบ้านหลังใหญ่และดีกว่านี้ แต่ฉันก็ไม่อยากไปอยู่คะ อยากอยู่อย่างนี้”⁶¹ นอกจากนี้ “การอยู่สบาย” ยังเกิดจากการที่ผู้คนในย่านมีการทำงานเป็นเวลา คือ การค้าขายในเวลากลางวัน และกลับมาสู่ความสงบในเวลาเย็น ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นบรรยากาศแห่ง **“ความร่วมมือเป็นสุข”**⁶²

— “บ้าน” เป็นสถานที่ในการรองรับชีวิต

บ้านเป็นสถานที่รองรับชีวิต ที่มีรากเหง้าความเป็นมาของครอบครัวอยู่ในพื้นที่นี้ ถึงแม้ว่าพื้นที่บ้านของผู้คนในย่านส่วนใหญ่เป็นตึกแถวเก่าที่มีพื้นที่จำกัด และมีการใช้พื้นที่ส่วนหน้าบ้านเป็นหน้าร้านเพื่อทำการค้า แต่ผู้อาศัยที่มีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ในช่วงเวลาต่างๆ เพื่อให้สอดคล้องกับอยู่อาศัย มีการทำความสะอาดอย่างสม่ำเสมอ จึงทำให้บ้านของเขาเป็นบ้านที่น่าอยู่ได้ “อยู่อย่างนี้แม้เพียงห้องเดียว ถ้าคุณทำดีๆ คุณยังมีสองชั้น...ชั้นบน แบ่งได้เป็นสองห้อง และชั้นล่างค้าขายได้หรือเป็นที่นั่งเล่น พร้อมครัวเล็กๆ จอดรถหน้าบ้านก็ได้ เราเปิดประตูออกไปก็คุยกับคนโน้นคนนี้ได้ทุกอย่างมันดีไปหมด แต่ข้อจำกัด คือไม่เหมาะกับครอบครัวใหญ่ สำหรับครอบครัวที่มีสมาชิก 3 คน กำลังพอดี”⁶³

ตัวอย่างการใช้พื้นที่ของครอบครัวรุ่งโรจน์สุวรรณ ที่ประกอบกิจการร้านไอศกรีมโบราณ ซึ่งเป็นครอบครัวใหญ่ “บ้านพอ” ประกอบด้วยตึกแถวเก่า 3 ห้อง (ไม่เชื่อมต่อกัน) มีการใช้พื้นที่ชั้นล่างด้านหน้าเป็นพื้นที่การค้า (public) ได้แก่ พื้นที่ส่วนทำอาหารและพื้นที่ตั้งโต๊ะขายอาหาร พื้นที่ชั้นบนเป็นพื้นที่ส่วนตัว (private) ส่วนทางเท้าหน้าบ้าน ใช้เป็นพื้นที่ซักล้างในบางเวลา โดยมีการดูแลรักษาความสะอาดอยู่เสมอ เสมือนเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของบ้าน (ดูรูปภาพ 5-10 ผังพื้นที่ “ร้านไอศกรีมโบราณ” หน้า 70)

⁶⁰ สัมภาษณ์ ธีรพล คชาชีวะ, 22 พฤศจิกายน 2543.

⁶¹ สัมภาษณ์ ญาติคุณธีรพล คชาชีวะ, 22 พฤศจิกายน 2543.

⁶² สัมภาษณ์ นัฐพร รุ่งโรจน์สุวรรณ, 11 พฤศจิกายน 2543.

⁶³ สัมภาษณ์ บุญทรง พฤษชาพงษ์, 8 ธันวาคม 2543.

จากข้อจำกัดในเรื่องพื้นที่ ผู้อาศัยจึงมีการแก้ปัญหาด้วยการขยายบ้านออกไป ดังเช่น บ้านของครอบครัววัลลา ที่มีลักษณะพิเศษเป็น “บ้านสองหน้า” ที่มีการเข้าตึกแถวด้านหน้าและด้านหลังให้เชื่อมต่อกัน โดยมี “หน้าร้าน” อยู่ริมถนนบำรุงเมือง และ “หน้าบ้าน” หันเข้าสู่พื้นที่ลานโล่งแพรงภูธร ซึ่ง“บ้าน”ในรูปแบบนี้มีความสอดคล้องกับการอาศัยและการประกอบกิจการร้านค้า จึงเป็นตัวช่วยให้คนในละแวกย่าน ในหลายครอบครัวทำการเชื่อมต่อบ้านตามแบบอย่างนี้ เช่น ร้านบุญทอง ที่เปิด “หน้าร้าน” ออกสู่ถนนทั้งสองทาง (ดูรูปภาพ 5-16 ผังพื้นที่ “ร้านบุญส่งการช่าง” หน้า 73)

5.2.2 ถิ่นปฏิสังขาร

จากความหมายในการเป็น “ถิ่นอาศัย” ที่คนมีความสัมพันธ์อย่างมากกับสภาพแวดล้อม ซึ่งเปรียบได้ว่า ผู้คนได้สร้าง “โลกส่วนตัว” (private domain) คือ ความสัมพันธ์กับโลกรอบกายของเขา การระบุดัตนของเขาให้เป็นที่ยอมรับ และในโลกอีกส่วนหนึ่ง ที่มีความจำเป็นจะต้องประกอบเข้าด้วยกัน เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับสิ่งแวดล้อมภายนอก คือ “โลกส่วนรวม” (public domain) อันเกิดจากการที่คนในย่านได้พบปะและมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน จนเกิดความผูกพัน ความเอื้ออาทร ภาวะดรภาพระหว่างกัน ซึ่งสิ่งนั้นคือความหมายของการเป็น “ถิ่นปฏิสังขาร”⁶⁴

— การปฏิสังขาร ทำให้เกิด “ความเป็นชุมชน” และเกิด “คุณภาพแห่งความเป็นมนุษย์” (Human value) ในการอยู่ร่วมกันอย่างมีภาวะดรภาพ

— **ความเป็น “เพื่อน”** จากการที่ย่านสามแพรงเป็นย่านเก่าแก่ มีครอบครัวอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่อง ทำให้ “เพื่อนบ้าน” ที่รู้จักกันคุ้นเคยกันได้กลายเป็น “ญาติพี่น้องกัน” “ตรงนี้มี ความอบอุ่น อย่างลูกผม ผมสบายใจ เพราะลูกผมไปวิ่งเล่น...คนในละแวกนี้ก็จะรู้ว่าเด็ก คนนี้เป็นลูกใคร ...เพราะเรารู้จักกันหมด นั่นคือสิ่งดี...ถ้าเรามีครอบครัวเราจะต้องคำนึงถึงลูก นั่นคือสิ่งที่ผมบอกได้เลยว่า **ตรงนี้ดีมาก มันไม่ใช่ชุมชนเพิ่งเกิด...มันเป็นชุมชนเก่าแก่...แล้วมันกลายเป็นญาติพี่น้องกันไปแล้ว** และสิ่งที่ดีอีกอย่างหนึ่งคือการช่วยเหลือกัน บ้านนั้นมีปัญหาอะไร บ้านนี้ทำบุญก็จะเรียกกันมาช่วยเหลือดูแล”⁶⁵ อีกทั้งการเป็นสังคมที่ผู้คนมีความใกล้ชิด (Closed knit community) ผู้คนในย่านสามารถพูดคุยปรึกษาหารือกันเพื่อแก้ไขปัญหาและช่วยกันตรวจตราดูแลสภาพแวดล้อมและผู้คนในย่านยังช่วยให้เกิดความปลอดภัย “ตรงนี้ไปไหนก็คุ้นหน้ากัน มีอะไรก็นั่งคุยกันได้ ถ้าไปที่อื่น เป็นแบบ ‘บ้านใคร บ้านมัน’ เหมือนเราไปอยู่ ‘โลกส่วนตัว’ และเพื่อนบ้านก็ไม่เอื้อเพื่อ...อยู่ที่นี้ เดินไปเถอะ กินข้าวกันได้ ขอข้าวกันได้...อย่างพี่ มีอะไรก็ยกไป...อย่างคุณ ต้อย คุณน้ำ (คุณธีรพล คชาชีวะ และคุณชลิต ชูทอง) มีอะไรก็ยกมาให้ มันคงหาบ่อยนะ วัฒนธรรมแบบนี้”⁶⁶ จากความเป็น “เพื่อน” ภายในย่านที่อบอุ่น ความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่

⁶⁴ Schulz, Norberg Christian, *The Concept of Dwelling: on the Way to Figurative Architecture* (New York: Rizzoli International Publication, Inc., 1985), p. 51.

⁶⁵ สัมภาษณ์ บุญทรง พุกษาพงษ์, 8 ธันวาคม 2543.

⁶⁶ สัมภาษณ์ นัฐพร รุ่งโรจน์สุวรรณ, 11 พฤศจิกายน 2543.

ความรู้จักคุ้นเคยและความเอื้ออาทรที่ผู้คนในย่านมีให้แก่กัน เป็นมูลเหตุสำคัญประการหนึ่ง ที่ผูกใจผู้คนให้อาศัยอยู่ในย่านที่พวกเขาารู้สึกได้ว่า เป็นสถานที่ที่พิเศษกว่าที่แห่งอื่น

— “กลุ่มเพื่อนของคนในวัยต่างๆ” ผู้คนแต่ละวัยจะมีกลุ่มเพื่อนของตนที่มีการทำกิจกรรมร่วมกัน ในพื้นที่ส่วนกลางของย่าน เช่น *กลุ่มคนวัยชรา* จะมีการออกกำลังกายตอนเช้าในบริเวณสนามหญ้าด้านหน้าสถานีอนามัย และมีการนั่งพักผ่อน พบปะกัน โดยแต่เดิมจะมีขึ้นในบริเวณริมคลองคูเมืองเดิม แต่เนื่องจากเกิดไม่ความปลอดภัยเพราะมีคนจรมาอาศัยพื้นที่ ในปัจจุบันมานั่งสำหรับคนแก่จึงได้เปลี่ยนมาตั้งอยู่ที่ลานโล่ง แพร่งภูธรแทน ส่วนคนกลุ่มวัยกลางคน นอกจากจะมีการพบกันที่ร้านค้า ร้านอาหารภายในย่านแล้ว ยังมีการออกกำลังกาย คือ เต้นแอโรบิค ในบริเวณลานโล่ง แพร่งภูธร เป็นประจำทุกเย็นอีกด้วย ส่วนกลุ่มคนวัยเด็กนั้น จะมีการเล่นกัน โดยใช้ทุกส่วนของพื้นที่เป็น “ที่เล่น” ทั้งในพื้นที่ลานโล่ง แพร่งภูธร และถนนในเวลาเย็นที่ไม่มีรถเข้าออกมากนัก จากคำบอกเล่าถึง ชีวิตในวัยเยาว์ ของผู้อาศัย “คนไหนเป็นเด็กก็ออกมาเถิด มาเล่นด้วยกัน ไม่ต้องแบ่งว่าเป็นลูกใคร เล่นถึงชิงหลัก อาศัยเสาดินที่ผ้าใบ เอาชอล์กมาขีดเขียนบนพื้นถนนเพื่อเล่นเตย เก็บฝาเบียร์ไปวางให้รถวางทับ เจาะรู ประคบคู้ ร้อยเชือก เราเล่นกันแบบพื้นบ้าน”⁶⁷ ซึ่งบรรยากาศภายในย่าน ที่มีความเคลื่อนไหว เสียงดังของเด็กๆ ยังคงช่วยสร้างชีวิตชีวาให้กับย่านได้ นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

— **ความสมานฉันท์ จากความเท่าเทียมกัน** ในอดีตคนในย่านจะมีความรู้สึกเท่าเทียมกันในการอาศัยและการประกอบอาชีพ ผู้คนจึงมีความสมัครสมานสามัคคี แต่ปัจจุบันมีความแตกต่างทางฐานะ และผู้คนพิจารณาในเรื่องความจนความรวยมากขึ้น แต่จากการที่ย่านแพร่งนรา และแพร่งภูธร มีลักษณะทางกายภาพที่เป็นหนึ่งเดียวกัน จึงช่วยลดความเหลื่อมล้ำของผู้คนได้เป็นอย่างมาก ดังคำกล่าวของผู้อาศัยที่ว่า “อย่างไรก็ตาม คุณก็อยู่บ้านในรูปแบบเดียวกับเรา เป็นบ้านสองชั้น และอยู่ในตึกเดียวกันกับเรา...เพียงแต่เราไม่คบกันที่กระเป๋ เพราะคบกันยาก เราออกมาคุยกัน ให้เกิดความรักถิ่นฐานมากที่สุด”⁶⁸ ส่วนย่านแพร่งสรรพศาสตร์นั้นยังคงมีความเหลื่อมล้ำกันมาก เนื่องจากกายภาพและกิจกรรมภายในย่านที่มีหลากหลายรูปแบบ จึงไม่มีการช่วยเหลือส่งเสริมกันในการประกอบอาชีพ และความสมานฉันท์และความรู้สึกที่ทุกคนในย่านมีความเท่าเทียมกันนี้ ยังรับรู้ได้จาก การที่ผู้อาศัยได้แสดงความคิดเห็นว่า พวกเขาต้องการให้ย่านคงอยู่ในสภาพเดิม ถ้าการพัฒนาขึ้น ต้องแลกด้วยความเดือดร้อนของคนส่วนหนึ่ง ที่จะต้องย้ายออกไป ก็ไม่ใช่แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาที่พวกเขาต้องการ “เราต้องรักษาคนที่อยู่

⁶⁷ สัมภาษณ์ นัฐพร รุ่งโรจน์สุวรรณ, 11 พฤศจิกายน 2543.

⁶⁸ สัมภาษณ์ บุญทรง พุกษาพงษ์, 8 ธันวาคม 2543.

ในชุมชนให้ดีที่สุด...ไม่ใช่ว่าทำอะไร แล้วต้องเสียคนนี่ไป ได้ส่วนมาก แต่ส่วนน้อยก็คือ คน ที่เคยอยู่มาเก่าเช่นเดียวกับเรา”⁶⁹

จากการพิจารณา ความหมายในการเป็นถิ่นปฏิสังขาร ที่ทำให้ย่านสามแพร่งมีความเป็นย่านที่สมบูรณ์แล้ว ต่อไปจะศึกษาสถานที่ยอมรับชีวิต หรือ “ถิ่น” ในการรวมใจและรวมกิจกรรม โดยทำการวิเคราะห์จากคุณภาพของ “พื้นที่ว่างภายใน” ที่ถูกห่อหุ้มอยู่ภายในกลุ่มก้อนของอาคาร ได้แก่ คุณภาพในเรื่องของ ขอบเขต ความต่อเนื่อง การโอบล้อมของอาคาร และความสัมพันธ์ระหว่าง “ท่า” (center) และ “ทาง” (path)^{*}

- บริเวณลานโล่ง แพร่งภูธร (streets open into square) เป็นพื้นที่ลานโล่ง ที่เกิดจากการโอบล้อมของตึกแถวอย่างต่อเนื่อง (an enclosure; to be round) ที่มีขอบเขตชัดเจน และมีการเชื่อมต่อกับถนนโดยรอบ นอกจากนี้ ขนาดของพื้นที่ อาคารโดยรอบ และภูมิสถาปัตยกรรม มีสัดส่วนที่สอดคล้องสัมพันธ์กับสัดส่วนร่างกายของคน คือ ไม่ใหญ่จนเกินไป สามารถแสดงระเบียบขององค์ประกอบ ได้อย่างเด่นชัด และจากการที่พื้นที่เป็น “จุดตัด” “จุดผ่าน” ของเส้นทาง และเป็นศูนย์กลางการรวมคน จึงทำให้พื้นที่ที่มีความน่าสนใจ มีการเปลี่ยนทิศทาง เคลื่อนที่ช้าลงหรือหยุดพัก ดังนั้นจึงก่อให้เกิดการปฏิสังขารระหว่างผู้คน (sense of meeting) และเอื้อให้เปิดรับความสัมพันธ์ระหว่างตัวเขากับสภาพแวดล้อมโดยรอบ⁷⁰ ซึ่งสอดคล้องกับคำบอกเล่าของผู้อยู่อาศัยในย่านแพร่งภูธร ที่มีความภาคภูมิใจ และเห็นความสำคัญของพื้นที่ลานโล่ง แพร่งภูธร ว่าเป็น center ที่ดี จึงทำให้ย่านแพร่งภูธรมีความเด่นที่สุด⁷¹ และยังได้เล่าถึงความเป็นมา ก่อนที่จะมีการปรับปรุงพื้นที่เป็นลานโล่งดังเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบันว่า ในอดีตพื้นที่นี้เป็นพื้นที่ตลาดได้ รุ่ง จนถึงในปี พ.ศ.2534 สถานีอนามัย ได้ขอพื้นที่คืน แต่ทิ้งร้างไว้ประมาณ 10 ปี มีสภาพทรุดโทรมมาก จนกระทั่งใน ปี พ.ศ.2541 เมื่อผู้อาศัยในย่านได้ก่อตั้งองค์กรชุมชนขึ้นแล้ว จึงได้พร้อมใจกันปรับปรุงพื้นที่นี้ โดยรีตลาด แล้วเปลี่ยนมาเป็นลานโล่งที่มีทั้งลานและสนามหญ้า เพื่อเป็นพื้นที่ส่วนกลางของชุมชน

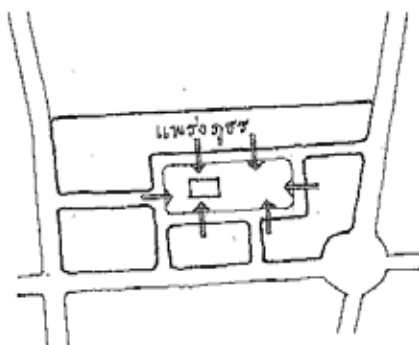
สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁶⁹ สัมภาษณ์ อนุชาญ วังลา, 20 พฤศจิกายน 2543.

^{*} ดูรายละเอียดในบทที่ 3 หัวข้อ 3.2.1 การอยู่อาศัย

⁷⁰ Schulz, Norberg Christian, *The concept of Dwelling: on the way to figurative architecture* (New York: Rizzoli International Publication, Inc., 1985), p. 60.

⁷¹ สัมภาษณ์ อนุชาญ วังลา, 20 พฤศจิกายน 2543.

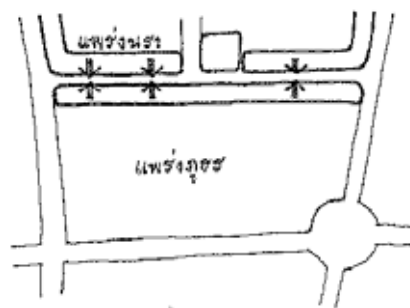
รูปภาพ 5-27, 5-28 ลานโล่ง แพร่งภูธร ที่ปฏิสังขรณ์ของผู้คน

ในปัจจุบัน เป็นพื้นที่ลานโล่ง แพร่งภูธรนี้ มีการใช้งานเป็นสถานที่พักผ่อน ออกกำลังกาย เป็นที่เล่นเด็ก รวมถึงเป็นพื้นที่ใช้จัดงานเทศกาลต่างๆ และสิ่งสำคัญ คือ การสถานที่ปฏิสังขรณ์ของกลุ่มคนในทิวชัย จากคำบอกเล่าของผู้อาศัยที่ว่า ก่อนหน้านั้น ผู้อาศัยที่อยู่บริเวณตึกแถวสองฝั่งของตลาดไม่รู้จักกัน แต่เมื่อรีอตลาดออกจึงได้รู้จักกัน⁷² ซึ่งเป็นสิ่งที่ช่วยชี้ให้เห็นความสำคัญของการใช้งานและการปรับปรุงกายภาพของพื้นที่ ว่ามีความสำคัญอย่างมากต่อการรักษาความเป็นชุมชนของย่านสามแพร่งให้คงอยู่ต่อไป

- **บริเวณด้านหน้าตึกแถวแพร่งนรา** เป็นบริเวณถนนสายตรง ที่มีตึกแถวสองฝั่งหันหน้าเข้าหากัน พื้นที่ส่วนกลาง คือ ทางเท้าและถนน มีลักษณะเป็นเส้นทางแคบๆ (a row) ที่แสดงถึงการเคลื่อนที่ และมีความสำคัญในการเป็นสถานที่ปฏิสังขรณ์ของผู้คน “เราเปิดประตูหน้าบ้านออกไป ก็คุยกับคนโน้นคนนี้ได้”⁷³ โดยเฉพาะในเวลาเย็นหลังจากการทำงานแล้ว ผู้คนจะใช้พื้นที่หน้าบ้านพบปะพูดคุยกัน และเป็นที่เล่นของเด็กๆ ด้วย

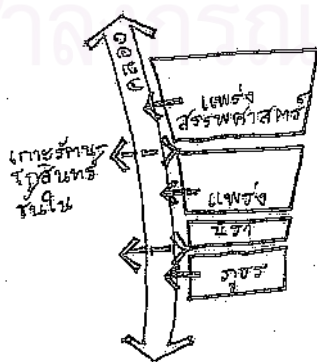
⁷² เรื่องเดียวกัน

⁷³ สัมภาษณ์ บุญทรง พุกษาพงษ์, 8 ธันวาคม 2543.

รูปภาพ 5-29, 5-30 ผู้คนพบปะ สนทนากัน ในบริเวณด้านหน้าตึกแถวแพรงจันทรา

- บริเวณริมคลองคูเมืองเดิม มีความสัมพันธ์กับคนในย่านเป็นอย่างมาก จากในอดีตที่เป็นเส้นทางสัญจรทางน้ำที่สำคัญและแสดงถึงขอบเขตของย่าน (edge) ที่เป็นรอยต่อระหว่างกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในและชั้นนอก รวมถึงพื้นที่นี้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจพร้อมกับเป็นที่เล่นของเด็ก ด้วยบรรยากาศร่มรื่น น้ำในคลองใสสะอาด และในช่วงเวลาหนึ่ง คลองคูเมืองเดิมเป็นตลาดต้นไม้และผลไม้ ที่เชื่อมต่อกับตลาดนัดสนามหลวงและปากคลองตลาด เมื่อถึงช่วงเทศกาล บริเวณนี้เป็นสถานที่จัดงานการแสดงบันเทิงต่างๆ (festival Space) โดยมีงานประจำปี คือ งานลอยกระทง แต่ในปัจจุบันความสัมพันธ์ระหว่างคลองกับผู้คนในย่านลดลง เนื่องจากสภาพกายภาพที่ไม่ร่มรื่น ไม่มีบรรยากาศคึกคักของตลาดน้ำ รวมถึงเป็นที่อาศัยของคนจร จึงไม่ปลอดภัยในการใช้งาน

รูปภาพ 5-31, 5-32 ความสัมพันธ์ระหว่างคลองคูเมืองเดิมกับผู้คนในย่านสามแพรง

ส่วน “ทาง” หรือการสัญจร ที่เชื่อมโยง “ท่า” หรือ พื้นที่รองรับกิจกรรมเข้าด้วยกัน
ภายในย่านมีเส้นทางที่เชื่อมต่อกันระหว่างย่าน ซึ่งเป็นเส้นทางที่รู้จักกันในชุมชน เช่น เส้นทาง
เชื่อมต่อระหว่างแพร่งภูธรและแพร่งนรา คือ เส้นทางที่ผ่านคู่อ้อมรถ พื้นที่จอดรถของคนในย่านและ
ร้านอาหาร

รูปภาพ 5-33, 5-34

ทางเชื่อมต่อระหว่างย่าน
แพร่งภูธรและแพร่งนรา
เมื่อมองจากภายนอกและ
ภายใน

รูปภาพ 5-35 คู่อ้อมรถในเส้นทางเชื่อม
ต่อ

รูปภาพ 5-36 ถนนตัดใหม่ แพร่งสรรพ
ศาสตร์ ซึ่งผู้อาศัยในย่านใช้เป็นตลาดนัด
ขายของเก่า

– การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้ประกอบการการค้า

ภายในย่านจะมีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้ประกอบการการค้า เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และช่วยเหลือกันทางการค้า โดยเมื่อมีสินค้าหรือมีสิ่งใดที่ขาดเหลือ แต่ละร้านก็สามารถให้ยืมไปก่อน เรียกว่า “ไปว” ซึ่งเป็นเช่นนี้ มาตั้งแต่คนรุ่นคุณปู่ คุณพ่อ จนถึงในปัจจุบัน⁷⁴ โดยเฉพาะสัมพันธภาพระหว่างกลุ่มพ่อค้าชาวจีนที่มีการช่วยเหลือกัน จากธรรมชาติของชาวจีนที่จะมีการรวมตัวกัน เป็นเพื่อนพ้อง เป็นลูกหลาน เนื่องจากธรรมชาติของชาวจีนที่จะมีการรวมตัวกันจนเกิดเป็นสมาคมต่างๆ รวมถึงมีศาลเจ้าพ่อเสือเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ โดยจะมีกลุ่มชาวจีนวัยสูงอายุมาร่วมกันทำงานเทศกาลศาลเจ้าพ่อเสือ ของทุกปี⁷⁵ และจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มพ่อค้าชาวจีนในย่านนี้ จึงได้เป็นจุดเริ่มต้นหนึ่งของการเกิดองค์กรชุมชน เพื่อวัตถุประสงค์ในการแก้ไขปัญหาในเรื่องการค้าร่วมกัน

– การปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมบริการชุมชน

ตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา เมื่อย่านสามแพร่งเริ่มเป็นย่านที่มีผู้คนอาศัยอยู่หนาแน่น ได้มีการสร้างสถานที่บริการชุมชนขึ้นเพื่อให้บริการขั้นพื้นฐานแก่ผู้คนในย่านทุกกลุ่มคน ทั้งทางด้านการศึกษา สาธารณสุขและการค้า โดยสถานที่บริการชุมชนนี้ เป็นองค์ประกอบที่ทำให้ชุมชนมีความสมบูรณ์จากความสะดวกสบายที่ได้รับ ตลอดจนเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคนในย่าน กับหน่วยงานภาครัฐที่เป็นผู้ให้บริการ แต่สิ่งสำคัญที่สุด คือ การที่สถานที่บริการชุมชนเหล่านี้ได้ทำหน้าที่เป็น “สถานที่ปฏิสัมพันธ์” ที่ผู้คนในย่านมาพบปะ ทำกิจกรรมร่วมกันและเกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของย่านอีกด้วย

สถานที่ให้บริการชุมชนด้านการศึกษา ได้แก่ **โรงเรียนวัดมหรณพาราม** ซึ่งเป็นโรงเรียนหลวงสำหรับสามัญชนแห่งแรก นอกจากนี้มีโรงเรียนแห่งอื่นๆ ที่ตั้งอยู่ใกล้กับย่าน ได้แก่ **โรงเรียนวัดสุทัศน์** **โรงเรียนราชบพิตร** เป็นต้น รวมถึงโรงเรียนเอกชนที่มีชื่อเสียงในอดีต คือ **โรงเรียนตะละภัก** ซึ่งเป็นโรงเรียนที่ผู้คนในย่านเคยภาคภูมิใจในความเป็นโรงเรียนของชุมชน แต่ปัจจุบันปิดดำเนินการไปแล้ว โดยในการเรียนของเด็กนั้น ผู้คนในย่านจะมีการปรึกษา และให้คำแนะนำแก่กัน และนิยมที่จะให้ลูกหลานของตนไปเรียนที่โรงเรียนเดียวกัน

รูปภาพ 5-37 สถานีอนามัย
สุขุมมาล

⁷⁴ สัมภาษณ์ ไชยวัฒน์ อิศวชีวันธกรกุล, 11 พฤศจิกายน 2543.

⁷⁵ สัมภาษณ์ ยงยุทธ ประชาธิลปชัย, 4 ธันวาคม 2543.

รูปภาพ 5-38 อาคารโรงเรียนตะละภัก

สถานที่ให้บริการชุมชนทางด้านสาธารณสุข คือ **สถานีนอนามัยสุขุมล** ในบริเวณแพรง
ภูธร ซึ่งยังคงให้บริการแก่คนในย่าน ตลอดจนข้าราชการที่ทำงานในสถานที่ราชการโดยรอบ แต่ลด
ความสำคัญลงไป เนื่องจากปัญหาในการให้บริการเฉพาะในเวลาราชการ และในปัจจุบันมีสถาน
ให้บริการทางด้านสาธารณสุข คลินิกแพทย์หลายแห่งในย่าน อย่างไรก็ตามผู้คนในย่านยังมีความ
รู้สึกผูกพันกับสถานีนอนามัยแห่งนี้ ทั้งจากการเคยมารับบริการ และทางด้านกายภาพของอาคารเก่า
มีความงดงาม รวมถึงพื้นที่ลานโล่งแพรงภูธร ซึ่งสถานีนอนามัยเป็นเจ้าของด้วย

สถานที่ให้บริการชุมชนทางด้านการค้าที่เคยมีมาในอดีต คือ **ตลาดสดศาลเจ้าพ่อเสือ** ซึ่ง
เป็นตลาดสดในระดับชุมชนและมีสินค้าที่เอื้อต่อกิจกรรมการไหว้เจ้า มีที่ตั้งอยู่ทางด้านข้างและ
ด้านหลังของศาลเจ้าพ่อเสือ มีลักษณะเป็นตลาดสด มีหลังคาคลุม ภายในเป็นช่องแบ่งพื้นที่
ขาย พื้นคอนกรีต ส่วนดักแถวโดยรอบ มีการขายอาหารสดและอาหารแห้ง มีลักษณะคล้ายคลึงกับ
ย่านท่าเตียน แต่มีขนาดเล็กกว่า⁷⁶ ในปัจจุบัน ตลาดสดและอาคารโดยรอบถูกรื้อออก เพื่อเปลี่ยน
เป็นที่จอดรถของศาลเจ้าพ่อเสือ สอดคล้องกับข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่องกำหนดบริเวณ
ห้ามก่อสร้าง ดัดแปลงใช้หรือเปลี่ยนการใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภท ภายในบริเวณกรุงเทพมหานคร
โกสินทร์ชั้นนอก พ.ศ.2530 ที่ห้ามกิจกรรมตลาดสด⁷⁷

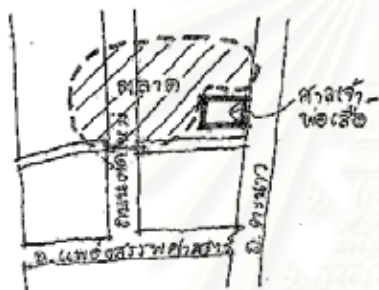
จากการรื้อตลาดสดเจ้าพ่อเสือนี้ ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งกับความรู้สึก และความต้องการ
ของผู้อาศัยในย่านเป็นอย่างยิ่ง เพราะความสำคัญของตลาดในด้านจิตใจ ตลาดมิใช่เป็นเพียง
สถานที่จับจ่ายซื้อของเท่านั้น แต่ยังมีความสำคัญในการเป็นศูนย์รวมของกิจกรรม รวมความหมาย
ทั้งหมดของการตั้งถิ่นฐานและการอยู่อาศัยในย่าน โดยคำบอกเล่าของผู้อาศัย น่าจะเป็นสิ่งที่ถ่ายทอด
ทอดความรู้สึก ความต้องการของผู้คนได้ดีที่สุด ดังนี้ “แต่ก่อน ชุมชนตรงนี้อยู่กันอย่างมีความสุข

⁷⁶ สัมภาษณ์ ชลิต ชูทอง, 24 กุมภาพันธ์ 2544.

⁷⁷ ดูเพิ่มเติมที่ภาคผนวก ก., หน้า 165.

มาก เพราะมีตลาด ช่วงเช้าตกเย็นทุกคนไปเจอกันได้ที่ตลาด ตลาดเป็นแหล่งรวมของคนแถวนี้และเป็นแหล่งชุมชน แต่ทุกวันนี้ตลาดถูกทำเป็นพื้นที่จอดรถ นั่นคือ สิ่งที่น่าเสียใจมากสำหรับตลาด เพราะที่ชุมชนถ้าไม่มีตลาด มันไม่ใช่ชุมชนที่สมบูรณ์...น่าแปลกนะ คนแพรงภูธร แพรงนรา แพรงสรรพศาสตร์ ถ้าจะซื้อกับข้าว จะต้องไปซื้อกับข้าวที่ตลาดตรอกหม้อ ซึ่งอยู่ไกลออกไป...ตรงนี้เป็นตลาดเก่าแก่ที่อยู่มานาน คือ ตลาดเป็นแหล่งชุมชนของคนอยู่แล้ว ยิ่งเป็นตลาดเก่าแก่ ก็ยิ่งเป็นที่ชุมชนของคนในละแวกนี้...และเมื่อตลาดและตึกที่อยู่โดยรอบถูกรื้อไป พ่อค้าแม่ค้า คนที่อยู่ ในละแวกรอบๆตลาด รวมทั้งร้านขายของชำต่างๆ ที่เป็นกลุ่มก้อนก็ต้องย้ายไปอยู่ที่อื่น”⁷⁸

นอกจากนี้ผู้อาศัยยังได้ให้ความหมายของตลาด ในการเป็นที่ปฏิสังขรณ์ พบปะกัน “ถ้าเราอยากจะทำอะไรเป็นอะไร เดินเข้าตลาด เดี่ยวเราจะรู้ข่าว...คือตลาดจริงๆ จับจ่ายได้ทั้งข้าวสาร และอาหาร คุณไปตลาดได้เลย เพราะทุกคนที่นั่นรู้จักกันหมด”⁷⁹ และจากการถามไถ่กัน “ใครอยู่บ้านไหน...ใครย้ายเข้ามาอยู่ใหม่” ก็เป็นการช่วยตรวจตรา รักษาความปลอดภัยให้แก่ย่านอีกด้วย

รูปภาพ 5-39 ตลาดศาลเจ้าพ่อเสือ

รูปภาพ 5-40 แผงลอยขายอาหารสดที่ยังคงมีอยู่ในพื้นที่ถึงแม้ว่าตลาดศาลเจ้าพ่อเสือจะถูกรื้อไปแล้ว

จากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ตลาดนี้ ผู้อาศัยยังมีความคิดเห็นว่า น่าจะเป็นสาเหตุหนึ่ง ที่ทำให้ผู้คนในแพรงสรรพศาสตร์ไม่สามารถรวมตัวกันได้ในปัจจุบัน เนื่องจากชีวิตชุมชนส่วนหนึ่งหายไป รวมถึงผู้อาศัยได้เรียกการอนุรักษ์ย่านในช่วงเวลาที่ผ่านมาว่าเป็น “การรังแกวิถีชีวิต” เพราะพวกเขาสูญเสียองค์ประกอบชุมชน ทั้งตลาดสด และโรงเรียน ที่พวกเขาอยากให้สถานที่รองรับชีวิตเหล่านี้กลับคืนมา เพื่อให้ชุมชนมีความสมบูรณ์ดังเช่นที่เป็นมาในอดีต

— การปฏิสังขรณ์ สร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของ “ย่านของเรา”

จากความหมายของการปฏิสังขรณ์ ที่ ชีวิตของผู้คนได้มาพบกับผู้คน กิจกรรมและพื้นที่ ที่มีความหลากหลาย แตกต่างกันออกไป แต่ในความหลากหลายนั้น ในบางครั้งกลับมีความเหมือนและความต่อเนื่อง และจากการได้ปฏิสังขรณ์ พบปะกัน ทำให้คนมีโอกาสเลือกในสิ่งที่เหมาะสมและมีความหมายเป็นพิเศษสำหรับเขา และโลกที่เขาเลือกจะสะท้อนความเป็นตัวตนและความเป็นย่าน

⁷⁸ สัมภาษณ์ บุญทรง พุกษาพงษ์, 8 ธันวาคม 2543.

⁷⁹ เรื่องเดียวกัน

ให้ปรากฏ จากคำบอกเล่าของผู้อาศัยในย่านแพรงภูธรและแพรงนรา พบว่า ผู้คนมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของย่าน เนื่องจากมีความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของตน และบทบาทหน้าที่ของผู้อื่นที่แตกต่างกัน พร้อมกันนั้นเขายังสามารถบอกจุดเด่นหรือลักษณะเฉพาะของย่าน ที่เป็นที่ยอมรับของคนทั่วไปได้ นอกจากนี้ การอยู่ในพื้นที่ย่านแพรงนรา และแพรงภูธร ที่มีขอบเขต มีความต่อเนื่องและการโอบล้อมของอาคารที่ชัดเจน ยังช่วยให้ผู้อาศัยเกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของย่าน ได้อีกทาง

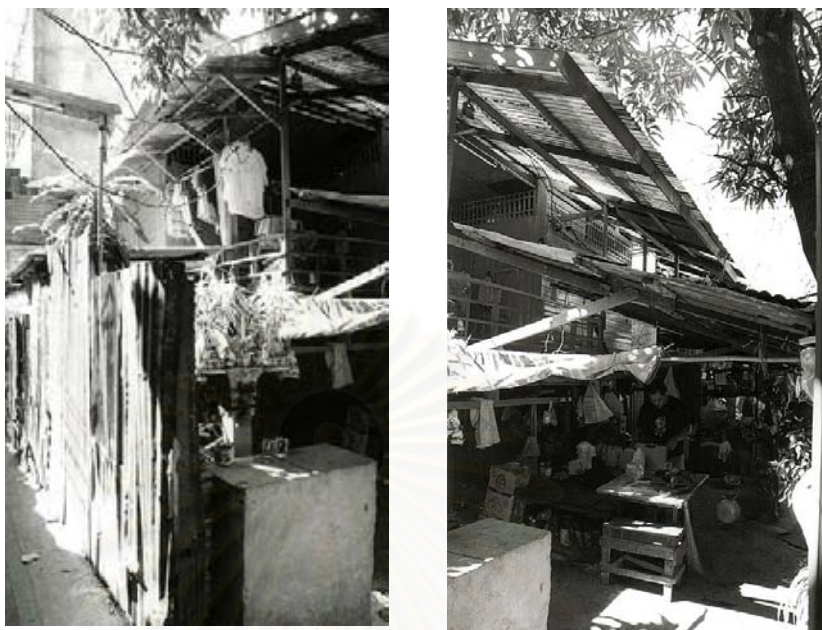
หนึ่ง

รูปภาพ 5-41 บรรยากาศในย่านแพรงนรา

ในทางตรงข้าม พบว่าผู้อาศัยในแพรงสรรพศาสตร์ ขาดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของย่าน เนื่องจากความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมและปัญหาทางสังคม เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาโสเภณี ทำให้ผู้อาศัยเกิดความรู้สึกอับอายที่จะบอกว่าตนเป็นคนในย่านแพรงสรรพศาสตร์ และมีความกลัวที่จะให้ลูกหลานออกไปเล่นนอกบ้าน ซึ่งเป็นการปลูกฝังให้เด็กไม่เกิดความรักในถิ่นฐานในที่สุด แม้ว่าในย่านนี้จะมีคนเก่าแก่อาศัยอยู่เป็นชุมชนย่อยๆ จากการที่เขาเรียกตัวเองว่า “บ้านแปดหลัง” “ตรอกครุฑ” “ตรอกช่างทอง” และ “ตลาด” แต่เนื่องจากพื้นที่ที่มีขอบเขตไม่ชัดเจน มีการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบอาคารและการใช้พื้นที่เป็นอย่างมาก จนไม่มีจุดอ้างอิงที่ยึดถือได้ว่า บริเวณใดคือ แพรงสรรพศาสตร์ หรืออาจกล่าวได้ว่าเหลือเพียงคำว่า “แพรงสรรพศาสตร์” เท่านั้น⁸⁰ จากปัญหาที่เกิดขึ้นกับแพรงสรรพศาสตร์นี้ ได้ส่งผลให้ผู้อาศัยในย่านแพรงภูธร ซึ่งเป็นย่านที่มีความอบอุ่น ใกล้ชิด และย่านแพรงนราซึ่งเป็นเสมือนรอยต่อระหว่างย่านทั้งสอง เกิดความรู้สึกเป็นห่วงลูกหลานของตน เมื่อมาเล่นกับเด็กๆ ในย่านแพรงสรรพศาสตร์ เพราะอยู่ใกล้กับที่พักชั่วคราวของคนจรจัด แหล่งยาเสพติด ด้วยเหตุนี้จึงทำให้การปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในย่านสามแพรงลดน้อยลง รวมถึงเป็นการปลูกฝังให้เด็กในย่านรู้สึกแตกต่าง แบ่งแยกกัน

* ดูเพิ่มเติมที่ บทที่ 3 หัวข้อ 3.2.1 การอยู่อาศัย, หน้า 23.

⁸⁰ สัมภาษณ์ บุญทรง พุกษาพงษ์, 8 ธันวาคม 2543.

รูปภาพ 5-42, 5-43 “บ้านแปดหลัง” ที่พักอาศัยเก่า ที่หลงเหลืออยู่ในแพ่งสรรพศาสตร์

5.2.3 ถิ่นต้อนรับขับสู้

ความหมายของ “ย่านสามแพ่ง” ในการเป็น “ถิ่นต้อนรับขับสู้” เป็นความหมายที่ผู้อาศัยในย่าน รับรู้บทบาทหน้าที่ของเขา ในการเป็นผู้ให้บริการทางด้านการค้าแก่ชุมชนภายนอก ประกอบกับคนภายนอกก็รับรู้บทบาทหน้าที่ของย่านที่มีต่อเมืองด้วย

“ถิ่นต้อนรับขับสู้” แบ่งออกได้เป็นสามยุค ในยุคแรก คือ **ยุคเริ่มต้นความหมาย** จากความสำคัญของตำแหน่งที่ตั้งของย่าน ในสมัยรัชกาลที่ 6-7 “ย่านสามแพ่ง” มีบทบาทในระดับเมืองในการเป็นศูนย์กลางพาณิชยกรรม ซึ่งความหมายนี้จะได้จากกรรบรวมและวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ของย่าน ในช่วงเวลาดังกล่าว

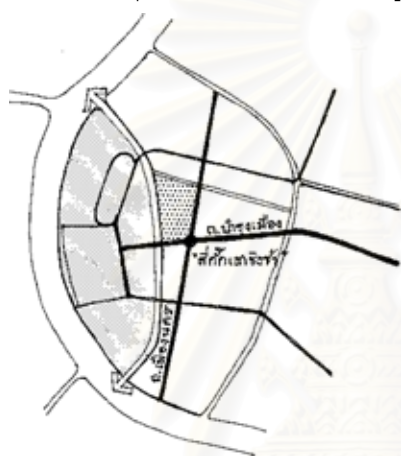
ส่วนในยุคต่อมา คือ **ยุคความรุ่งเรืองสูงสุด**คือ ช่วงเวลาในการเป็นย่านการค้าและการบริการ เชื่อมต่อกับตลาดนัดสนามหลวง จากการรวบรวมความทรงจำร่วมกันของย่าน พบว่าในช่วงปี พ.ศ. 2480-2510 ซึ่งเป็นช่วงที่ “ย่านสามแพ่ง” มีความรุ่งเรืองสูงสุด โดยครอบครัวของผู้บอกเล่าเรื่องราวที่เริ่มต้นตั้งถิ่นฐาน ดำเนินกิจการของครอบครัวในช่วงเวลานั้น ก็ยังสามารถดำรงรักษากิจกรรมมาจนถึงในปัจจุบันได้

ยุคสุดท้าย คือ **ยุคที่ย่านเริ่มลดบทบาทความสำคัญ** เนื่องจากเหตุปัจจัยต่างๆ ทั้งจากการดำเนินการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ ที่ส่งผลให้มีการย้ายหน่วยงานราชการออกจากพื้นที่ รวมถึงการควบคุมกิจกรรมและอาคาร ส่วนความหมายในยุคสมัยนี้จะได้จากการรวบรวมความคิดเห็นของผู้คน รวมถึงวิธีการปรับตัวของผู้อาศัย เพื่อให้ย่านการค้านี้คงอยู่ได้ในรูปแบบต่างๆ กัน และสุดท้าย คือ แนวทางร่วมกันในการรักษาความหมาย “ถิ่นต้อนรับขับสู้” ให้ดำรงอยู่ต่อไป

* ดูเพิ่มเติมในบทที่ 4 หัวข้อ 4.1 แผนนโยบายและแผนการดำเนินการอนุรักษ์ “ย่านสามแพ่ง” ที่จัดขึ้นโดยหน่วยงานภาครัฐ, หน้า 46.

— การต้อนรับขับสู้ในยุคเริ่มต้นความหมาย

“ถิ่นต้อนรับขับสู้” ได้เริ่มต้นขึ้นเมื่อมีการตัดถนนสายหลักในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้แก่ ถนนเจริญกรุง บำรุงเมือง และเฟื่องนคร โดยพื้นที่ย่านเป็นส่วนหนึ่งของ “จุดตัด” (Intersection) คือ จุดตัดระหว่างถนนเฟื่องนครและถนนบำรุงเมือง หรือเรียกว่า “สี่กั๊กเสาชิงช้า” หรือ “สี่แยกข้างโรงสี” และเป็น “ศูนย์รวมของรรวราง” สายสำคัญ 3 สาย ที่ผ่านย่านนี้ รวมถึงพื้นที่ย่านตั้งอยู่ริมคลองคูเมืองเดิม ซึ่งเป็นเส้นทางสัญจรทางน้ำที่สำคัญ นอกจากนี้ “ย่านสามแพร่ง” ยังเป็น “จุดผ่าน” (Crossing) ที่เชื่อมต่อระหว่างพระนครชั้นในคือบริเวณพระบรมมหาราชวังอันเป็นศูนย์กลางการปกครอง กับพระนครชั้นนอกที่เป็นชุมชนและย่านการค้า จึงเกิดคำเรียกย่านว่า “ย่านสามแพร่ง” ที่เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่าเป็นทางบกเพียงทางเดียว ที่จะออกจากพระนครชั้นในไปสู่พระนครชั้นนอก โดยผ่านสามชุมชน คือ แพร่งนรา แพร่งภูธร และแพร่งสรรพศาสตร์

รูปภาพ 5-44 การเป็น“จุดตัด” และ “จุดผ่าน”

รูปภาพ 5-45 “สี่กั๊กเสาชิงช้า”

ต่อมาเมื่อมีการตัดถนนแพร่งภูธร แพร่งนรา และถนนแพร่งสรรพศาสตร์ และมีการสร้างตึกแถว “ย่านสามแพร่ง” จึงได้พัฒนาบทบาทหน้าที่มาเป็น ศูนย์กลางพาณิชยกรรมของเมือง โดยเป็นการย่านการค้าชั้นนำ ทั้งห้างร้านฝรั่ง ร้านจีน แยกเปอร์เซีย และร้านคนไทย จำหน่ายสินค้าต่างประเทศ ร้านทำเครื่องประดับ ร้านตัดเสื้อผ้า เครื่องแบบ เครื่องหนัง และโรงพิมพ์⁸¹ และในสมัยรัชกาลที่ 6-7 ย่านสามแพร่งยังมีชื่อเสียงจากโรงละครร้องปรีดาลัย ซึ่งแต่เดิมในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นโรงละครในวังกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ซึ่งต่อมาเปลี่ยนเป็นโรงเรียนตะละกะฎ

— การต้อนรับขับสู้ในยุคความรุ่งเรืองสูงสุด

ถึงแม้ว่า ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา ตลาดและย่านการค้าบริเวณเสาชิงช้า ถนนบำรุงเมือง เฟื่องนคร ซึ่งเคยตั้งอยู่ในใจกลางเมืองจะเริ่มมีบทบาทลดลง เนื่องจากศูนย์กลางพาณิชยกรรม เริ่มเคลื่อนตัวออกจากศูนย์กลางเมืองเก่า ไปสู่ศูนย์กลางเมืองใหม่ในส่วนขยายของเมือง⁸² แต่ย่าน

⁸¹ แน่งน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. และคณะ, องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), หน้า 249.

⁸² เรื่องเดียวกัน, หน้า 362.

สามแพร่งยังสามารถดำรงความเป็น "ย่านต้อนรับขับสู้" โดยคงความเป็นย่านขายสินค้าที่มีลักษณะเฉพาะเช่นเดียวกับในอดีตสืบมา รวมทั้งเป็น ย่านให้บริการแก่หน่วยงานราชการที่ตั้งอยู่โดยรอบพื้นที่ นอกจากนี้ ย่านสามแพร่งเชื่อมต่อยังย่านการค้าอื่นๆ ทั้งย่านที่มีมาแต่เดิมในอดีตและย่านการค้าทันสมัยในเวลานั้น ได้แก่ ย่านสังฆภัณฑ์ บริเวณถนนบำรุงเมือง, ย่านพาหุรัด, ย่านวังบูรพา รวมถึงแหล่งบันเทิงยามค่ำคืนบนถนนราชดำเนินที่มีการพัฒนาตัวขึ้นในสมัย ร.8

ตั้งแต่ปี พ.ศ.2489 ถึงปี พ.ศ.2524 มีการพัฒนาสนามหลวงเป็นศูนย์กลางการสัญจรระบบขนส่งมวลชน และมีการใช้สนามหลวงเป็นตลาดนัดในวันหยุดสุดสัปดาห์ จึงส่งผลให้ย่านสามแพร่งเป็นย่านการค้าสำคัญ จากการเป็นพื้นที่รองรับผู้คนที่มาเปลี่ยนการสัญจรในบริเวณสนามหลวง โดยเฉพาะในบริเวณตึกแถวริมถนนอัษฎางค์ได้พัฒนามาเป็น "ย่านหลังกระทรวง" เป็นที่รู้จักกันทั่วไป โดยในช่วงเวลาแรกเริ่มการเกิดย่าน ร้านค้ามีอยู่ในบริเวณตึกแถวริมถนนอัษฎางค์ เฉพาะช่วงแพร่งภูธรและแพร่งนราและร้านค้าส่วนใหญ่จะขายของเก่าและของหลุดจํานำต่างๆ ต่อมาร้านค้าจึงขยายตัวออกมาทางด้านเหนือมากขึ้น จนมาถึงบริเวณวัดบูรณะศิริ และมีการเปลี่ยนมาเป็นการขายสินค้าอื่นๆตามความชอบส่วนตัว จนแต่ละร้านเป็นผู้เชี่ยวชาญในสาขานั้นๆ เช่น ร้านขายกล้องถ่ายรูป เครื่องเสียง เครื่องไฟฟ้าและอุปกรณ์เดินป่า หรือในบางร้านก็ขายสินค้าตามกัน⁸³

รูปภาพ 5-46, 5-47 "ย่านหลังกระทรวง" ร้านขายเครื่องแบบ และร้านจักรเก่า

⁸³ สัมภาษณ์ ไชยวัฒน์ อัครวิวัฒน์อรกุล, 11 พฤศจิกายน 2543.

ส่วนในบริเวณริมคลองคูเมืองเดิม มีการใช้เป็นตลาดนัดขายต้นไม้ผลไม้ ในวันหยุด ต่อเนื่องจากตลาดนัดสนามหลวงและเชื่อมต่อกับปากคลองตลาด โดยเส้นทางคลองคูเมืองเดิมสามารถออกสู่น้ำเจ้าพระยาได้ ดังนั้นจึงมีพ่อค้าแม่ค้า จากสวนฝั่งธนบุรี จึงพายเรือนำดอกไม้ผลไม้มาขาย ตั้งแต่คืนวันศุกร์ แล้วจอดเรือนอนค้างคืนกันที่นั่น และคนในย่านสามแพร่งจะออกไปเลือกของได้ก่อน เป็นบรรยากาศคึกคัก สนุกสนานมาก⁸⁴

จากบริเวณริมคลองคูเมืองเดิมมายังภายในย่านสามแพร่ง ชื่อเสียงของย่านที่เป็นที่รู้จักมากที่สุด คือ ชื่อเสียงในด้านอาหาร โดยการขายอาหารเริ่มต้นขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ.2500 โดยร้านอาหารในบริเวณสนามหลวงย้ายมาขายในบริเวณลานโล่ง แพร่งภูธร โดยแต่ละร้านจะกางเต็นท์ผ้าใบ และขายอาหารใน 2 ช่วงเวลา คือ ในเวลากลางวันจะขายอาหารให้กับข้าราชการของหน่วยงานราชการที่อยู่โดยรอบย่าน ได้แก่ กระทรวงกลาโหม กระทรวงมหาดไทย กระทรวงการต่างประเทศ เป็นต้น เนื่องจากว่าในสมัยนั้นยังไม่มีร้านอาหารในละแวกนี้ ส่วนในเวลาเย็นจนถึงค่ำ จะขายอาหารให้กับผู้คนที่มาเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวบริเวณถนนราชดำเนิน และแหล่งอื่นๆในพื้นที่ใกล้เคียง และด้วยเหตุนี้ย่านสามแพร่งจึงเป็นเสมือน "จุดนัดพบ" ทั้งในเวลากลางวันและกลางคืน (Day life & Night life) ดังคำบอกเล่าของผู้อาศัยที่ว่า "ใครไปเที่ยวที่ไหนก็ตาม จะต้องกลับมาทานอาหารที่ "ตลาดใต้รุ่ง" ที่มีอาหารตลอด 24 ชั่วโมงเป็นแห่งแรก...ล้วนแต่เป็นอาหารเลี้ยงชื่อ... ก๋วยเตี๋ยวเนื้อ บะหมี่ ข้าวหมูแดง กระจ่างปลา ขนมไทยๆใส่ถาดสี่เหลี่ยม...มีขนมชั้น สังขยา ขนมเปียกปูน วุ้นถาดที่ทำเอง...คุณป้าคนนี้จะนั่งอยู่ตรงนั้น... รอบกลางวันขายเสร็จก็กลับบ้าน รอบเย็นก็มาใหม่ พอตกค้ำก็มาอีก ขายดีนะ เหมือนเป็นมหรรมย่อยๆ ทุกวัน"⁸⁵

รูปภาพ 5-48 บริเวณแพร่งนรา แหล่งให้บริการด้านอาหารแก่ชุมชน และหน่วยงานราชการ

⁸⁴ สัมภาษณ์ ชลิต ชูทอง, 20 พฤศจิกายน 2543.

⁸⁵ สัมภาษณ์ นัฐพร รุ่งโรจน์สุวรรณ, 1 กันยายน 2543.

นอกจากนี้ย่านสามแพร่งยังมีความน่าสนใจ เปรียบได้กับ “ย่านสยามสแควร์” ในปัจจุบัน “ถนนไม่เคยว่าง คนจะมากันตลอด มีร้านกาแฟ ร้านเครื่องดื่มที่มีตู้เพลงหยอดเหรียญ ทันสมัยที่สุดในขณะนี้”⁸⁶ ในเวลาต่อมาตลาดได้รุ่งจึงมีการสร้างอาคารถาวรขึ้นในพื้นที่เดิม และร้านขาย

อาหารส่วนหนึ่ง ได้ย้ายไปขายในตึกแถวที่ตั้งอยู่ล้อมรอบตลาดซึ่งแต่เดิมใช้เป็นบ้านพักอาศัย และร้านค้าเหล่านั้นจึงได้สืบทอดมารับอาหาร ที่เป็นเคล็ดลับในครอบครัว และมีชื่อมาจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ ร้านก๋วยเตี๋ยวสมองหมู ร้านบะหมี่เกี๊ยว ร้านข้าวหมูแดงเสียบไป ร้านก๋วยเตี๋ยวเนื้อบุญศิริ ร้านก๋วยเตี๋ยวคั่วไก่ ร้านข้าวสตูเนื้อแบบไหหลำ และร้านขนมเบื้องแพร่งนรา เป็นต้น

รูปภาพ 5-49 ร้านขนมเบื้องแพร่งนรา รูปภาพ 5-50 ร้านบะหมี่ ที่ทำเอง ในย่านแพร่งภูธร

รูปภาพ 5-51 ร้านข้าวหมูแดงเสียบชื้อ ย่านแพร่งภูธร

⁸⁶ เรื่องเดียวกัน

นอกจากชื่อเสียงในด้านอาหารแล้ว ภายในย่านยังมีร้านรองเท้าและเครื่องหนัง ที่ตั้งอยู่บริเวณริมถนนตะนาว อันเป็นที่นิยมของดารากาภาพยนตร์ในสมัยนั้น โดยร้านที่ยังคงอยู่ในปัจจุบัน ได้แก่ ร้านกิ่งแก้ว ร้าน ฟุ้งฟ้า และร้านอรสมัย ตลอดจนมีแหล่งตัดรองเท้าในบริเวณถนนแพรงนราและบางส่วนของแพรงสรรพศาสตร์ แต่ในปัจจุบันคงเหลือเพียงสองถึงสามรายเท่านั้น นอกจากนี้มีร้านขายเครื่องแบบข้าราชการ หลังกระทรวง และร้านตัดเสื้อ แพรงภูธร ในบริเวณที่จะไปออกสู่ถนนอัษฎางค์ ส่วนร้านค้าที่มีลักษณะเฉพาะ มีร้านขายยา ร้ายขายยาแดง และร้านขายใบชา ซึ่งร้านที่ยังคงมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักเป็นอย่างดี คือ ร้านใบชาตราอ่องอิ้วกี มีร้านแพทย์แผนโบราณที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ คือ ร้านพรหมโอสถ

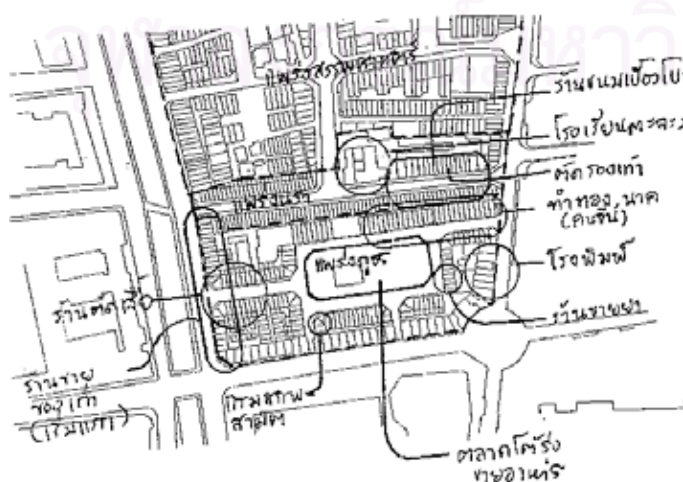
ส่วนอุตสาหกรรมขนาดเล็กในย่าน ได้แก่ โรงพิมพ์ที่ตั้งอยู่ในตึกแถวบริเวณแพรงภูธร ริมถนนตะนาว ซึ่งพิมพ์นิตยสารที่มีชื่อเสียง คือ นิตยสารฟ้าไทยและนิตยสารปกแข็งต่างๆ

รวมทั้งมีร้านทำเครื่องหมายของข้าราชการ ป้ายและตราขาย และร้านช่างทองช่างเงินและร้านซุบ ในบริเวณตรอกช่างทองและกระจายอยู่ในแพรงภูธร ซึ่งส่วนหนึ่งมีการสืบทอดมาจากช่าง ในวังกรมหมื่นสรรพศาสตร์ศุภกิจ และในปัจจุบันยังคงมีอยู่จำนวนไม่มากนัก

รูปภาพ 5-52 ร้านซุบทอง แพรงนรา

รูปภาพ 5-53 ร้านขายของเก่า แพรงนรา

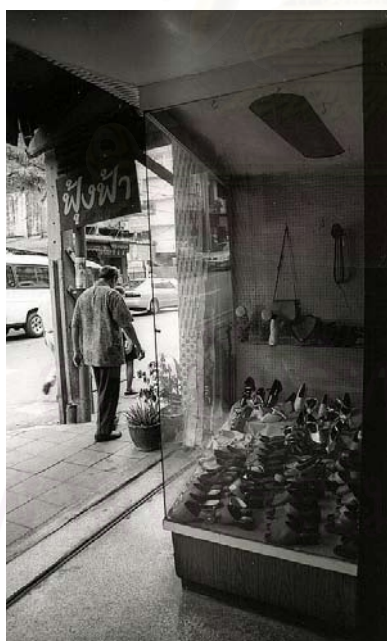
แผนที่ 5-2 แผนที่แสดงแหล่งร้านค้าต่างๆ ในยุครุ่งเรืองของย่านสามแพรง

– การต้อนรับขับสู้ ในยุคที่ย่านเริ่มลดบทบาทความสำคัญ

ภายหลังจากการยกเลิกตลาดนัดที่สนามหลวง ในปี พ.ศ.2524 ต่อเนื่องมาจนถึงในปัจจุบัน ย่านสามแพร่งได้ลดบทบาทในการเป็น "ถิ่นต้อนรับขับสู้" ลงเป็นอย่างมาก เนื่องจากพื้นที่ย่านสามแพร่งซึ่งอยู่ในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก เป็นพื้นที่หนึ่งที่ได้รับการควบคุมทั้งในด้านการใช้พื้นที่ ความหนาแน่นและประเภทของกิจกรรมในพื้นที่ โดยมีกรอบข้อยกเว้นของหน่วยงานราชการออกจากพื้นที่ ดังนั้นกลุ่มผู้มาใช้บริการในย่านจึงลดลง ตลอดจนร้านค้าที่มีลักษณะเฉพาะที่สืบทอดจากครอบครัวขาดผู้มาสืบทอดกิจการต่อ รวมถึงสินค้าที่ผลิตได้ไม่สอดคล้องกับความต้องการในปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น ร้านตัดรองเท้า

การลดบทบาทของย่านสามแพร่ง จากเดิมที่เคยเป็นย่านตลาดร้านค้าและเป็นศูนย์รวมของผู้คนมาจับจ่ายซื้อของและเปลี่ยนการเดินทางที่มีความคึกคัก ได้เปลี่ยนมาเป็นบรรยากาศแห่งความเงียบเหงาราวกับว่า “ย่านนี้ไม่มีชีวิต” ดังคำกล่าวของผู้อาศัยที่ว่า “ทุกคนอยู่เพื่อให้อยู่...แต่ไม่ได้อยู่เพื่อให้มีชีวิต...คนที่เข้ามาค้าขายไม่ดีก็เกิดความรู้สึกหงอยเหงาท้อแท้ จึงไม่ได้สนใจกับตึกกับบ้านของเราเลยว่ามันดีไหม”⁸⁷ ผู้คนที่หมดหวัง และไม่เข้าใจสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับย่าน บางส่วนก็เริ่มละทิ้งย่าน โดยนำของไปขึ้นห้างหรือไปเปิดสาขาใหม่⁸⁸

แต่ผู้คนที่ส่วนหนึ่งที่ยังคงยืนหยัดจะอยู่ในย่านต่อไป ก็ได้ปรับตัวในรูปแบบต่างๆ กัน เช่น การปรับเปลี่ยนรูปแบบการค้า ให้เป็นสินค้าที่มีลักษณะเฉพาะไม่สามารถหาได้จากที่อื่น เช่น ขายกล้องสำรวจ ฯลฯ หรือปรับปรุงให้ร้านมีภาพลักษณ์ทันสมัยมากขึ้น แต่ในบางครั้งก็ไม่สามารถทำได้ เนื่องจากคนรุ่นก่อนยังคงเชื่อกับการค้าในรูปแบบเดิม⁸⁹

รูปภาพ 5-54 , 5-55 ร้านรองเท้าภายในย่านสามแพร่ง ที่ปัจจุบันลดความนิยมลง

⁸⁷ สัมภาษณ์ บุญทรง พุกษาพงษ์, 8 ธันวาคม 2543.

⁸⁸ สัมภาษณ์ योगยุทธ ประชาศิลปชัย, 4 ธันวาคม 2543.

⁸⁹ เรื่องเดียวกัน

นอกจากนี้ ผู้อาศัยในย่านยังเกิดแนวความคิดที่ว่า “ความเป็นย่านการค้า” ที่เป็นรู้จักของคนทั่วไป เป็นสิ่งที่ทำให้พวกเขาสามารถค้าขายได้ ดังนั้นร้านค้าต่างๆ จึงมีการรวมตัวกันเพื่อฟื้นฟูกิจกรรมการค้าและชื่อเสียงของย่านกลับคืนมา มากกว่าการพัฒนาแต่เพียงร้านค้าของตน ซึ่งอาจจะไม่สามารถมีแรงพอที่จะดึงดูดผู้คนได้

ถึงแม้ว่าย่านสามแพร่งจะลดบทบาทในการเป็นย่านการค้าลงอย่างมากก็ตาม แต่ร้านค้าในย่านก็ยังทำหน้าที่ ในการเป็น **สถานที่ต้อนรับ** “ลูกค้าเก่า” ที่ยังหวงถึงความสุขในอดีต แล้วจึงกลับมาเยี่ยมเยือนย่านเก่า ร้านค้าเก่าที่เขารู้จักคุ้นเคย โดยคุณนัฐพร เจ้าของร้านไอศกรีมโบราณ ได้เล่าว่า ลูกค้าเก่าที่เคยทำงานกระทรวงมหาดไทยตั้งแต่เงินเดือนสิบกว่าบาทได้กลับมาทานอาหารที่นี่ รวมถึงลูกค้าที่เป็นนักเรียนโรงเรียนสวนกุหลาบเมื่อสิบแปดปีที่แล้ว ก็ได้พาครอบครัวมาที่ร้าน เพื่อมาทานไอศกรีมที่เขาชื่นชอบอีกครั้งหนึ่ง⁹⁰ นอกจากนี้ผู้เป็นเจ้าของร้าน จะรับรองลูกค้าด้วยอาหารและบริการที่ดีดังเช่นที่เคยเป็นมาแล้ว เขายังคอยตอบคำถามในเรื่องราวต่างๆ ทั้งการเปลี่ยนแปลงของย่านที่เกิดขึ้นในเวลาที่ผ่านมา ได้แก่ การรื้อตลาด เพื่อปรับปรุงเป็นสวนสาธารณะ ร้านค้าใดที่ยังคงอยู่ ซึ่งเป็นสิ่งที่ “ลูกค้าเก่า” เหล่านั้นให้ความใส่ใจ

ด้วยบรรยากาศแห่งความร่มเย็นเป็นสุข ความสนุกสนานของย่าน ยังคงเป็นภาพอดีตที่ติดตรึงอยู่ภายในจิตใจผู้อาศัย ดังที่เขาได้กล่าวสะท้อนถึงความรู้สึกนี้ว่า “เราโชคดีที่มีอดีตอย่างนั้น...ไว้จดจำ”⁹¹ และด้วยเหตุนี้ ผู้อาศัยจึงต้องการที่จะ **ฉายเงาแห่งอดีต** ใน “ยุครุ่งเรืองสูงสุดของย่าน” เพื่อแบ่งปันสุนทรียภาพ ทั้งรูป รส กลิ่น เสียง ให้วนมาสู่ห้วงคำนึงของผู้มาเยี่ยมเยือนที่ติดใจในภาพลักษณ์เก่าของย่าน ที่ไม่สามารถหาได้จากถิ่นอื่นได้อีกครั้งหนึ่ง

5.2.4 ถิ่นความเชื่อศรัทธา

— ความเชื่อศรัทธาของชาวไทยเชื้อสายจีน ที่มีต่อ “ศาลเจ้าพ่อเสือ”

“ศาลเจ้าพ่อเสือ” เป็นศาลเจ้าที่เป็นศูนย์รวมความเชื่อศรัทธาของชาวไทยเชื้อสายจีนที่มีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์เป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นศาลเจ้าที่ได้รับการสร้างขึ้นตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 1 ตั้งอยู่ในบริเวณถนนบำรุงเมืองซึ่งเป็นย่านที่คนจีนอาศัยอยู่มาก ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการขยายถนนบำรุงเมืองให้กว้างเป็นทางรถและสร้างตึกแถวริมถนน จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาโชฎีกราชเศรษฐี (เถียน) รื้อศาลเจ้านี้ไปสร้างใหม่ที่พระราชทานใหม่ริมถนนตะนาว⁹² มาจนถึงในปัจจุบัน ศาลเจ้าพ่อเสือที่คงอยู่ ณ ที่ตั้งแห่งเดิมมานานนับร้อยปี เป็นภาพลักษณ์แรกๆที่คนทั่วไปจะนึกถึงย่านสามแพร่ง และมีความสำคัญในการเป็นศูนย์รวมใจของชาวไทยเชื้อสายจีนในย่าน รวมถึงชาวไทยเชื้อสายจีนในย่านต่างๆเข้าไว้ด้วยกัน จนเกิดเป็นย่านการค้าอันมีรากฐานมาจากการช่วยเหลือเกื้อกูลและความเอื้ออาทรของผู้คน กิจกรรมของศาลเจ้าพ่อเสือในแต่ละปีจึงเป็น

⁹⁰ สัมภาษณ์ นัฐพร รุ่งโรจน์สุวรรณ, 11 พฤศจิกายน 2543.

⁹¹ เรื่องเดียวกัน

⁹² แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. และคณะ, พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ (2325-2525) (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 59.

การจรรโลงจิตใจให้เกิดความเสียสละ ความสามัคคี จากการทำบุญสุนทานและสืบทอดประเพณี เพื่อให้พวกเขาได้รำลึกถึงความเป็นมาของครอบครัวที่ได้มาตั้งหลักปักฐานลงในถิ่นอันร่มเย็นนี้ โดยเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุที่จะมีการตั้งเป็นสมาคมประกอบกิจกรรมการกุศล ตลอดจนมีการร่วมสนทนากันเป็นประจำอีกด้วย

รูปภาพ 5-56 บรรยากาศภายในศาลเจ้าพ่อเสือ

รูปภาพ 5-57 ร้านขายของไห้วเจ้า ด้านหน้าศาลเจ้าพ่อเสือ

— ความเชื่อศรัทธาในพุทธศาสนา

ในบริเวณย่านสามแพร่งมีวัดตั้งอยู่โดยรอบ ซึ่งล้วนแต่เป็นวัดที่มีความสำคัญในระดับประเทศที่ผู้คนให้ความเชื่อถือศรัทธา ได้แก่ **วัดสุทัศนเทพวราราม** เป็นวัดที่สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โดยมีพระราชประสงค์ให้เป็นวัดกลางพระนคร และเป็นที่ประดิษฐานพระศรีศากยมุนีซึ่งได้โปรดฯให้อัญเชิญมาจากเมืองสุโขทัย⁹³ การก่อสร้างได้ดำเนินมา

⁹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 56.

จนสำเร็จบริบูรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 3 และการสร้างวัดเป็นส่วนหนึ่งของการขยายเมือง มีชุมชนเกิดขึ้น โดยเฉพาะย่านสังฆภัณฑ์ บริเวณถนนบำรุงเมือง ที่มีการหล่อพระพุทธรูป ผลิตทองคำเปลวและจำหน่ายเครื่องอัฐบริขาร มาจนถึงปัจจุบัน ทางด้านทิศใต้ของย่านมีวัดที่สำคัญคือ **วัดราชบพิตรสถิตมหาสีมาราม** ซึ่งเป็นวัดประจำรัชกาลที่ 5 ส่วนทางด้านทิศเหนือของย่าน มีวัดที่สร้างขึ้นคู่กันริมคลองหลอดวัดเทพธิดา ในสมัยรัชกาลที่ 3 คือ **วัดมหรณพาราม** และ **วัดบูรณศิริมาตยาราม** โดยวัดมหรณพารามนั้นเป็นวัดที่เจ้านาย คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอุดมรัตนราษี (พระองค์เจ้าอรรรณพ) ทรงโปรดฯ ให้สร้างขึ้น ส่วนวัดบูรณศิริมาตยารามเป็นวัดที่ขุนนาง คือ เจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (บุญศรี) ขณะดำรงตำแหน่งพระยาพิพัฒน์โกษา ได้สร้างขึ้นในพื้นที่ที่เป็นบ้านเกิดของท่านในสมัยรัชกาลที่ 3⁹⁴

เนื่องจากบริเวณย่านมีวัดตั้งอยู่หลายแห่ง ดังนั้นไม่มีวัดใดเป็นวัดประจำย่าน แต่ผู้คนที่มีความเชื่ออยู่ใกล้วัดแห่งใดก็จะนิยมไปทำบุญที่วัดนั้น⁹⁵ ส่วนวัดบูรณศิริมาตยารามนั้น ผู้คนส่วนใหญ่ยังคงติดกับภาพลักษณ์ในการเป็นวัดประจำตระกูล "บูรณะศิริ" ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากเจ้านาย⁹⁶ แต่เป็นวัดแห่งเดียวที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ย่านสามแพร่ง และมีสภาพแวดล้อมที่ดีโดยเป็นพื้นที่เปิดโล่งไปสู่คลองคูเมืองเดิม จึงน่าจะมีการพัฒนาให้เป็นสถานที่ปฏิสังขรณ์ของผู้คน หรือจัดกิจกรรมทางศาสนาของคนในย่านได้

ถึงแม้ว่าในปัจจุบัน ภายในย่านจะขาดองค์ประกอบอื่นๆ ที่ช่วยส่งเสริมความเป็นชุมชน ได้แก่ ตลาด โรงเรียน เป็นต้น แต่ผู้อาศัยยังเห็นว่า "วัด" เป็นองค์ประกอบหนึ่ง ที่ช่วยให้ย่านดำรงอยู่ได้ จากการที่ผู้คนผูกพันจิตใจกันด้วยความเชื่อที่มีต่อศาสนสถานในย่าน และนำมาซึ่งความเสียสละ การปรองดองกัน ด้วยเหตุนี้ การจัดงานทำบุญร่วมกันจึงเป็นกิจกรรมของการรวมตัว รวมใจกันของคนในย่านเป็นครั้งแรก⁹⁷ รวมถึงงานทำบุญประจำปีของย่านได้รับการจัดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ

รูปภาพ 5-58 วัดมหรณพาราม

⁹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 68-69.

⁹⁵ สัมภาษณ์ นัฐพร รุ่งโรจน์สุวรรณ, 11 พฤศจิกายน 2543.

⁹⁶ สัมภาษณ์ ธีรพล คชาชีวะ, 22 พฤศจิกายน 2543.

⁹⁷ กรุงเทพมหานคร, เอกสาร โครงการ ชุมชนคลองคูเมืองเดิม (กรุงเทพมหานคร, 2541), หน้า 16.

5.2.5 ถิ่นแห่งภราดรภาพในชุมชน

— การดำริ ริเริ่ม

จากการที่ผู้คนในย่านมีการปฏิสัมพันธ์ มีความเอื้อเฟื้อ สนิทสนมกันต่อกันมาโดยตลอด ดังนั้นเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นในย่าน ผู้คนจึงมีการรวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหา มีแสดงความคิดเห็นในเรื่องส่วนรวม และการตัดสินใจร่วมกัน จนเกิดเป็น “องค์กรชุมชน” ขึ้น

ปัญหาที่เป็นแรงกระตุ้นในคนมารวมตัวกัน ได้แก่ ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ เมื่อย่านสามแพร่งได้ลดบทบาทในการเป็นย่านการค้าลง เนื่องจากได้รับผลจากแผนการอนุรักษ์พื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ ที่มีนโยบายการลดความหนาแน่นและการจราจรในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ ด้วยการย้ายหน่วยงานราชการและควบคุมกิจกรรมในพื้นที่ รวมทั้งปัญหาสภาพแวดล้อม ได้แก่ ปัญหาพื้นที่ตลาดใต้รุ่งที่ถูกปล่อยทิ้งไว้ให้รกร้าง ประมาณ 10 ปี ภายหลังจากการที่สภาอากาศขอที่ดินในปี พ.ศ.2534 แต่มิได้มีการรื้อถอนอาคารตลาดเก่าและสร้างอาคารใหม่ ดังนั้นพื้นที่ดังกล่าวจึงเป็นพื้นที่อาศัยของคนจรจัดที่มีความแออัด เป็นอันตรายต่อผู้อาศัยในย่านเป็นอย่างยิ่ง⁹⁸ รวมถึงพื้นที่บริเวณแพร่งสรรพศาสตร์ ที่เป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มคนจรจัด ผู้ใช้แรงงานที่มาสร้างเพิงพักชั่วคราวในพื้นที่สาธารณะ ตลอดจนบ่อนการพนัน อันเป็นที่มาของปัญหาสังคม ยาเสพติดในพื้นที่ย่าน

จากปัญหาที่เกิดขึ้น กลุ่มคนในย่านกลุ่มแรกเพียงกลุ่มเล็กๆ ที่มีสำนึกรักถิ่นฐาน ได้เริ่มต้นปรึกษาหารือเพื่อระดมความคิดในการแก้ไขปัญหา โดยผู้อาศัยได้เล็งเห็นว่า ก่อนเกิดการรวมตัวกันเพื่อแก้ไขปัญหา ผู้คนในย่านยังมิได้มีการรู้จักกันมากนัก เมื่อพบกันก็จะเพียงมีการทักทาย แต่ไม่มีการทำกิจกรรมร่วมกัน เมื่อมาทำงานองค์กรชุมชนจึงรู้จักกันและช่วยเหลือกันมากขึ้น “ตอนนี้ทุกคนเสมือนว่าเป็นญาติกัน เพราะต่างมีส่วนร่วมในการทำงาน มีการแนะนำทางด้านการค้า ใครจะทำอะไรก็จะมีปรึกษากัน”⁹⁹ และสิ่งสำคัญที่สุดที่พวกเขาารู้สึกว่าได้รับจากการทำงานรวมกัน คือ “ความเป็นเพื่อน” ดังคำกล่าวที่ว่า “ถึงแม้ว่าในการทำงานจะไม่ได้ผลตอบแทนรวดเร็ว แต่ก็ได้เพื่อนมีอบอุ่นใจมากขึ้น”¹⁰⁰

จากการพูดคุยเป็นการส่วนตัวตามบ้านของผู้ให้สัมภาษณ์ “บ้านหมอแดง หรือร้านพรหมโสด” และร้านอาหารอันเป็นศูนย์ประชาสัมพันธ์ของย่านมาตั้งแต่ดั้งเดิม คือ “ร้านเกาเหลาสมมงหมู” และ “ร้านไอศกรีมโบราณ” การพูดคุยนั้นก็ขยายวงกว้างออกไปสู่ผู้คนในย่าน ทุกกลุ่ม ทุกวัย และการประชุมกลุ่มเล็กก็ได้รับการจัดขึ้นในเดือนมกราคม 2541 และต่อมาในเดือนมีนาคม 2541 ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการชุมชนชั่วคราว จนกระทั่งในวันที่ 27 กรกฎาคม 2541 “ประชาคมคลองคูเมืองเดิมสามแพร่ง” ที่เป็นตัวประสานระหว่างผู้คนในพื้นที่กับหน่วยงานภาครัฐ และเป็นกระบอกเสียง ถ่ายทอดเสียงจากจิตใจของผู้คนที่ไม่เคยได้รับความสนใจและรับฟัง จึงได้เกิดขึ้นเป็นแห่งแรกและเป็นครั้งแรก ณ ย่านสามแพร่งแห่งนี้

⁹⁸ สัมภาษณ์ อภิชาต วุฒลา, 20 พฤศจิกายน 2543.

⁹⁹ สัมภาษณ์ วีรพล คชาชีวะ, 14 กรกฎาคม 2543.

¹⁰⁰ เรื่องเดียวกัน

— คนกลุ่มแรก กับการเป็นแกนนำประชาคม

คนกลุ่มแรกที่ได้รวมตัวกันเป็นแกนนำของย่านสามแพร่งนั้น เป็นเพียงกลุ่มเล็กๆ ที่มีสำนึกรักถิ่นฐานที่ได้เริ่มต้นทำงานเพื่อส่วนรวมนอกเหนือจากงานประจำ โดยการทำงานชุมชนในช่วงเริ่มแรกนั้น ยังไม่มีผลตอบแทนใดๆ ให้แก่ผู้ทำงาน ในทางกลับกัน กลุ่มผู้ทำงานได้อาศัยความสัมพันธ์ทางด้านการค้าและการอยู่อาศัย ด้วยการขอรับบริจาคจากผู้คนในย่านประกอบกับการชี้แจงวัตถุประสงค์ เพื่อนำเงินทุนเหล่านั้นมาใช้ในการประชาสัมพันธ์ จัดกิจกรรมภายในชุมชน อันเป็นการขยายตัวของความร่วมมืออย่างค่อยเป็นค่อยไป “ทำงานชุมชนไม่มีเงินเดือน แต่ทำด้วยใจจริงๆ”¹⁰¹ เป็นคำกล่าวของแกนนำคนหนึ่ง ที่แสดงให้เห็นว่าการทำงานของกลุ่มคนกลุ่มแรกนี้ ล้วนแต่เป็นการทำงานที่ต้องอาศัยความเสียสละประโยชน์ส่วนตน ทั้งเวลา กำลังกายและกำลังทรัพย์ เพื่อ “ย่าน” ที่พวกเขาพร้อมกันเป็นเจ้าของ

ในการทำงานนั้น กลุ่มผู้ทำงานได้มีการแบ่งหน้าที่และความรับผิดชอบตามความสามารถ และตามขอบเขตพื้นที่ของตน โดยแกนนำของย่านแพ่งภูธร คือ ชีรพล ศขาวิชวะ (ร้านก๋วยเตี๋ยวสมองหมู) ชลิต ชูทอง (ร้านพรหมโอสถ) และนัฐพร รุ่งใจนัสสุวรรณ (ร้านไอศกรีมโบราณ) ส่วนในบริเวณถนนบำรุงเมือง มีแกนนำ คือ อภิชาตญ วัลลา (ร้านบุญส่งการช่าง)

แกนนำย่านแพ่งนรา คือ บุญทรง พฤกษาพงษ์ (ร้านนิติบรรณการ) และ อ.รัตนาวดี สุทธิพันธ์สกุล (เจ้าของโรงเรียนตะละกัญ)

และแกนนำย่านหลังกระถาง ถนนอัษฎางค์ ริมคลองคูเมืองเดิม คือ ไชยวัฒน์ อัศวชีวันทรกุล (ร้านจิ้น เฮง หลี) และยงยุทธ ประชาศิลปชัย (ร้าน ช.ศิลปชัย)

ในความเป็นจริง ถึงแม้ว่าจะได้มีการเริ่มต้นจัดตั้งแกนนำในแต่ละพื้นที่ อันเป็นองค์ประกอบที่รวมตัวกันเป็นรากฐานของประชาคมขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมแล้ว แต่ยังไม่มีความแข็งแกร่งมากนัก โดยกลุ่มผู้ทำงานมีความคิดเห็นว่า ในแต่ละพื้นที่ควรจะสร้างกลุ่มคนที่มีสำนึกรักถิ่นฐาน และมีความเสียสละในการทำงานเพื่อส่วนรวม เพื่อเป็นฐานของพื้นที่ คือ “กรรมการชุมชน” เสียก่อน จึงจะสามารถนำฐานที่มั่นคนนั้น มารวมตัวเป็น “ประชาคม” อันเป็นองค์รวมที่มีความสมบูรณ์ได้ ซึ่งอาจจะต้องอาศัยเวลาและการดำเนินการในอีกระยะหนึ่ง

แนวความคิดของกลุ่มคนในย่านที่ต้องการให้เกิดการรวมตัวขึ้นเป็น “ย่านสามแพร่ง” นั้น เกิดจากการที่ผู้อาศัยมีความรู้สึกคุ้นเคยกันระหว่างผู้คนที่ทั้งสามแพร่ง จนเกิดภาพในจิตใจที่เป็นองค์รวมทั้ง “ย่านสามแพร่ง” มากกว่าภาพตามการแบ่งแยกขอบเขตของพื้นที่ย่าน ดังที่ผู้อาศัยได้เปรียบเทียบ ความเป็นย่านสามแพร่ง ประหนึ่งว่า ย่านนี้มีชีวิตและจิตใจ ที่สัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น ว่า “ในการจัดงานแพ่งนั้น ควรจะให้ครบสาม เพราะเป็นเพื่อนกัน เพื่อนคนหนึ่งชื่อแพ่งภูธร แพ่งนรา แพ่งสรรพศาสตร์...ถ้าคุณจะทำบุญบ้าน แล้วคุณไม่ยอมบอกเพื่อนอีกสองคนก็น่าเกลียด เราจัดร่วมกันจะดีกว่า”¹⁰² รวมถึงความเป็นย่านสามแพร่งนี้ ก็เป็นสิ่งที่ผู้คนทั่วไปเข้าใจ รับรู้ภาพความเป็นหนึ่งเดียวกันเช่นกัน

¹⁰¹ สัมภาษณ์ อภิชาตญ วัลลา, 20 พฤศจิกายน 2543.

¹⁰² เรื่องเดียวกัน

ในปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่า “ยานแพรงภูธร” เป็นแกนนำของพื้นที่ย่านทั้งหมด¹⁰³ โดยเป็นเพียงพื้นที่เดียวที่มีการรวมตัวกันเป็น “คณะกรรมการชุมชนแพรงภูธร” อย่างเป็นทางการ ส่วนพื้นที่ย่านแพรงนราและแพรงสรรพศาสตร์จะมีกลุ่มแกนนำ ในการประสานงานกับแกนนำในพื้นที่อื่นๆ จากการสัมภาษณ์แกนนำในแพรงนรา คือ คุณบุญทรง พุกษาพงษ์ ได้เล่าถึงการประสานงานว่า “แกนนำในแต่ละพื้นที่จะมีการประชุมร่วมกัน ก่อนที่จะนำข้อมูลข่าวสารไปเผยแพร่ให้แก่ผู้คนที่ในพื้นที่ย่านของตน เพื่อดำเนินการในวัตถุประสงค์เดียวกัน”¹⁰⁴ โดยในส่วนของยานแพรงนรานั้น คุณบุญทรงจะทำหน้าที่ในกรเผยแพร่ข่าวสารและเชิญชวนคนในย่าน เริ่มต้นจากการจัดทำเอกสารด้วยตนเอง จากนั้นจึงเดินแจกจ่ายตามบ้านต่างๆ เพื่อเป็นการเชิญชวนในครั้งแรก และหลังจากนั้นเขาเดินรอบพื้นที่อีกครั้งหนึ่ง เพื่อให้คนที่มีความสงสัยหรือต้องการทราบถึงรายละเอียดมาสอบถาม เพราะเข้าใจในธรรมชาติของผู้คนในย่านว่าในช่วงแรกเริ่มของการดำเนินการนี้ ผู้คนยังไม่คุ้นเคยกับการประชุม เพื่อแสดงความคิดเห็นในเรื่องสาธารณะมากนัก แต่แท้จริงแล้วผู้คนในย่าน ก็ต้องการรับรู้ข่าวสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ย่าน อันเป็นสิ่งที่พวกเขา รู้สึกว่าเป็นเรื่องใกล้ตัวของ “คนแพรงนรา” ทุกๆ คน

อย่างไรก็ตาม กลุ่มแกนนำในพื้นที่ก็ยอมรับว่า ในปัจจุบันที่มีชุมชนได้รับผลกระทบจากปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ ทำให้ผู้คนต้องดิ้นรนประกอบกิจการเพื่อเลี้ยงครอบครัว เมื่อเลิกจากการทำงานผู้คนจะกลับเข้าบ้านเพื่อพักผ่อน จึงทำให้มีเวลาให้กับชุมชนน้อยลงไป “พอทุ่มหนึ่งทีนี้จะเจียบมาก ทุกบ้านจะปิดประตู กลัวขโมยและรู้สึกว่ามีไม่ความเท่าเทียม”¹⁰⁵ ต่างกับในอดีตที่สภาพสังคมไม่มีการแข่งขัน “เข้าขึ้นก็ทำงาน ตกเย็นก็เลิก เป็นช่วงที่มีความสุขตามอัตภาพ”¹⁰⁶ ด้วยเหตุที่สังคมในปัจจุบันมีความห่างเหินของการคบหากัน ทำให้การรวมตัวเพื่อทำงานเพื่อส่วนรวมเป็นไปได้ด้วยความยากลำบาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรวมตัวกันของผู้คนในย่านแพรงสรรพศาสตร์

คำบอกเล่าของคุณบุญทรง จากการเข้าไปประสานงานกับคนในย่านแพรงสรรพศาสตร์ นอกเหนือจากการเป็นแกนนำแพรงนรา สรุปความคิดเห็นได้ว่า ถึงแม้ว่าในแพรงสรรพศาสตร์จะมีผู้อาศัยในย่านมานาน ผู้คนรู้จักกันและมีการปฏิสัมพันธ์กันเป็นอย่างดีก็ตาม แต่ผู้คนยังมีการแบ่งเป็นกลุ่มย่อยๆ อยู่ภายในย่านที่มีอาณาเขตกว้างขวางและมีขอบเขตไม่ชัดเจน รวมทั้งมีสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างมาก ด้วยเหตุนี้ คนในย่านจึงขาดสำนึกว่าตนเป็น “คนแพรงสรรพศาสตร์” และไม่เกิดร่วมมือกัน ซึ่งแตกต่างจากคนในย่านแพรงนราและแพรงภูธร “เมื่อบอกว่า...แพรงนราจัดงาน...คนในแพรงนราจะต้องตื่นตื่น แต่ธรรมชาติของแพรงสรรพศาสตร์ คือ ทุกคน

¹⁰³ สัมภาษณ์ วีรพล ศษาชีวะ, 1 กุมภาพันธ์ 2544.

* ตามที่สำนักงานเขตพระนครได้จัดการประชุมคณะกรรมการชุมชนแพรงภูธร เมื่อวันที่ 14 มิถุนายน 2542 ตามระเบียบกรุงเทพมหานคร ว่าด้วยคณะกรรมการชุมชน พ.ศ. 2534 ข้อ 9 ข้อ 19 และข้อ 28 ที่ประชุมได้มีมติเลือกคณะกรรมการชุมชน

¹⁰⁴ สัมภาษณ์ บุญทรง พุกษาพงษ์, 8 ธันวาคม 2543.

¹⁰⁵ เรื่องเดียวกัน

¹⁰⁶ สัมภาษณ์ นัฐพร รุ่งโรจน์สุวรรณ, 11 พฤศจิกายน 2543.

จะจ้อง”¹⁰⁷ ซึ่ง “การจ้อง” นี้ เป็นการรอดูว่าจะมีใครออกมาเป็นแกนนำและดำเนินงานต่อไป เนื่องจากคนในย่านยังไม่รู้ถึงบทบาทหน้าที่ของตน ว่าเขาจะมีส่วนร่วมในการทำงานชุมชนได้อย่างไร เพราะยังไม่เคยมีการร่วมมือกันเกิดขึ้น ดังนั้นความเป็นไปได้ที่จะมีการรวมตัวกันของผู้คนในย่านแพ่งสรรพศาสตร์ จำเป็นต้องมีผู้ที่ทำหน้าที่เป็นแกนนำของย่าน ที่มีความอดทนและให้เวลาในการทำงานอย่างมาก จึงจะสามารถผลักดันให้เกิดการเริ่มต้นของการรวมตัวกันได้

เมื่อพิจารณาการทำงานของกลุ่มผู้ทำงาน ในรูปของแกนนำในพื้นที่ส่วนต่างๆ ของย่านแล้ว หากพิจารณาจาก “วัยของกลุ่มผู้ทำงาน” จะพบว่ากลุ่มผู้ทำงานในย่านนี้ คือกลุ่มคนในวัยกลางคน หรือเป็นวัยในการคิดสร้างสรรค์และปฏิบัติ ซึ่งพวกเขาได้เปรียบเทียบกลุ่มของตนว่าเป็นเสมือน ‘ต้นกล้า’ ที่เป็นพลังในการทำงาน ส่วนคนวัยสูงอายุในย่านนั้น เป็นเสมือน ‘ไม้ใหญ่’ ที่มีความคิดแบบเก่า คือ เน้นการดำรงชีวิต การค้าส่วนตัว มากกว่าการสานรากของความร่วมมือให้เกิดขึ้นในย่าน อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากลุ่มคนวัยสูงอายุนี้ จะไม่ได้แสดงพลังเป็นเรี่ยวแรงการทำงานให้ปรากฏ แต่ก็ทำหน้าที่เป็นเสมือนพลังเงียบที่การให้คำปรึกษาที่ดีของทุกคนรอบครัว รวมถึงพลังเงียบเหล่านี้ ‘รอ’ ที่จะออกมาช่วยกิจกรรม หลังที่คนรุ่นหนุ่มสาวได้สานกิจกรรมให้เกิดขึ้นแล้ว

“เราเป็นรุ่นบุกเบิก เปรียบเสมือนไม้ต้นไม้ใหญ่เดิมอยู่แล้ว แต่เราเป็นผู้นำ ‘ต้นกล้า’ มาปลูก จึงต้องรอเวลาให้ไม้ใหญ่เหล่านี้ เปิดทางให้ ‘แสงแดด’ ส่องลงมา ให้ต้นเล็กได้งอกงาม...ต้นเล็กเหล่านี้ปลูกขึ้นจากเมล็ดพันธุ์ แต่ต้นไม้ใหญ่เป็นไม้ที่ไม่มีรากแก้ว พร้อมทั้งจะล้มได้ทุกเวลา”¹⁰⁸ และด้วยเหตุนี้ การดำเนินงานอย่างหนึ่งที่กลุ่มผู้อาศัยให้ความสำคัญ คือ การปลูกฝังสำนึกรักถิ่นฐาน และเพาะหว่านเมล็ดพันธุ์แห่งความเสียสละ ให้งอกงามในจิตใจของคนวัยเยาว์อันเป็นเรี่ยวแรงอันกล้าแข็งในอนาคต ซึ่งจะช่วยให้การอนุรักษ์ย่านเป็นไปได้อย่างยั่งยืน

— การดำเนินงาน

การดำเนินงาน กิจกรรมภายในชุมชนในย่านสามแพร่งนั้น ได้เน้นความเป็นไปในชีวิต ตามครรลองของธรรมชาติ¹⁰⁹ คือ การส่งเสริม**เทศกาลชีวิต**จากการอยู่อาศัยและการปฏิสัมพันธ์กันตามวิถีที่มีมาในอดีต

ส่วนการดำเนินงาน ที่เป็น**ตัวจุดประกาย**ให้คนในย่านได้เห็นถึงประโยชน์ของการรวมตัวกันได้อย่างชัดเจนที่สุด คือ การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ หรือ “รูปร่าง” ให้สวยงาม จากการรื้อตลาดใต้รุ่งและปรับปรุงเป็นสวนสาธารณะ พร้อมกับการทาสีอาคาร¹¹⁰ เมื่อมีการทาสีภายนอกอาคารแล้ว ผู้อาศัยยังมีการทำความสะอาดและทาสีภายในบ้านเรือนไปพร้อมกันด้วย ซึ่งแสดงว่าผู้คนเริ่มเกิดสำนึกในการอนุรักษ์และตระหนักว่าตนเป็นเจ้าของอาคาร จากการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และจ่ายค่าทาสี ที่ได้รับบริจาคมาจากบริษัทเอกชน ส่วนลานโล่งแพ่งภูธรที่ได้มีการปรับปรุงเป็นสวนสาธารณะภายหลังการรื้อตลาด ก็เป็นสถานที่รองรับกิจกรรมที่ผู้คนในย่าน ทุกกลุ่ม ทุกวัย

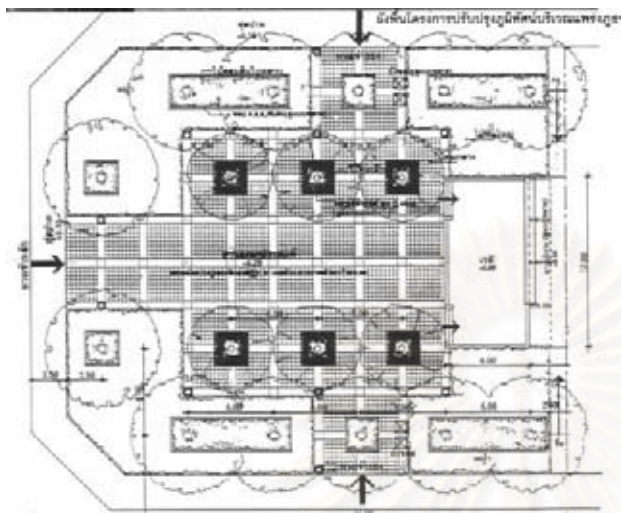
¹⁰⁷ สัมภาษณ์ บุญทรง พุกษาพงษ์, 8 ธันวาคม 2543.

¹⁰⁸ สัมภาษณ์ ธีรพล คชาชีวะ, 1 กุมภาพันธ์ 2544.

¹⁰⁹ เรื่องเดียวกัน

¹¹⁰ สัมภาษณ์. ชลิต ชูทอง, 28 สิงหาคม 2543.

ได้มาใช้ประโยชน์ร่วมกัน รวมถึงเป็นสถานที่สำหรับจัดงานเทศกาลประจำปี อันได้แก่ งานปีใหม่ งานวันเด็ก วันพ่อ และงานทำบุญประจำปี เพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคนในพื้นที่ย่านให้แน่นแฟ้น

รูปภาพ 5-59 ผังบริเวณลานโล่งแพรงภูธร*

รูปภาพ 5-60 อาคารตลาดใต้รุ่ง ก่อนที่จะมีการรื้อ

เพื่อสร้างสวนสาธารณะ

รูปภาพ 5-61 สวนสาธารณะลานโล่งแพรงภูธรในปัจจุบัน

นอกจากนี้ ในการดำเนินการ คณะกรรมการ กลุ่มแกนนำตลอดจนผู้อาศัย จะร่วมกันดูแล ผู้อาศัยและคนที่มาอยู่ใหม่ให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย โดยมีคุณธีรพล คชาชีวะ ประธาน คณะกรรมการชุมชนแพรงภูธรเป็นแกนนำคนสำคัญ และมี “บ้านหอมแดงหรือคุณชลิต ชูทอง” เป็นสถานที่ที่ผู้คนมาปรึกษาหารือ แสดงความคิดเห็นร่วมกัน “ตอนนี้ชุมชนจะคอยดูแลเรื่องคนที่จะเข้า

* แบบสถาปัตยกรรม จากบริษัทธนทร์-ตรีใจ สถาปนิกและนักวางผัง จำกัด

มาพอสมควร ช่วยกันดูแล...คนที่มาใหม่ คนที่ไม่รู้เรื่องอะไรก็ไปบอกที่ตู้ย หรือคนที่มาอยู่ใหม่ ถ้าไม่รู้อะไรก็จะไปถามที่ตู้ย...หรือไปคุยกันที่บ้านหมอแดง เป็นที่ทำการที่ก่อนหน้านี้ไม่เคยมี”¹¹¹

นอกจากมการดำเนินการเพื่อเฉลิมฉลองเทศกาลชีวิต อันเป็นเรื่องราวในชีวิตประจำวันของผู้คนในย่านแล้ว ยังมีการจัดเทศกาลงานของย่าน เพื่อเป็นการสร้างภาพให้คนภายนอกได้รับรู้ความสำคัญของย่านว่ามีความเป็นมาและมีชื่อเสียงอย่างไร โดยงานเทศกาลครั้งแรกที่จัดขึ้น คือ **“วันงามที่สามแพรง” เมื่อวันที่ 17-18 ตุลาคม 2541** ซึ่งแนวความคิดในการดำเนินการยังอาศัยแนวความคิดของการทำงานตามวิถีแห่งธรรมชาติ ที่ไม่ได้มีการปรุงแต่งมากนัก¹¹² ดังนั้นภายในงานจึงอาศัยความร่วมมือของผู้คนในย่าน จากการออกร้านขายอาหารและสินค้าที่มีชื่อเสียง การจัดแสดงละครร้องขึ้นในบริเวณโรงเรียนตะละภฏ ซึ่งเคยเป็นสถานที่ตั้งของโรงละครร้องปรีดาลัย ที่เลื่องชื่อในสมัยรัชกาลที่ 6-7 และการจัดแสดงของเก่าจากผู้คนในย่าน อันแสดงถึงชื่อเสียงของ “ย่านขายของเก่า หลังกระทรวง” นอกจากนี้ยังมีการแสดงรถยนต์และรถจักรยานยนต์โบราณ จากตู้ซ่อมรถเก่าในพื้นที่อีกด้วย ซึ่งการจัดงานในครั้งนี้ นับได้ว่าประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี โดยได้รับความสนใจและคำชมเชยจากจากคนภายนอกและสื่อมวลชนเป็นอย่างมาก

ส่วนการจัดงานในครั้งต่อมา คือ **“เทศกาลแพรงภูธร ตอนกินอ่านในย่านแพรง” เมื่อวันที่ 29-30 มกราคม 2543** ซึ่งมีแนวความคิดหลักเกี่ยวกับเรื่อง “กิน” และ “อ่าน” ในย่านแพรง เนื่องจากในชุมชนแห่งนี้เป็นที่รวมของโรงพิมพ์เก่า และยังเป็นแหล่งรวมร้านอาหารเก่าแก่อันเลื่องชื่อของกรุงเทพฯ ดังนั้นงานในครั้งนี้จึงนำเสนอมุมมองศิลปะและวัฒนธรรมทางด้านการกินอยู่และวรรณกรรม เข้ากับเรื่องราวของย่าน ชุมชนเมืองเก่าและทิศทางการเจริญเติบโตของเมือง ผ่านกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ การแสดงศิลปะร่วมสมัย การจัดประกวดภาพยนตร์ขนาดสั้น การออกร้านอาหาร หนังสือ มุมศิลปะ กิจกรรมสำหรับเด็ก นิทรรศการศิลปะและประวัติศาสตร์ และเสวนาเชิงวิชาการ จะเห็นได้ว่าการจัดงานในครั้งนี้ นอกจากจะได้รับความร่วมมือของคนในย่านแพรงภูธรแล้ว ยังมีการประสานงานจากคนภายนอก ทั้งนักวิชาการ ศิลปิน รวมถึงประชาชนทั่วไป ที่มาร่วมกิจกรรม เนื่องจากเห็นความสำคัญของย่านเก่ามากขึ้นด้วย

รูปภาพ 5-62 แผ่นพับของงานเทศกาลแพรงภูธร

ตอน “กิน - อ่านในย่านแพรง”

¹¹¹ สัมภาษณ์ ไชยวัฒน์ อัครชีวันธกุล, 11 พฤศจิกายน 2543.

¹¹² สัมภาษณ์ วีรพล คชาชีวะ, 1 กุมภาพันธ์ 2544.

* ดูเพิ่มเติมที่ภาคผนวก ค., หน้า 177.

การจัดกิจกรรมในช่วงแรกนี้ ได้ช่วยกระตุ้นให้คนในย่านเกิดความภาคภูมิใจอย่างยิ่ง แต่การดำเนินงานที่ยังไม่ได้มีการจัดการที่ดี จึงทำให้เกิดปัญหาในเรื่องเงินทุนที่จะนำมาดำเนินกิจกรรมต่อไป โดยการประมวลปัญหาที่เกิดขึ้น จากทัศนะของคณะกรรมการและกลุ่มแกนนำ สามารถสรุปได้ว่า

ปัญหาแรก คือ ปัญหาในการระดมทุน ที่ยังคงอยู่ในรูปแบบของการขอรับบริจาค และองค์กรที่มีอยู่ คือ ประชาคม ยังไม่สามารถทำหน้าที่ในการดำเนินการ และจัดการผลประโยชน์ที่ได้รับให้เกิดผลยั่งยืนได้ โดยจะเห็นได้ชัดเจนจาก หน้าที่ในการดูแลพื้นที่ส่วนกลางยังเป็นของกลุ่มผู้ทำงานเพียงกลุ่มเดียว

ปัญหาในต่อมาคือ ปัญหาในเรื่องการประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐ โดยหน่วยงานภาครัฐ ยังไม่ได้เข้ามาให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่ และไม่ได้มอบหมายอำนาจหน้าที่ให้แก่ประชาคมในการดำเนินกิจกรรมรวมถึงการใช้พื้นที่สาธารณะ ซึ่งอาจเป็นเพราะรัฐยังไม่มีแนวทางในการทำงานร่วมกับองค์กรในระดับท้องถิ่นอย่างชัดเจน¹¹³

จากปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ ได้เป็นเสมือนบทเรียนอันมีค่า ที่ทำให้กลุ่มผู้ทำงาน “ประชาคม” ได้รับรู้ ว่า นอกจากการทำงานด้วย “จิตใจ” ที่มีสำนึกรักบ้านรักถิ่นของเขาแล้ว ยังจะต้องมี “การจัดการ” ด้วย “เครื่องมือ” ที่ดีมาประกอบกันด้วย จึงจะสามารถทำให้ความคิดฝันในการฟื้นฟูชีวิตของผู้คนในย่านให้ดีขึ้น เป็นจริงขึ้นมาได้ และเป็นที่มาของการหา “เครื่องมือ” ที่นำมาสู่การจัดตั้ง “สหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า” ในที่สุด

— “สหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด”

การดำเนินการขององค์กรชุมชน เป็น “สหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า” เป็นความพยายามของกลุ่มผู้ทำงานในย่าน ที่ต้องการให้การทำงานของพวกเขามีความยั่งยืนและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้ กลุ่มผู้ทำงานจึงได้มีการพูดคุยกันอีกครั้ง ด้วยเงื่อนไขที่ว่า

“เครื่องมือ” นี้ จะต้องสามารถระดมผู้คนในหลายกลุ่ม ได้แก่ ผู้คนที่มิได้รักในถิ่นฐานย่านเก่า ผู้คนที่มิได้มองเห็นคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และผู้คนที่มีความเชี่ยวชาญในด้านต่างๆ ทั้งเรื่องจัดการและงานอนุรักษ์ และสิ่งสุดท้ายคือ ผู้คนที่นำเงินทุนมาร่วมดำเนินการ แม้ว่าเขาจะรู้ว่าเขาอาจจะไม่ได้รับผลประโยชน์ในรูปแบบของเงิน หรือได้ผลอย่างรวดเร็วเช่นการลงทุนอื่นๆ ก็ตาม โดยคนไทยทุกคนที่มีพร้อมซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้ ก็สามารถเข้ามามีส่วนร่วม แม้ว่าเขาจะลงทุนด้วยเงินจำนวนมากหรือน้อย คนหนึ่งคนก็คือเสียงหนึ่งเสียงเท่าเทียมกัน และ “เครื่องมือ” ที่มีความครบถ้วนตามความต้องการนี้ คือ การทำงานในรูปแบบของ “สหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด” ซึ่งได้รับการจัดตั้งขึ้น เมื่อวันที่ 2 มีนาคม 2543

¹¹³ สัมภาษณ์. ชลิต ชูทอง, 28 สิงหาคม 2543.

— กลุ่มคนทำงาน

จากเงื่อนไขต่างๆ ที่ถูกรอบให้ “สหกรณ์” มีความเป็น “มหาชน” เพื่อประโยชน์ของส่วนรวมอย่างแท้จริง ได้คัดสรรให้มีกลุ่มคนผู้มีความเข้าใจ และใส่ใจเข้ามาทำงานร่วมกัน สองกลุ่ม¹¹⁴ ดังนี้

คนกลุ่มแรก คือ “คนใน” หรือประชาคมคลองคูเมืองเดิมสามแพ่ง ที่ทำหน้าที่เป็นฐานพลังที่เข้มแข็ง จากสำนักที่ต้องการรักษาและพัฒนาย่านของตนเป็นที่ตั้ง

คนกลุ่มที่สอง คือ “คนนอก” หรือกลุ่มนักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญในสาขาต่างๆ ที่เข้ามาร่วมในการระดมความคิดในการทำงาน ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านการอนุรักษ์เมืองเก่า ผังเมือง ผู้เชี่ยวชาญการบริหารโครงการ นักจัดการด้านการโรงแรมและการบริหารการท่องเที่ยว ผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมาย ตลอดจนผู้เชี่ยวชาญด้านการเงิน นอกจากนี้ ยังมี “คนนอก” อีกกลุ่มหนึ่ง คือ กลุ่มเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ที่มีความเห็นสอดคล้องกับแนวคิดนี้ และได้เข้ามาให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์

รูปภาพ 5-63 ประชาคมคลองคูเมืองเดิม ประชุมจัดตั้งสหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า

ที่มา : ยุวดี มณีกุล, “ผ่าเกาะรัตนโกสินทร์ เฝยมิติวัฒนธรรมคนเมือง,” ใน กรุงเทพฯธุรกิจ (26 มิถุนายน 2543), หน้า 8.

— การดำเนินการของสหกรณ์ในปัจจุบัน ในการดำเนินการมีแนวความคิดในการอนุรักษ์และฟื้นฟู “เมืองเก่า” เพื่อให้ผู้คนตระหนักถึงคุณค่าและสร้างสรรค์กิจกรรมให้เกิดประโยชน์จาก “วัฒนธรรม ศิลปะ และการให้ความบันเทิง”¹¹⁵ โดย “โครงการพัฒนาและฟื้นฟูเมืองเก่าบริเวณคลองคูเมืองเดิม” เป็นโครงการแรกของการดำเนินการ เนื่องจากโครงการนี้จะช่วยให้คนภายนอกได้เห็นภาพของการอนุรักษ์และพัฒนาได้อย่างรวดเร็วที่สุด เพราะพื้นที่คลองเป็นพื้นที่ส่วนกลางที่มีรัฐเป็นเจ้าของ จึงสามารถดำเนินโครงการได้ง่ายกว่าพื้นที่ภายในย่านซึ่งประกอบด้วยพื้นที่ที่มีการใช้งานต่างๆ ทั้งที่พักอาศัย การค้า ตลอดจนผู้มีสิทธิในพื้นที่ที่ประกอบด้วยคนหลายกลุ่มเช่นกัน นอกจากนี้ “คลองคูเมืองเดิม” ยังมีความสำคัญในการเป็นแกนของเมืองเก่า ที่สามารถเชื่อมโยง

¹¹⁴ สัมภาษณ์เชิงยุทธ ประชาศิลป์ชัย, 1 กุมภาพันธ์ 2544.

¹¹⁵ เรื่องเดียวกัน

พื้นที่ต่างๆ เข้าด้วยกัน ทั้งการเชื่อมโยงพื้นที่ย่านการค้าเก่า ได้แก่ ย่านบ้านหม้อ ปากคลองตลาด ไปจนถึงพื้นที่ฝั่งธนบุรี ด้วยคุณลักษณะของคลองที่เคยเป็นทางสัญจรพาผู้คนเดินทางไปมาในทิศทางต่างๆ¹¹⁶

“โครงการพัฒนาและฟื้นฟูเมืองเก่าบริเวณคลองคูเมืองเดิม” ได้รับเงินงบประมาณจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยมาใช้เป็นเงินต้นในการดำเนินการ โดยโครงการนี้ มีทั้งการจัดกิจกรรมทางด้านศิลปวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว ประกอบกับการปรับปรุงสภาพแวดล้อมริมคลอง เพื่อส่งเสริมความงามของภูมิทัศน์ในเมืองและเอื้อต่อการใช้งาน ซึ่งในปัจจุบัน ได้มีการดำเนินการอยู่ในหลายส่วน ได้แก่ การวางผัง เพื่อปรับปรุงสภาพแวดล้อมและจัดแบ่งพื้นที่ใช้งาน (master plan) การศึกษาเส้นทางเชื่อมต่อกับพื้นที่ต่างๆ และการวางแผนดำเนินการ (action plan) รวมถึงมีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อ ทั้งหนังสือนิตยสารทางด้านการท่องเที่ยว และรายการโทรทัศน์ เพื่อปลูกกระแสความสนใจของผู้คนในเรื่องการท่องเที่ยวในเมืองเก่าให้เกิดขึ้น

นอกจากนี้ “สหกรณ์” ได้มีการประสานงานกับรัฐบาลท้องถิ่น คือ กรุงเทพมหานคร โดยได้มีการจัดตั้ง “คณะกรรมการพัฒนาและฟื้นฟูเมืองเก่า บริเวณคลองคูเมืองเดิม (คลองหลอด)” ซึ่งประกอบด้วย เจ้าหน้าที่ภาครัฐจากหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ ได้แก่ ปลัดกรุงเทพมหานคร รองผู้ว่าการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ผู้อำนวยการสำนักสวัสดิการสังคมและผู้อำนวยการเขตพระนคร ร่วมกับตัวแทนจากสหกรณ์ เพื่อทำหน้าที่ประสานงานกับหน่วยงานอื่นๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ให้การดำเนินการและการตัดสินใจเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

– การดำเนินการของสหกรณ์ในอนาคต จากโครงการพัฒนาและฟื้นฟูเมืองเก่า บริเวณคลองคูเมืองเดิม ต่อไปจะมีการขยายพื้นที่โครงการเข้าสู่ภายในพื้นที่ย่านสามแพร่ง โดยมีการวางเรื่องราวให้กับย่านในเรื่องราวเดียวกัน คือ “วัฒนธรรม ศิลปะ และการให้ความบันเทิง” ซึ่งกลุ่มผู้ทำงานมีความเห็นว่า ผู้คนในย่านจะมีการปรับตัว จากกิจกรรมการค้าในรูปแบบเดิม ไปสู่การค้าในรูปแบบใหม่ ได้โดยธรรมชาติ

การดำเนินการเริ่มต้นจากการมองภาพเป็น โครงใหญ่ทั้งหมด ที่เชื่อมโยงเมืองเก่าเข้าด้วยกัน จากนั้นจึงกำหนดพื้นที่การใช้งานในส่วนต่างๆ แล้วลงลึกไปในแต่ละพื้นที่ว่าจะมีการปรับปรุงและใช้งานอย่างไร และการทำงานในลำดับสุดท้าย คือ การนำแผนโครงการไปปฏิบัติ

¹¹⁶ เรื่องเดียวกัน

บทที่ 6

แนวความคิดการอนุรักษ์ “ย่านสามแพร่ง” จากชุมชน

การศึกษาในบทที่ 5 เป็นการเข้าไปเรียนรู้ประสบการณ์และทำความเข้าใจในเรื่องราวของ “ความหมายจากชีวิตของผู้คน” ที่เกิดขึ้นจากความคิด ความเข้าใจของผู้คนที่สัมผัสต่อโลกรอบกายของเขา และในความสัมพันธ์ที่ผู้คนมีขึ้นระหว่างกัน บ่มด้วยกาลเวลาในวิถีของความเป็นไป จนกลายเป็น “ถิ่นแห่งความหมาย” ต่อเนื่องมาถึงการวิเคราะห์ในบทนี้ จะเป็นการสานความหมายของถิ่นต่างๆ เข้าด้วยกัน เปรียบได้กับการประสานการทำงานของ “ต้นไม้” ที่มีความพิเศษอันหลายหลาย เชื้อและรับประโยชน์ซึ่งกันและกัน ภายในป่าใหญ่ที่มีความอุดมสมบูรณ์

จากนั้นจึงนำแนวความคิดของผู้คนในย่านมาถ่ายทอด ให้เห็นว่าพวกเขาต้องการจะส่งเสริมความหมาย ด้วยการพัฒนากายภาพของย่านและการนำเสนอด้วยกิจกรรมในรูปแบบใด และในขั้นตอนสุดท้ายของการวิเคราะห์ในบทนี้ คือ การเปรียบเทียบแนวความคิดในการอนุรักษ์ที่ได้มาจากผู้คนในชุมชน กับแนวความคิดของโครงการจากหน่วยงานภาครัฐ เพื่อให้เห็นถึงข้อดีที่แตกต่างกัน

6.1 การสานความหมาย

ในการเริ่มต้นฟื้นฟูย่านสามแพร่ง ผู้คนในย่านได้ให้ความสำคัญกับรากฐานของชีวิต อันหมายถึง การฟื้นฟูจิตใจให้ผู้คนมีความรักใน “ถิ่นอาศัย” ภาควิชาภูมิคุ้มกัน “ตำนานของครอบครัว” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ของย่าน โดยผู้คนต้องการจัดกิจกรรมการเล่าเรื่องราวความเป็นมาของย่าน เพื่อปลุกวิญญาณผู้อยู่อาศัยให้ตื่นขึ้น มองย่านด้วยสายตาใหม่ คือ มองเห็นอดีตในชีวิตของตนและชีวิตของย่านเป็นสิ่งที่มีความหมาย รวมถึงการเล่าเรื่องจากคนวัยสูงอายุไปสู่เด็กวัยเยาว์ ยังจะช่วยผูกสายใยความสัมพันธ์ในครอบครัวให้แน่นแฟ้นขึ้น นอกจากนี้ ผู้อยู่อาศัยได้ให้ความสำคัญอย่างมากต่อ การสืบทอดกิจการของครอบครัว อันเป็นการส่งผ่านเรื่องราวชีวิตตามแบบแผน ทำให้ผู้อยู่อาศัยรับรู้ถึงบทบาทหน้าที่ของตน ที่มีต่อย่านด้วยความภาคภูมิใจ

การอาศัยอยู่ในย่านอย่างต่อเนื่อง ได้ถักทอสายใยแห่งความรัก ความสมัครสมานสามัคคีและความเอื้ออาทรต่อกัน ทำให้ย่านมีความน่าอยู่ ปลอดภัย ด้วยความสมานฉันท์และความรู้สึกที่ทุกคนในย่านมีความเท่าเทียมกัน นั่นคือความหมายในการเป็น “ถิ่นปฏิสันถาร” รวมถึงผู้คนในย่านยังมีศรัทธารวมใจ ด้วยความเชื่อความศรัทธาในศาสนา ได้แก่ ศาลเจ้าพ่อเสือ ที่ได้ผูกใจชาวไทยเชื้อสายจีนเข้าด้วยกัน ประกอบกับชาวพุทธที่ได้ประกอบกิจกรรมทางศาสนาในวัดสำคัญหลายแห่งที่ตั้งอยู่โดยรอบ จนอาจกล่าวได้ว่า ความหมายของการเป็นถิ่นความเชื่อศรัทธา ก็เป็นอีกความหมายหนึ่งที่ทำให้ผู้คนในย่านรวมกันเป็นหนึ่งเดียวได้ และด้วยความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันนี้ การอนุรักษ์และพัฒนาที่พวกเขาต้องการ คือ การอนุรักษ์ที่คำนึงถึงทุกชีวิตที่อาศัยในย่าน ด้วยการ “ประสาน” ความต้องการของคนทุกกลุ่ม รวมถึงผู้คนที่ต้องการสถานที่รองรับชีวิตในโลกส่วนรวม คือ พื้นที่ส่วนกลาง เพื่อการปฏิสันถาร จัดงานเทศกาลต่างๆ และต้องการสถานที่รองรับความเป็นชุมชน ที่ขาดหายไป ได้แก่ ตลาด โรงเรียน ให้กลับคืนมา เพื่อให้ชุมชนมีความสมบูรณ์ได้ดังเดิม

จากการค้าขายที่เป็น “หัวใจของย่านสามแพร่ง” ด้วยการขายสินค้าที่มีลักษณะเฉพาะและขายอาหารเลี้ยงหน่วยงานราชการและชุมชนเมืองมาโดยตลอด เป็นที่มาของความหมาย “ถิ่นต้อนรับขับสู้” และผู้คนใน

ย่านจึงมีแนวความคิดในการผูกเรื่องราวชีวิตที่ยังคงสืบทอดกิจการของครอบครัว เพื่อให้คนรุ่นหลังได้มีโอกาสสัมผัสกับ สุนทรียภาพในยุคสมัยที่ย่านมีความรุ่งเรืองและความร่มเย็นเป็นสุข ด้วยการเล่าเรื่องด้วยคน...ชายด้วยภาพ¹¹⁷ จาก “เทศกาลชีวิต” ที่เกิดขึ้นจริง โดยการผูกเรื่องนี้จะดึงจุดเด่นของแต่ละย่านออกมา แต่ให้มีความต่อเนื่องทั้ง “ย่านสามแพร่ง” เนื่องจากผู้คนได้ให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ที่มีรากฐานความเป็นมาร่วมกันตลอดจนความเป็น “องค์กรวม” ของย่านเป็นภาพลักษณ์ที่ผู้คนทั่วไปเข้าใจ

นอกจากการดำรงอยู่ของย่าน จะปรากฏผ่านเรื่องราวแห่งชีวิตผู้คนแล้ว ยังจะต้องมีการเฉลิมฉลอง “เทศกาลชีวิต” ด้วยการปรุงแต่งรสชาติของกิจกรรมให้แตกต่างไปจากกิจกรรมประจำวัน และการเฉลิมฉลอง “เทศกาลงานของย่าน” ในวาระต่างๆ ของปี เพื่อสร้างบรรยากาศแห่งความสุข ปลุกจิตใจ “คนใน” * และดึงดูดใจ “คนนอก” * ให้เห็นคุณค่าความสำคัญของย่าน ไปพร้อมกับกับการได้รับความสนุกสนาน ซึ่งสอดคล้องไปกับภาพลักษณ์ใหม่ของย่าน (changing image) ในการเป็น “แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม” **

เมื่อ “ถิ่นต้อนรับขับสู้” ได้ฟื้นกลับคืนมา ผู้คนยังคงสืบทอดกิจการและไม่ละทิ้งถิ่นฐาน ภาพชีวิตของย่านจึงย้อนกลับไปสู่บรรยากาศชีวิต ที่มีการอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างเป็นมิตรกับโลก เป็นมิตรกับผู้คน และความหมายนี้ได้นำมาสู่ความหมายสุดท้าย คือ การเป็น **ถิ่นแห่งการร่วมมือร่วมใจ ในองค์กรชุมชน**

จากการดำเนินงานในช่วงเวลาที่ผ่านมา จะพบว่าผู้คนในย่านมีความต้องการ การดำเนินการในรูปแบบค่อยเป็นค่อยไปที่คำนึงถึงผู้อยู่อาศัยในย่านเป็นสำคัญ โดยผู้คนในย่านมีสิทธิในการเลือกและมีโอกาสที่จะปรับตัวไปตามครรลองของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น และมีแนวความคิดว่า การร่วมมือ ร่วมใจของผู้คนในย่าน แพร่งภูธร แพร่งนราและแพร่งสรรพศาสตร์ ซึ่งเป็นหน่วยย่อย จะต้องมีความแข็งแกร่งและสานกันเป็นหนึ่งเดียว คือ “ประชาคมคลองคูเมืองเดิมสามแพร่ง” ให้ได้เสียก่อน จากนั้นจึงสามารถเป็นรากฐานอันมั่นคงให้กับ

¹¹⁷ สัมภาษณ์ บุญทรง พุกษาพงษ์, 8 ธันวาคม 2543.

* จากแนวความคิดในเรื่องภาพลักษณ์ของย่าน จาก Norberg-Schulz ที่ได้ให้ไว้ว่า “คนใน” (insider) คือ ผู้คนที่อยู่อาศัยหรือทำกิจกรรมในย่านอย่างต่อเนื่อง จนสามารถระบุความสัมพันธ์ระหว่างตัวเขากับย่านได้ในภาพลักษณ์ รูปแบบ “ภาพลึก” และ “คนนอก” (outsider) คือ ผู้ที่อยู่ภายนอกย่าน และมีความสัมพันธ์กับย่านแบบมีระยะห่าง ในภาพลักษณ์ รูปแบบ “ภาพกว้าง” (ดูรายละเอียดในบทที่ 3 หัวข้อ 3.1.3 เอกลักษณ์ของย่าน, หน้า 24)

** จากแผนการอนุรักษ์ในระดับนโยบาย คือ *โครงการปรับปรุงพื้นที่บริเวณแพร่งนรา แพร่งภูธรและแพร่งสรรพศาสตร์* ในแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ ได้ให้แนวคิดในเรื่อง ความหมายของพื้นที่ย่านสามแพร่งที่ควรส่งเสริม คือ การส่งเสริมให้เป็น “แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม” ซึ่งต่อมา แผนการอนุรักษ์ในระดับปฏิบัติ คือ *โครงการวางผังเฉพาะแห่งในพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์: บริเวณแพร่งนรา แพร่งภูธรและแพร่งสรรพศาสตร์* ได้นำแนวคิดนี้มาทำแผนปฏิบัติ ในรายละเอียดมากขึ้น โดยยังคงความหมายเดิม คือ การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม (ดูรายละเอียดในบทที่ 4 การวิเคราะห์แผนนโยบายและแผนดำเนินการอนุรักษ์ “ย่านสามแพร่ง” จากโครงการอนุรักษ์ที่จัดขึ้นโดยหน่วยงานภาครัฐและองค์กรชุมชน, หน้า 45)

“สหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า” ต่อไปได้ โดยให้ “สหกรณ์” ทำหน้าที่ในการประสานประโยชน์และความร่วมมือระหว่าง “คนใน” และ “คนนอก” เพื่อให้การอนุรักษ์และพัฒนาเป็นไปด้วยความ **“ยั่งยืน”**

บทสรุปความเข้าใจใน “ความหมายของย่าน” คือ การเปรียบเทียบ **“ชีวิตของย่านสามแพร่ง”** กับ **“ป่าใหญ่อันอุดมสมบูรณ์”** โดยมีการตั้งถิ่นฐานและสืบทอดการดำเนินชีวิตของผู้คน ประหนึ่งการหยั่งรากของต้นไม้ลงสู่ดิน ด้วยรากแก้วที่มั่นคง รักในดินในถิ่นเกิดของเขา ต่อมาเมื่อผู้คนเกิดความสัมพันธ์และมีการปฏิสัมพันธ์ต่อกัน จึงปรากฏให้เห็นเป็นภาพของการประสานการทำงานของ **“ต้นไม้”** ภายในป่าใหญ่ที่มีความอุดมสมบูรณ์และความ เป็นหนึ่ง ผลัดเปลี่ยนการเอื้อและรับประโยชน์ให้แก่กันด้วยความ **“ยั่งยืน”**

แม้ว่าในช่วงหนึ่งของชีวิตของย่าน จะต้องรับผลจากภายนอก ทำให้ไม้ที่กำลังงอกงามต้องหยุดชะงัก ลำต้นที่เคยสานเป็นหนึ่งได้แตกหักโค่นลง แต่สุดท้าย **“กล้าไม้”** ส่วนที่มีความแข็งแรงงอกได้ลุกขึ้นมาช่วยเสริม ร่วมใจ ด้วยแนวความคิดในการช่วยประคองซึ่งกันและกัน ค่อยปรับค่อยเปลี่ยนไปตามครรลองวิถีทางที่ยั่งยืน เพื่อ พลิกฟื้นให้ไม้ใหญ่นั้น ได้กลับมาผลิดอก ออกผลอีกครั้ง ดังนั้น **“องค์รวม ประสาน ยั่งยืน”** จึงเป็นแนวความคิดของการอนุรักษ์ย่านจากคนเบื้องล่าง คือผู้ที่ได้ผูกชีวิตของเขาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของย่าน โดยมีชุมชนย่านสามแพร่งแห่งนี้เป็นตัวอย่าง เพื่อให้ไม้ใหญ่แห่งเมืองเก่าได้ตื่นจากความหลับใหล กลับมายืนหยัดสร้าง ทอดกิ่งใบ เรืองรองขึ้นพร้อมกันได้ แม้จะต้องอาศัยการทำงานหนักและอาศัยเวลาในการพิสูจน์แนวความคิด แต่อย่างน้อย ในวันนี้ ผู้คนก็พอมองเห็นภาพแล้วว่า กล้าไม้น้อยๆ ส่วนหนึ่งกำลังเติบโต

6.2 การส่งเสริมความหมาย ด้วยกายภาพ

จากการพิจารณา ความหมายที่ทำให้ย่านสามแพร่ง มีความเป็นย่านที่สมบูรณ์ การศึกษาในลำดับต่อไปคือ การส่งเสริมความหมายด้วยกายภาพของย่าน อันหมายถึง สถานที่รองรับชีวิต หรือ **“ถิ่น”** ที่รวมใจและรวมกิจกรรมของผู้คน โดยทำการวิเคราะห์จากอาคาร ซึ่งเปรียบเสมือน **“ร่างกาย”** และพื้นที่ว่างภายใน ซึ่งเปรียบเสมือน **“จิตใจ”** ที่ถูกห่อหุ้มอยู่ภายในกลุ่มของอาคารนั้น ประกอบกับแนวความคิด จากความต้องการของผู้คน ที่มีต่อย่านของพวกเขา

6.2.1 การส่งเสริมความหมาย ด้วยกายภาพ ในภาพรวมของย่านสามแพร่ง

เมื่อพิจารณาในภาพรวมของย่านสามแพร่ง ผู้คนในย่านเห็นความแตกต่างอย่างชัดเจน ในความหมาย ระหว่าง **“แพร่งภูธรและแพร่งนรา”** กับ **“แพร่งสรรพศาสตร์”** เนื่องจากผู้อาศัยในย่านแพร่งภูธรและแพร่งนราจะมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของย่าน ด้วยความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของตน และบทบาทหน้าที่ของผู้อื่น พร้อมกับสามารถบอกจุดเด่น หรือลักษณะเฉพาะของย่านที่เป็นที่รับรู้ของคนทั่วไปได้ แต่ผู้อาศัยในแพร่งสรรพศาสตร์ขาดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของย่าน เนื่องจากความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมและปัญหาทางสังคม ทำให้ผู้อาศัยเกิดความรู้สึกอับอาย และเกิดปลูกฝังให้เด็กไม่เกิดความรักในถิ่นฐาน

ส่วนในด้านกิจกรรมนั้น ในย่านแพร่งภูธรและแพร่งนรา ยังมีผู้คนในย่านที่สืบทอดกิจการของครอบครัวรวมกลุ่มกัน จนกลายเป็นชื่อเสียงที่ผู้คนภายนอกรู้จักเป็นอย่างดี ได้แก่ **“ย่านหลังกระต๊วง”** เป็นแหล่งขายของเก่า เครื่องแบบและเครื่องหมายข้าราชการ **“ตลาดใต้รุ่ง ย่านแพร่งภูธร”** เป็นแหล่งรวมอาหารเลี้ยงชีพ เป็นต้น ในทางตรงกันข้าม ย่านแพร่งสรรพศาสตร์ ผู้คนส่วนหนึ่งคือ กลุ่มผู้มาอยู่ใหม่ ที่มีกิจกรรมหลากหลายและไม่ส่งเสริมกัน ย่านแพร่งสรรพศาสตร์จึงไม่มีภาพความเป็นย่านที่ชัดเจน

จากความหมายของพื้นที่ ผู้คนในย่านมีแนวความคิดในการส่งเสริมความหมาย ด้วยการปรับปรุงลักษณะกายภาพในภาพรวม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ย่านแพรงภูธรและแพรงนรา เป็นพื้นที่ที่มีขอบเขต ความต่อเนื่องและการโอบล้อมของอาคารที่ชัดเจน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ผู้อาศัยเกิดความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกัน แต่ผู้อาศัยได้มองเห็นข้อเสียของย่านแพรงภูธรว่าเป็นเสมือน “เมืองที่มองไม่เห็นจากภายนอก”¹¹⁸ เพราะพื้นที่ย่านถูกปิดล้อมด้วยอาคารที่มีรูปแบบใหม่ ดังนั้น คนภายนอกจึงไม่รู้ว่า ภายในย่านมีลักษณะกายภาพที่งดงาม และมีกิจกรรมที่น่าสนใจเพียงไร

จากความสำคัญของกายภาพของย่านนี้ ได้นำมาสู่ความต้องการของผู้คน คือ ต้องการปรับปรุงอาคารตึกแถวเก่าอันเป็นจุดเด่นของย่าน ให้มีความเป็นระเบียบเป็นหนึ่งเดียวกันและให้ความสำคัญในเรื่องความปลอดภัยจากอัคคีภัย ด้วยการแก้ไขปัญหาคารต่อเติมด้านหลังของอาคาร ซึ่งแต่เดิมเป็นพื้นที่ส่วนกลาง นอกจากนี้ พื้นที่ที่มีความสำคัญ คือ การรักษาพื้นที่ส่วนกลาง “ลานโล่ง แพรงภูธร” ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เอื้อให้ผู้คนได้มาทำกิจกรรมร่วมกัน จนกล่าวได้ว่าเป็นพื้นที่แห่งแรกที่ทำให้ผู้คนเห็นประโยชน์ของการรวมตัวกัน

ย่านแพรงสรรพศาสตร์ เป็นพื้นที่ที่มีขอบเขตไม่ชัดเจนและมีการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบอาคาร รวมถึงการใช้พื้นที่จนไม่เหลือลักษณะกายภาพรูปแบบเดิม โดยเฉพาะในบริเวณพื้นที่ที่เคยเป็น “ตลาดสดศาลเจ้าพ่อเสือ” ได้ถูกแทนที่ด้วยถนนขนาดใหญ่และที่จอดรถ ดังนั้นการปรับปรุงลักษณะกายภาพของย่านที่ผู้คนต้องการ คือ การสร้าง “จุดเด่น” เพื่อเป็นจุดอ้างอิงให้ผู้อาศัยและผู้คนภายนอกรับรู้ได้ว่า พื้นที่ใดคือพื้นที่ย่าน

“จุดเด่น” ทางกายภาพแห่งแรกที่เป็นที่รู้จักของผู้คนและแสดงให้เห็นการมายังย่านแพรงสรรพศาสตร์ คือ “ซุ้มประตูวัง” ซึ่งตั้งอยู่ทางเข้าจากถนนตะนาว แต่เมื่อมองเข้ามาภายในย่านจะพบตึกแถวรูปแบบใหม่ที่ไม่ส่งเสริมจุดเดนนั่นเท่าที่ควร

ส่วนพื้นที่ภายในย่านที่ยังคงเหลือลักษณะกายภาพแบบเก่าและเป็นที่รู้จักของคนในย่าน คือ “บ้านแปดหลัง” ซึ่งยังคงมีครอบครัวคนเก่าแก่ อาศัยอยู่ภายในบ้านไม้ที่ทูลเตียงแต่ก็ยังคงอยู่ จนเกิดเรื่องเล่าขานเป็นเสมือนตำนานของพื้นที่¹¹⁹ แต่การส่งเสริมพื้นที่นี้ให้เป็น “จุดเด่น” อาจเกิดปัญหา เพราะพื้นที่ส่วนนี้ เป็นที่อยู่อาศัย มีความเป็นส่วนตัว และอยู่ด้านหลังอาคารตึกแถว ที่มีทางเข้าเป็นที่รู้จักกันเฉพาะผู้คนในย่านเท่านั้น

6.2.2 การส่งเสริมความหมาย ในพื้นที่แต่ละส่วนของย่าน

เมื่อพิจารณาการส่งเสริมความหมายของย่าน ด้วยกายภาพของย่านในภาพรวมแล้ว ต่อไปจะเป็นการพิจารณาลึกลงไปในรายละเอียดในพื้นที่แต่ละส่วนของย่าน อันได้แก่

- **พื้นที่บริเวณลานโล่ง แพรงภูธร** ผู้อยู่อาศัยในย่านแพรงภูธรมีความภาคภูมิใจและเห็นความสำคัญของพื้นที่ลานโล่ง แพรงภูธร ว่าเป็นพื้นที่ส่วนกลาง ส่งเสริมย่านให้มีสภาพแวดล้อมที่งดงามภายหลังจากการปรับปรุงพื้นที่ จากตลาดใต้รุ่งร่าร้างมาเป็นลานโล่งและสนามหญ้า ผู้คนจึงได้ใช้พื้นที่นี้ เป็นสถานที่ในการรวมผู้คนในย่าน ทุกกลุ่ม และทุกวัย มาทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน ทั้งเป็น

¹¹⁸ สัมภาษณ์ ไชยวัฒน์ อิศวชีวันธกรกุล, 11 พฤศจิกายน 2543.

¹¹⁹ สัมภาษณ์ บุญทรง พฤษชาพงษ์, 8 ธันวาคม 2543.

ที่พักผ่อน ออกกำลังกายและที่เล่นของเด็ก ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พื้นที่นี้มีความยืดหยุ่นในการปรับเปลี่ยนการใช้งานได้หลากหลายรูปแบบในช่วงเวลาและความต้องการต่างๆ

อย่างไรก็ตาม ผู้คนต้องการให้จัดสรรเนื้อที่ที่มีความชัดเจน เป็นสัดส่วนในการใช้งานมากขึ้น โดยการจัดสนามเด็กเล่นที่มีเครื่องเล่นต่างๆ (active area) พื้นที่นั่งพักผ่อนและพบปะกันของคนวัยชราที่ต้องการความปลอดภัย มีความร่มรื่นของต้นไม้ กันแดดกันฝนได้ (passive area)

นอกจากนี้ ผู้คนบางกลุ่มมีความต้องการให้พื้นที่เป็นที่ตั้งของหน่วยบรรเทาสาธารณภัย¹²⁰ เพื่อทำหน้าที่ดูแลความปลอดภัยให้กับพื้นที่ย่านสามแพร่ง เนื่องจากคุณภาพของพื้นที่ที่เกิดจากการโอบล้อมของอาคารที่มีการเชื่อมต่อกับถนนโดยรอบได้ รวมถึงพื้นที่นี้ เป็นลานโล่งที่ผู้คนที่อยู่อาศัยในอาคารโดยรอบมองเห็นความเคลื่อนไหว การเข้าออกของผู้คน จึงเป็นย่านที่มีความปลอดภัยด้วยการ “เป็นหูเป็นตา” ให้กันและกัน

นอกจากความสำคัญในการรองรับการปฏิสังขรณ์แล้ว ผู้คนยังใช้พื้นที่นี้ ในการจัด “เทศกาลงานของย่าน” ทั้งสองครั้งที่ผ่านมา รวมถึงในอนาคต พวกเขาต้องการให้เกิด “ตลาดนัดชุมชน” ที่ขายอาหารและผลิตภัณฑ์ที่มีชื่อเสียงของย่าน เช่น เครื่องหนัง ยาสมุนไพร ฯลฯ ได้จัดขึ้นในพื้นที่นี้ ในช่วงเวลาเย็นถึงค่ำ เหมือนกับการจำลองสภาพความมีชีวิตชีวาของ “ตลาดโต้รุ่ง” ที่เคยตั้งอยู่ ณ พื้นที่นี้ โดยมีร้านค้าเครื่องชื้อที่ตั้งอยู่โดยรอบทำหน้าที่เป็น “ประชาสัมพันธ์” ในการบอกเล่าเรื่องราวข่าวสารกิจกรรมที่จัดขึ้นให้แก่ผู้มาเยี่ยมเยือนด้วยความเป็นมิตร

- **พื้นที่บริเวณด้านหน้าตึกแถวแพร่งนรา** เป็นพื้นที่ถนนที่มีบรรยากาศมีชีวิตชีวา โดยเฉพาะในเวลากลางวันที่มีลูกค้า มาเลือกซื้อสินค้าและรับประทานอาหาร ในร้านค้าที่ตั้งอยู่เรียงรายสองฟากฝั่งถนน จากคุณภาพของพื้นที่ที่เป็นถนนตรงยาว เชื่อมต่อระหว่างถนนอัษฎางค์และถนนตะนาว มีอาคารตึกแถวเก่าต่อเนื่องกันตลอดทั้งเส้น จึงทำให้ผู้คนในย่านเกิดความภูมิใจว่า “ถนนแพร่งนราของเราเนี่ย เป็นถนนที่สวยงามที่สุด”¹²¹ ด้วยเหตุนี้ ในความต้องการของผู้อาศัย คือ ต้องการให้ “ถนนแพร่งนรา” นี้ คงความเป็นเส้นทางสายตรง ที่มีกิจกรรมที่เชื่อมต่อกันจนเกิดความเป็นย่าน และสิ่งสำคัญ คือ พวกเขาต้องการรักษาทางเดินหน้าบ้านที่กว้างขวาง ดังเช่นที่เป็นอยู่ และผูกใจผู้คนบนถนนนี้ไว้ได้ ด้วยการอยู่ได้ร่วมเงาของชายคาเดียวกัน¹²²

ศูนย์กลางของย่านแพร่งนรา คือ **พื้นที่โรงเรียนตะละกัญ** ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ผู้คนเห็นความสำคัญเนื่องจากในอดีตเป็นที่ตั้งของวังสมเด็จกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ และในปัจจุบันยังคงมีอาคารเก่าที่เคยใช้เป็นโรงละครปริตาลัย ถึงแม้ว่าผู้คนในย่านจะไม่ได้สัมผัสบรรยากาศยุคสมัยในการเป็นวังเก่า แต่พวกเขาก็มีความรู้สึกภาคภูมิใจในความเป็นมาเป็นอย่างมาก

ในเวลาต่อมา พื้นที่นี้ได้เปลี่ยนมาเป็นโรงเรียนตะละกัญ จนกระทั่งโรงเรียนได้เลิกกิจการไปในปัจจุบัน พื้นที่อาคารส่วนหนึ่งถูกปิดทิ้งร้าง อาคารส่วนต่อเติมใช้งานเป็นสำนักงาน และพื้นที่ว่าง

¹²⁰ เรื่องเดียวกัน

¹²¹ สัมภาษณ์ เจ้าของร้านขายของเก่า “เจริญ” ย่านแพร่งนรา, 23 สิงหาคม 2543.

¹²² สัมภาษณ์ บุญทรง พุกษาพงษ์, 8 ธันวาคม 2543.

ด้านหลังให้เข้าจอตรง โดยผู้คนส่วนหนึ่งมีความเห็นว่า การใช้งานอาคารในปัจจุบัน ไม่ส่งเสริมคุณค่าของพื้นที่ที่เป็นเสมือนศูนย์กลางของย่าน และหลงเหลืออดีตของย่านในยุคสมัยเป็นวังปรากฏอยู่

ด้วยเหตุนี้ ผู้คนจึงมีความเห็นว่า พื้นที่นี้ควรได้รับการเปลี่ยนแปลงการใช้งานให้มีความเหมาะสม โดยใช้เป็น “พิพิธภัณฑ์ประวัติศาสตร์ของย่านสามแพร่ง” เพื่อจัดแสดงเรื่องราวความเป็นมา ชีวิตความเป็นอยู่และชื่อเสียงของย่านในอดีต จากการจัดงานเทศกาล “วันงามที่สามแพร่ง” เมื่อวันที่ 17-18 ตุลาคม 2541 ได้มีการใช้พื้นที่อาคารเก่าในการจัดแสดงเครื่องใช้เก่า ที่ผู้สืบทอดร้านขายของเก่าในย่านได้เก็บสะสมไว้¹²³ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงบรรยากาศ วิธีการดำรงชีวิตและภาพลักษณ์ “ย่านขายของเก่าหลังกระทรวง” ส่วนแนวความคิดอีกประการหนึ่ง คือ การฟื้นฟูพื้นที่ ให้กลับเป็นโรงละคร โดยงานเทศกาลเดียวกันนี้ ได้จัดให้มีการแสดงละครร้อง ซึ่งได้รับความสนใจจากผู้คนเป็นอย่างมาก

แนวความคิดของผู้คนที่มีความเห็นตรงกันข้าม คือ แนวความคิดที่ว่า หากจัดพื้นที่นี้ให้เป็นพิพิธภัณฑ์ ผู้คนในย่านจะคิดว่าเป็นพื้นที่ที่เขาไม่สามารถสัมผัสได้ “ถ้ามองไม่เห็น แต่ต้องไม่ได้ เขาไม่มีความภาคภูมิใจหรอก...ต้องเปิดให้โล่งให้ทุกคนได้เห็นว่าเป็นอะไร แล้วก็ตอบได้ด้วยภาคภูมิใจว่าคืออะไร”¹²⁴ ประกอบกับผู้คนยังคงภาคภูมิใจ ในยุคสมัยที่พื้นที่ได้ใช้เป็นโรงเรียนตะละกัวซึ่งเป็นโรงเรียนในชุมชน ดังนั้นจึงมีแนวความคิดในการฟื้นฟูโรงเรียนขึ้นมาอีกครั้ง โดยเป็นโรงเรียนสำหรับเด็กในย่าน “เนรมิตให้เป็นโรงเรียนอนุบาลที่สวยที่สุด”¹²⁵ และสิ่งสำคัญ คือ การนำอดีตของชุมชนที่งดงามและมีความอบอุ่นกลับมาสู่เด็ก “เป็นความประทับใจกับการทวนนึกว่า เราเรียนอนุบาลที่ไหน ถ้าอยู่ใกล้บ้านจะยิ่งประทับใจมากขึ้น และประทับใจว่าเพื่อนๆได้เรียนมาด้วยกันตั้งแต่อนุบาล พ่อแม่ก็รู้จักกัน”¹²⁶ โดยการจัดให้มีโรงเรียนอนุบาลในย่าน เป็นการปลูกฝังให้เด็กๆ เกิดความรักในชุมชน ตั้งแต่การเรียนในระดับชั้นอนุบาล ซึ่งเป็นการเริ่มต้นที่ดี นำไปสู่การร่วมมือกัน ในเวลาต่อมา เพื่ออนุรักษ์และพัฒนาย่านของพวกเขา

- **พื้นที่ตลาดสดศาลเจ้าพ่อเสือ** เป็นตลาดสดในระดับชุมชนและมีสินค้าที่เอื้อต่อกิจกรรมการไหว้เจ้า มีที่ตั้งอยู่ทางด้านข้างและด้านหลังของศาลเจ้าพ่อเสือ รวมถึง “ตลาด” ยังเป็นสถานที่ปฏิสัมพันธ์ พบปะกันของผู้คนในย่านอีกด้วย ถึงแม้ว่าพื้นที่ตลาดสดศาลเจ้าพ่อเสือที่ถูกรื้อไป จะไม่สามารถคืนวิถีชีวิตชุมชนของผู้อาศัยโดยรอบพื้นที่ตลาด ให้กลับคืนมาเป็นชุมชนที่มีความสมบูรณ์ดังเดิมได้ แต่คนในย่านก็มีความเห็นว่า ในย่านสามแพร่งน่าจะมีตลาดสดสำหรับผู้คนในย่าน ที่มีการจัดการที่ดี ให้เกิดความเป็นระเบียบในพื้นที่ส่วนกลางของย่าน

¹²³ สัมภาษณ์ ไชยวัฒน์ อัครชวีวันธรรกุล, 11 พฤศจิกายน 2543.

¹²⁴ สัมภาษณ์ บุญทอง พงษ์พงษ์, 8 ธันวาคม 2543.

¹²⁵ เรื่องเดียวกัน

¹²⁶ เรื่องเดียวกัน

- **พื้นที่บริเวณริมคลองคูเมืองเดิม** เป็นพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับคนในย่านเป็นอย่างมาก ด้วยการเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ พร้อมกับเป็นที่เล่นของเด็กในย่าน และในยุครุ่งเรืองของย่าน คลองคูเมืองเดิมนี้ถูกใช้เป็นตลาดดอกไม้และผลไม้ ที่สัมพันธ์กับ “ย่านหลังกระทรวง” โดยเชื่อมต่อกับตลาดนัดสนามหลวงและปากคลองตลาด

จากความสำคัญของพื้นที่คลองคูเมืองเดิม ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้คนในย่านสามแพร่ง ดังนั้นพวกเขาจึงต้องการให้พื้นที่นี้ กลับมาเป็นพื้นที่ปฏิสังขรณ์ของผู้คนอีกครั้ง ด้วยการจัดพื้นที่พักผ่อน ในบริเวณทางทำริมคลอง ที่มีการขยายให้กว้างขวาง รักษาพันธุ์ไม้เดิม คือ ต้นขนุนไว้ และมีความร่มรื่นดังเช่นในอดีต ตลอดจนสิ่งที่อยู่ในความทรงจำของผู้คน และต้องการให้เกิดขึ้นมาอีกครั้ง คือ ภาพบรรยากาศความคึกคัก สนุกสนานของ “ตลาดน้ำ” ถ้าสามารถคืนกลับมาได้ จะช่วยสร้างภาพชีวิตในย่านสามแพร่งให้ชัดเจนขึ้นได้ พร้อมทั้งเชื่อมต่อกับพื้นที่ส่วนอื่นในเมืองเก่าให้คืนความมีชีวิตชีวาด้วยคลองคูเมืองเดิม ที่เป็นแกนของกิจกรรมและการเดินทาง ให้ “เมืองเวนิสตะวันออก” ไม่เหลือแต่เพียงชื่ออีกต่อไป

จากการปรับปรุงลักษณะกายภาพของพื้นที่ส่วนต่างๆ ในย่าน ที่รองรับกิจกรรมของผู้คนหรือ “ท่า” * ให้สามารถส่งเสริมความหมาย ความต้องการของผู้คน ในลำดับต่อมา คือ การปรับปรุง “ทาง” ที่เชื่อมโยงกิจกรรมต่างๆ เข้าด้วยกัน

- **การสัญจร** จากความแนวความคิดของผู้คนในย่าน ต้องการให้ย่านสามแพร่งรวมกันเป็นหนึ่งเดียว ด้วยการปฏิสังขรณ์และความเป็นเพื่อนต่อกัน มากกว่าการให้ความสำคัญของขอบเขตความเป็นย่าน เมื่อพิจารณาทางกายภาพ พบว่ามีเส้นทางที่เชื่อมต่อกันระหว่างย่านทั้งสาม ซึ่งเป็นเส้นทางที่รู้จักกันในชุมชน เช่น เส้นทางเชื่อมต่อระหว่างแพร่งภูธรและแพร่งนรา ที่ผ่านอยู่ช่อมรดก พื้นที่จอดรถ และร้านอาหาร

ส่วนทางสัญจรที่เป็นเส้นทางหลักที่มีความสำคัญในอดีต ในการเชื่อมต่อย่านสามแพร่ง กับพื้นที่ส่วนอื่นๆ ของเมือง ได้แก่ ถนนตะนาว บำรุงเมือง รวมถึงการสัญจรทางน้ำ คือ คลองคูเมืองเดิม ซึ่งมีสวนสำคัญที่ทำให้ย่านสามแพร่งเป็นย่านการค้าสำคัญขึ้นมาได้ ตรงกันข้ามกับในปัจจุบันที่ย่านสามแพร่งเป็นย่านที่เข้าถึงได้ยาก เนื่องจากมีเส้นทางรถโดยสารประจำทางผ่านถนนโดยรอบย่านจำนวนน้อยมาก รวมถึงปัญหาการจราจรติดขัดและขาดพื้นที่จอดรถ ดังนั้นสิ่งที่ผู้คนในย่านมีความเห็นว่าควรปรับปรุง คือ การเพิ่มการสัญจรสาธารณะ ได้แก่ รถโดยสารประจำทาง

นอกจากนี้ ในการอนุรักษ์และพัฒนาย่านสามแพร่ง ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จำเป็นต้องมีการพัฒนาเส้นทางย่านให้เชื่อมต่อกับพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ส่วนอื่นๆ ซึ่งมีสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญและย่านการค้าที่สามารถฟื้นฟูให้เป็นย่านท่องเที่ยววิถีชีวิตแบบดั้งเดิมได้ ซึ่งเส้นทางเดินเท้าเพื่อการท่องเที่ยวนี้มีการศึกษา และจัดทำขึ้นโดยศูนย์การท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร *

* ในที่นี้ คำว่า “ท่า” หมายถึง สถานที่รองรับการกระทำ กิจกรรมต่างๆ และ “ทาง” หมายถึง เส้นทางเชื่อมต่อ “ท่า” เข้าด้วยกัน” (ดูรายละเอียดใน บทที่ 3 หัวข้อ 3.1 แนวทางการศึกษา “จิตใจของย่าน” จากวิถีชีวิตและเอกลักษณ์ ด้วยหลักวิชาการของปรัชญา “ปรากฏการณ์ศาสตร์”, หน้า 20-21)

* ดูเพิ่มเติมที่ภาคผนวก ข., หน้า 170.

6.3 การนำเสนอความหมายของย่าน ด้วยกิจกรรม

การส่งเสริมความหมายของย่านด้วยการปรับปรุงลักษณะกายภาพ เป็นการรักษาคุณค่าทางสถาปัตยกรรม ไปพร้อมกับการใช้งานที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้คนในปัจจุบัน แต่ความงดงามของอาคารเหล่านั้น อาจจะไม่สามารถดึงดูดใจให้ผู้มาเยี่ยมเยือนให้เกิดความสนใจในย่านได้ ดังคำกล่าวที่ว่า “ถ้าจะเอาตึกเก่ามาเป็นจุดขายเพียงอย่างเดียวไม่ได้ เพียงเดินผ่านไปก็เห็นหมดแล้ว...ถ้าเรามีการขายของที่ระลึก ขายอาหาร คนจะมีทางเลือก ดึงดูดใจให้เดินได้ทุกวัน”¹²⁷

การจัดทำโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่าน จึงมีแนวความคิดในการนำเสนอความหมายของย่าน ด้วยกิจกรรม จากการเล่าเรื่องราว “ย่านการค้าเก่า” ดึงจุดเด่นของแต่ละย่านออกมา แล้วผูกร้อยเรื่องราวให้ต่อเนื่องกัน ทั้งสามแห่ง คลองคูเมืองเดิม “การเล่าเรื่องราวเก่าๆ รับรองได้ว่าคนภูมิใจกัน เพราะเป็นสิ่งที่มีความหมายมาก”¹²⁸ และเมื่อลองจินตนาการให้เกิดภาพของเรื่องราวที่ต่อเนื่องจะได้ภาพ ดังนี้

“ในบริเวณริมคลองมีพ่อค้าแม่ค้ามาขายผลไม้ ในบริเวณพื้นที่ลานตรงกลาง **แพรงภูธร** เป็น “ตลาดอาหารเก่า” ที่มีชื่อมาก ทั้งเกาเหลาสมอหมู ร้านบะหมี่ ร้านก๋วยเตี๋ยวผัด ร้านข้าวหมูแดง ร้านไอศกรีมโบราณขึ้นชื่อ ส่วนบริเวณท้ายซอย **แพรงนรา** ก็เป็นส่วนหนึ่งของเครื่องหนัง การทำกระเป๋า รองเท้า เข็มขัด ในส่วน “**ริมคลองหลอด**” หรือ “**ย่านหลังกระทรวง**” นั้นเป็นภาพของคนมาต่อรอง เลือกซื้อ จักรเก่า ไททศน์เก่า...จากนั้น เมื่อตัดภาพมาที่ **แพรงสรรพศาสตร์** เป็นมุมมืด...มีผู้หญิงทาปากอยู่...เป็นภาพที่ครบถ้วน คนเก่าจะจำได้เลยว่า ย่านนี้เป็นอย่างไร”¹²⁹

ในปัจจุบัน กิจกรรมการค้าในรูปแบบเดิมส่วนหนึ่งเริ่มหมดความสำคัญลงไป หรือไม่เหมาะสมกับการส่งเสริมย่านให้มีภาพลักษณ์ใหม่ ในการเป็น “แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม” ดังนั้นการจัดทำโครงการจะต้องมีการปรับรูปแบบกิจกรรม ให้เรื่องราวของย่านสามารถดำเนินสอดประสานไปในเนื้อหาเดียวกันได้¹³⁰ ในเรื่องราวของ “วัฒนธรรม ศิลปะ และการให้ความบันเทิง”¹³¹ โดยการปรับตัวนั้น ร้านค้าส่วนหนึ่ง เช่น ร้านเครื่องดนตรี เครื่องประดับ กล้องถ่ายรูป ยังคงอยู่ได้ เพราะมีเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับศิลปะ แต่ร้านค้าในส่วนที่เกี่ยวข้องกับข้าราชการ เช่น เครื่องแบบ เครื่องหมาย จะต้องปรับตัว เนื่องจากหน่วยงานราชการได้ทยอยย้ายออกไป¹³² หรืออาจจะปรับตัวจากพื้นฐานเดิมของครอบครัว เช่น ร้านค้าที่แต่เดิมเป็นร้านขายของเก่ามาก่อน อาจจะทำของที่สะสมมาเป็นส่วนจัดแสดงหรือสร้างบรรยากาศในร้านค้าให้เกิดความน่าสนใจมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม ผู้อาศัยที่เป็นกลุ่มผู้ทำงานองค์กรชุมชนยังเห็นความสำคัญของผู้อาศัยในย่านมาเป็นลำดับแรก โดยให้โอกาสพวกเขาในการมีสิทธิในการเลือก การปรับตัว จากพื้นฐานของการร่วมมือกันทางการค้าที่มีมาแต่เดิม “คนที่นี้ก็ยังยึดพื้นฐานเดิมอยู่ ใครเคยขายอะไร ทำอะไร ก็ยังคงทำอย่างเดิม แต่ตอนนี้คงจะ

¹²⁷ สัมภาษณ์ อภิชาต วัลลา, 20 พฤศจิกายน 2543.

¹²⁸ สัมภาษณ์ บุญทรง พุกษาพงษ์, 8 ธันวาคม 2543.

¹²⁹ เรื่องเดียวกัน

¹³⁰ สัมภาษณ์ วีรพล คุชชีวะ, 22 พฤศจิกายน 2543.

¹³¹ สัมภาษณ์ ยงยุทธ ประชาศิลป์ชัย, 1 กุมภาพันธ์ 2544.

¹³² สัมภาษณ์ ยงยุทธ ประชาศิลป์ชัย, 4 ธันวาคม 2543.

ค่อยๆปรับตัวไป คงจะขายอาหารหรือตัดเสื้อแบบเดิมไม่ได้อีกแล้ว แต่คงค่อยๆเป็นค่อยๆไป ตามวิถีชีวิตของผู้คน ที่อย่างไรก็ตามก็ยังคงผูกพันกับตลาด...กับการซื้อขายอยู่”¹³³

นอกจากกิจกรรมเดิมแล้ว การนำเสนอกิจกรรมและกายภาพในรูปแบบใหม่ที่น่าสนใจ ก็เป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยดึงดูดความสนใจผู้คนภายนอกได้มาก แต่รูปแบบร้านค้าใหม่ผู้คนที่ต้องการ คือ ร้านค้าที่ไม่เปลี่ยนแปลงตัวอาคารมากนัก ไม่รบกวนการอยู่อาศัยและการค้าดั้งเดิม แต่เป็นสินค้าในรูปแบบใหม่หรือมีการตกแต่งร้านให้เกิดบรรยากาศใหม่ สร้างทางเลือกที่หลากหลายให้แก่ผู้มาเยี่ยมเยือนมากขึ้น ส่วนร้านขายอาหารและเครื่องดื่มที่เข้ามาอยู่ในใหม่ในย่าน ก็เป็นร้านที่ผู้คนให้ความสนใจ “อย่างร้านที่เข้ามาใหม่ก็พอใจ คือ มีการตกแต่งร้านให้เกิดบรรยากาศหนึ่ง และขายอาหารคนละช่วงเวลากับร้านอาหารของคนเก่าในย่าน ไม่รบกวนร้านอาหารที่มีอยู่ในช่วงเวลากลางวัน”¹³⁴

รูปภาพ 6-1 ร้านอาหารรูปแบบใหม่ ในย่านแพรงภูธร

รูปภาพ 6-2 บรรยากาศของแพรงภูธรยามค่ำ ที่มีชีวิตชีวามากขึ้นภายหลังจากมีร้านอาหารรูปแบบใหม่

¹³³ สัมภาษณ์ ธีรพล คชาชีวะ, 22 พฤศจิกายน 2543.

¹³⁴ เรื่องเดียวกัน

นอกจากนี้ ร้านขายสินค้า ประเภทหัตถกรรม เช่น ร้านของสำนักงานพัฒนาชุมชน ที่มีอยู่ในย่านก็เป็นร้านที่ผู้คนที่มีความเหมาะสมกับย่าน แต่ในปัจจุบัน ยังไม่ได้รับการพัฒนา ประชาสัมพันธ์ หรือเข้าร่วมกิจกรรมของย่าน สำหรับร้านค้ารูปแบบแฟรนไชส์ที่จะเข้ามาในย่านนั้น จะต้องได้รับการดูแลให้อยู่ภายใต้กรอบที่ได้วางไว้ และไม่ทำลายเศรษฐกิจของชุมชน¹³⁵ ทั้งร้านขายของชำ ร้านขายอาหารที่มีอยู่ ล้วนแต่เป็นครอบครัวผู้อาศัยในย่านที่ผู้คนที่รู้จักกัน มีความผูกพันกันมากกว่าการเป็นแค่เพียงร้านค้าภายในย่าน

รูปภาพ 6-3 ร้านขายของชำในย่านแพรงนรา

ในการนำเสนอเรื่องราวของย่านด้วยกิจกรรม นอกจากผู้คนในย่านจะมีการวางเรื่องราวของย่านให้เกิดความน่าสนใจ และให้ผู้มาเยี่ยมชมได้รับประสบการณ์ใหม่แล้ว ในทางปฏิบัติ องค์กรชุมชนยังจะต้องมีบทบาทในการให้ความรู้แก่ผู้อาศัยในเรื่องเกณฑ์ข้อตกลงร่วมกัน โดยการจัดเงินทุนให้ผู้อาศัยได้กู้ยืมเพื่อนำมาพัฒนาร้านค้าของตน หรือวางกรอบให้คนภายนอกได้เข้ามาร่วมลงทุน ซึ่งจะอธิบายรายละเอียดในเรื่องโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่าน ต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

6.4 การเปรียบเทียบแนวความคิด ระหว่างแนวความคิดของชุมชน กับแนวความคิดของโครงการอนุรักษ์จากหน่วยงานภาครัฐ

เมื่อพิจารณาแนวความคิดในการอนุรักษ์ของชุมชน จากการพัฒนากายภาพของย่าน และการนำเสนอด้วยกิจกรรมแล้ว ต่อไปจะนำแนวความคิดที่ได้ มาเปรียบเทียบกับแนวความคิดของโครงการจากหน่วยงานภาครัฐ คือ โครงการวางผังเฉพาะแห่ง ในพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์: บริเวณแพ่งนรา แพ่งภูธรและแพ่งสรรพศาสตร์ โดยเปรียบเทียบแนวความคิดทั้งสอง ในเรื่องทิศทางการลำดับความสำคัญและรายละเอียดของแนวความคิด

6.4.1 การเปรียบเทียบแนวความคิด ในเรื่องทิศทางการลำดับความสำคัญ

จากการเปรียบเทียบแนวความคิดจากชุมชน และแนวความคิดจากโครงการวางผังเฉพาะฯ พบว่าแนวความคิดทั้งสอง มีความคล้ายคลึงกันในเรื่องความต้องการที่จะอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านสามแพ่งให้ กลับคืนความเป็นย่านที่มีชีวิตชีวา จากการเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม รักษาคุณค่าศิลปวัฒนธรรม และฟื้นฟูความเป็นชุมชน แต่แนวความคิดทั้งสองมีทิศทางการลำดับความสำคัญที่ต่างกัน ดังนี้

แนวความคิดจากชุมชน ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องราวในวิถีการดำรงชีวิต จากการใช้ชีวิต การปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน และความเชื่อศรัทธาในศาสนา จากนั้น ผู้คนจึงนำเรื่องราววิถีการดำรงชีวิตเหล่านี้ มาเป็นส่วนหนึ่งของ การต้อนรับขับสู้ ที่เปรียบได้กับการเฉลิมฉลอง “เทศกาลชีวิต” ในยุคที่ย่านมีความรุ่งเรืองจากความทรงจำร่วมกันของคนในย่าน และการจัด “เทศกาลงานของย่าน” เพื่อปลุกจิตใจของคน ตลอดจนนำเสนอกิจกรรมรูปแบบใหม่เพื่อสร้างบรรยากาศที่แตกต่าง

เมื่อผู้คนได้พิจารณาเรื่องราวใกล้ตัว ในเรื่องการดำรงชีวิตและกิจกรรมการค้าบริการแล้ว ในลำดับต่อมา พวกเขาจะพิจารณาในเรื่องราวชีวิตส่วนรวม คือ ความสัมพันธ์ระหว่างกันและเกิดการดำเนินงานเพื่อส่วนรวมเป็น “องค์กรชุมชน” จนกระทั่งเมื่อ “ความเป็นชุมชน” ได้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมแล้ว ผู้คนจึงจะให้ความสำคัญในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับชุมชนอื่นๆ

ส่วนแนวความคิดจากโครงการวางผังเฉพาะฯ จะพิจารณาในภาพรวม การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ จากนั้นจึงคำนึงถึงการปรับเปลี่ยนลักษณะกิจกรรมในแต่ละพื้นที่ที่ย่าน โดยมองกิจกรรมที่ตอบสนองความต้องการของคนภายนอก เพื่อพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ ก่อนที่จะเข้าสู่กิจกรรมเพื่อการอยู่อาศัย การใช้พื้นที่ส่วนอื่นๆ ของผู้คนในย่าน

จากการเปรียบเทียบแนวความคิด สามารถเขียนเป็น แผนภาพ 6-1 ได้ดังนี้

แผนภาพที่ 6-1 แผนภาพแสดงการเปรียบเทียบแนวความคิดจากชุมชน และแนวความคิดจากโครงการวางผังเฉพาะฯ

จากการเปรียบเทียบแนวความคิดในภาพรวม ได้แสดงให้เห็นว่าแนวความคิดจากชุมชน และแนวความคิดจากโครงการวางผังเฉพาะฯ มีทิศทางลำดับความสำคัญที่แตกต่างกัน และเมื่อพิจารณาถึงในรายละเอียดของแนวความคิด ตามการลำดับความสำคัญจากแนวความคิดของชุมชน จะพบเห็นถึงความสอดคล้องและความแตกต่างกันของแนวความคิดทั้งสอง ดังนี้

6.4.2 การเปรียบเทียบแนวความคิด ในรายละเอียด

จากแนวความคิดในการอนุรักษ์ ผู้คนในย่านได้ให้ความสำคัญอย่างมากกับการดำรงชีวิต ดังนั้นจึงมีแนวความคิดในการรักษาความหมายของการเป็น “ถิ่นอาศัย” “ถิ่นปฏิสังขาร” และ “ถิ่นความเชื่อศรัทธา” โดยการรักษาความหมาย “ถิ่นอาศัย” ได้จากการส่งเสริมกิจกรรมที่ทำให้คนเกิดความรักถิ่นฐาน กิจกรรมที่ช่วยฟื้นฟูความทรงจำร่วมกันของย่าน กิจกรรมที่เสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนทุกวัย ในครอบครัว และการส่งเสริมการสืบทอดกิจการของครอบครัว และรักษารูปแบบ “การอยู่อาศัยร่วมกับการค้า”

การที่ผู้คนได้ให้ความสำคัญแก่การอยู่อาศัยนี้ มีความสอดคล้องกับแนวความคิดจากโครงการวางผังเฉพาะฯ ที่ได้ให้ทางเลือกในการปรับเปลี่ยนกิจกรรมและสร้างแรงจูงใจ ในทางเลือกของกิจกรรมเพื่อการอยู่อาศัย ที่เน้นในเรื่องการเสนอแนะแนวทางด้านกายภาพ ได้แก่ การปรับเปลี่ยนภายในตึกแถวประวัติศาสตร์เพื่อการอยู่อาศัย และการปรับปรุงพื้นที่บ้านกลุ่มและบ้านเดี่ยว เพื่อให้พื้นที่ส่วนหนึ่งได้ใช้เป็นพื้นที่สาธารณะ

ต่อมาในเรื่อง การรักษาความหมาย “ถิ่นปฏิสังขาร” ผู้คนในย่านได้เห็นความสำคัญกับการมีสถานที่ส่วนกลางเพื่อการปฏิสังขาร โดยได้เสนอให้มีการส่งเสริมพื้นที่กิจกรรมและปรับปรุงพื้นที่เพื่อการปฏิสังขาร ได้แก่ ลานโล่ง แพร่งภูธร บริเวณด้านหน้าตึกแถวแพร่งนรา คลองคูเมืองเดิม ตลาดสดศาลเจ้าพ่อเสือ โดยเน้นการใช้พื้นที่แบบยืดหยุ่นได้และการใช้งานอย่างคุ้มค่าในทุกช่วงเวลา รวมถึงการส่งเสริมกิจกรรมและปรับปรุงพื้นที่บริการชุมชน อันเป็นองค์ประกอบชุมชนและเป็นถิ่นปฏิสังขารของผู้คน ได้แก่ ตลาด โรงเรียน วัด ส่วนโครงการวางผังเฉพาะฯ ได้เสนอทางเลือกของการใช้พื้นที่ส่วนเดิมเดิม เพื่อเป็นพื้นที่ส่วนกลางเพื่อทำกิจกรรมของผู้คนในย่าน ได้แก่ พื้นที่เอนกประสงค์เพื่อกิจกรรมนันทนาการ สวนหย่อม พื้นที่ทางเดินและกิจกรรมเอนกประสงค์ รวมทั้งพื้นที่จอดรถภายในพื้นที่ นอกจากนี้ ผู้คนในย่านยังให้ความสำคัญกับความหมาย “ถิ่นความเชื่อศรัทธา” โดยมีความต้องการให้มีการส่งเสริม รักษากิจกรรมทางศาสนา ความเชื่อศรัทธาของคนในชุมชน ตลอดจนการปรับปรุงกายภาพของศาลเจ้า และวัด เพื่อให้พื้นที่นี้ เป็นพื้นที่ปฏิสังขารและทำกิจกรรมร่วมกัน

จากแนวความคิดของชุมชน ในการรักษาความหมายของการอยู่อาศัย การปฏิสังขาร และความเชื่อศรัทธา ผู้คนมีแนวความคิดในการนำเรื่องราววิถีการดำรงชีวิต ทั้งกิจกรรมรูปแบบเดิมที่แสดงถึงเอกลักษณ์ ชื่อเสียงทางด้านการค้าและแสดงถึงความเป็นย่าน มาเป็นส่งเสริมความหมาย “ถิ่นต้อนรับขับสู้” หรือการเฉลิมฉลอง “เทศกาลชีวิต” รวมถึงการจัดให้มีการเฉลิมฉลอง “เทศกาลงานของย่าน” ที่เป็นการนำกิจกรรมสังสรรค์ภายในย่านมาจัดให้เป็นเทศกาล จากความร่วมมือร่วมใจของคนในย่าน เพื่อเผยแพร่ไปสู่ผู้คนภายนอกให้เกิดความสนใจ

ส่วนแนวความคิดการนำเสนอกิจกรรมและกายภาพในรูปแบบใหม่ที่คนในย่านต้องการนั้น จะต้องเป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับกิจกรรมเดิมและไม่ทำลายเศรษฐกิจชุมชน รวมถึงกิจกรรมที่สร้างสรรคให้เกิดบรรยากาศในรูปแบบใหม่ ซึ่งทางเลือกของกิจกรรมรูปแบบใหม่นี้ ได้มีการเสนอไว้โครงการวางผังเฉพาะฯ ในเรื่องทางเลือกของกิจกรรมเพื่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ โครงการวางผังเฉพาะฯ ยังมีการแบ่งพื้นที่ย่านสามแพร่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ พื้นที่มีศักยภาพทางประวัติศาสตร์บริเวณสามแพร่ง พื้นที่มีศักยภาพทางกิจกรรมพาณิชย์เสริม บริเวณศาลเจ้าพ่อเสือและพื้นที่มีสิ่งแวดล้อมดีเป็นพิเศษ บริเวณวัดบูรณศิริมาตยาราม แล้วจึงพิจารณาการพัฒนาที่ควรเกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่ ซึ่งแนวความคิดของผู้คนที่ช่วยเสริมข้อดีของแนวความคิดของโครงการวางผังเฉพาะฯ คือ เมื่อพิจารณาการอนุรักษ์และพัฒนา ด้วยการเน้นจุดเด่นในแต่ละพื้นที่ให้เห็นเป็นภาพที่ชัดเจน

แล้ว ผู้คนได้ให้ความสำคัญกับการเชื่อมโยงพื้นที่ ให้เป็น “องค์กรรวม” ทั้งย่านสามแพรง ตลอดจนการประสานความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในย่านสามแพรง จากปฏิสัมพันธ์และการทำงานร่วมกัน เกิดเป็น “ถิ่นแห่งภราดรภาพในชุมชน”

ต่อมาผู้คนในย่านจะมองภาพที่กว้างออกไป ในการเชื่อมโยงกับชุมชนอื่นๆ โดยผู้คนได้ให้ความสำคัญกับการที่ย่านเป็นศูนย์กลางของเกาะรัตนโกสินทร์ และต้องการให้พัฒนาเส้นทางสัญจรเชื่อมโยงกับชุมชนอื่นๆ โดยเฉพาะโครงการของสหกรณ์ ที่ใช้ “คลองคูเมืองเดิม” เป็นตัวเชื่อมโยงกลุ่มชุมชนย่านการค้าเก่าเข้าด้วยกัน รวมทั้งผู้คนในย่านและชุมชนอื่นๆ ยังมีความสัมพันธ์ต่อกันทางด้านการค้า ตลอดจนการพบปะ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและช่วยเหลือกันในการทำงานองค์กรชุมชน ซึ่งแนวความคิดนี้ สอดคล้องกับแนวความคิดจากโครงการวางผังเฉพาะฯ ที่ได้เสนอให้ย่านสามแพรง ได้รับการเน้นย้ำความเป็นศูนย์กลางและเชื่อมโยงความสัมพันธ์ทั้งกรุงรัตนโกสินทร์ ด้วยการเชื่อมโยงจุดที่มีศักยภาพเชิงประวัติศาสตร์ เชื่อมโยงกลุ่มชุมชนที่มีศักยภาพเชิงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ รวมทั้งเชื่อมโยงหรือเปิดแนวทางสู่เส้นทางสายหลัก

การเปรียบเทียบแนวความคิด สามารถแสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจน จากตาราง 6-1 ดังนี้

ตารางที่ 6-1 ตารางแสดงการเปรียบเทียบแนวความคิด ระหว่างแนวความคิดจากชุมชน และแนวความคิดจากโครงการวางผังเฉพาะฯ

แนวความคิดจากโครงการวางผังเฉพาะฯ	แนวความคิดจากชุมชน
<p>แนวความคิดในการอนุรักษ์และพัฒนา</p> <p>1. การเน้นย้ำความเป็นศูนย์กลาง และเชื่อมโยงความสัมพันธ์ทั้งเกาะรัตนโกสินทร์</p> <ul style="list-style-type: none"> — เชื่อมโยงจุดที่มีศักยภาพเชิงประวัติศาสตร์ — เชื่อมโยงกลุ่มชุมชน ซึ่งมีศักยภาพเชิงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ — เชื่อมโยงหรือเปิดแนวทางสู่เส้นทางสายหลัก 	<p>การเชื่อมโยงกันของชุมชนในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ จากกายภาพ กิจกรรมและผู้คนในย่าน</p> <ul style="list-style-type: none"> — ชุมชนให้ความสำคัญกับการที่ย่านเป็นศูนย์กลางของเกาะรัตนโกสินทร์ และต้องการให้พัฒนาเส้นทางสัญจรเชื่อมโยงกับชุมชนอื่นๆ — ผู้คนในชุมชนมีความสัมพันธ์กับคนในชุมชนอื่น เนื่องจากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและช่วยเหลือกันในการทำงาน องค์กรชุมชน
<p>2. ปรับเปลี่ยนลักษณะกิจกรรม</p> <p>2.1 ปรับเปลี่ยนสภาพความสัมพันธ์ของพื้นที่ โดยแบ่งเป็น 3 ส่วน</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) พื้นที่มีศักยภาพทางประวัติศาสตร์บริเวณสามแพรง 2) พื้นที่มีศักยภาพทางกิจกรรมพาณิชย์เสริมบริเวณศาลเจ้าพ่อเสือ 3) พื้นที่มีสิ่งแวดล้อมดีเป็นพิเศษ บริเวณวัดบูรณศิริมาตยาราม 	<p>การที่ผู้คนในย่าน มองภาพของย่านสามแพรงในลักษณะ “องค์กรรวม”</p> <ul style="list-style-type: none"> — การเชื่อมโยงผู้คนในย่านสามแพรง ให้มีปฏิสัมพันธ์และมีการทำงานร่วมกัน เป็น “ถิ่นแห่งภราดรภาพในชุมชน” — การเน้นจุดเด่นในแต่ละพื้นที่ให้เห็นเป็นภาพที่ชัดเจน แต่เชื่อมโยงเป็น “องค์กรรวม” ทั้งย่านสามแพรง

ตาราง (ต่อ)

แนวความคิดจากโครงการวางผังเฉพาะฯ	แนวความคิดจากชุมชน
<p>2.2 ปรับเปลี่ยนและสร้างทางเลือกของกิจกรรมและแรงจูงใจที่เหมาะสม</p> <p>1) ทางเลือกของกิจกรรมเพื่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ</p> <ul style="list-style-type: none"> — กิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรมโดยตรงเพื่อสาธารณะ ได้แก่ พิพิธภัณฑ์ โรงละคร ห้องสมุดชุมชน — กิจกรรมเสริมด้านศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ ตลาดนัดทางศิลปวัฒนธรรม ห้องแสดงศิลปวัตถุ ร้านขายของที่ระลึก ร้านค้าเครื่องศิลป์ คลินิกแพทย์แผนโบราณ — กิจกรรมเสริมอื่นๆ ; ร้านอาหาร, เครื่องดื่ม ร้านบริการท่องเที่ยว ที่พักแรมขนาดเล็ก — กิจกรรมอื่นๆ ; สำนักงานขนาดเล็ก คลินิกแพทย์ ฯลฯ <p>2) ทางเลือกของกิจกรรมเพื่อการอยู่อาศัย</p> <ul style="list-style-type: none"> — ตึกแถวประวัติศาสตร์ปรับเปลี่ยนภายในเพื่อการอยู่อาศัย — บ้านกลุ่มขนาดกลาง/ใหญ่ มีพื้นที่ร่วมสาธารณะ — บ้านเดี่ยวมีพื้นที่สาธารณะ <p>3) ทางเลือกของการใช้พื้นที่ส่วนเดิมเต็ม</p> <ul style="list-style-type: none"> — พื้นที่เอนกประสงค์ขนาดกลาง เพื่อกิจกรรมนันทนาการ ชั่วคราว — สวนขนาดเล็กกระจายตัว — พื้นที่ทางเดินและกิจกรรมเอนกประสงค์ — พื้นที่จอดรถขนาดกลาง กระจาย 	<p>การส่งเสริมความหมาย “ถิ่นต้อนรับขี้ขี้”</p> <ul style="list-style-type: none"> — การเฉลิมฉลอง “เทศกาลชีวิต” เพื่อรักษากิจกรรมเดิมที่แสดงถึงเอกลักษณ์ ชื่อเสียงของการค้าที่แสดงถึงความเป็นย่าน — การเฉลิมฉลอง “เทศกาลงานของย่าน” เพื่อสร้างภาพบรรยากาศ กระตุ้นผู้คนให้เกิดความสนใจ — การนำเสนอกิจกรรมและกายภาพในรูปแบบใหม่ โดยจะต้องเป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกับกิจกรรมเดิมและไม่ทำลายเศรษฐกิจชุมชน รวมถึงกิจกรรมที่สร้างสรรค์ให้เกิดบรรยากาศในรูปแบบใหม่ <p>การส่งเสริมความหมาย “ถิ่นอาศัย”</p> <ul style="list-style-type: none"> — การส่งเสริมกิจกรรมที่ทำให้คนเกิดความรักถิ่นฐาน กิจกรรมที่ช่วยฟื้นฟูความทรงจำร่วมกันของย่าน และกิจกรรมที่เสริมสร้างความสัมพันธ์ผู้คนในครอบครัว — การส่งเสริมการสืบทอดกิจการของครอบครัว และรักษารูปแบบ “การอยู่อาศัยร่วมกับการค้า” <p>การส่งเสริมความหมาย “ถิ่นปฏิสังขาร”</p> <ul style="list-style-type: none"> — การส่งเสริม พื้นฟูกิจกรรมและปรับปรุงพื้นที่เพื่อการปฏิสังขาร ได้แก่ ลานโล่ง แพร่งภูธร บริเวณด้านหน้าตึกแถวแพ่งนรา คลองคูเมืองเดิม ตลาดสดศาลเจ้าพ่อเสือ โดยเน้นการใช้พื้นที่แบบยืดหยุ่นได้ และการใช้งานอย่างคุ้มค่าในทุกช่วงเวลา — การส่งเสริมกิจกรรมและปรับปรุงพื้นที่บริการชุมชน อันเป็นองค์ประกอบชุมชนที่ทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้ ได้แก่ ตลาด โรงเรียน วัด <p>การส่งเสริมความหมาย “ถิ่นความเชื่อศรัทธา”</p> <p>การส่งเสริม รักษากิจกรรมทางศาสนา ความเชื่อศรัทธาของคนในชุมชน ตลอดจนการปรับปรุงกายภาพของศาลเจ้าและวัด เพื่อให้พื้นที่นี้ เป็นพื้นที่ปฏิสังขารและทำกิจกรรมร่วมกัน</p>

โดยสรุป การเปรียบเทียบแนวความคิด ระหว่างแนวความคิดของชุมชน กับแนวความคิดของโครงการ จากหน่วยงานภาครัฐ พบว่า แนวความคิดทั้งสองมีข้อดีแตกต่างกัน กล่าวคือ แนวความคิดของผู้คนในย่านที่ มองภาพการอนุรักษ์และพัฒนาย่าน ในเรื่องราวการดำรงชีวิต ความสัมพันธ์ระหว่างกัน ซึ่งเป็นเรื่องราวภายใน ย่าน ไปสู่การพัฒนาทางเศรษฐกิจเชื่อมโยงกับภายนอก ส่วนแนวความคิดของโครงการวางผังเฉพาะๆ มีข้อดี จากการพิจารณาการอนุรักษ์ในภาพรวมและการให้ความสำคัญกับการพัฒนา ย่าน ตามศักยภาพและสอดคล้อง กับพื้นที่ส่วนอื่นของกรุงรัตนโกสินทร์ และในบทต่อไป จะเป็นการนำข้อดีของแนวความคิดทั้งสอง มาทำการ เลือกรวม กลั่นกรองออกมาเป็น *โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟู “ย่านสามแพร่ง”* ในแนวทางการความต้องการของชุมชน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 7

โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟู “ย่านสามแพร่ง” ในแนวทางการต้องการของชุมชน

จากการเปรียบเทียบแนวความคิดในการอนุรักษ์ที่ได้มาจากผู้คนในชุมชน กับแนวความคิดของโครงการจากหน่วยงานภาครัฐ และแสดงให้เห็นถึงข้อดีที่แตกต่างกันแล้ว ในบทที่ 7 นี้ จะทำการเลือกสรรข้อดีจากแนวความคิดทั้งสองมาประสานรวมกันเป็นโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านสามแพร่ง ภายใต้เงื่อนไขของกฎหมาย ตามแนวความคิดการอนุรักษ์ แบบ *องค์รวม ประสาน ยั่งยืน* โดยแนวความคิดแบบ “*องค์รวม ประสาน ยั่งยืน*” เกิดขึ้นจากผู้คนได้อาศัยอยู่ในย่านอย่างต่อเนื่อง เกิดเป็นความเข้าใจที่มีต่อโลกแวดล้อมและความสัมพันธ์ที่ผู้คนมีต่อกัน จนได้เป็น “ถิ่นแห่งความหมาย” จากนั้น ผู้คนได้ *ประสาน* “ถิ่น” ที่มีความหมายเหล่านั้นให้เป็นหนึ่งเดียวกันเกิดเป็น *องค์รวม* คือ “ย่านสามแพร่ง”

“*โครงการองค์รวม*” เป็นโครงการแรก ที่เกิดขึ้นจากการพิจารณาทั้งภาพองค์รวมของย่าน ประสานหัวใจของแต่ละถิ่นของย่านเข้าไว้ด้วยกัน ตลอดจนผนวกแนวความคิดของโครงการจากหน่วยงานภาครัฐ ที่พิจารณารักษาในภาพองค์รวมทั้งหมดของพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ เพื่อให้ย่านสามแพร่งมีความเป็นหนึ่งเดียวกับพื้นที่ที่มีความสำคัญส่วนอื่นๆ

เมื่อพิจารณาในภาพองค์รวมแล้ว จึงนำโครงการองค์รวมที่ได้มาให้ความสำคัญลึกกลงไปในความหมายของ “ถิ่น” ต่างๆ อันเป็นการนำความต้องการของคนทุกกลุ่ม วิธีการดำรงชีวิตของผู้คน ซึ่งหมายถึง “จิตใจของย่าน” และ “ร่างกายของย่าน” ได้แก่ สถานที่รองรับชีวิตส่วนตัว คือ บ้าน สถานที่รองรับชีวิตส่วนรวมในการปฏิสังขรณ์ และสถานที่รองรับความเป็นชุมชน มาเสนอเป็นโครงการ พร้อมกับเสนอแนวทางการนำโครงการไปสู่การปฏิบัติ เกิดเป็น “*โครงการประสาน ยั่งยืน*”

จากการศึกษาตามลำดับวิธีวิจัย จนได้เป็น “โครงการองค์รวม ประสาน ยั่งยืน บทสรุปที่ได้จากการศึกษาจะนำเสนอเป็น *ข้อเสนอสานต่อ* อันเป็นการสานต่อแนวความคิดในการอนุรักษ์ย่านประวัติศาสตร์ ในแนวทางการต้องการของชุมชน เพื่อใช้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์ย่านประวัติศาสตร์แห่งอื่นๆ ตลอดจนการนำเสนอประเด็นความคิดเห็น ที่ได้รับจากการวิจัย มาเป็น *ข้อคิดเห็นส่งท้าย*

จากการสรุปให้เห็นภาพรวมของโครงการทั้งหมด นำเข้าสู่รายละเอียดของโครงการต่างๆ ดังนี้

7.1 โครงการองค์รวม

หัวใจของ “ย่านสามแพรง” คือ การเป็นองค์รวม ที่เกิดจากการประกอบกัน ระหว่างพื้นที่ทั้ง 3 ส่วน ได้แก่ แพรงภูธร แพรงนรา และแพรงสรรพศาสตร์ ดังนั้นการเสนอโครงการองค์รวม จึงพิจารณาภาพของย่านทั้งหมด ในด้านความหมายของย่านสามแพรง กิจกรรมภายในย่านสามแพรงและกายภาพของย่านสามแพรง

7.1.1 ความหมายของย่านสามแพรง

พื้นที่ย่านแพรงภูธร แพรงนรา และแพรงสรรพศาสตร์ มีรากความเป็นทางประวัติศาสตร์เดียวกัน ในความเป็นพื้นที่วังในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ต่อมาชีวิตของย่านได้มาถึงยุคที่มีความรุ่งเรืองสูงสุด และประทับอยู่ในความทรงจำของผู้คน ทั้งภาพลักษณ์และชื่อเสียงในการเป็นย่านการค้าที่มีความสำคัญ เป็นแหล่งสินค้าแหล่งอาหารเลี้ยงชุมชนข้าราชการโดยรอบ นั่นคือ ความหมายในการเป็น “ย่านการค้าเก่า” ที่สามารถนำเสนอได้ ด้วยการดึงดูดเด่นของแต่ละพื้นที่ออกมา แล้วผู้ร้อยเรื่องราวให้ต่อเนื่องกันทั้งสามแพรงคลองคูเมืองเดิม แต่การเป็นย่านการค้าขายในรูปแบบเดิมอาจจะไม่สามารถดำรงชีวิตของย่านไว้ได้ จากการที่ย่านได้ลดบทบาทความสำคัญลง เนื่องจากในปัจจุบัน หน่วยงานราชการหลายแห่ง เช่น กระทรวงกลาโหม กระทรวงมหาดไทย กระทรวงการต่างประเทศ ฯลฯ ได้ทยอยย้ายออกไปจากพื้นที่ รวมถึงการย้ายศูนย์กลางเศรษฐกิจออกไปจากกรุงรัตนโกสินทร์ ดังนั้น การส่งเสริมย่านที่โครงการจากหน่วยงานภาครัฐได้กำหนดไว้ ตามศักยภาพของพื้นที่ คือ ภาพลักษณ์ใหม่ในการเป็น “แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม”

จากภาพลักษณ์ใหม่นี้ การดึงดูดใจผู้คนภายนอกให้มาเยี่ยมเยือนย่านสามแพรง ทำได้โดยการเผยแพร่ “เสน่ห์ของย่านสามแพรง” ให้ออกมาปรากฏ นั่นคือ ความหลากหลายของผู้คนและกิจกรรมการค้าแบบดั้งเดิม ที่มีชีวิตชีวา ทั้งชีวิตในเวลากลางวันและกลางคืน อันเปรียบได้กับ “เมืองย่อส่วน”¹³⁶ โดยจุดเด่นในพื้นที่แต่ละส่วนของย่าน ที่ควรรักษาไว้ และนำมาเสนอ ให้เป็นเรื่องราวเดียวกัน

- **ย่านแพรงภูธร** มีชื่อเสียงมากที่สุดจากการเป็นแหล่งอาหารเก่าแก่ และมีความสมบูรณ์ของอาคารตึกแถวเก่าที่ตั้งอยู่โอบล้อม ลานโล่ง แพรงภูธร อันเป็นพื้นที่ศูนย์รวมใจ และกิจกรรมในย่าน รวมถึงมีความเป็นชุมชนที่อบอุ่น ใกล้ชิด จนกล่าวได้ว่าแพรงภูธรนี้เป็น จุดเริ่มต้นของย่านสามแพรง ทั้งจุดเริ่มต้นการเป็นย่านการค้า และจุดเริ่มต้นในการรวมตัวกันของผู้คนในย่าน
- **ย่านแพรงนรา** มีจุดเด่นในการเป็น “ถนนที่สวยงามที่สุด” เนื่องจากเป็นถนนสายตรง ที่มีตึกแถวเก่าเรียงรายสองฝั่ง สามารถมองเห็นความเป็นย่านเก่าได้อย่างเด่นชัดจากภายนอก รวมถึงมีอาคารโรงเรียนตะละภักดิ์ เป็นตัวแทนของยุคสมัยเป็นวังเก่า และตั้งอยู่ในตำแหน่งศูนย์กลางของย่าน ถึงแม้ว่ากิจกรรมต่างๆ ในย่านแพรงนราไม่ได้เป็นกิจกรรมที่มีความเก่าแก่มากนัก แต่เป็นกิจกรรมที่มีความต่อเนื่องและมีความหลากหลาย ที่ช่วยสร้างความมีชีวิตชีวาให้แก่ย่าน
- **ย่านแพรงสรรพศาสตร์** เป็นพื้นที่มีลักษณะทางกายภาพและกิจกรรมที่ไม่แสดงถึงความเป็นย่านเก่าอย่างชัดเจน แต่จุดเด่นของพื้นที่ คือ การเป็น “รอยต่อ” ที่เชื่อมโยงย่านเก่า คือย่านแพรง

¹³⁶ สัมภาษณ์ ชูวิทย์ สุจฉายา, ที่ปรึกษา กรรมการสหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด, 30 พฤศจิกายน 2543.

ภูธรและย่านแพรงนรา เข้ากับย่านที่มีรูปแบบใหม่ ได้แก่ พื้นที่บริเวณถนนราชดำเนินที่เป็นเส้นทางสัญจรสายหลัก รวมถึงย่านบางลำภูและย่านถนนข้าวสาร ซึ่งเป็นย่านท่องเที่ยวชาวต่างชาติ นอกจากนี้ ย่านแพรงสรรพศาสตร์ยังมีจุดเด่น คือ ชุมประตู่วังและบ้านเก่าในพื้นที่ที่แสดงถึงความเป็นย่านเก่าได้ ถึงแม้ว่าในปัจจุบัน ผู้คนในย่านแพรงสรรพศาสตร์จะไม่ได้เข้าร่วมในการทำงานองค์กรชุมชน ดังเช่นความร่วมมือของผู้คนในย่านแพรงภูธรและย่านแพรงนรา แต่ในย่านสรรพศาสตร์ยังคงมีครอบครัวคนเก่าแก่อาศัยอยู่ ดังนั้นถ้ามีการประสานงาน เผยแพร่ความรู้ให้แก่ผู้คนที่มีความเป็นไปได้ที่ย่านแพรงสรรพศาสตร์จะเข้ามาร่วมทำงาน เป็นส่วนหนึ่งขององค์กรชุมชนได้

- **ย่านหลังกระทรวง** มีชื่อเสียงจากกิจกรรมการค้าสินค้าที่มีลักษณะเฉพาะ **ความเป็นชุมชน**เกิดขึ้นจากการที่ผู้คนมีความสัมพันธ์จากการช่วยเหลือกันทางด้านการค้า และพื้นที่นี้ได้เชื่อมต่อกับ **คลองคูเมืองเดิม** จากลักษณะทางกายภาพ ที่อาคารตั้งอยู่ขนานไปกับลำคลอง ดังที่ผู้คนทั่วไปเรียกย่านหลังกระทรวงในอีกชื่อหนึ่งว่า “ย่านคลองหลอด” โดยคลองคูเมืองเดิมนี้มีความสำคัญในการเป็น “แกนหลัก” เชื่อมต่อพื้นที่ส่วนต่างๆ ของพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์เข้าด้วยกัน

แผนที่ 7-1 แผนที่แสดงความหมายของย่านในพื้นที่แต่ละส่วน

จากการพิจารณาความหมายของย่าน คือ จุดเด่นของแต่ละพื้นที่ในย่าน ต่อมาจะนำความหมายมา ส่งเสริมในรูปแบบของกิจกรรมและกายภาพ

7.1.2 กิจกรรมภายในย่านสามแพร่ง

กิจกรรมภายในย่านสามแพร่ง ประกอบขึ้นจากกิจกรรมการอยู่อาศัยและกิจกรรมการค้าบริการ ซึ่งเป็นรูปแบบกิจกรรมที่สืบเนื่องต่อมา จนกลายเป็นลักษณะเฉพาะของย่าน

การอยู่อาศัยของผู้คน ด้วยความผูกพันกับพื้นที่และการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ช่วยให้วิถีชีวิตชุมชนดำรงอยู่ ด้วยเหตุนี้ กิจกรรมลำดับแรกๆ ที่ควรได้รับการส่งเสริม คือ **กิจกรรมส่งเสริมความรักในถิ่นฐาน** โดยจัดกิจกรรมการเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ของย่าน เพื่อให้ผู้สูงอายุในย่านได้ถ่ายทอดเรื่องราวไปสู่เด็กๆ อันเป็นการสานความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนวัยต่างๆ ในย่าน ทั้ง “เด็ก” “ผู้ใหญ่” และ “ผู้สูงวัย” และ ปลุกความทรงจำ ให้ผู้คนเกิดความภาคภูมิใจกับความเป็นมาและกิจการของครอบครัว

การรักษาความเป็นชุมชนให้มีความสมบูรณ์ได้ ยังจำเป็นต้องรักษาและฟื้นฟูกิจกรรมบริการชุมชน ได้แก่ โรงเรียน ตลาด และวัดภายในย่านให้กลับคืนมา นอกจากนี้ กิจกรรม “งานทำบุญประจำปี” และ “งานเลี้ยงสังสรรค์” ที่ผู้คนในย่านสามแพร่งได้จัดขึ้นเป็นประจำอยู่แล้ว เป็นสิ่งที่ควรให้ความสำคัญและส่งเสริม เพราะเป็นกิจกรรมที่ช่วยนำร่องสร้างความเป็นชุมชนให้เกิดขึ้นมาได้ จากการที่ผู้คนได้มาร่วมพบปะ สนทนากัน รวมทั้งเป็นการช่วยให้ผู้คนเกิดทัศนคติที่ดีต่อกิจกรรมชุมชนว่า กิจกรรมชุมชนไม่ใช่มีเพียงการประชุมสัมมนา รับผิดชอบการทำงานส่วนรวม แต่มีการร่วมงานสังสรรค์ ที่สนุกสนานด้วย¹³⁷

กิจกรรมที่ควรได้รับการจัดขึ้นในลำดับต่อมา คือ **กิจกรรม เทศกาลชีวิต กิจการครอบครัว** ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมการสืบทอดกิจการของครอบครัว รักษาการดำเนินตามวิถีทางปฏิบัติแบบเดิม ตลอดจนจนเป็นการฟื้นฟูชื่อเสียงทางด้านการค้าที่แสดงถึงความเป็นย่าน การจัดกิจกรรม แบ่งเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ การปรุงแต่งกิจกรรมรูปแบบเดิม อันเป็นเอกลักษณ์ของย่านให้มีความน่าสนใจมากขึ้น และการปรับเปลี่ยนกิจกรรมรูปแบบใหม่ ให้สอดคล้องกับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยมีองค์กรชุมชน คือ “สหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด” เป็นผู้ทำหน้าที่กำหนดรูปแบบ “การปรุงแต่ง” และการ “ปรับเปลี่ยน” กิจกรรม ให้เกิดความสอดคล้องกัน

- **การปรุงแต่งกิจกรรมรูปแบบเดิม** การสืบทอดกิจการของครอบครัว เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้วิถีชีวิตชุมชนดำรงอยู่ได้ ถึงแม้ว่าในปัจจุบัน ผู้คนในย่านสามแพร่งยังคงมีการสืบทอดกิจการครอบครัว แต่ความมีชีวิตชีวาเป็นสิ่งที่ขาดหายไป ดังนั้น การ “ปรุงแต่ง” กิจกรรมรูปแบบเดิมให้มีความน่าสนใจ จึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการนำเสนอโครงการ

การดำเนินการจะเปิดโอกาสให้ผู้คนในย่านมีสิทธิ์เลือก และปรับตัวได้จากพื้นฐานของครอบครัว โดยสหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด ร่วมกับหน่วยงานภาครัฐจะเป็นผู้จัดการกิจกรรมในการให้ความรู้ แนะนำวิธีการ “ปรุงแต่ง” หรือ การนำเสนอและการแปลความหมาย (*presentation and interpretation*) จากการให้ผู้เชี่ยวชาญด้านการตลาด มาให้คำแนะนำถึงเลือกสรรผลิตภัณฑ์ที่ผลิตได้ในย่านว่าผลิตภัณฑ์ใด ตรงกับความต้องการของตลาดและมีแนวทางในการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์อย่างไร

¹³⁷ Peattie, Lisa, “Convivial Cities,” in *Cities for Citizens: Planning and the Rise of Civil Society in a Global Age*, edited by Mike Douglass and John Friedmann (New York : John Wiley & Sons.1998), pp. 247-245 อ้างถึงใน ฉันทัส เพียรธรรม, สถาปนาสถาบันเมือง เมือง การเมือง ชุมชนและประชาสังคม (กรุงเทพมหานคร : วิชาษา, 2542), หน้า 96-98.

นอกจากนี้ กิจกรรมที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของย่านที่กำลังสูญหายไป เป็นสิ่งที่ควรได้รับการฟื้นฟูให้กลับคืนมา ทั้งนี้ต้องพิจารณาความเหมาะสมกับเรื่องราวของย่านในภาพรวม และความเป็นไปได้ในสภาพปัจจุบันเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม กิจกรรมที่มีชื่อเสียงในอดีต ที่สูญหายไปยากที่จะฟื้นคืนมาได้ เช่น โรงพิมพ์เก่าริมถนนตะนาว การทำทองในบริเวณตรอกช่างทอง¹³⁸ จำเป็นต้องหาวิธีการนำเสนอในรูปแบบอื่นๆ เพื่อให้ผู้คนในย่านและคนภายนอกได้เข้าใจในเรื่องราวนั้น โดยการจัดแสดงอย่างถาวร ในรูปแบบพิพิธภัณฑ์ หรือการจัดแสดงชั่วคราว เพื่อ “สร้างภาพในอดีต” ให้ผู้คนสัมผัสได้โดยง่าย อันนำมาสู่กิจกรรมในอีกรูปแบบหนึ่ง นั่นคือ “เทศกาลงานของย่าน” ซึ่งจะกล่าวถึงในลำดับต่อไป

– การปรับเปลี่ยนกิจกรรมรูปแบบใหม่

การ “ปรับเปลี่ยน” กิจกรรมรูปแบบใหม่ เพื่อรองรับความต้องการทางด้านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม สามารถอาศัยแนวทางของกิจกรรมที่ได้เสนอไว้ในโครงการวางผังเฉพาะฯ ได้แก่

กิจกรรมศิลปวัฒนธรรมโดยตรงเพื่อสาธารณะ เช่น พิพิธภัณฑ์ทางศิลปวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ โรงละคร และห้องสมุดชุมชน **กิจกรรมเสริมด้านศิลปโดยตรง** เช่น ตลาดนัดทางศิลปวัฒนธรรม ห้องแสดงศิลปวัตถุ ร้านค้าของที่ระลึก ร้านค้าเครื่องศิลป์ คลินิกแพทย์แผนโบราณ หรือร้านค้าที่เกี่ยวข้องเนื่อง **กิจกรรมเสริมอื่นๆ** เช่น ร้านอาหาร ร้านบริการเครื่องดื่ม ร้านบริการแนะนำด้านการท่องเที่ยว ที่พักแรมขนาดเล็กเพื่อกลุ่มคนท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และ **กิจกรรมอื่นๆ ที่ไม่มีผลต่อกิจกรรมหลัก** ทั้งทางด้านปริมาณการสัญจรและมลภาวะสิ่งแวดล้อมโดยรวม เช่น สำนักงานขนาดเล็ก คลินิกแพทย์ ฯลฯ¹³⁹

การปรับเปลี่ยนกิจกรรมจะนำทางเลือกกิจกรรมเหล่านี้ นำมาเป็นแนวทางร่วมกับแนวทางการความต้องการของผู้คนในย่านสามแพร่ง ที่ได้เลือก *ประวัติศาสตร์ (selective history)* ในยุคสมัยที่ย่านมีความรุ่งเรืองสูงสุด ในประมาณ ปี พ.ศ. 2480-2510^{*} เพื่อนำเสนอย่าน โดยช่วงเวลาดังกล่าว เป็นช่วงเวลาที่ย่านสามแพร่งเป็นย่านการค้าสำคัญเชื่อมต่อกับย่านการค้าทันสมัยในเวลานั้น เช่น ย่านพาหุรัด ย่านวังบูรพา ฯลฯ รวมถึงเชื่อมต่อกับตลาดนัดสนามหลวงในวันหยุดสุดสัปดาห์ ดังนั้นย่านสามแพร่งจึงมีบรรยากาศแห่งความสนุกสนาน เป็นจุดนัดพบด้วยตลาดอาหารร้านค้า ร้านให้บริการต่างๆ และสิ่งสำคัญคือ การเป็นยุคสมัยที่ผู้คนในย่านยังคงระลึกถึงความสุขในอดีต และมีกิจกรรมที่ต่อเนื่องมาจนถึงในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม ในการย้อนภาพบรรยากาศให้กลับไปสู่ยุคสมัยหนึ่ง ควรคำนึงถึงความเข้าใจและความต้องการของผู้คนทั่วไปที่คุ้นเคยกับความเป็นปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “เด็กๆ” ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นผู้รับช่วงในการรักษาและฟื้นฟูย่านต่อไปในอนาคต โดยรูปแบบการนำเสนอ

¹³⁸ สัมภาษณ์ บุญทรง พุกษาพงษ์, 8 ธันวาคม 2543.

¹³⁹ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, โครงการวางผังเฉพาะแห่งในพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์: แพร่งนรา แพร่งภูธร และแพร่งสรรพศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร : สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร, 2543), หน้า 4-6 – 4-8.

* ดูเพิ่มเติม จากกรณีวิเคราะห์ ในบทที่ 5 หัวข้อ 5.2.3 ถิ่นต้นรับขับสู้, หน้า 91.

ย่านนั้น ควรประกอบขึ้นจากการสร้างสรรค์บรรยากาศและกิจกรรมที่ผู้คนสามารถรับรู้ภาพชีวิตของย่านเมื่อวันวาน สอดสานกับการรับรู้ของผู้คนในปัจจุบันและเวลาเดียวกันกับที่จินตนาการไปถึงชีวิตในอนาคต*

เมื่อได้การนำเสนอเรื่องราวไปในทิศทางกันแล้ว แนวความคิดใน *การจัดกิจกรรมรูปแบบใหม่* ยังต้องคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับกิจกรรมรูปแบบเดิม กล่าวคือ กิจกรรมรูปแบบใหม่ควรเป็นกิจกรรมที่สร้างสรรค์ให้เกิดบรรยากาศใหม่ สร้างทางเลือกที่หลากหลายให้แก่ผู้มาเยี่ยมชม เยือนมากขึ้น ตลอดจนมีการคำนึงถึง “เศรษฐกิจชุมชน” ที่เกิดขึ้นจาก ความผูกพันและช่วยเหลือเกื้อกูลกันทางการค้า โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผลกระทบที่เกิดขึ้นเมื่อมีการนำร้านค้าในรูปแบบแฟรนไชส์และร้านสะดวกซื้อ (Convenient store) เข้าไปในย่าน โดยที่ “สหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด” ควรทำหน้าที่เป็นผู้วางแนวทางควบคุมร้านค้าในรูปแบบนี้ ในเรื่องที่ตั้งและจำนวน ไปจนถึงการควบคุมลักษณะกายภาพของร้านค้าให้มีความสอดคล้องกลมกลืนกับพื้นที่ย่านในภาพรวม

จากกิจกรรมเทศกาลชีวิต *กิจกรรมครอบครัว* ซึ่งเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นในชีวิตประจำวันของผู้คนในย่านแล้ว ยังมีกิจกรรมที่ได้รับการจัดขึ้นในวาระพิเศษ คือ *กิจกรรมเทศกาลงานของย่าน* อันเป็นการสร้างบรรยากาศแห่งความสุข ปลุกจิตใจผู้คนในย่านให้เกิดความภาคภูมิใจ และดึงดูดใจคนนอก ผู้มาเยี่ยมชมให้เห็นคุณค่าความสำคัญของย่าน

รูปแบบของการจัดงานเทศกาลที่ผ่านมาสองครั้ง ได้มีแนวคิดของการจัดงานตามวิถีชุมชน ที่เป็นไปตามธรรมชาติ ไม่ได้มีการปรุงแต่งมากนัก อาศัยความร่วมมือของผู้คนในการขายสินค้าและการแสดงที่มีชื่อเสียงของย่าน ตลอดจนได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และสถาบันการศึกษา

จากการดำเนินการจัดงานที่ผ่านมาพบว่า องค์กรชุมชนยังไม่มีแผนการจัดการในเรื่องเงินทุน การบริหารงานที่ยั่งยืนและมีการจัดเทศกาลเพียงปีละหนึ่งครั้ง ดังนั้นแนวคิดการจัดงานเทศกาลในอนาคตคือ การจัดงานเทศกาลนี้เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมที่จัดการโดย “สหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด” และมีการจัดงานสม่ำเสมอในช่วงเวลาที่สั้นขึ้น เช่น จัดงานทุก 1 เดือน หรือ 1 สัปดาห์ ตลอดจนยังคงแนวความคิดให้มีการขายสินค้าที่มีชื่อเสียงและผลิตในย่านในรูปแบบของ “ตลาดนัดชุมชน” โดยแนวความคิดของเทศกาลในครั้งต่อมา อาจนำเสนอเรื่องราวของผลิตภัณฑ์ “ทำมือ” ได้แก่ ขนมไทย เครื่องหนัง กระเป๋า รองเท้าและงานช่างที่มีในย่าน เช่น ป้าย เครื่องหมาย โดยให้ผู้มาเยี่ยมชมได้เห็นกรรมวิธีการผลิตที่หาชมได้ยากในปัจจุบัน เพื่อให้วิถีชีวิตชุมชนได้เผยแพร่ไปสู่ผู้คนภายนอกให้เห็นคุณค่า ประกอบกับการกระตุ้นให้คนในย่าน ภาคภูมิใจในกิจการของตน

* แนวความคิด “กาละในเทศะ” (Atemporal Now) เป็นแนวความคิดของ Eiesnman สถาปนิกในกระแส Deconstruction ที่ได้เสนอแนวความคิดเรื่องการสอดสานกันของระบบเวลา ที่อดีต ปัจจุบันและอนาคตจะไม่ถูกพินิจแยกออกจากกัน และเวลาแห่งอดีต ปัจจุบันและอนาคตสามารถปรากฏถึงพร้อมกันในขณะปัจจุบันแห่งจิต ซึ่งเรียกปรากฏการณ์นี้ว่า “Atemporal Now” (ที่มา: ทิพย์สุดา ปทุมานนท์, สถาปัตยกรรม ภูมิสถาปัตย์แห่งความสุข (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540), หน้า 139-143) และจากแนวความคิดนี้ช่วยให้เรามองภาพการอนุรักษ์และพัฒนาเป็นองค์รวม และมองเป็นภาพสามมิติที่ประสานความทรงจำ ความเข้าใจและการรับรู้ของผู้คนที่มีต่อย่าน จากการเปลี่ยนแปลงของบริบทในช่วงเวลาต่างๆ เข้าด้วยกัน

7.1.3 ภาวะของย่านสามแพร่ง

การพิจารณาลักษณะกายภาพในภาพรวมของย่าน ตามการศึกษาหลักการและแนวความคิด ในบทที่ 3 ได้แบ่งการพิจารณาออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ สถาปัตยกรรม อันเปรียบเสมือน “ร่างกายของย่าน” ที่ปกคลุมอยู่ภายนอก และพื้นที่ว่างภายในกลุ่มอาคาร เพื่อการปฏิสังขรณ์ ทำกิจกรรมร่วมกัน หรือ เปรียบได้กับ “จิตใจของย่าน”

— องค์ประกอบทางกายภาพและสถาปัตยกรรม

จากโครงการวางผังเฉพาะฯ ที่ได้มีการจัดระดับอาคารตามคุณค่าและกำหนดวิธีการอนุรักษ์และใช้งานอาคารให้เหมาะสมกับคุณค่า เมื่อนำมาประกอบกับแนวความคิดของผู้คนในย่าน จะได้เป็นแนวความคิดในการอนุรักษ์องค์ประกอบทางกายภาพหรือสถาปัตยกรรม ได้ดังนี้

- “อาคารอนุรักษ์เต็มรูปแบบ” ได้แก่ ศาลเจ้าพ่อเสือ และหุ้มประตูแพร่งสรรพศาสตร์ ซึ่งคุณค่าของอาคารอยู่ที่คุณค่าทางสถาปัตยกรรมและคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องคงความแท้ของรูปแบบสถาปัตยกรรม ลักษณะศิลปกรรมและประโยชน์ใช้สอยเอาไว้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของผู้คนในย่านที่เห็นว่า อาคารที่มีคุณค่าเหล่านี้เป็น “จุดเด่น” ของย่านที่จะต้องมีการปรับปรุงพื้นที่โดยรอบเพื่อส่งเสริมคุณค่า เปิดความสวยงามของอาคารให้ปรากฏอย่างเด่นชัด เพราะเป็นจุดอ้างอิงในการรับรู้และมองเห็น (landmark)* ที่บอกว่าผู้มาเยือนได้มาถึงย่านสามแพร่งแล้ว

การจัดการอนุรักษ์ อาคารอนุรักษ์เต็มรูปแบบซึ่งมีคุณค่าสูงสุดนี้ จำเป็นต้องได้รับการศึกษา จัดบันทึกข้อมูลและสำรวจโดยละเอียดและได้รับการดูแล ซ่อมแซมอย่างสม่ำเสมอ จากกรมศิลปากร ซึ่งเป็นหน่วยงานรับผิดชอบอาคารที่ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน

- “อาคารอนุรักษ์ควบคุม” ได้แก่ อาคารตึกแถวเก่าริมถนนแพร่งภูธร ถนนแพร่งนราและถนนตะนาว รวมถึงอาคารสถานีอนามัยสุขุมวิท และอาคารโรงเรียนตะลุมพณี ซึ่งคุณค่าของอาคารอยู่ที่รูปแบบทางสถาปัตยกรรมและความต่อเนื่องของอาคาร

โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่าน จำเป็นต้องมีการปรุงแต่งและปรับเปลี่ยนกิจกรรมภายใน “อาคารอนุรักษ์ควบคุม” เพื่อส่งเสริมกิจกรรมที่จัดขึ้น โดยการปรับปรุงนั้น อาศัยแนวทางการอนุรักษ์อาคารจากโครงการวางผังเฉพาะฯ ที่ได้อนุญาตให้เปลี่ยนแปลงประโยชน์ใช้สอย ที่ไม่ส่งผลต่อลักษณะเฉพาะของอาคารและรูปแบบสถาปัตยกรรมโดยรวม มาใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติ

แนวความคิดจากชุมชนมีความสอดคล้องกับโครงการวางผังเฉพาะฯ ที่ต้องการปรับปรุงให้อาคารตึกแถวเก่าให้มีความเป็นระเบียบและเป็นหนึ่งเดียวกัน ตลอดจนความต้องการในเรื่องการแก้ไขปัญหาในการต่อเติมด้านหลังอาคารเพื่อความปลอดภัย อย่างไรก็ตามผู้คนในย่านสามแพร่งส่วนหนึ่งมีความเห็นว่า การปรับปรุงอาคารเพื่อให้มีรูปแบบกลมกลืนกับอาคารเก่า รวมทั้งการริ้วส่วนต่อเติมอาคารออกมีความเป็นไปได้ยาก เนื่องจากส่วนใหญ่การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นมานานมาก ผู้อาศัยในปัจจุบันไม่ได้เป็นผู้ต่อเติม

- “อาคารฟื้นฟู หรืออาคารที่เกิดขึ้นใหม่” ได้แก่ อาคารตึกแถวใหม่ริมถนนรัชฎางค์ ถนนบุญศิริ ถนนตะนาว ถนนนราและถนนแพ่งภูธร ในโครงการผังเฉพาะฯ จัดให้อาคารเหล่านี้ได้รับการปรับปรุงให้เกิดความกลมกลืนในภาพรวม ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของผู้คนในย่าน ที่เห็นว่าควรมีการปรับปรุงอาคารรูปแบบใหม่ที่ดั่งอาคารที่มีคุณค่า จนเกิดคำกล่าวที่ว่า “เมืองที่มองไม่เห็น” อย่างไรก็ตาม ผู้คนส่วนหนึ่งมีความเห็นว่า อาคารเก่าที่อยู่ภายในย่านแพ่งภูธรและย่านแพ่งนรา มีจำนวนเพียงพออยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องปรับปรุงอาคารรูปแบบใหม่ ให้มีความสอดคล้องกลมกลืนกับอาคารเก่า¹⁴⁰ ตลอดจนการปรับปรุงอาคารตามโครงการวางผังเฉพาะฯ จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากเจ้าของอาคารซึ่งเป็นเอกชนรายย่อย และใช้เงินทุนจำนวนมาก ดังนั้นจึงเป็นแนวทางที่มีความเป็นไปได้ยาก ด้วยเหตุนี้ แนวทางการอนุรักษ์ลักษณะกายภาพของอาคาร จำเป็นต้องเริ่มต้นจากการสร้างความเข้าใจให้ผู้คน “รัก” และ “รักษ์” บ้าน ด้วยการจัดกิจกรรมในย่าน เพื่อให้ผู้คนรู้สึกว่าเป็นระเบียบและงดงามในบ้านเรือนของตน เป็นสิ่งที่ผู้คนภายนอกเห็นความสำคัญ

ในการจัดการโครงการอนุรักษ์ลักษณะกายภาพอาคาร เพื่อนำแนวทางการปรับปรุงทางกายภาพ จากโครงการวางผังเฉพาะฯ มาใช้ให้เกิดผลเป็นรูปธรรม “สหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด” จะเป็นผู้ดำเนินการในการจัดหาเงินทุน จัดกิจกรรมเพื่อสร้างรายได้และนำรายได้ส่วนหนึ่งมาจัดตั้งเป็นกองทุนปรับปรุงลักษณะกายภาพ ร่วมกับทุนส่วนตัวของผู้อาศัย ซึ่งเป็นแนวทางนี้เป็นแนวทางที่มีความยั่งยืน เนื่องจากได้เริ่มต้นจากความต้องการของผู้คนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านของตน มีการหมุนเวียนของเงินทุนและนำรายได้กลับไปสู่ความต้องการเบื้องต้นอีกครั้ง

อนึ่ง การอนุรักษ์อาคารให้เกิดผลดีที่สุด คือ การดูแลรักษาอาคารอย่างสม่ำเสมอ โดยผู้อาศัยหรือผู้ใช้งานอาคารควรตรวจสอบสภาพการเปลี่ยนแปลง เหตุปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น พร้อมกับมีการซ่อมแซมอย่างทันท่วงที ด้วยเหตุนี้ ผู้อาศัยและผู้ใช้งานอาคาร จึงจะต้องได้รับความรู้ในเรื่องการอนุรักษ์ในระดับหนึ่งที่จะสามารถดูแลอาคารได้เอง โดยสหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด ร่วมหน่วยงานภาครัฐ ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบอาคารที่ได้รับการขึ้นทะเบียน คือ กรมศิลปากร และผู้เชี่ยวชาญในเรื่องการอนุรักษ์ ควรร่วมมือกันจัดทำ “คู่มือการดูแลรักษาอาคาร” และจัดการอบรมให้ความรู้ในเรื่องการอนุรักษ์ให้แก่คนในย่าน

การอนุรักษ์กายภาพของอาคารที่ให้ผู้อาศัยมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาอาคาร นอกจากจะช่วยลดการทำงานของหน่วยงานภาครัฐแล้ว ยังเป็นการกระตุ้นให้ผู้อาศัยเห็นความสำคัญในการทำงานของตน อันนำไปสู่การอนุรักษ์แบบยั่งยืน

— พื้นที่ว่างภายในกลุ่มอาคาร

พื้นที่ว่างภายในกลุ่มอาคารภายในย่านสามแพร่ง ได้แก่ พื้นที่ลานโล่ง แพร่งภูธร พื้นที่ในบริเวณที่เคยเป็นตลาดศาลเจ้าพ่อเสือในอดีต พื้นที่ว่างภายในกลุ่มอาคารตึกแถวและพื้นที่ริม

¹⁴⁰ สัมภาษณ์ ชาญวัฒน์ อิศวชีวันธรรกุล, 11 พฤศจิกายน 2543.

คลอง เมื่อรวมเข้ากับอาคารที่อยู่ล้อมรอบ จะแสดงถึงลักษณะเฉพาะของย่าน (local character)^{*} ที่ทำให้ผู้คนภายในย่านเกิดความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม เกิดความรู้สึกปลอดภัยและรับรู้ว่าถิ่นของตนมีความพิเศษแตกต่างจากถิ่นที่อื่น ด้วยเหตุนี้ พื้นที่ว่างภายในกลุ่มอาคารจึงเป็นองค์ประกอบทางกายภาพที่ควรได้รับการรักษาไว้ นอกจากนี้ ควรมีการส่งเสริมลักษณะทางกายภาพให้เอื้อต่อการทำกิจกรรม รักษาความหมายและความสัมพันธ์ที่ผู้คนมีต่อพื้นที่ โดยจะเสนอรายละเอียดของแต่ละพื้นที่ ในโครงการประสาน

จากการดำเนินการอนุรักษ์ของหน่วยงานภาครัฐในช่วงเวลาที่ผ่านมา เพื่อรักษาลักษณะกายภาพของอาคาร ด้วยการขึ้นทะเบียนอาคารเป็นโบราณสถาน จะเห็นได้ว่าการรักษาลักษณะกายภาพเฉพาะตัวอาคารนี้ ยังไม่ช่วยอนุรักษ์ย่านได้อย่างเต็มที่ได้ เนื่องจากพื้นที่ส่วนกลาง เช่น พื้นที่สวนสาธารณะ หรือพื้นที่ริมคลอง ได้กลายเป็นที่อยู่ของคนจร และอาจมีการก่อสร้างอาคารในพื้นที่โดยรอบอาคาร บดบังความงามของอาคารที่มีคุณค่า ด้วยเหตุนี้ โครงการองค์รวม จึงเสนอให้มีการขึ้นทะเบียนในลักษณะ “ย่านประวัติศาสตร์” เพื่อการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์ย่านในภาพองค์รวม ที่รักษาทั้งสถาปัตยกรรม อันเปรียบเสมือน “ร่างกายของย่าน” และพื้นที่ว่างภายในกลุ่มอาคาร อันเปรียบได้กับ “จิตใจของย่าน” ให้ดำรงอยู่ได้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

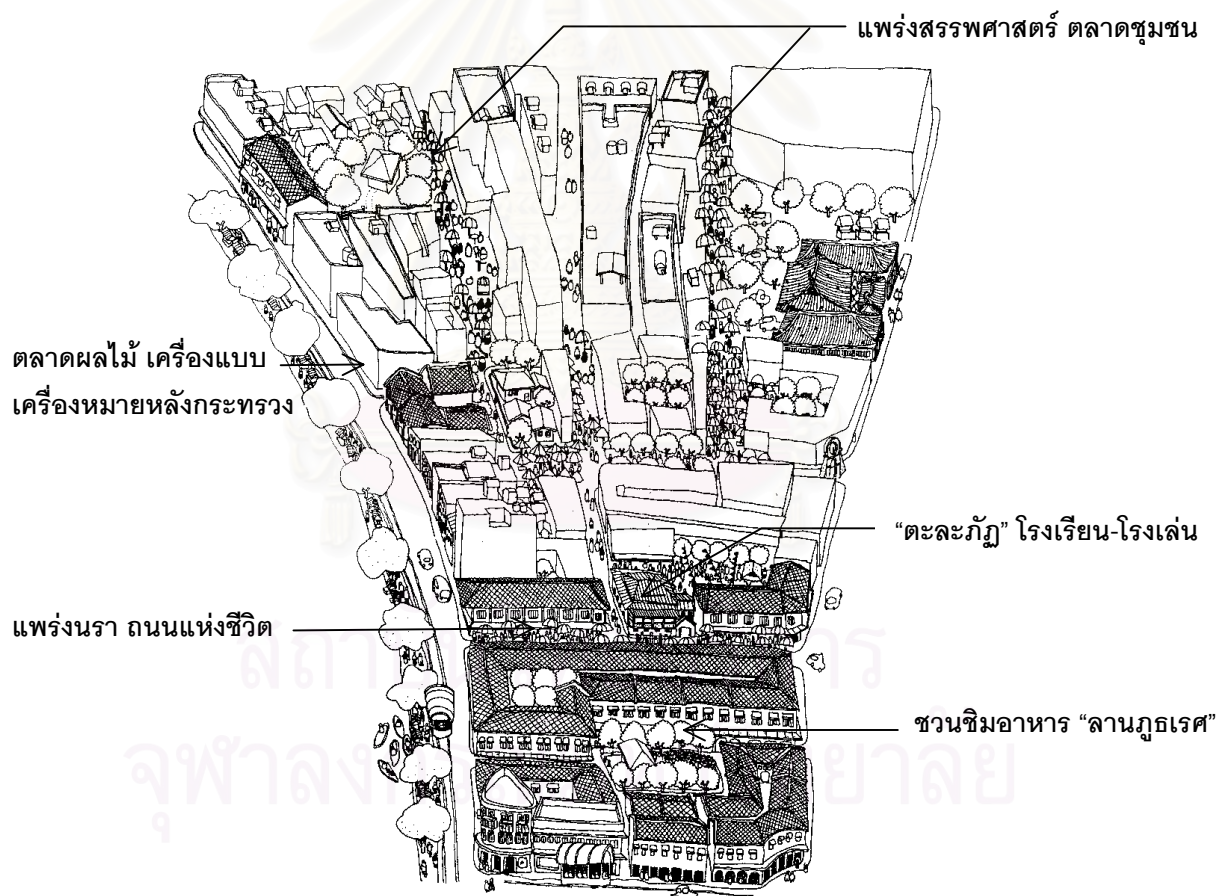
^{*} ดูเพิ่มเติมในบทที่ 3 หัวข้อ 3.1.3 เอกลักษณะของย่าน, หน้า 24

7.2 โครงการประสาน ยั่งยืน

จาก “โครงการองค์รวม” ที่พิจารณาทั้งภาพรวมของย่าน เมื่อพิจารณาในรายละเอียดในพื้นที่ส่วนสำคัญของย่าน จะได้เป็น “โครงการประสาน”

โครงการประสานจะเป็นโครงการที่นำความต้องการของคนทุกกลุ่ม วิธีการดำรงชีวิตของผู้คน อันหมายถึง “จิตใจของย่าน” และองค์ประกอบทางกายภาพหรือสถาปัตยกรรม อันหมายถึง “ร่างกายของย่าน” มานำเสนอเป็นโครงการ 5 โครงการ ที่สามารถสรุป “ความหมาย” ของย่านสามแพรงได้อย่างครบถ้วน อันได้แก่

- โครงการ ชวนชิมอาหาร “ลานภูเรศ”
- โครงการ แพร่งนรา ถนนแห่งชีวิต
- โครงการ “ตะละภัก” โรงเรียน-โรงเรียน
- โครงการ แพร่งสรรพศาสตร์ ตลาดชุมชน
- โครงการ ตลาดผลไม้ เครื่องแบบเครื่องหมายหลังกระทรวง

แผนที่ 7-2 แผนที่แสดงโครงการประสาน ยั่งยืน

7.2.1 โครงการ ชวนชิมอาหาร “ลานภูเรศ”

ความหมาย

ชื่อเสียงของย่านแพรงภูธรที่ผู้คนทั่วไปรู้จักมากที่สุด คือ ชื่อเสียงในการเป็นแหล่งอาหารเลื่องชื่อ โดยความเป็นมาของการขายอาหารนี้ ได้เริ่มต้นขึ้นตั้งแต่เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2500 ในการเป็นพื้นที่ “ตลาดใต้รุ่ง” ที่มีอาหารเลิศรสตลอด 24 ชั่วโมง เพื่อให้ผู้คนมาทานอาหาร และนัดพบกัน ก่อนที่จะไปทำงานในหน่วยงาน หรือไปเที่ยวชื้อหาสินค้าในย่านการค้าต่างๆ โดยรอบพื้นที่ย่าน

จากการใช้พื้นที่ลานโล่ง แพรงภูธร ที่อยู่ในส่วนกลางของย่าน เป็นแหล่งขายอาหาร จึงเป็นจุดรวมความสัมพันธของผู้คนในย่านในการทำงาน “เทศกาลชีวิต” นับแต่บัดนั้น รวมถึงพื้นที่นี้ยังเป็นจุดสำคัญที่ผู้คนภายนอก ได้ทำความรู้จักกับย่านสามแพรง ถึงแม้ว่าในปัจจุบัน ร้านขายอาหารและสินค้าอื่นๆ ได้ย้ายไปอยู่ในอาคารตึกแถวที่แต่เดิมเป็นที่พักอาศัย แต่พื้นที่ลานโล่ง แพรงภูธร ยังคงเป็นพื้นที่ที่มีความหมายที่ผู้คนในย่านมีความภาคภูมิใจ เพราะผู้คนได้ร่วมมือกันเพื่อปรับปรุงพื้นที่ จากตลาดใต้รุ่งรกร้างได้กลายมาเป็นลานโล่งและสนามหญ้าที่มีความโดดเด่นและงดงาม

ส่วนชื่อ “ภูเรศ” นั้น เป็นชื่อที่ผู้คน ได้ใช้เรียกพื้นที่ลานโล่งแห่งนี้ ในการเป็นพื้นที่จัดงานเทศกาล “วันงามที่สามแพรง” เพื่อให้ผู้คนได้ระลึกถึงความหมายของย่านในการเป็น พื้นที่วงกรรมหมื่นภูเรศธำรงค์ศักดิ์ ซึ่งเป็น การแสดงถึงความภาคภูมิใจของผู้คน ในการเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์

กิจกรรม

กิจกรรมในโครงการ “ชวนชิมอาหาร ลานภูเรศ” จะให้ความสำคัญกับกิจกรรมการขายอาหาร ซึ่งร้านอาหารที่มีชื่อเสียงในแพรงภูธร ได้แก่ ร้านเกาเหลาสมองหมู ร้านหมูแดงอุดมโภชนา ร้านข้าวสตูเนื้อแบบไหหลำ ร้านก๋วยเตี๋ยวคั่วไก่ ร้านบะหมี่แพรงภูธร ร้านโชติจิตร-อาหารไทย และร้านไอศกรีมโบราณ เป็นต้น นอกจากนี้ ในปัจจุบันยังมีร้านอาหารและเครื่องดื่มในรูปแบบใหม่ ที่ช่วยสร้างบรรยากาศมีชีวิตชีวาให้แก่ย่านในเวลาเย็นและกลางคืน

นอกจากโครงการ จะเชิญชวนให้ผู้คนได้มาเยี่ยมเยือน เพื่อรับประทานอาหารที่แพรงภูธรแล้ว ยังมีกิจกรรมในรูปแบบดั้งเดิมที่มีชื่อเสียงอื่นๆ ในพื้นที่แพรงภูธรอีกหลายอย่าง ที่สามารถ “ปรุงแต่ง” รูปแบบให้มีความน่าสนใจ เชิญชวนผู้คนมาสัมผัสกับวิถีชีวิตในอดีต เมื่อราว 60 – 80 ปีมาแล้วได้ อันได้แก่ ร้านตัดเสื้อ ร้านขายกระเป๋าและเครื่องหนัง ส่วนร้านค้าที่มีลักษณะเฉพาะ ได้แก่ ร้านขายยา ร้ายขายยาตอง และร้านขายใบชา ตราอ่องอิวี่ ที่เป็นที่ยู่งักมานานกว่า 80 ปี ร้านแพทย์แผนโบราณพรหมโฮสธ ร้านทำเครื่องหมายของข้าราชการ ป้ายและตราขาย และร้านช่างทองช่างเงินและร้านซูป เป็นต้น

ส่วนกิจกรรมที่จัดให้มีขึ้นในพื้นที่ลานภูเรศ ได้แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ การรองรับความต้องการของผู้คนในย่าน ในการเป็น “ถิ่นปฏิสังขาร” จากการทำกิจกรรมร่วมกันของผู้คนในย่าน ทั้งการพบปะสนทนา พักผ่อน ออกกำลังกายและเป็นทีเล่นของเด็ก นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่จัดงานบุญประจำปี งานเลี้ยงสังสรรค์ของชุมชน และกิจกรรมอีกรูปแบบหนึ่ง คือ การจัดเทศกาลของย่านและการจัดกิจกรรมการค้า เพื่อฟื้นฟูความหมาย “ถิ่นต้อนรับขับสู้” ให้กลับคืนมา

กายภาพ

โครงการชวนชิมอาหาร “ลานภูธร” มีแนวความคิดในการจัดรูปแบบกายภาพ โดยแบ่งการพิจารณาเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ลักษณะกายภาพของอาคารตึกแถว พื้นที่ลาน “ภูธร” และพื้นที่ถนนแพ่งภูธร

– ลักษณะกายภาพของอาคารตึกแถวแพ่งภูธร

การปรับปรุงลักษณะกายภาพภายในอาคาร เป็นส่วนหนึ่งของการปรุงแต่งกิจกรรมรูปแบบเดิมและปรับเปลี่ยนกิจกรรมรูปแบบใหม่ เพื่อให้กิจกรรมเกิดความน่าสนใจ ในการปรับปรุงอาคารนั้น จะอาศัยแนวทางจากโครงการวางผังเฉพาะฯ ที่ได้กำหนดให้อาคารตึกแถวแพ่งภูธรอยู่ในลำดับ “อาคารอนุรักษ์ควบคุม” โดยการเปลี่ยนแปลงจะต้องไม่ส่งผลต่อลักษณะเฉพาะของอาคารและรูปแบบสถาปัตยกรรมโดยรวม

– ลักษณะกายภาพของ “ลานภูธร”

“ลานภูธร” มีลักษณะเฉพาะที่ควรรักษาไว้ คือ การเป็นพื้นที่เปิดโล่งที่ถูกโอบล้อมด้วยอาคารตึกแถวอย่างต่อเนื่อง และแนวความคิดในการปรับปรุงลักษณะกายภาพ เพื่อรักษาคุณค่าและส่งเสริมความหมายของพื้นที่ มีดังนี้ ลักษณะกายภาพประการแรก คือ “ความเรียบง่าย” เพื่อส่งเสริมคุณค่าของอาคารสถานีอนามัยสุขุมวิท และอาคารตึกแถวเก่าที่อยู่ล้อมรอบให้โดดเด่นขึ้น ลักษณะต่อมา คือ “ความเปิดโล่ง” เพื่อรักษาคุณภาพของพื้นที่ ในการที่ผู้คนได้มองเห็น “เป็นหูเป็นตาให้แก่กัน” และลักษณะทางกายภาพที่สำคัญ ประการสุดท้าย คือ “ความยืดหยุ่นในการใช้งาน” เพื่อใช้เป็นพื้นที่พบปะและทำกิจกรรมร่วมกันของผู้คนทุกกลุ่ม ทุกวัย ด้วยการจัดสรรพื้นที่ให้เป็นสัดส่วน ได้แก่

- พื้นที่เปิดโล่งเพื่อการออกกำลังกาย มีลักษณะเป็นพื้นที่ลานพื้นแข็ง มีการยกระดับเป็นเวทีด้านหน้า
- ที่เล่นของเด็ก มีลักษณะเป็นพื้นที่ลานพื้นแข็งและสนามหญ้า มีการจัดวางเครื่องเล่น เช่น ไม้ลื่น ชิงช้า เป็นต้น
- พื้นที่นั่งพักผ่อน มีลักษณะเป็นพื้นที่ลานพื้นแข็งและสนามหญ้า ที่ได้ร่วมเงาความร่มรื่นของต้นไม้

สำหรับในช่วงเวลาเทศกาลงานของย่าน พื้นที่ทั้งสามส่วนจะถูกใช้เป็นที่จัดกิจกรรมต่างๆ เช่น การแสดงละคร การจัดแสดงงานศิลปะ การจัดกิจกรรมเด็ก เป็นต้น

– ลักษณะกายภาพของถนนแพ่งภูธร มีแนวความคิดในการนำลักษณะกายภาพของ “ตลาดใต้รุ่ง” ในยุคสมัยที่มีการจัดพื้นที่ตลาดนัดและตลาดอาหาร มาเป็นแบบอย่างในการจัดพื้นที่ ให้เป็น “ถนนคนเดิน” ซึ่งมีลักษณะกายภาพ ดังนี้

ถนน มีลักษณะเป็นพื้นแข็งที่สามารถให้รถแล่นผ่านได้ โดยช่วงเวลาเย็นจะมีจัดสรรพื้นที่ ที่ต่อเนื่องจากร้านค้าส่วนหนึ่งให้เป็นที่จัดวางสินค้า วางโต๊ะรับประทานอาหาร โดยกำหนดขอบเขตของพื้นที่ให้ชัดเจนแต่ยังคงต่อเนื่องกันในการมองเห็น เพื่อรักษา “ความเปิดโล่ง” ไว้

สำหรับในช่วงเวลากลางคืน พื้นที่ถนนแพรงภูธร อนุญาตให้ผู้อาศัยในย่านแพรงภูธรนำรถเข้ามาจอด รวมทั้งเป็นที่ผ่านของรถบริการ เช่น รถขนของ รถขยะ ฯลฯ

ส่วน *ร้านค้า* ที่มาออกร้านในโครงการถนนคนเดิน มีลักษณะกายภาพเป็นอาคารโครงสร้างชั่วคราว เช่น เต็นท์ผ้าใบ ร่ม รถเข็น หรือแผงขายสินค้าชั่วคราว

การจัดพื้นที่ตลาดนัดและตลาดอาหาร ในรูปแบบ “ถนนคนเดิน” โดยใช้อาคารชั่วคราวและใช้งานกิจกรรมการค้าเพียงช่วงเวลาหนึ่งของวัน จะช่วยแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งกับกฎหมายที่กำหนดให้พื้นที่ย่านสามแพร่ง มีร้านอาหารที่มีพื้นที่สำหรับตั้งโต๊ะอาหาร ไม่เกิน 300 ตารางเมตร และห้ามกิจกรรมตลาดอย่างไรก็ตาม จำเป็นต้องมีการศึกษาในรายละเอียดต่อไป

แนวความคิดในการจัดลักษณะทางกายภาพของลานภูธรในอีกรูปแบบหนึ่ง เมื่อพื้นที่ถูกใช้ในการก่อสร้างอาคารสถานพยาบาล ของสภาอากาศไทย¹⁴¹

การก่อสร้างอาคารในพื้นที่ลานลานภูธร ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มคนต่างๆ เนื่องจากผู้คนในย่านส่วนหนึ่งมีความคิดเห็นว่า พื้นที่ลานภูธรนี้มีความสำคัญอย่างมากต่อความเป็นชุมชน หากพื้นที่นี้ถูกใช้ในการก่อสร้างอาคาร “จุดเด่น” ของย่านและ “ความภาคภูมิใจ” ที่สร้างขึ้นด้วยแรงใจแรงกายของผู้คนในย่านก็คงลดความสำคัญลง รวมถึงโครงการ “ตลาดนัดชุมชน” และ “เทศกาลงานของย่าน” ก็คงไม่มีสถานที่ใดเหมาะสมที่จะรองรับให้เกิดขึ้นได้ ดังคำกล่าวที่แสดงให้เห็นความสำคัญของพื้นที่ “ถ้าอาคารนี้ขึ้นมาก็จบแล้ว ชุมชนนี้ไม่ต้องมีแล้ว”¹⁴¹

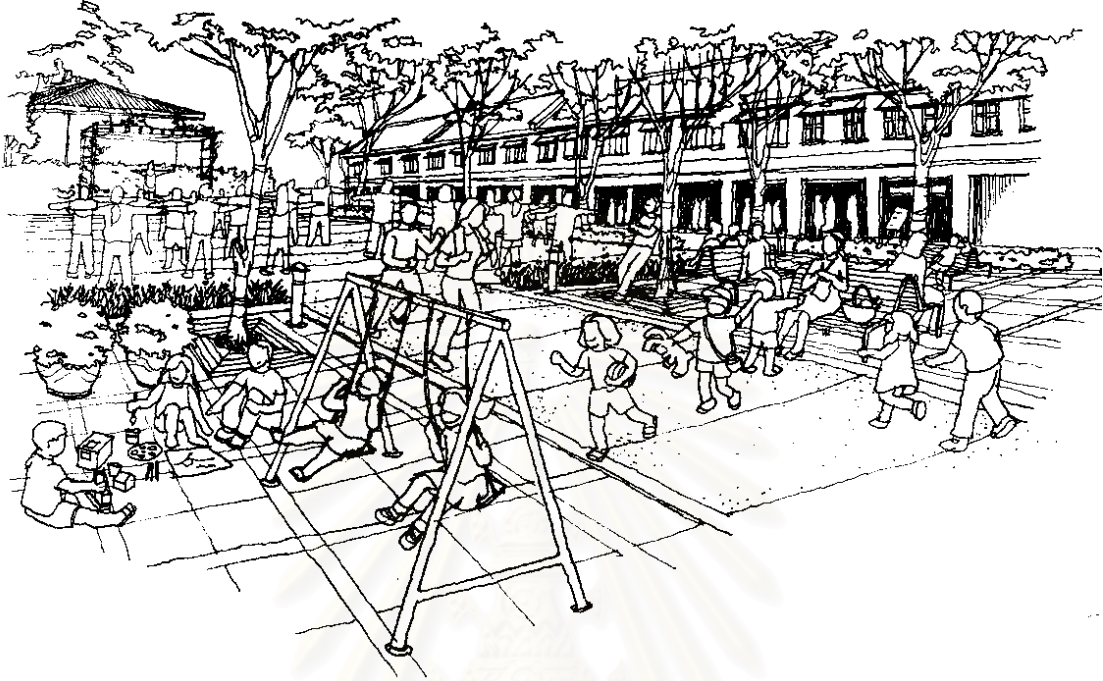
อย่างไรก็ตาม ผู้คนส่วนหนึ่งในย่านมีความต้องการที่จะให้พื้นที่นี้ เป็นพื้นที่ประสานประโยชน์ของผู้คนทุกกลุ่ม เนื่องจากสถานพยาบาลและพื้นที่ส่วนกลางเพื่อทำกิจกรรม ต่างก็เป็นพื้นที่สำคัญ ดังคำกล่าวของผู้สูงอายุในย่านที่บรรยายความรู้สึกเอื้ออาทร และความเป็นมิตรที่ผู้คนในย่านสามแพร่งมีให้แก่กัน รวมถึงเพื่อนแม่ไปถึงผู้อื่นว่า **“ด้านล่างเป็นที่โล่งสูงๆ ใครไปใช้ก็ได้...เป็นได้ถุน ด้านบนเป็นที่ทำการ...พวกหมอกก็เปิดประตูเข้ามานั่งที่สวนได้ด้วย จะได้ประโยชน์ทั้งสองอย่าง...เพราะรวมกันเราอยู่ ใจเราคิดอย่างนั้น”**¹⁴² ดังนั้น แนวความคิดในการจัดลักษณะทางกายภาพ คือ **การจัดให้พื้นที่ชั้นล่างของอาคาร สามารถเอื้อประโยชน์ได้หลายอย่าง** ในลักษณะ “ได้ถุน” เปิดโล่ง

¹⁴¹ ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่องกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลงหรือเปลี่ยนแปลงการใช้อาคารบางชนิดหรือ บางประเภท ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก พ.ศ. 2530, ฎภาคผนวก ก., หน้า 165.

¹⁴² รายละเอียดจากหนังสือจากสภาอากาศไทย ถึงชุมชนแพรงภูธร ที่ ชพช 37/2543 ลงวันที่ 17 พ.ย.2543 โดยสภาอากาศไทย ได้แสดงความต้องการใช้พื้นที่นี้เพื่อ “สร้างอาคาร 1 หลัง เพื่อใช้เป็นสถานพยาบาล ให้การบริการตรวจรักษาประชาชนทั่วไป และพื้นที่ส่วนที่เหลือจะจัดทำสวนสุขภาพเฉลิมพระเกียรติ ในวโรกาส พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มีพระชนมพรรษา 72 พรรษา เพื่อประชาชนทั่วไปได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน เป็นสถานที่พักผ่อนและออกกำลังกาย”

¹⁴¹ สัมภาษณ์ ชลิต ชูทอง, 1 กุมภาพันธ์ 2544.

¹⁴² สัมภาษณ์ คุณชม้อย วัลลา, 20 พฤศจิกายน 2543.

รูปภาพ 7-4 รูปแสดงกิจกรรมใน"ลานภูเรศ" ทั้งออกกำลังกาย พักผ่อนและที่เล่นเด็ก แสดงให้เห็นว่าลานภูเรศนี้เป็นพื้นที่ที่รวมผู้คนทุกกลุ่มทุกวัยในย่าน

รูปภาพ 7-5 รูปแสดงกิจกรรม "ถนนคนเดิน" บริเวณถนนแพ่งภูธร ที่นำลักษณะกายภาพของ "ตลาดใต้รุ่ง" ในยุครุ่งเรืองสูงสุดของย่าน มาปรับใช้

7.2.2 โครงการ แพร่งนรา ถนนแห่งชีวิต

ความหมาย

ความหมายของย่านแพร่งนรา ในความเข้าใจของผู้คนในย่านสามแพร่ง คือ การเป็นย่านที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ส่วนกลาง ระหว่างย่านแพ่งภูธร ย่านเก่าที่เป็นจุดเริ่มต้นในด้านการค้าการรวมมือร่วมใจของผู้คน และย่านแพร่งสรรพศาสตร์ พื้นที่ “รอยต่อ” ไปสู่กายภาพและกิจกรรมในรูปแบบใหม่

ย่านแพร่งนราเป็นย่านที่มีกิจกรรมและลักษณะกายภาพของอาคารตึกแถวที่ต่อเนื่อง จนแสดงถึง “ความเป็นย่าน” ได้อย่างชัดเจน ผู้อาศัยและผู้คนที่ผ่านไปมาสามารถสัมผัสกับภาพความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมการอยู่อาศัย การค้าของผู้คนและโลกแวดล้อม คือ ถนนแพร่งนรา และบรรยากาศ “ถิ่นต้อนรับขับสู้” ที่มีชีวิตชีวา ด้วยเหตุนี้ ความหมายของ “แพร่งนรา” จึงไม่ได้เป็นเพียง “ถนน” สายหนึ่งเท่านั้น แต่เปรียบได้กับ “ถนนแห่งชีวิต”

กิจกรรม

ถึงแม้ว่ากิจกรรมต่างๆ ในย่านแพร่งนรา จะไม่ได้เป็นกิจกรรมที่มีความเก่าแก่มากนัก แต่เป็นกิจกรรมที่มีความต่อเนื่องและมีความหลากหลาย ดังนั้น โครงการ “แพร่งนรา ถนนแห่งชีวิต” จึงเสนอให้ รักษากิจกรรมหลากหลายประเภทไว้ แต่มีการ “ปรับปรุง” ให้สอดคล้องกันและส่งเสริมการบริการให้กับกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยกิจกรรมรูปแบบดั้งเดิมในย่านแพร่งนรา ได้แก่ กิจกรรมการค้าและบริการ โดยมีร้านอาหารที่มีชื่อเสียงและเก่าแก่ คือ ร้านอาหารย่ง แซง หลี (ตั้งอยู่ในบริเวณหัวมุมถนนอัษฎางค์ติดกับแพร่งนรา) ร้านขายขนมจีนแพร่งนรา ร้านขนมเบื้องแพร่งนรา เป็นต้น ส่วนกิจกรรมอื่นๆ ได้แก่ ร้านขายของเก่า ร้านซุบทอง ร้านเครื่องหมาย และร้านตัดรองเท้าที่เป็นกิจกรรมดั้งเดิมของพื้นที่

การนำกิจกรรมที่เสนอไว้ในโครงการวางผังเฉพาะฯ มา “ปรับเปลี่ยน” ให้เหมาะสมกับย่านแพร่งนรา และส่งเสริมการท่องเที่ยว คือ กิจกรรมเสริมด้านศิลปะโดยตรง ได้แก่ ร้านขายเครื่องศิลป์ (ร้านขายของเก่า) และกิจกรรมเสริมอื่นๆ ได้แก่ ร้านอาหาร ร้านบริการเครื่องดื่ม เป็นต้น นอกจากนี้ ในโครงการ แพร่งนรา ถนนแห่งชีวิตยังเสนอการจัดกิจกรรม ในรูปแบบ “ถนนคนเดิน” ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ช่วยให้กิจกรรมการค้ามีความต่อเนื่องและอาจจะเพิ่มความน่าสนใจจากการนำกิจกรรมทางศิลปะมาเป็นส่วนเสริม เช่น การวาดภาพเหมือน การแสดงดนตรี ละครสั้น เป็นต้น

กายภาพ

โครงการแพร่งนรา ถนนแห่งชีวิต มีแนวความคิดในการปรับปรุงลักษณะกายภาพ เพื่อรักษาคุณค่าและส่งเสริมความหมายของพื้นที่ ทำได้โดยการรักษาภาพลักษณ์ของย่านแพร่งนรา ในการเป็น “ถนนสายตรง” ที่เชื่อมต่อถนนทั้งสองด้าน คือ ตะนาวและถนนอัษฎางค์เข้าด้วยกัน อีกทั้ง “ถนน” สายนี้ ยังตั้งอยู่ตรงกับสะพานข้ามคลองคูเมืองเดิม นำข้าราชการข้ามจากฝั่งที่เป็นที่ตั้งของหน่วยงานมาสู่อ่านสามแพร่ง อันเป็นแหล่งอาหารแหล่งสินค้าและบริการ ตลอดจนการรักษาความเป็นย่าน ที่เกิดจากความต่อเนื่องของตึกแถวที่เรียงรายอยู่สองฝั่งถนน

— ลักษณะกายภาพของอาคารตึกแถวแพรงนรา

แนวความคิดในการปรับปรุงกายภาพของอาคารตึกแถว คือการรักษาความต่อเนื่องของตึกแถวที่สามารถมองเห็นได้อย่างเด่นชัดจากภายนอก ตลอดจนความกว้างของทางเท้าและชายคาที่คลุมทางเท้าเป็นสิ่งที่ต้องรักษาไว้ เนื่องจากทำให้ผู้คนในย่านแพรงนรา รู้สึกถึงความเป็นหนึ่งเดียวและความเท่าเทียมกัน ส่วนแนวความคิดในการปรับปรุงพื้นที่ใช้สอยภายในอาคาร อาศัยแนวทางจากโครงการวางผังเฉพาะฯ ที่ได้กำหนดให้อาคารตึกแถวแพรงนรา อยู่ในลำดับ “อาคารอนุรักษ์ควบคุม” เช่นเดียวกับอาคารตึกแถวแพรงนรา ที่การเปลี่ยนแปลงจะต้องไม่ส่งผลต่อลักษณะเฉพาะของอาคารและรูปแบบสถาปัตยกรรมโดยรวม

เมื่อพิจารณาการใช้งานในปัจจุบันของผู้อาศัยในตึกแถวแพรงนรา พบว่าพื้นที่ชั้นล่างของอาคาร มีการใช้งานร่วมกันทั้งการอยู่อาศัยและการค้า ดังนั้น ร้านอาหารส่วนหนึ่งจึงจำเป็นต้องจัดวางพื้นที่ส่วนประกอบอาหารในบริเวณทางเท้าด้านหน้าอาคาร เป็นการเชื่อมต่อกิจกรรมระหว่างภายในและภายนอกอาคาร รวมถึงเป็นการดึงดูดความสนใจจากผู้คนด้วย

— พื้นที่ถนนแพรงนรา

แนวความคิดในการปรับปรุงลักษณะทางกายภาพของถนนแพรงนรา ได้มาจากโครงการวางผังเฉพาะฯ ที่ได้เสนอการจัดพื้นที่ถนนแพรงนรา ให้เป็น “ถนนคนเดิน” โดยการปิดพื้นที่ไม่ให้รถเข้า และใช้พื้นที่ด้านหน้าร้านค้าเป็นที่ตั้งโต๊ะอาหารและที่นั่งในเวลากลางวัน ส่วนในเวลากลางวัน เปิดให้รถของผู้อาศัยเข้ามาจอดได้ โดยการสำรวจสภาพปัจจุบันพบว่า พื้นที่ถนนแพรงนรา มีความคึกคักมีชีวิตชีวาอย่างมากในช่วงเวลากลางวัน เนื่องจากผู้คนจากหน่วยงานราชการมารับประทานอาหาร แต่ในอนาคตเมื่อหน่วยงานราชการย้ายออกไป ช่วงเวลาในการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว อาจจัดในเวลาเย็น ดังนั้นการปิดถนนเพื่อจัดเป็นถนนคนเดิน อาจเปลี่ยนมาจัดในเวลาเย็นแทน นอกจากนี้ โครงการแพรงนรา ถนนแห่งชีวิต ได้เสนอแนวความคิดเพิ่มเติมจากโครงการวางผังเฉพาะฯ ด้วยการอนุญาตให้มีการจัดพื้นที่ประกอบอาหารและพื้นที่จัดวางโต๊ะและที่นั่งรับประทานอาหารในส่วนทางเท้าได้ เนื่องจากความจำเป็นในการใช้พื้นที่ภายในอาคารตึกแถวที่มีพื้นที่จำกัด และการจัดวางพื้นที่อาหารยังจะช่วยในการสร้างบรรยากาศที่มีชีวิตชีวา มีกิจกรรมที่ต่อเนื่องกันไปตลอดทั้งถนน อย่างไรก็ตาม จำเป็นต้องมีการจัดพื้นที่ให้เป็นระเบียบและมีขอบเขตที่ชัดเจนมากขึ้น

ลักษณะกายภาพของพื้นที่ถนน คือ การจัดทางเดินที่กว้างขวาง ปรับปรุงวัสดุพื้นเป็นพื้นแข็งที่รถสามารถผ่านได้ ประกอบกับการจัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกสบายต่างๆ เช่น ม้านั่ง กระบะต้นไม้ โคมไฟ ถังขยะ ที่มีรูปแบบที่สอดคล้องกับอาคารเก่าและการใช้งาน ตลอดจนมีการจัดวางกระถางต้นไม้ประเภทไม้พุ่ม ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับการจัดวางต้นไม้ของผู้อาศัยในปัจจุบัน

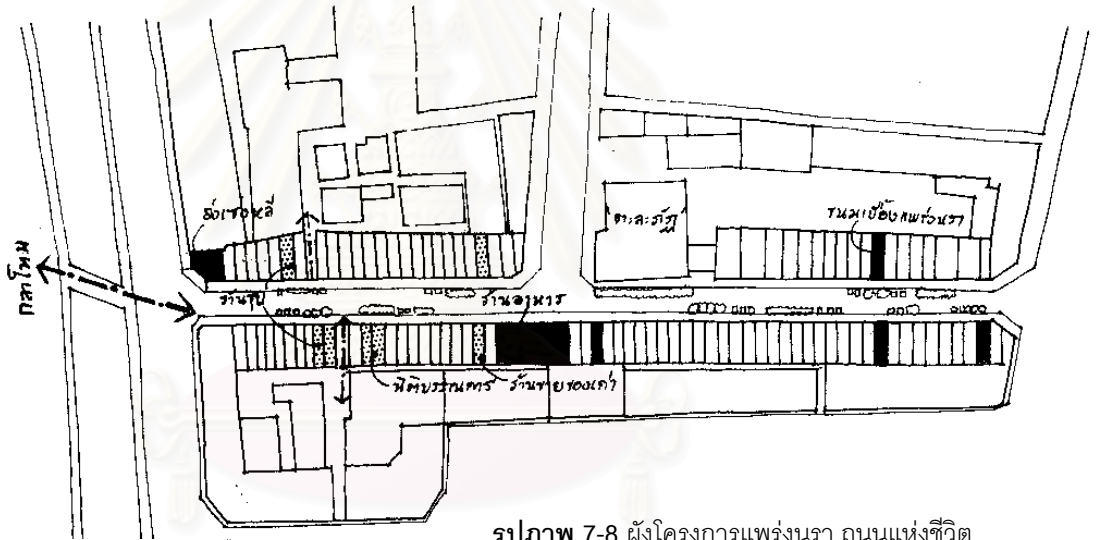
ในเรื่องการจัดการโครงการแพรงนรา ถนนแห่งชีวิต องค์กรชุมชนคือ “สหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด” เป็นผู้ดูแลประสานงานและจัดการผลตอบแทน ตลอดจนมีการอาศัยความร่วมมือจากผู้อาศัย ในการดูแลพื้นที่หน้าร้านและรักษาคุณภาพสินค้าและบริการ หน่วยงานรัฐบาล

ท้องถิ่น กรุงเทพมหานครทำหน้าที่ดูแลความเป็นระเบียบเรียบร้อยของพื้นที่ส่วนกลางและการจัดการสัญจรที่เหมาะสม และศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร เป็นหน่วยงานในการประชาสัมพันธ์โครงการ

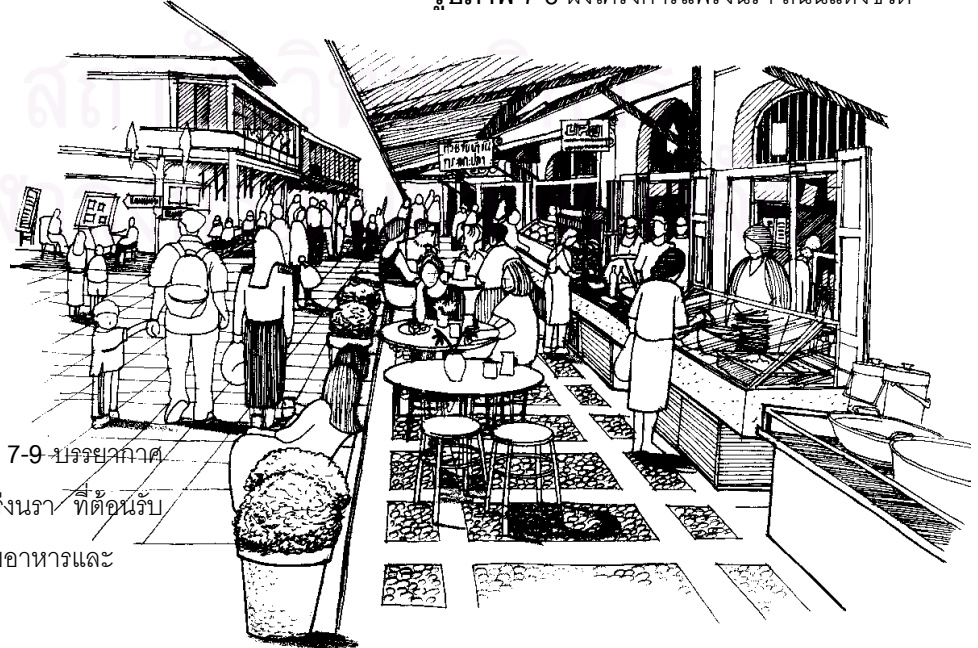

รูปภาพ 7-6 “แพรง่นรา”ถนนสายตรง เมื่อมองจากสะพานที่นำผู้คนมาจากกระทรวงกลาโหม

รูปภาพ 7-7 อาคารโรงเรียนตะละภัก

รูปภาพ 7-8 ผังโครงการแพรง่นรา ถนนแห่งชีวิต

รูปภาพ 7-9 บรรยากาศถนนแพรง่นรา ที่ต้อนรับผู้คนด้วยอาหารและบริการ

7.2.3 โครงการ “ตะลະภัก” โรงเรียน-โรงเรียน

ความหมาย

จากการที่ผู้คนในย่านสามแพร่ง ได้ให้ความสำคัญกับสมาชิกในครอบครัว อันประกอบด้วยคน 3 วัย ได้แก่ คนวัยชรา วัยกลางคนและวัยเด็ก ดังนั้นแนวความคิดในการจัดทำโครงการ “ตะลະภัก” โรงเรียน-โรงเรียน คือ การให้ผู้คนทุกวัยในครอบครัว ได้เข้ามาทำกิจกรรมร่วมกัน และเป็นการนำ “เด็ก” ซึ่งเป็นหัวใจของครอบครัว มาอยู่ในถิ่นที่เป็นหัวใจของย่าน คือ พื้นที่โรงเรียนตะลະภัก รวมถึงการอาศัยแนวความคิดจากผู้คนที่ต้องการ “เปิด” พื้นที่ เพื่อให้พวกเขามองเห็นและสัมผัสได้จากการเข้ามาใช้งาน จากนั้นพวกเขาจึงจะเกิดความภาคภูมิใจว่าอาคารตะลະภักนี้ มีความสัมพันธ์กับตน และหวงแหน รักษาไว้

นอกจากนี้ ความหมายของ “ตะลະภัก” ในการเป็น *โรงเรียน* และ *โรงเรียน* ยังนำมาจากรากฐานทางด้านประวัติศาสตร์ของพื้นที่ในการเป็นโรงละครปริตาลัย และโรงเรียนตะลະภัก แล้วจึงนำมาเชื่อมโยงเข้ากับปัจจุบัน โดยความหมายของ *โรงเรียน* คือ สถานที่ที่เด็กๆ ในย่านจะได้เรียนรู้ถึงประวัติศาสตร์ บทบาท ความสำคัญของย่าน และเมื่อเด็กๆ ได้รับรู้ความเป็นมาของย่านแล้ว พวกเขาจึงเกิดความรักในบ้าน ในถิ่นฐานของตน รวมถึงมีสำนึกในการอนุรักษ์ จากนั้นพวกเขาจะเป็นผู้นำความรู้ กลับไปสู่คนในครอบครัวอีกทอดหนึ่ง และเมื่อมีโรงเรียน เป็นสถานที่ให้ความรู้แล้ว จะต้องมี *โรงเรียน* ควบคู่กัน เพื่อการจัดกิจกรรม ที่ให้ความสนุกสนาน รวมถึงการเป็นสถานที่ต้อนรับผู้มาเยี่ยมเยือน ด้วยกิจกรรมการบริการต่างๆ

กิจกรรม

เนื่องจากพื้นที่ “ตะลະภัก” เป็นพื้นที่ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ แต่มีเอกชนคือตระกูล “ตะลະภัก” เป็นผู้เช่าอย่างต่อเนื่องมานาน ในอดีตมีการใช้พื้นที่เป็นโรงเรียนตะลະภัก แต่ในปัจจุบัน ใช้พื้นที่อาคารส่วนหนึ่งเป็นสำนักงานทนายความ และพื้นที่โล่งภายในเป็นพื้นที่จอดรถ ด้วยเหตุนี้ แนวความคิดในการจัดกิจกรรมในพื้นที่ที่เอกชนมีกรรมสิทธิ์ จำเป็นต้องคำนึงถึงผลดีต่อชุมชน ไปพร้อมกับผลประโยชน์ที่จะได้รับ เพื่อเป็นแรงจูงใจ ให้เอกชนดำเนินตามโครงการที่วางไว้

รูปแบบกิจกรรม เพื่อส่งเสริมความหมายในการเป็น “โรงเรียน” ทำได้โดยการจัดให้เป็น “**โรงเรียนอนุบาล**” รองรับเด็กๆ ในย่านสามแพร่ง เนื่องจากการเรียนในระดับอนุบาลเป็นพื้นฐานเบื้องต้น สามารถปลูกฝังให้เด็กรักในถิ่นฐาน จากการมีเพื่อนในวัยเยาว์ ที่เป็นเพื่อนบ้านกัน โดยมีแนวความคิดจากผู้อาศัยท่านหนึ่ง ที่ได้สนับสนุนแนวความคิดนี้ว่า “*ครอบครัวในย่านสามแพร่งส่วนหนึ่งมีเด็กเล็กๆ และผู้คนในครอบครัวเหล่านั้น มีความต้องการให้ลูกหลานของตนเข้าเรียนในโรงเรียนใกล้บ้าน ดังนั้นโครงการโรงเรียนอนุบาล จึงน่าจะมีความเป็นไปได้ และสร้างผลตอบแทนได้*”¹⁴³ นอกจากนี้ การจัดกิจกรรมในอีกรูปแบบหนึ่ง ที่มีความเหมาะสม คือ การจัดพื้นที่เป็น “ศูนย์เยาวชน” ที่ส่งเสริมให้ เด็กๆ และครอบครัว ได้มาทำกิจกรรมร่วมกัน

ส่วนรูปแบบกิจกรรม เพื่อส่งเสริมความหมายในการเป็น “โรงเรียน” ที่นำเสนอ คือ การจัดพื้นที่ส่วนหนึ่งให้เป็น “**โรงละคร โรงเล็ก**” ที่มีการแสดงทางด้านศิลปวัฒนธรรม ทั้งการแสดงละคร ดนตรี การละเล่นต่างๆ การจัดกิจกรรมในงานเทศกาล รวมทั้งการจัดพื้นที่ “โรงเรียน” นี้ ให้เป็นจุดและพักแห่งหนึ่งของย่าน ต้อนรับผู้มาเยี่ยมเยือน ด้วยบริการและเผยแพร่ข้อมูลกิจกรรมที่จัดขึ้นในย่าน ไปพร้อมกันด้วย

¹⁴³ สัมภาษณ์ บุญทอง พุกษาพงษ์, 8 ธันวาคม 2543.

เมื่อพิจารณากฎหมายที่ควบคุมการใช้งานและการก่อสร้างในพื้นที่ * พบว่า กฎหมายได้ห้ามกิจกรรม โรงมหรสพ (ตามกฎหมายว่าด้วยการป้องกันภัยอันตราย อันเกิดแต่การเล่นมหรสพซึ่งเอกชนเป็นผู้ดำเนินการ) ทั้งนี้ การจัดแสดงละคร ดนตรี ทางด้านศิลปวัฒนธรรม ที่มีการกำหนดจำนวนผู้เข้าชมให้มีความเหมาะสม จึงเป็นการส่งเสริมคุณค่าของย่านมากกว่าผลเสีย ดังนั้นการจัดการแสดงในลักษณะนี้ จึงไม่น่าจะขัดกับกฎหมายที่ได้กำหนดไว้

กายภาพ

แนวความคิดในด้านกายภาพของพื้นที่ ได้จากโครงการวางผังเฉพาะฯ ที่จัดระดับอาคารโรงเรียนตะลุมภู ให้อยู่ในระดับ “อาคารอนุรักษ์ควบคุม” คือ อนุญาตให้เปลี่ยนแปลงประโยชน์ใช้สอยที่ไม่ส่งผลต่อลักษณะเฉพาะของอาคารและรูปแบบสถาปัตยกรรมโดยรวม ส่วนพื้นที่โล่งปรับปรุงให้สอดคล้องกับการใช้งานอาคาร และสอดคล้องกับรูปแบบสถาปัตยกรรมหรือศิลปะในยุคเดียวกัน¹⁴⁴

การจัดพื้นที่เป็น “โรงเรียนอนุบาล” และ “โรงละคร” จะต้องปรับเปลี่ยนภายในอาคารบางส่วน เช่น การกันห้อง และการใส่ระบบอุปกรณ์ต่างๆ จากการสำรวจสภาพเบื้องต้นในปัจจุบัน พบว่าอาคารยังอยู่ในสภาพค่อนข้างดี ปรับเปลี่ยนการใช้งานเป็นโรงเรียนอนุบาลที่รองรับเด็กจำนวนไม่มากนักได้ อย่างไรก็ตาม การทดสอบโครงสร้างอาคาร เป็นสิ่งจำเป็นต้องจัดทำก่อนการปรับเปลี่ยนการใช้งานอาคาร

นอกจากการปรับเปลี่ยนพื้นที่ภายในอาคารแล้ว การซ่อมแซมอาคารให้คงสภาพสมบูรณ์ โดยเฉพาะองค์ประกอบสถาปัตยกรรมภายนอกที่ชำรุด เช่น หน้าต่าง – ประตู บันได ฯลฯ เพื่อให้อาคารสามารถรองรับการใช้งานต่อไปได้ และมีความงดงาม สอดคล้องกับแนวความคิดจากชุมชน ที่ต้องการให้คงรูปแบบดั้งเดิมของอาคาร ด้วยการรื้อส่วนต่อเติมออก เพื่อเปิดมุมมองให้อาคารสามารถมองเห็นได้จากภายนอก

แนวความคิดในการปรับเปลี่ยนการใช้งานภายในอาคารเพื่อใช้เป็น “โรงเรียน” และ “โรงเล่น” มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

โรงเรียนอนุบาล มีพื้นที่ใช้สอย และแนวความคิดในการจัดวางพื้นที่ คือ

- **ห้องเรียน** จัดไว้ในพื้นที่ชั้นบนของอาคาร จากการสำรวจในปัจจุบันยังพบว่าพื้นที่ชั้นบนมีสภาพค่อนข้างดี สามารถใช้เป็นห้องเรียนได้ประมาณ 3 ห้อง โดยในแต่ละห้องรองรับเด็กได้ประมาณ 35 – 45 คน
- **ห้องพัสดุ และห้องธุรการ** จัดไว้ในพื้นที่ชั้นล่าง ใกล้กับทางเข้า เพื่อความสะดวกในการติดต่อ และการควบคุมความปลอดภัย

* ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่องกำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ดัดแปลงหรือเปลี่ยนแปลงการใช้อาคารบางชนิดหรือ บางประเภท ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก พ.ศ. 2530, ดูเพิ่มเติมที่ภาคผนวก ก., หน้า 165.

¹⁴⁴จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, โครงการวางผังเฉพาะแห่งในพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์: แพร่งนรา แพร่งภูธร และแพร่งสรรพศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร : สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร, 2543), หน้า 4-56.

- ห้องอาหาร จัดไว้ในพื้นที่ชั้นล่าง บริเวณที่ติดกับพื้นที่ถนน โดยใช้เป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งในการจัดการแสดงและจัดกิจกรรมของเด็กๆ เพื่อให้ผู้ปกครองและผู้คนภายนอกได้มีส่วนร่วมเข้าชม
- ห้องน้ำ จัดไว้ในพื้นที่ชั้นบนและชั้นล่าง กระจายตัวในส่วนต่างๆ เพื่อให้บริการแก่พื้นที่ห้องเรียน ห้องพักครู
- พื้นที่บริการต่างๆ เช่น ห้องพักพนักงานทำความสะอาด ห้องเก็บของ จัดให้อยู่ชั้นล่างในบริเวณที่ติดกับถนนแพรง่นราและห้องอาหาร และจัดให้มีทางบริการแยกจากทางเข้าหลัก

โรงละคร

โรงละคร จัดให้อยู่ในพื้นที่บริเวณด้านหน้า สามารถเข้าถึงได้ง่ายและแยกส่วนกับพื้นที่โรงเรียน ซึ่งในปัจจุบันพื้นที่ในส่วนนี้เป็นที่ตั้งของที่ทำกาาร “สหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า” เป็นอาคารชั้นเดียว รูปแบบใหม่ ดังนั้นเมื่อปรับเปลี่ยนพื้นที่ส่วนนี้ให้เป็นโรงละคร จำเป็นต้องดัดแปลงอาคารให้มีรูปแบบสอดคล้องกับอาคารโรงเรียน ตระกูลหลังเก่า หรือการรื้ออาคาร เพื่อสร้างอาคารโรงละคร ที่มีรูปแบบอาคารเก่า

โรงละคร มีพื้นที่ใช้งานที่สำคัญ ดังนี้

- ห้องแสดงละคร ส่วนรับชมการแสดง มีพื้นที่จัดวางเก้าอี้ และเวทีในพื้นที่ด้านหน้า ที่เชื่อมต่อกับสวนฉากและห้องโสตทัศนูปกรณ์ เมื่อพิจารณาพื้นที่ พบว่า มีพื้นที่ที่ใช้เป็นส่วนชมการแสดง ประมาณ 120 ตารางเมตร สามารถรองรับผู้เข้าชมได้ 60-80 คน
- สวนฉาก ด้านหลังเวที อยู่ด้านหลังเวทีและทางบริการ
- ห้องเก็บฉากและอุปกรณ์ จัดให้อยู่ด้านข้างของส่วนชมการแสดง
- ห้องโสต จัดให้อยู่ด้านข้างของส่วนชมการแสดงหรือจัดให้อยู่ในส่วนชั้นลอย
- ห้องแต่งตัว จัดให้อยู่ด้านข้างของส่วนเวที

อย่างไรก็ตาม จากกฎหมายที่มีการห้ามกิจกรรมโรงมหรสพ ดังนั้น แนวทางในการกำหนดลักษณะกายภาพของโรงละคร อาจช่วยให้เกิดความสอดคล้องกับกฎหมาย ด้วยการจัดเป็น “โรงละครกลางแจ้ง” (outdoor Theatre) แทนการจัดโรงละครให้อยู่ภายในอาคาร

พื้นที่ภายนอกอาคาร

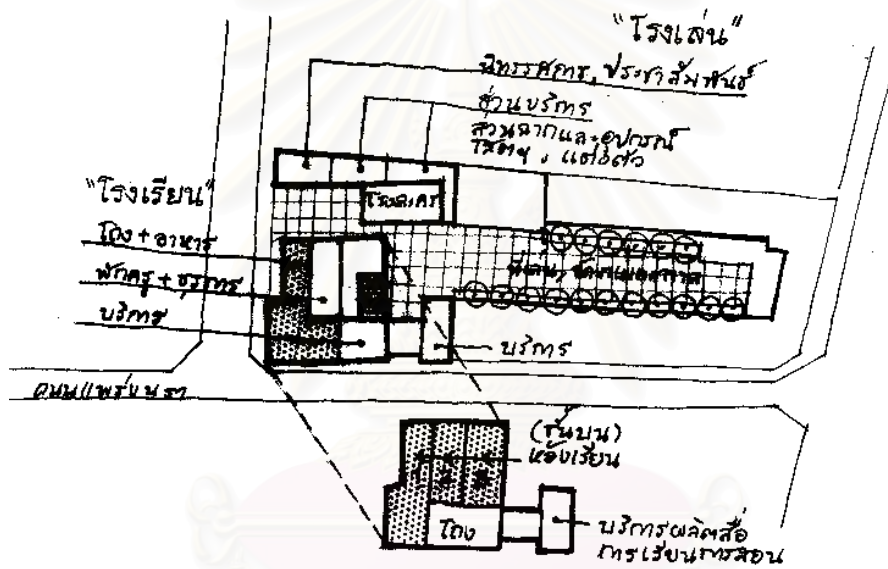
พื้นที่ภายนอกอาคาร ใช้เป็นพื้นที่สนามเด็กเล่น ที่เล่นกีฬาของเด็ก โดยจัดให้มีลักษณะเป็นลานพื้นแข็ง จัดให้มีเครื่องเล่นต่างๆ ม้านั่ง กระจาดต้นไม้ประดับ และพื้นที่บริเวณด้านข้างจัดให้เป็นพื้นที่สนามหญ้า ประกอบกับการปลูกต้นไม้ เพื่อแสดงขอบเขตและช่วยบดบังอาคารตึกแถวที่อยู่ด้านข้าง ในช่วงเวลาเทศกาลงานของย่าน ใช้เป็นพื้นที่จัดการแสดง เวทีกลางแจ้งและกิจกรรมต่างๆ

การจัดการโครงการ “ตระกูล” โรงเรียน-โรงเรียน เป็นโครงการที่จำเป็นต้องมีการประสานงานร่วมกันระหว่างเอกชนผู้เป็นเจ้าของโครงการ กับ “สหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด” ตลอดจนเจ้าของพื้นที่ คือ สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ เพื่อร่วมกันตัดสินใจเลือกแนวทางที่เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมเป็นสำคัญ

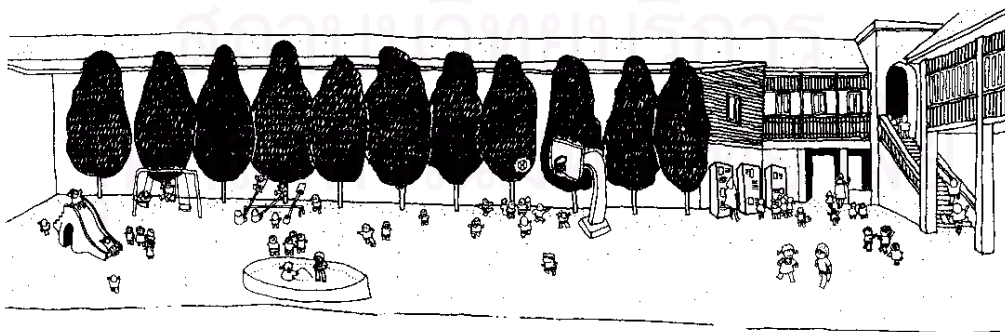
นอกจากนี้ ผลตอบแทนที่ได้รับจากโครงการ ควรมีการจัดสรรรายได้ส่วนหนึ่งมาใช้ในกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน รวมถึงใช้ในการดูแลรักษาอาคารให้อยู่ในสภาพดีต่อไป

รูปภาพ 7-10 ภายในอาคารตะละกัญในปัจจุบัน รูปภาพ 7-11 รูปด้านหน้าอาคารตะละกัญ

รูปภาพ 7-12 ผังการใช้งานอาคารตะละกัญ เป็น "โรงเรียน" และ "โรงเรียน"

รูปภาพ 7-13 บรรยากาศของโรงเรียนอนุบาล สร้างความมีชีวิตชีวาให้แก่พื้นที่

รูปภาพ 7-14 พื้นที่เล่นของเด็ก ภายในกลุ่มอาคาร

รูปภาพ 7-15 บรรยากาศเทศกาลงานของย่าน ที่ใช้พื้นที่ตะละภัก เป็น โรงละครกลางแจ้งและจัดกิจกรรมต่างๆ

7.2.4 โครงการ แพร่งสรรพศาสตร์ ตลาดชุมชน

ความหมาย

ความหมายของ “ตลาดชุมชน” ประกอบด้วยองค์ประกอบสองประการ ได้แก่ “ตลาดสด” และ “ตลาดนัด” เนื่องจากผู้คนในย่านสามแพร่งมีความผูกพันกับการค้ามาตั้งแต่ในอดีต โดยมี “ตลาดสด” คือ **ตลาดสดศาลเจ้าพ่อเสือ** ตั้งอยู่ทางด้านข้างและด้านหลังของศาลเจ้าพ่อเสือ เป็นตลาดสดในระดับชุมชน รวมถึงการขายสินค้าที่เอื้อต่อกิจกรรมการไหว้เจ้า โดย “ตลาดสด” มีความหมายต่อผู้คนในย่านเป็นอย่างมาก ทั้งเป็นที่จับจ่ายสินค้า อาหารต่างๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต และการเป็นที่ปฏิสังขรณ์ พบปะและแลกเปลี่ยนข่าวสารกัน

ในปัจจุบัน ตลาดสดและอาคารตึกแถวโดยรอบได้ถูกรื้อออก เพื่อเปลี่ยนเป็นที่จอดรถของศาลเจ้าพ่อเสือ แต่ในพื้นที่ถนนตัดใหม่สาย 2 ยังคงมีแผงลอยขายอาหารเกิดขึ้น แม้ว่าจะขัดกับกฎหมายที่ควบคุมกิจกรรมในพื้นที่ย่านก็ตาม ซึ่งแสดงให้เห็นว่า กิจกรรมตลาด ยังคงเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของผู้คน

ส่วน “ตลาดนัด” เกิดขึ้นในย่านสามแพร่ง ตั้งแต่เมื่อครั้งที่ย่านเชื่อมต่อกับตลาดนัดสนามหลวง ตลาดผลไม้ ริมคลองคูเมืองเดิมและแผงขายหนังสือเก่า ในบริเวณอนุสาวรีย์แม่พระธรณีบีบมวยผม ถึงแม้ว่า ตลาดนัดเหล่านี้ ได้ถูกย้ายออกจากพื้นที่ไปหมดแล้ว แต่กิจกรรม “ตลาดนัด” ก็ยังคงมีอยู่ในบริเวณพื้นที่ถนนตัดใหม่สาย 1 ที่ต่อเนื่องมาจากย่านหลังกระทรวง จากความหมายของ “ตลาดสด” และ “ตลาดนัด” นี้ จึงเป็นที่มาของโครงการนี้ ในการนำกิจกรรมทั้งกลับคืนมา ในเงื่อนไขของกฎหมายและความเหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน

กิจกรรม

กิจกรรม “ตลาดชุมชน” ประกอบด้วยกิจกรรม 2 ส่วน คือ ตลาดสด และตลาดนัดขายสินค้า โดยตลาดสด จัดให้ขายอาหารสดและอาหารแห้ง เพื่อตอบสนองความต้องการของคนในย่าน รวมถึงเห็นขายอาหารที่มีอยู่ทั่วไปให้มารวมกันในเวลาเช้าและเย็น อันเป็นกิจกรรมหนึ่งที่จะช่วยสร้างสีสัน ดึงดูดใจผู้มาเยี่ยมชมให้เห็นวิถีชีวิตชุมชน จากการซื้อขายอาหาร ขนม ผลไม้ต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติ

ส่วนตลาดนัดจะทำการฟื้นฟูกิจกรรมที่มีอยู่ในปัจจุบันให้มีความน่าสนใจมากขึ้น จากกิจกรรมที่ได้เสนอไว้ในโครงการวางผังเฉพาะ¹⁴⁵ คือ **ตลาดนัดทางศิลปะ** โดยจัดให้มีการขายสินค้าหัตถกรรมที่ผลิตได้ในย่าน เช่น เครื่องหนัง หรืองานศิลปะ ที่ผู้คนทั่วไปจะนำมาซื้อขาย แลกเปลี่ยนกันได้

กายภาพ

“ตลาดสด” จัดขึ้นในบริเวณถนนตัดใหม่สาย 2 ที่ตั้งอยู่ระหว่างถนนแพร่งสรรพศาสตร์และถนนบุญศิริ ในบริเวณด้านหลังศาลเจ้าพ่อเสือ ซึ่งถนนตัดใหม่สายที่ 2 นี้ ได้ตัดผ่านพื้นที่ตลาดศาลเจ้าพ่อเสือเดิม แล้วแบ่งพื้นที่ออกเป็นสองส่วน ได้แก่ พื้นที่โล่งฝั่งศาลเจ้าพ่อเสือ ใช้เป็นที่จอดรถและจัดแผงขายของไหว้เจ้า ส่วนพื้นที่โล่งอีกฝั่งหนึ่งของถนน ฝั่งร้างไว้

การจัด “ตลาดสด” ในบริเวณถนน เนื่องจาก ในปัจจุบันพื้นที่ถนน ไม่มีรถสัญจรผ่านมากนัก ประกอบกับมีแผงลอยขายอาหารตั้งอยู่สองฝั่งถนน แสดงว่ากิจกรรมตลาดสดยังเป็นที่ต้องการอยู่ นอกจากนี้ พื้นที่ที่เป็นกรรมสิทธิ์ของเอกชน มีความเป็นไปได้น้อยมากที่จะนำมาใช้งานเพื่อชุมชนได้¹⁴⁶

¹⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 4-7.

แนวความคิดในการจัดพื้นที่ตลาดสดที่มีความเป็นไปได้และไม่ขัดกับกฎหมาย คือ การจัดให้เป็นตลาดในลักษณะกลางแจ้งที่มีการจัดระเบียบการตั้งแผงลอยในสองข้างของพื้นที่ มีทางเดินอยู่ส่วนกลางและปลูกต้นไม้ใหญ่สองข้างทาง ประกอบกับการจัดพื้นที่นั่งพักผ่อนเป็นระยะ โดยช่วงเวลาในการจัดกิจกรรมตลาดสด คือ ช่วงเช้าและเย็นถึงค่ำ ส่วนในเวลากลางวันเปิดให้เป็นถนน

“ตลาดนัด” จัดขึ้นในบริเวณถนนตัดใหม่สาย 1 ที่ตั้งอยู่ระหว่างถนนแพ่งสรรพศาสตร์และถนนบุญศิริ ในบริเวณที่ต่อเนื่องกับถนนอัษฎางค์หรือย่านหลังกระทรวง โดยแนวความคิดในการจัดพื้นที่ตลาดนัด มีรูปแบบเช่นเดียวกับตลาดสด คือเป็นตลาดกลางแจ้ง ที่มีการจัดระเบียบการตั้งแผงลอยและปลูกต้นไม้ใหญ่ ประกอบกับการจัดพื้นที่นั่งพักผ่อน โดยช่วงเวลาการจัดกิจกรรมตลาดนัด คือ ช่วงเย็นถึงค่ำ นอกจากนี้ มีการจัดพื้นที่บางส่วน ให้เป็นที่เล่นกีฬาของชุมชน

การจัดการโครงการแพ่งสรรพศาสตร์ ตลาดชุมชน “สหกรณ์พื้นฟูเมืองเก่า จำกัด” จะเป็นผู้ประสานงานโครงการ กำหนดรูปแบบการจัดกิจกรรม การแบ่งพื้นที่ในการสินค้า การกำหนดช่วงเวลาในการจัดกิจกรรมให้เป็นไปตามโครงการที่วางไว้ ตลอดจนสหกรณ์ทำหน้าที่บริหารจัดการผลตอบแทนที่ได้รับ

หน่วยงานรัฐบาลท้องถิ่น กรุงเทพมหานครทำหน้าที่ดูแลความเป็นระเบียบเรียบร้อยของพื้นที่ และเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ร่วมกับสื่อและเอกชนที่มาเข้าร่วมโครงการ

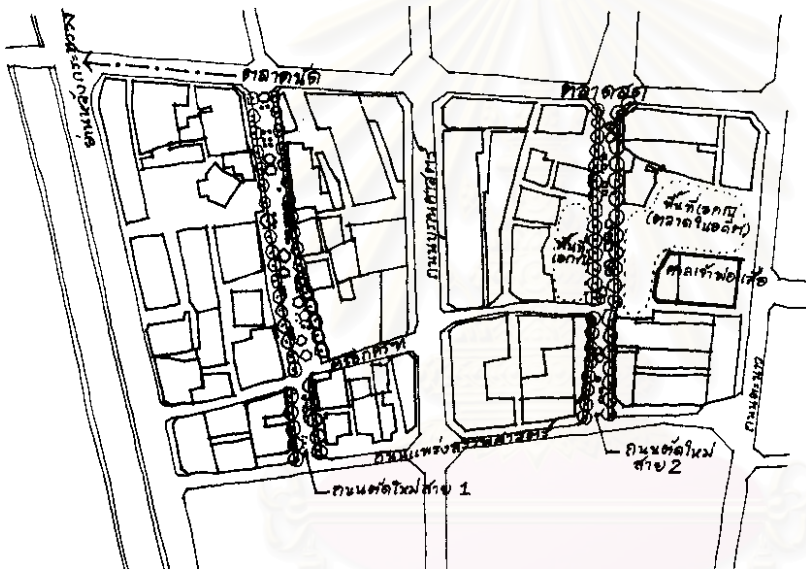
รูปภาพ 7-16 “ตลาดนัด” ชายของเก่าในบริเวณถนนตัดใหม่สาย 1

รูปภาพ 7-17 รถเข็นขายสินค้า
รูปแบบกิจกรรมที่เป็นสีสันของย่าน

รูปภาพ 7-18, 7-19 “ตลาดสด” ที่ยังคงเป็นที่ต้องการของผู้คนในย่านสามแพร่ง เนื่องจากพบว่ายังมีแผงลอยอาหารสดและของไหว้เจ้าในพื้นที่ที่เคยเป็นตลาดศาลเจ้าพ่อเสือเดิม

รูปภาพ 7-20 (ซ้าย)
ผังโครงการแห่งสรรพ
ศาสตร์ ตลาดชุมชน

รูปภาพ 7-21 (ล่าง)
บรรยากาศ “ตลาดสด”

7.2.5 โครงการ ตลาดผลไม้ เครื่องแบบเครื่องหมายหลังกระทรวง

ความหมาย

โครงการตลาดผลไม้ เครื่องแบบเครื่องหมายหลังกระทรวง ได้รวมความหมายของ “ย่านหลังกระทรวง” ที่ผู้คนทั่วไปเข้าใจ และมีภาพประทับในความทรงจำ โดยมีภาพลักษณ์แรก คือ “ตลาดผลไม้” ในบริเวณคลองคูเมืองเดิม ที่เชื่อมต่อกับตลาดนัดสนามหลวง และแผงขายหนังสือเก่า ในบริเวณอนุสาวรีย์แม่พระธรณีบีบมวยผม ด้วยเหตุนี้ จึงมีแนวความคิดในการฟื้นฟูตลาดน้ำในคลองคูเมืองเดิม และใช้คลองเป็น “แกนของพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์”¹⁴⁷ ที่เชื่อมต่อย่านสามแพ่งกับย่านการค้าต่างๆ เข้าด้วยกัน นอกจากนี้ ความหมายสำคัญอีกประการหนึ่ง คือการฟื้นฟูความสัมพันธ์กับผู้คนในย่านสามแพ่ง ที่มีต่อ “คลองคูเมืองเดิม” ในการเป็นถิ่นปฏิสังขาร พักผ่อนหย่อนใจของผู้คนให้กลับคืนมา

เรื่องราวของคลองคูเมืองเดิมมีความสัมพันธ์กับผู้คนใน “ย่านหลังกระทรวง” อย่างมาก โดยจะเห็นได้จาก การที่ผู้คนมักเรียกชื่อ “ย่านหลังกระทรวง ริมคลองหลอด” ควบคู่กันเสมอ ดังนั้น โครงการนี้ จะผูกเรื่องราวคลองคูเมืองเดิมเข้ากับย่านหลังกระทรวงในความหมายของการเป็นย่านการค้าสำคัญแห่งหนึ่งของเมือง โดยใช้ *เครื่องแบบเครื่องหมาย* ในชื่อโครงการ เพื่อเป็นสื่อให้ผู้คนเกิดภาพ “ย่านหลังกระทรวง” ที่มีการขายสินค้าที่มีลักษณะเฉพาะ อย่างไรก็ตาม ในการฟื้นฟูจำเป็นต้องคำนึงถึงความเหมาะสม เมื่อมีการย้ายกระทรวงในพื้นที่ออกไปจะส่งผลกระทบต่อความสำคัญของย่านหลังกระทรวงเป็นอย่างมาก ด้วยเหตุนี้ความหมายในการเป็นย่านการค้าที่ขายสินค้าที่มีลักษณะเฉพาะ จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนไปเป็นย่านบริการให้แก่นักท่องเที่ยว เพื่อการท่องเที่ยวทางด้านศิลปวัฒนธรรม

กิจกรรม

กิจกรรมในระยะแรกของโครงการ คือ การจัด “ตลาดน้ำ” ที่มีเรือขายผลไม้ ขายอาหาร ในบริเวณคลองคูเมืองเดิม ตั้งแต่ช่วงวัดบูรณศิริมาตยารามถึงบริเวณสะพานข้ามโรงสี (ถนนอัษฎางค์ตัดกับถนนบำรุงเมือง) และมีการ “ปรุงแต่ง” กิจกรรมการค้ารูปแบบดั้งเดิมใน “ย่านหลังกระทรวง” ให้มีความน่าสนใจมากขึ้น สอดคล้องกับการนำเสนอเรื่องราวของย่าน “วัฒนธรรม ศิลปะ และการให้ความบันเทิง” เช่น กิจกรรมการขายของเก่า งานศิลปะ เครื่องดนตรี เป็นต้น ตลอดจนมีการเพิ่มกิจกรรมรูปแบบใหม่ ให้สอดคล้องกับกิจกรรมที่มีอยู่เดิม และกิจกรรมเสริม เช่น ร้านอาหาร ร้านขายเครื่องดื่ม เป็นต้น

กิจกรรมในระยะต่อมา คือ การจัดกิจกรรมเชื่อมต่อย่านการค้าต่างๆ ซึ่งผู้คนในย่านสามแพ่งให้ความสำคัญในการร่วมมือกับชุมชนย่านการค้า ได้แก่ ย่านบ้านหม้อ ย่านปากคลองตลาด ย่านท่าเตียน ย่านท่าช้าง – ท่าพระจันทร์ ย่านถนนพระอาทิตย์ บางลำภูและถนนข้าวสาร รวมถึงการจัดให้มีเรือท่องเที่ยวที่เชื่อมต่อย่านปากคลองตลาดและศูนย์ท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร (เชิงสะพานพระปิ่นเกล้า) ตลอดจนการท่องเที่ยวด้วยรถราง¹⁴⁸ โดยกิจกรรมในระยะนี้ จำเป็นต้องอาศัยเวลาในการฟื้นฟู ภายภาพ กิจกรรมของย่าน รวมถึงสิ่งสำคัญคือ ความร่วมมือกันของผู้คนในย่านต่างๆ

¹⁴⁷ สัมภาษณ์ ชูวิทย์ สุจฉายา, ที่ปรึกษา กรรมการสหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด, 30 พฤศจิกายน 2543.

¹⁴⁸ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, โครงการจ้างศึกษาและประชาสัมพันธ์ ระบบขนส่งมวลชนเสริม รถรางไฟฟ้าในเขตกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานคร, 2543), หน้า 6-42.

กิจกรรมในช่วงเทศกาล คือ การใช้พื้นที่บริเวณริมคลอง ส่วนหนึ่งในการจัดการแสดง การละเล่นต่างๆ ดังเช่น เทศกาลลอยกระทง ซึ่งกรุงเทพมหานครได้ใช้บริเวณริมคลองคูเมืองเดิมเป็นที่จัดงาน

กายภาพ

โครงการตลาดผลไม้ เครื่องแบบเครื่องหมายหลังกระทรวง ได้เสนอแนวความคิดในการปรับปรุงลักษณะกายภาพบริเวณริมคลองคูเมืองเดิม เพื่อให้พื้นที่นี้ รองรับผู้คนในเป็นจุดเปลี่ยนการสัญจร เมื่อผู้คนและนักท่องเที่ยวมาขึ้นและลงรถรางที่สถานีรถราง ก่อนจะเดินทางต่อด้วยเรือท่องเที่ยว หากโครงการรถรางสมบูรณ์ตามโครงการที่วางไว้

การปรับปรุงลักษณะกายภาพของถนนรัชฎาภิเศก คือ การขยายทางเท้าริมคลองเพื่อรองรับการเดินท่องเที่ยว ซึ่งมีความสำคัญกว่าการสัญจรด้วยรถยนต์ เมื่อมีการย้ายหน่วยงานราชการออกจากบริเวณนี้¹⁴⁹ การขยายทางเท้าทำได้โดยการลดพื้นที่การจราจรจาก 3 ช่องจราจร กว้าง 12 เมตร¹⁵⁰ ลดลงเหลือ 2 ช่องจราจร กว้าง 8 เมตร เพื่อเพิ่มพื้นที่ทางเท้าบริเวณริมคลองและบริเวณด้านหน้าตึกแถว จาก 3 เมตร เป็น 5 เมตร

การปรับปรุงลักษณะกายภาพของทางเท้า คือ การปรับปรุงวัสดุพื้นและการจัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกสบายต่างๆ เช่น ม้านั่ง กระบะต้นไม้ โคมไฟ ถังขยะ ที่มีรูปแบบที่สอดคล้องกับอาคารเก่าและการใช้งาน ตลอดจนมีการจัดวางกระถางต้นไม้ประเภทไม้พุ่ม ปรับปรุงพันธุ์ไม้เดิม คือ ต้นขนุน ให้มีความร่มรื่น เพื่อให้ผู้คนในย่านและผู้มาท่องเที่ยวได้ใช้เป็นที่พักผ่อนด้วย นอกจากนี้ มีส่วนให้บริการ โดยอาจจะจัดเป็น kiosk ขายอาหาร เครื่องดื่ม และของที่ระลึกต่างๆ ในพื้นที่ทางเท้า

การจัดการโครงการตลาดผลไม้ เครื่องแบบเครื่องหมายหลังกระทรวง

ในปัจจุบันในบริเวณพื้นที่ย่านหลังกระทรวง ริมคลองคูเมืองเดิมนี้ มีโครงการพัฒนาและฟื้นฟูเมืองเก่า โครงการบริเวณริมคลองคูเมืองเดิม เป็นโครงการหนึ่งในการทำงานของ “สหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด” ร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและกรุงเทพมหานคร แนวทางการจัดการโครงการ คือ “สหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด” จะเป็นผู้ประสานงานโครงการ กำหนดรูปแบบการจัดกิจกรรม การแบ่งพื้นที่ในการสินค้า ร่วมกับผู้อาศัยและเอกชน

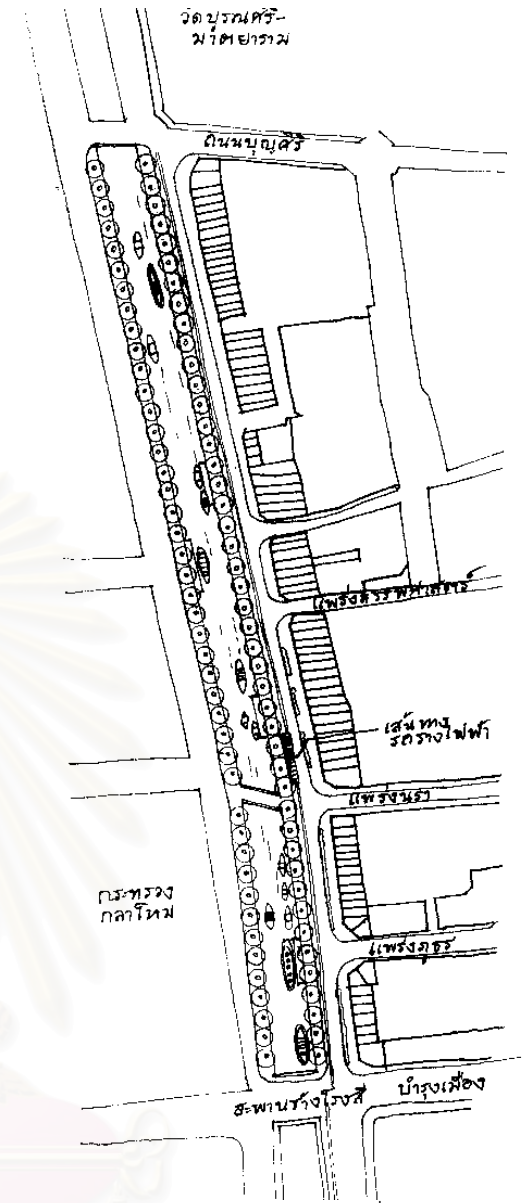
แนวความคิดในการปรับปรุงลักษณะกายภาพตึกแถวริมถนนรัชฎาภิเศก อาศัยแนวทางจากโครงการวางผังเฉพาะฯ ที่ได้กำหนดให้อาคารตึกแถวริมถนนรัชฎาภิเศก อยู่ในลำดับ “อาคารฟื้นฟู หรืออาคารที่เกิดขึ้นใหม่” การอนุรักษ์คือการปรับปรุงให้เกิดความกลมกลืนในภาพรวม โดยเสนอให้ “สหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด” เป็นผู้ดำเนินการจัดกิจกรรม เพื่อนำรายได้ส่วนหนึ่งจากการจัดพื้นที่ขายมาจัดตั้งเป็นกองทุนปรับปรุงลักษณะกายภาพร่วมกับทุนส่วนตัวของผู้อาศัย หน่วยงานรัฐบาลท้องถิ่น กรุงเทพมหานครทำหน้าที่ดูแลความเป็นระเบียบเรียบร้อยของพื้นที่ และเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ร่วมกับสื่อและเอกชนที่มาเข้าร่วมโครงการ

¹⁴⁹ สหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด, เอกสารประกอบภาคออกแบบ โครงการปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณคลองคูเมืองเดิม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร (กรุงเทพมหานคร, 2543)

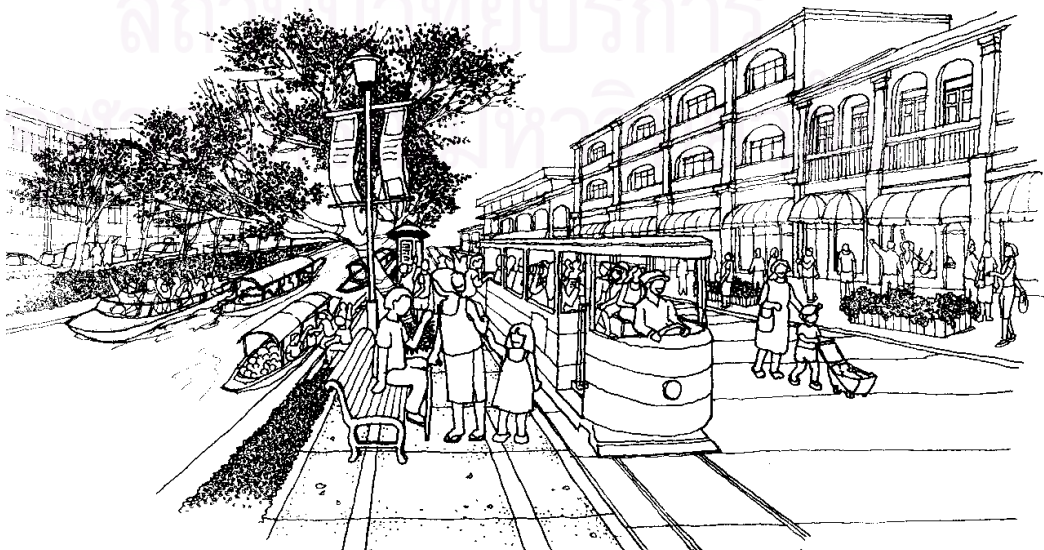
¹⁵⁰ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, โครงการวางผังเฉพาะแห่งในพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์: แพร่งนรา แพร่งภูธร และแพร่งสรรพศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร : สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร, 2543), หน้า 4-22.

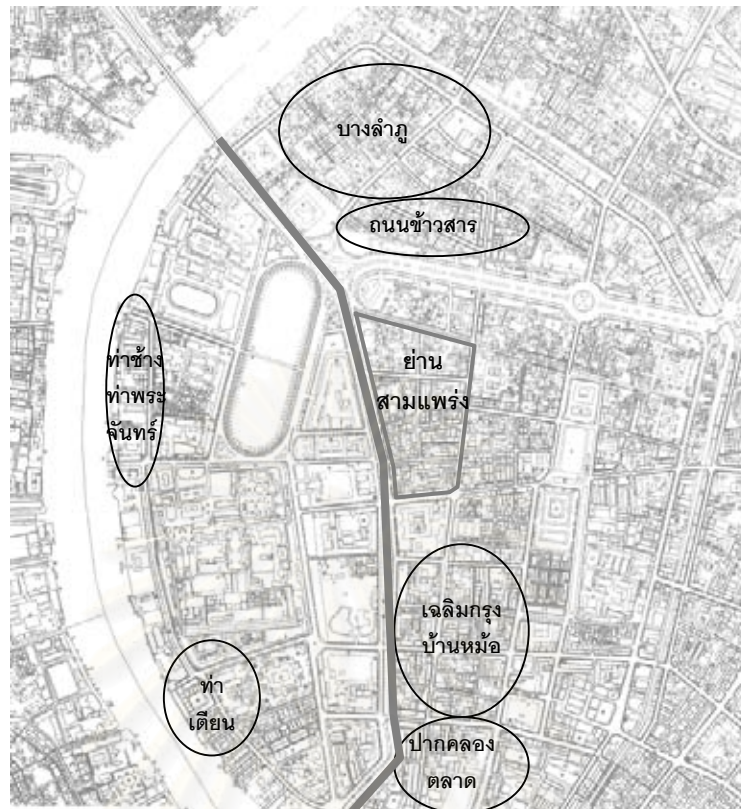
รูปภาพ 7-22 คลองคูเมืองเดิม

รูปภาพ 7-23 ผังโครงการตลาดผลไม้ เครื่องแบบ
เครื่องหมายหลังกระทรวง

รูปภาพ 7-24 บรรยากาศของโครงการตลาดผลไม้ เครื่องแบบเครื่องหมายหลังกระทรวง

แผนที่ 7-3 แผนที่แสดงการเชื่อมต่อระหว่างย่านสามแพร่งกับชุมชนย่านประวัติศาสตร์ในกรุงรัตนโกสินทร์ โดยมีคลองคูเมืองเดิมเป็นแกนหลัก

7.3 ข้อเสนอแนะต่อ

จากการศึกษาตามลำดับวิธีวิจัย ตั้งแต่การศึกษาเพื่อให้เกิดความเข้าใจในเอกลักษณ์และความเป็นชุมชน มาจนถึงขั้นตอนการประมวลแนวคิดความต้องการจากผู้คน ร่วมกับแนวคิดจากโครงการจากหน่วยงานภาครัฐ ภายใต้เงื่อนไขของกฎหมาย ได้มาเป็นโครงการองค์รวมและโครงการประสาน ยั่งยืน

ในการดำเนินการในขั้นตอนลำดับต่อไป คือ การนำผลสรุปที่ได้จากการศึกษามา นำเสนอเป็น **ข้อเสนอแนะต่อ** เพื่อเป็นแนวทางในการนำโครงการอนุรักษ์ที่ได้รับจากการวิจัยไปปฏิบัติให้เกิดผลเป็นรูปธรรม ตลอดจน เป็นการนำข้อสรุปที่ได้มาเป็นแนวทางการอนุรักษ์ย่านประวัติศาสตร์แห่งอื่น เพื่อสานต่อการอนุรักษ์ในแนวทางการต้องการของชุมชนต่อไป

จากการศึกษาเพื่อจัดทำโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านสามแพร่ง พบว่า โครงการอนุรักษ์ที่เกิดผลเป็นรูปธรรม ตอบสนองความต้องการของผู้คนในย่านและได้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ อันเป็นสิ่งหล่อเลี้ยงให้ย่านประวัติศาสตร์นั้นดำรงอยู่อย่างยั่งยืน ต้องประกอบขึ้นจาก แนวความคิดจากชุมชนและแนวความคิดจากหน่วยงานภาครัฐ โดยมีองค์กรชุมชนเป็นเครื่องมือประสานการทำงาน

การอนุรักษ์ย่านประวัติศาสตร์ ในแนวทางการต้องการของชุมชน ที่นำไปสู่การอนุรักษ์ที่มีความยั่งยืน จะต้องประกอบด้วยขั้นตอนในการดำเนินงาน 4 ขั้นตอน ดังนี้

- เสริมสร้างรากฐาน
- เครื่องมือประสาน
- ประชาสัมพันธ์โครงการ
- รัฐบาลสนับสนุน

7.3.1 เสริมสร้างรากฐาน

จากการศึกษาพบว่า *รากฐาน* ของย่านประวัติศาสตร์ คือ ผู้คนในย่านที่มีการอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่อง เกิดความรู้สึกผูกพัน เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ รักบ้านรักถิ่น (sense of belonging) และด้วยความ “รัก” ความผูกพันนี้ ทำให้ผู้คนพร้อมที่จะ “รักษ์” ปกป้องดูแลบ้านของพวกเขา เพราะฉะนั้นโครงการอนุรักษ์จะมีความยั่งยืนได้ หากมีการให้ความสำคัญกับผู้คนที่เป็กรากฐาน เปิดโอกาสให้พวกเขาได้ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ เพื่อให้เกิดความรู้สึกมีส่วนร่วม และเมื่อเขาได้ร่วมลงมือปฏิบัติด้วยตัวของเขาเอง เขาจะยิ่งรู้สึกถึงการเป็นส่วนหนึ่งของย่าน และเน้นย้ำการอยู่อาศัยในย่านให้แนบแน่นลึกซึ้ง พร้อมกับแสดงบทบาทของเขาให้ปรากฏขึ้น

ผู้คนทุกกลุ่มในย่านมีความสำคัญในการเป็นกำลังในการทำงานที่แข็งแกร่ง โดยผู้คนต่างมีบทบาทที่แตกต่างกันไป โครงการอนุรักษ์ควรจัดกิจกรรม ภาระหนึ่งเป็นการจัดเวทีให้ผู้คนได้ร่วมคิดและร่วมแสดงออก ไม่เพียงแต่คนกลุ่มแกนนำเท่านั้น เวทีที่จัดขึ้นอาจจะใช้กิจกรรมในครอบครัวเป็นสื่อ เช่น การจัดกิจกรรมสภานิติวิธี การทำรองเท้าหนัง การทำอาหาร หรือการจัดกิจกรรมการเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ของย่านจากผู้อาวุโส เป็นต้น

สืบเนื่องจากการอยู่อาศัย ความร่วมมือกันของผู้คนอย่างมีภราดรภาพจะเกิดขึ้นอย่างค่อยเป็นค่อยไปตามธรรมชาติของการเติบโตที่มั่นคง เริ่มต้นจากกิจกรรมวิถีชีวิตชุมชน เช่น กิจกรรมงานบุญ งานเลี้ยงสังสรรค์ รวมถึงความสัมพันธ์กันในด้านการค้า กิจกรรมตามธรรมชาติเหล่านี้ จะช่วยสานความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนให้เกิดขึ้นและนำมาสู่การร่วมมือกันดูแลรักษาย่านต่อไป นอกจากนี้ วิธิดำเนินการอนุรักษ์ของแกนนำในย่านสามแพร่ง ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งในเชิงชวนผู้คน “รากฐาน” ให้มาร่วมกันทำงาน โดยผู้คนในย่านที่มีความร่วมมือในระดับดี ได้แก่ ผู้คนในย่านแพร่งภูธรและย่านแพร่งนา จะทำหน้าที่ในการจูงใจกลุ่มคนในย่านแพร่งสรรพศาสตร์ที่ยังไม่มีการร่วมมือกันมากนัก ด้วยวิธีการกระตุ้นผู้คนในย่านรู้สึกว่พวกเขาเป็น “คนแพร่งสรรพศาสตร์” และการอนุรักษ์นั้นเป็นเรื่องใกล้ตัว เป็นส่วนหนึ่งในชีวิต

การดำเนินการของผู้คน “รากฐาน” ด้วยวิถีธรรมชาติ จากการร่วมมือร่วมใจดำเนินกิจกรรมร่วมกัน หรือที่เรียกว่า *voluntary action* เป็นข้อดีที่ทำให้การอนุรักษ์เป็นไปอย่างยั่งยืน เพราะผู้คนในย่าน “รัก” และ “รักษ์” บ้านของเขา

ส่วน “โครงการอนุรักษ์จากแนวความคิดของเด็ก” ก็เป็นโครงการในอีกรูปแบบหนึ่งที่จะมีการส่งเสริมให้เกิดขึ้น จากตัวอย่างการจัดกิจกรรมของย่านสามแพร่ง ที่มีการจัดกิจกรรมสำหรับเด็ก เพื่อให้เด็กได้เรียนรู้ในการทำงานร่วมกัน ได้ปรึกษาและถามความเห็นจากผู้ใหญ่ว่า อนาคตที่ดีของย่านสามแพร่งควรจะเป็นอย่างไร ตลอดจนได้ทดลองนำแนวความคิดที่ได้มาจัดทำเป็นโครงการอนุรักษ์* ซึ่งกิจกรรมในลักษณะนี้ ควรได้รับการส่งเสริมให้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการอนุรักษ์ย่านประวัติศาสตร์ ในแนวทางยั่งยืน

* ดูเพิ่มเติมที่ภาคผนวก ง., หน้า 180 .

จากการส่งเสริมความร่วมมือของผู้คน อันหมายถึง “รากฐาน” ของย่านประวัติศาสตร์ ให้มีความแข็งแกร่งต่อไปจะเป็นการรวมเอา ความร่วมมือนี้มาเป็นกำลังสำคัญในการดำเนินการอนุรักษ์ต่อไป

7.3.2 เครื่องมือประสาน

การจัดการโครงการอนุรักษ์ให้เกิดผลสำเร็จ จำเป็นจะต้องอาศัย *เครื่องมือประสาน* ที่มีประสิทธิภาพในการประสานการทำงานของผู้คนที่กำลังในระดับ “รากฐาน” กับผู้คนภายนอกที่เห็นความสำคัญ มาร่วมทุนและผู้เชี่ยวชาญ โดยเครื่องมือประสานที่เลือกใช้กับย่านประวัติศาสตร์แต่ละแห่ง อาจไม่เหมือนกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมในแต่ละพื้นที่ เช่น องค์กรในรูปแบบมูลนิธิ องค์กรเอกชน สหกรณ์ เป็นต้น

จากการศึกษา การดำเนินการอนุรักษ์ของย่านสามแพร่ง พบว่า *เครื่องมือประสาน* ที่ชุมชนย่านสามแพร่งเลือกใช้ คือ “สหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด” โดยเป็นการรวมการทำงานของคนสองกลุ่ม คือ “คนใน” หรือประชาคมคลองคูเมืองเดิมสามแพร่ง ที่เป็นรากฐานที่เข้มแข็ง กับ “คนนอก”

เมื่อวิเคราะห์การดำเนินการของ “สหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด” ในช่วงเวลาที่ผ่านมา ได้พบความสัมพันธ์ในการทำงานระหว่างสหกรณ์กับกลุ่มคนต่าง ๆ และเสนอแนวทางในการประสานการทำงานให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ได้ดังนี้

– “คนใน”

สหกรณ์ทำหน้าที่วาง *มาตรการสร้างแรงจูงใจ (incentive policy)* เพื่อจูงใจ “คนใน” ผู้ที่ยังไม่เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ ตลอดจนผู้ที่ยังขาดความรู้ในการดำเนินการตามกรอบของการอนุรักษ์ที่สหกรณ์ได้วางไว้ โดยมาตรการสร้างแรงจูงใจนี้ อาจอยู่ในรูปของมาตรการทางการเงิน ด้วยการให้เงินช่วยเหลือและเงินให้ยืม เพื่อให้เจ้าของหรือผู้อาศัยนำเงินในส่วนนี้มาซ่อมแซมบ้านเรือนหรือปรับปรุงอาคารเพื่อการใช้งาน โดยเงินต้นอาจได้จากเงินที่ระดมทุนมาจากสมาชิกของสหกรณ์ หรือการสนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐ จากนั้น สหกรณ์จะนำเงินต้นนี้ มาจัดสรรให้ผู้คนในย่านได้กู้ยืม นำไปพัฒนากิจการของตน

นอกจากนี้ สิ่งสำคัญที่สหกรณ์ควรให้ความสำคัญ คือ การจัดทำโครงการอนุรักษ์ ควรเปิดโอกาสให้ผู้คนได้มีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นและมีการปรับตัวจากกิจกรรมดั้งเดิม ด้วยความสอดคล้องกับแนวทางในภาพรวมของย่าน จากตัวอย่าง ย่านประวัติศาสตร์หลายแห่งได้จัดการดำเนินการในลักษณะนี้ โดยให้ผู้อาศัยที่มีความต้องการรับเงินสนับสนุนได้เขียนโครงการมาเสนอ และองค์กรชุมชนจะเป็นผู้พิจารณาเลือกโครงการที่มีความเหมาะสม

– “เจ้าของอาคาร”

สหกรณ์ทำหน้าที่วางกรอบการอนุรักษ์และพัฒนา ที่คำนึงถึงความต้องการของเจ้าของอาคาร เนื่องจากการศึกษาในกรณีย่านสามแพร่ง พบว่าเจ้าของอาคารเป็นผู้มีบทบาทอย่างมากในการตัดสินใจในการอนุรักษ์อาคารหรือพื้นที่ในย่าน เช่น อาคารตึกแถวแพ่งภูธรและอาคารตึกแถวแพร่งนรา เป็นกรรมสิทธิ์ของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ อาคารตึกแถวเหล่านี้มีศักยภาพทางเศรษฐกิจในการเป็นแหล่งท่องเที่ยว ที่เจ้าของอาคารสามารถจัดทำโครงการร่วมทุนกับเอกชนได้ ซึ่งอาจทำให้ได้รับผลตอบแทนมากกว่าการให้ผู้อาศัยรายเดิมเช่า

พื้นที่ลานโล่ง แพร่งภูธร เป็นที่ดินของสภาอากาศไทย ที่ยังไม่มี ความชัดเจนในเรื่องการ ใช้พื้นที่ว่าจะใช้สร้างอาคารสถานพยาบาล เพื่อขยายการใช้งานของสถานีอนามัยสุขุมมาล หรือ การใช้เป็นพื้นที่ส่วนกลาง ทำกิจกรรมของชุมชน ตามที่ผู้อยู่อาศัยต้องการ

ดังนั้น สหกรณ์ซึ่งทำหน้าที่เป็นเครื่องมือประสาน ควรหาแนวทางการประสานประโยชน์ ระหว่างเจ้าของอาคารหรือพื้นที่ย่านประวัติศาสตร์กับผู้อยู่อาศัย โดยให้ผู้อยู่อาศัยได้คำนึงถึง ความสำคัญของผู้อยู่อาศัย ประกอบกับการได้รับผลตอบแทนจากการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ อย่างเหมาะสม

— “คนนอก”

สหกรณ์ทำหน้าที่วางมาตรการสร้างแรงจูงใจ ให้ “คนนอก” ได้เข้ามาร่วมลงทุนภายใน ย่าน เพื่อช่วยฟื้นฟูเศรษฐกิจภายในย่าน โดยกิจกรรมการลงทุนใหม่จะต้องอยู่ในกรอบการพัฒนา ที่สหกรณ์จัดทำขึ้น ไม่ให้ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจ และวิถีการดำรงชีวิตของผู้อาศัยดั้งเดิม

จากการศึกษาในการดำเนินการอนุรักษ์ย่านสามแพร่ง ในช่วงเวลาที่ผ่านมา ยังพบ ความแตกต่างกันในแนวความคิดระหว่างกลุ่ม “คนใน” และ “คนนอก” กล่าวคือ ประชาคมคลองคู เมืองเดิมสามแพร่งซึ่งเป็นรากฐานจากชุมชน มีแนวความคิดในการดำเนินการแบบค่อยเป็นค่อย ไป ไม่ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในย่านมากนัก โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดผล กระทบต่อผู้คน ส่วนคนนอกที่อยู่ในรูปกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ สหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด จะมองที่ ศักยภาพของพื้นที่เป็นหลัก อย่างไรก็ตาม แนวความคิดทั้งสองแนวต่างมีข้อดี หาก “เครื่องมือ ประสาน” จะทำหน้าที่ประสานความต้องการของกลุ่มคนต่างๆ คือ คนใน เจ้าของอาคารและคน นอก ได้อย่างเหมาะสม

7.3.3 ประชาสัมพันธ์โครงการ

ในการดำเนินโครงการอนุรักษ์ ขั้นตอนสำคัญประการหนึ่งที่ต้องจัดให้มีขึ้น คือ การประชาสัมพันธ์โครงการ ซึ่งมี 2 รูปแบบ ได้แก่ การประชาสัมพันธ์ภายในย่าน และการประชาสัมพันธ์สู่ภายนอก

การประชาสัมพันธ์ภายในย่านมีความสำคัญ เพราะเป็นการเผยแพร่ความสำเร็จในการทำงานของกลุ่ม คนในย่านที่มีการร่วมมือกันไปสู่คนกลุ่มอื่นๆ เพื่อกระตุ้นให้คนสนใจในการทำงานร่วมกันมากยิ่งขึ้น ส่วนการ ประชาสัมพันธ์สู่ภายนอก เป็นการแสดงเอกลักษณ์ของย่านให้ผู้คนที่ไปได้รับรู้และเห็นคุณค่า

จากการดำเนินงานของย่านสามแพร่ง ได้มีการประชาสัมพันธ์โดยการจัดเทศกาลงานของย่าน เพื่อฉาย เงาแห่งอดีตให้ผู้คนภายนอก ได้สัมผัสบรรยากาศความสุข สนุกสนาน ที่ “คนใน” และ “คนนอก” จะร่วมกันแบ่ง ปันภาพอดีตที่ดีเหล่านั้น

ข้อเสนอแนวความคิดในการประชาสัมพันธ์ย่านประวัติศาสตร์ คือ องค์กรชุมชนควรทำหน้าที่ประสาน การทำงานกับหน่วยงานภาครัฐที่รับผิดชอบด้านการท่องเที่ยว บริษัทนาเที่ยวและเอกชน เพื่อร่วมกันทำสื่อ ประชาสัมพันธ์ ได้แก่ แผ่นพับ แผนที่ท่องเที่ยว ป้ายบอกเส้นทางและความสำคัญของพื้นที่ นอกจากนี้ การ ประชาสัมพันธ์ย่านประวัติศาสตร์ ควรมีการร่วมมือกันระหว่างองค์กรชุมชนในย่านต่างๆ เพื่อสร้างภาพกลุ่มย่าน ให้ชัดเจน เพิ่มศักยภาพในการท่องเที่ยวมากขึ้น รวมถึงการเผยแพร่ความรู้ ประสบการณ์ในการอนุรักษ์ระหว่าง องค์กรชุมชน ทั้งย่านใกล้เคียงและย่านประวัติศาสตร์ในต่างประเทศ อันเป็นขั้นตอนหนึ่งที่จะช่วยให้การอนุรักษ์ ประสพผลสำเร็จได้ด้วยดี

7.3.4 รัฐบาลสนับสนุน

การดำเนินการอนุรักษ์ ในแนวทางการความต้องการของชุมชน จะเกิดผลสำเร็จที่ยั่งยืนได้ จำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนและให้ความสำคัญจากรัฐบาล อันทำงานจากส่วนกลางมาสู่ส่วนท้องถิ่น โดยหน่วยงานภาครัฐควรมีส่วนช่วยในการดำเนินการอนุรักษ์ ในขั้นตอน ดังต่อไปนี้

- การผนวกแผนการอนุรักษ์เข้าไว้ในแผนพัฒนาเมืองทั้งหมด โดยการพิจารณาย่านประวัติศาสตร์ให้เป็นส่วนหนึ่งในภาพรวมของเมือง ทั้งทางด้านศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และพิจารณาถึงปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ย่าน
- การวางระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการภายในย่าน เพื่อรองรับการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นตามโครงการอนุรักษ์ โดยสหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด จะประสานการทำงานกับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ซึ่งการวางแผนงานระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการนี้จะช่วยสร้างแรงจูงใจให้เกิดการลงทุน เพราะเอกชนจะได้รับบริการที่ดี มีสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ รวมถึงช่วยลดต้นทุนในการดำเนินการได้มาก
- การวางมาตรการในการดำเนินการอนุรักษ์ ร่วมกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐบาล และการทำงานในส่วนท้องถิ่นจากองค์กรชุมชนให้ประสานกันได้อย่างเหมาะสม จากการศึกษาการดำเนินการอนุรักษ์จากองค์กรชุมชนย่านสามแพร่ง ได้พบปัญหาในการทำงานหน่วยงานภาครัฐบาลและองค์กรชุมชน ซึ่งสาเหตุอาจเกิดจากหน่วยงานภาครัฐยังไม่มีแนวทางที่ชัดเจน ในการทำงานร่วมกับองค์กรชุมชน จึงยังไม่ได้เข้ามาให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่ ด้วยเหตุนี้ การศึกษาแนวทางการแก้ไขปัญหในเรื่องนี้ จึงควรจะได้รับการศึกษาในลำดับต่อไป
- การวางมาตรการอนุรักษ์ย่านประวัติศาสตร์ ด้วยการนำวิธีการส่งเสริมให้ผู้คนในย่านได้มีส่วนในการดูแลรักษาและฟื้นฟูกิจกรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของย่าน มาเป็นส่วนเสริมมาตรการควบคุมที่ใช้เป็นหลักในปัจจุบัน เช่น การออกกฎหมายควบคุมการใช้งานพื้นที่และการก่อสร้าง ตลอดจนการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ซึ่งการสนับสนุนเพื่อให้องค์กรชุมชนมีความเข้มแข็งด้วยตัวเองนั้น เป็นการช่วยเหลือที่ไม่สูญเปล่า เนื่องจากการดำเนินการอนุรักษ์จากชุมชนจะให้ผลอย่างต่อเนื่องตลอดจนเป็นการประหยัดงบประมาณจากรัฐบาลอีกด้วย

โดยสรุป การศึกษาเพื่อจัดทำโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูย่านสามแพร่ง ในแนวทางการความต้องการของชุมชน ได้เป็น *โครงการองค์รวม โครงการประสาน ยั่งยืน* พบว่ามีกรดำเนินการ โดยเริ่มต้นการอนุรักษ์จากชุมชนที่เป็นรากฐานที่แข็งแกร่งของย่าน มาสู่การรวมตัวกันเป็น**องค์กรชุมชน**อันเป็นเครื่องมือประสานความร่วมมือระหว่าง “คนใน” “เจ้าของอาคาร” และ “คนนอก” จากนั้นมีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์โครงการอนุรักษ์ให้ปรากฏสู่สาธารณะ และสุดท้ายคือ การเห็นความสำคัญและเข้ามาให้การสนับสนุนจากรัฐบาล

การดำเนินการอนุรักษ์ตามครรลองแห่งวิถีทางนี้จะช่วยนำ “ชีวิตของย่าน” อันมีคุณภาพได้กลับคืนมา โดยชุมชนจะเป็นผู้ดูแลบ้านดูแลย่านของพวกเขา ส่งต่อเรื่องราวความหมายไปยังลูกหลาน รักษาคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมให้กับผู้คนส่วนรวมได้อย่างยั่งยืน

7.4 ข้อคิดเห็นส่งท้าย

การศึกษาเพื่อจัดทำโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูผืนป่าสามแพรง ในแนวทางการความต้องการของชุมชน ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาโดยอาศัยการลงพื้นที่ เพื่อให้ได้รับประสบการณ์ภาคสนาม และทำการวิเคราะห์ข้อมูลจากพื้นฐานของการวิเคราะห์สถานการณ์และการแปลความเนื้อหาด้วยความรู้และวิธีการของปรากฏการณ์ศาสตร์ ซึ่งการศึกษาวิธีดังกล่าว เป็นการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักวิจัยและผู้คนในย่าน ด้วยขบวนการ “Dialectic Process” ของการมองภาพจากข้างนอกไปสู่ข้างใน และจากข้างในออกมาข้างนอก¹⁵¹ อันเป็นการมองภาพในลักษณะคล้ายกระจกที่สะท้อนซึ่งกันและกัน ช่วยให้เกิดประสบการณ์พิเศษในการค้นพบความลึกซึ้งของความหมายที่ได้จากการทำความเข้าใจในความเป็นย่าน และชุมชนได้สะท้อนภาพตัวเขาผ่านนักวิจัยที่เรียบเรียงสะท้อนภาพชุมชนออกมา ให้ปรากฏต่อสาธารณะอย่างเป็นระบบระเบียบ

จากการศึกษา นักวิจัยได้พบว่า แท้จริงแล้ว คนในชุมชนได้ให้ความสนใจ กับการดูแลบ้านและย่านของตน ด้วยวิธีการอนุรักษ์อย่างเป็นธรรมชาติ นอกจากนี้ ผู้คนในย่านได้มีความสัมพันธ์กับโลกแวดล้อมและความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนด้วยกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่สถาปนิกนักอนุรักษ์ควรให้ความสำคัญ ในการนำมากำหนดเป็นพื้นที่ที่รองรับเรื่องราว ความหมาย ตลอดจนความทรงจำของผู้คน ถึงแม้ว่าเรื่องราวเหล่านั้น จะปรากฏเป็นเพียงเรื่องเล่า ความผูกพัน ความเชื่อ ก็เป็นสิ่งที่มีความหมายต่อการเกิดเป็น “ถิ่นที่มีความหมาย” เพื่อรองรับการอยู่อาศัยของพวกเขา

ในอีกด้านหนึ่งของการเรียนรู้ร่วมกัน นั่นคือ ผู้คนในย่านได้มองเห็นความสำคัญกับการอนุรักษ์ เมื่อผู้วิจัยตลอดจนผู้คนภายนอกได้ให้ความสนใจในย่านของพวกเขา ซึ่งเป็นการสร้างความภาคภูมิใจและกระตุ้นให้ผู้คนในย่านร่วมมือร่วมใจกันดำเนินการอนุรักษ์มากขึ้นด้วย

ข้อคิดเห็นส่งท้ายของการวิจัยนี้ คือ การอนุรักษ์ย่านประวัติศาสตร์ในแนวทางการความต้องการของชุมชนในประเทศไทย ยังเป็นเพียงการเริ่มต้น ดังนั้นมีความจำเป็นต้องได้รับการศึกษาเพิ่มเติมในเรื่องราวการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน ประกอบกับการวิจัยในศาสตร์อื่นๆ ได้แก่ สังคมศาสตร์ มนุษยวิทยา เศรษฐศาสตร์ เพื่อนำไปสู่การอนุรักษ์ย่านประวัติศาสตร์ต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁵¹ ทิพย์สุดา ปทุมานนท์, กำเนิดสถาปัตยกรรม (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), หน้า 101.

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

“กาญจนาคพันธุ์”. กรุงเทพฯ เมื่อวานนี้. กรุงเทพมหานคร: สารคดี, 2542.

กรุงเทพมหานคร. เอกสาร โครงการ ชุมชนคลองคูเมืองเดิม. กรุงเทพมหานคร, 2541.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์. โครงการวางผังเฉพาะแห่งในพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์: แพร่งนรา แพร่งภูธร และแพร่งสรรพศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร, 2543.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์. โครงการจ้างศึกษาและประชาสัมพันธ์ ระบบขนส่งมวลชนเสริม รถรางไฟฟ้าในเขตกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานคร, 2543.

ชลิต ชูทอง. สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม 2543, 20 พฤศจิกายน 2543, 1 กุมภาพันธ์ 2544.

ชูวิทย์ สุขฉายา, นักวิชาการที่ปรึกษา กรรมการสหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด. สัมภาษณ์, 30 พฤศจิกายน 2543.

ไชยวัฒน์ อัครวีวันธรกุล. สัมภาษณ์, 11 พฤศจิกายน 2543.

ชินครอนกรู๊ป, บริษัท จำกัด. แผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร: สำนักนโยบายและแผนพัฒนาสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม, 2535.

เดวิท แมทิวส์. จากปัจเจกชนสู่สาธารณะ: กระบวนการเสริมสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง. แปลโดย วิรุฒิ เสนาคำ. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2540.

ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. กำเนิดสถาปัตยกรรม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541.

ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. ปรากฏการณ์ศาสตร์ในสถาปัตยกรรม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. สถาปัตยกรรม กัมปนาทแห่งความคิด. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540.

ทิพย์สุดา ปทุมานนท์. สถาปัตยกรรม กังสดาลแห่งความคิด. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

ธีรพล คชาชีวะ. สัมภาษณ์, 14 กรกฎาคม 2543, 22 พฤศจิกายน 2543, 1 กุมภาพันธ์ 2544.

นัฐพร รุ่งโรจน์สุวรรณ. สัมภาษณ์, 1 กันยายน 2543, 11 พฤศจิกายน 2543.

แน่นน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. บ้านเรือนสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่1 - รัชกาลที่7. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรุงเทพฯ (1984), 2534.

แน่นน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. และคณะ. องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

แน่นน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. และคณะ. พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ (2325 - 2525). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

บุญทรง พุกษาพงษ์. สัมภาษณ์, 8 ธันวาคม 2543

ประเวศ วะสี ใน ชูชัย ศุภวงศ์และยุวดี คาคกรณไกล (บรรณาธิการ) ประชาสังคมกับการพัฒนาสุขภาพ: ทศนะ
นักคิดในสังคมไทย ใน เอกสารประกอบการนำเสนอในที่ประชุมวิชาการประจำปีของสถาบันวิจัยระบบ

สาธารณสุข เรื่อง “ปฏิรูปเพื่อสุขภาพยุทธศาสตร์ใหม่สู่การพัฒนาาระบบ .1-2 กุมภาพันธ์ 2539 ณ สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข, อ้างถึงใน อนุชาติ พวงสำลี และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล, ประชาสังคม: คำความคิดและความหมาย. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2541.

ยงยุทธ ประชาศิลปชัย. สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2543, 1 กุมภาพันธ์ 2544.

ยุวดี มณีกุล. ฝ่าเกาะรัตนโกสินทร์ เฝยมิติวัฒนธรรมคนเมือง. กรุงเทพฯธุรกิจ (26 มิถุนายน 2543): 8.

รพีพัฒน์ เกษโกศล. เจ้าหน้าที่ศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร. สัมภาษณ์, 29 ก.ย. 2543.

ศิลปากร, กรม, กองจดหมายเหตุแห่งชาติ. จดหมายเหตุการณ์อนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร: สหประชาพาดิษย์, 2525.

ศุภจรรย์ จันทร์หา . เยาวชนร่วมฟื้นฟู ชุมชนคลองคูเมืองเดิมสามแพร่ง . สานปฏิรูป สื่อเพื่อการปฏิรูปการ 3 ฉบับ ที่ 32 (ตุลาคม - พฤศจิกายน 2543) :48-52.

สมาคมสถาปนิกสยามฯ. กฎหมายอาคาร 1-2. กรุงเทพมหานคร: เมฆาเพลส ,2539.

สหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด. เอกสารข้อบังคับ สหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด. กรุงเทพมหานคร, 2543. (อัดสำเนา)

สหกรณ์ฟื้นฟูเมืองเก่า จำกัด. เอกสารประกอบภาคออกแบบ โครงการปรับปรุงภูมิทัศน์บริเวณคลองคูเมืองเดิม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร. กรุงเทพมหานคร, 2543. (อัดสำเนา)

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, กองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม. ใน เอกสารประกอบการสัมมนาระดมสมองผู้เชี่ยวชาญ โครงการกำหนดแนวทางการสร้างมาตรการและแรงจูงใจ ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมรดกโลกทางวัฒนธรรม. กองทุนสิ่งแวดล้อมวัฒนธรรม มูลนิธิสิ่งแวดล้อมไทย, 20 กรกฎาคม 2543. (อัดสำเนา)

อนุชาติ พวงสำลี และวีรบูรณ์ วิสารทสกุล. ประชาสังคม : คำ ความคิดและความหมาย. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2541.

อเนก นาวิกมูล. วังบ้านฐานหิน. กรุงเทพมหานคร : แสงดาว, 2542.

อภิชาต วัลลา. สัมภาษณ์, 20 พฤศจิกายน 2543.

โสภาส ปัญญา และพิเชษฐ์ หนองช้าง. ประชาคมรากหญ้า ขบวนการคั่นกล้า สร้างบ้าน วันใหม่. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2542

ภาษาอังกฤษ

Appleyard, Donald. The Methodology used in the Revitalization of Split . In The Conservation of European Cities. London: The M.I.T. Press, 1979.

Bourke, M., eds. Protecting the Past for the future: Proceeding of the UNESCO regional conference on Historic Place. Canberra: Australia Government Publishing Service, 1983.

Catanese, Anthony J. Introduction to Urban Planning. U.S.A.: McGraw-Hill, 1979.

Feilden, Bernard M. An Introduction to Conservation of Cultural property. London: United Nations Education Scientific and Cultural Organization, 1979.

Feilden, Bernard M. Conservation of Historic Buildings. London: Butterworths, 1994.

- Hayward, Ritchard & McGlynn, Sue, eds. Making Better Places: Urban Design Now. Oxford: Burtterworth-Heineman Ltd., 1993.
- HENG Chye Kiang and QUAH Cheng Ee. Reinventing Singapore's Chinatown. paper presented at the 7th Conference of the International Association for the Study of Traditional Environments "The End of Tradition" Oct 12-15 2000. in Trani Italy.
- Jinnai, Hidennobu. Ethnic Tokyo. Process Architecture 72. (1987) : 2-147.
- Larkham, Peter J. Conservation and the City. London: Biddles Ltd., Guildford and King's Lynn, 1996.
- Lynch, Kelvin. The Image of the city. U.S.A.: The M.I.T.Press, 1960.
- Lynch, Kelvin. What time of this place? Massachusetts: The M.I.T.Press, 1972.
- Peattie, Lisa. Convivial Cities in Cities for Citizens: Planning and the Rise of Civil Society in a Global Age, edited by Mike Douglass and John Friedmann. New York: John Wiley & Sons.1998, อ้างถึงใน จันทน์ พีयरธรรม. สถาปนาสถาบันเมือง เมือง การเมือง ชุมชนและประชาสังคม . กรุงเทพฯ : วิชาษา, 2542.
- Pickard, Robert M. Conservation of Historic Buildings. London: Butterworth & Co.Ltd., 1989.
- Relph, E. Place and Placelessness. London: Pion Limited, 1976.
- Rossi, Aldo. The Architecture of the city. U.S.A.: The M.I.T. Press, 1999.
- Schulz, Norberg Christian. GENIUS LOCI Towards a Phenomenology of Architecture. London: Academy Editions, 1980.
- Schulz, Norberg Christian. The Concept of Dwelling: On the Way to Figurative Architecture. New York: Rizzoli International Publication, Inc., 1985.
- Worskett, Roy. The Character of Towns and Approach to Conservation. London: William Clowes and sons, Limited, 1969.
- Yan, Zou Yan, Ling, Giok, eds. Model of Conservation of the Old Town Centre. in Model cities Urban Best Practices. Singapore: Urban Redevelopment Authority and The Institute of Policy Studies, 1997.

ภาคผนวก

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก.

ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร

เรื่อง กำหนดบริเวณห้ามก่อสร้างตัดแปลง ใช้หรือเปลี่ยนแปลงใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภท ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก ในท้องที่แขวงชนะสงคราม แขวงตลาดยอด แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ แขวงบวรนิเวศ แขวงเสาชิงช้า แขวงราชบพิธ แขวงสำราญราษฎร์ และแขวงบูรพาภิรมย์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร พ.ศ.2530

โดยที่เห็นเป็นการสมควรมีข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่อง กำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ตัดแปลง ใช้หรือเปลี่ยนแปลงใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภท ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก ในท้องที่แขวงชนะสงคราม แขวงตลาดยอด แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ แขวงบวรนิเวศ แขวงเสาชิงช้า แขวงราชบพิธ แขวงสำราญราษฎร์ และแขวงบูรพาภิรมย์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 9 และมาตรา 13 แห่งพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ.2522 และมาตร 97 แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ.2528 กรุงเทพมหานคร โดยความเห็นชอบของสภากรุงเทพมหานคร จึงตราข้อบัญญัติขึ้นไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ 1 ข้อบัญญัตินี้เรียกว่า “ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร เรื่อง กำหนดบริเวณห้ามก่อสร้างตัดแปลง ใช้หรือเปลี่ยนแปลงใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภทภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก ในท้องที่แขวงชนะสงคราม แขวงตลาดยอด แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ แขวงบวรนิเวศ แขวงเสาชิงช้า แขวงราชบพิธ แขวงสำราญราษฎร์ และแขวงบูรพาภิรมย์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร พ.ศ.2530”

ข้อ 2 ข้อบัญญัตินี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

ข้อ 3 ข้อบัญญัตินี้

(1) “ข้อบัญญัติ” หมายความว่า ข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร

(2) “ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก” หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างแนวกึ่งกลางคลองคูเมืองเดิม (คลองหลอด) แนวกึ่งกลางแม่น้ำเจ้าพระยากับแนวกึ่งกลางคลองรอบกรุง (คลองบางลำภู) แนวกึ่งกลางคลองรอบกรุง (คลองโอ่งอ่าง) แนวกึ่งกลางแม่น้ำเจ้าพระยารอบกับแนวกึ่งกลางคลองคูเมืองเดิม (คลองหลอด)

(ก) “บริเวณที่ 1” หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศตะวันออกเฉียงเหนือจุดแนวกึ่งกลางคลองรอบกรุง (คลองบางลำภู) และถนนพระสุเมรุ ทิศตะวันตกเฉียงเหนือจุดแนวกึ่งกลางแม่น้ำเจ้าพระยา ทิศใต้จุดถนนราชดำเนินกลาง ทิศตะวันตกเฉียงใต้จุดถนนเจ้าฟ้า

(ข) “บริเวณที่ 2” หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศเหนือจุดถนนบูรณศิริ กับถนนราชดำเนินกลาง ทิศใต้จุดแนวกึ่งกลางคลองหลอด (คลองวัดเทพธิดา) ถนนบำรุงเมืองแนวกึ่งกลางคลองหลอด (คลองวัดราชบพิธ) ถนนพระพิทักษ์ และถนนจักรเพชร ทิศตะวันออกจุดแนวกึ่งกลางคลองรอบกรุง (คลองโอ่งอ่าง) ถนนมหาไชย ถนนอนุสาวรีย์ ถนนเฟื่องนครต่อถนนบ้านหม้อ และถนนตรีเพชร ทิศตะวันตกจุดถนนตะนาวและถนนอัษฎางค์

(ค) “บริเวณที่ 3” หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศเหนือจุดซอยประตูเหล็กต่อแนวเส้นขนานซึ่งห่างจากเขตทางของถนนพารุค 90 เมตร ทิศใต้จุดแนวกึ่งกลางแม่น้ำเจ้าพระยา ทิศตะวันตก

ออกจาดถนนจักรเพชรไปตามถนนทรงวาดต่อแนวกึ่งกลางคลองรอบกรุง (คลองโองอ่าง) ทิศตะวันตกถนนตรีเพชรและซอยสะพานพุทธ

(ง) “บริเวณที่ 4” หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศตะวันออกเฉียงเหนือจดแนวกึ่งกลางคลองรอบกรุง (คลองบางลำพู) ทิศตะวันตกเฉียงเหนือจดถนนประชาธิปไตย ทิศตะวันตกเฉียงใต้จดถนนพระสุเมรุ ทิศใต้จดถนนราชดำเนินกลาง “บริเวณที่ 3” หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่าง

(จ) “บริเวณที่ 5” หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศเหนือจดถนนราชดำเนินกลาง ทิศใต้จดถนนบูรณศิริ ทิศตะวันออกจดถนนตะนาว ทิศตะวันตกจดถนนอัษฎางค์

(ฉ) “บริเวณที่ 6” หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศเหนือจดแนวกึ่งกลางคลองหลอด (คลองวัดเทพธิดา) และถนนบำรุงเมือง ทิศใต้จดแนวกึ่งกลางคลองหลอด (คลองวัดราชบพิตร) ทิศตะวันออกจดแนวกึ่งกลางคลองรอบกรุง (คลองโองอ่าง) ทิศตะวันตกจดถนนศิริพงษ์

(ช) “บริเวณที่ 7” หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศเหนือจดแนวกึ่งกลางคลองหลอด (คลองวัดราชบพิตร) ทิศใต้จดถนนเจริญกรุง ทิศตะวันออกจดถนนตีทอง ทิศตะวันตกจดถนนเพ็ญนคร

(ฅ) “บริเวณที่ 8” หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศตะวันออกเฉียงเหนือจดถนนจักรเพชร ทิศตะวันตกเฉียงเหนือจดถนนอัษฎางค์ ทิศตะวันออกจดซอยสะพานพุทธ ทิศใต้จดแนวกึ่งกลางแม่น้ำเจ้าพระยา

(ฉ) “บริเวณที่ 9” หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศตะวันออกเฉียงเหนือจดซอยวานิช ทิศตะวันตกเฉียงเหนือจดถนนจักรเพชร ทิศใต้จดถนนทรงวาด ทิศตะวันออกจดแนวกึ่งกลางคลองรอบกรุง (คลองโองอ่าง)

(ญ) “บริเวณที่ 10” หมายความว่า พื้นที่ในบริเวณระหว่างทิศเหนือจดแนวกึ่งกลางคลองหลอด (คลองวัดราชบพิตร) และถนนเจริญกรุง ทิศใต้จดซอยประตูเหล็กต่อแนวเส้นขนาน ซึ่งห่างจากเขตทางของถนนพารุทธ์ 90 เมตร ทิศตะวันออกจดแนวกึ่งกลางคลองรอบกรุง (คลองโองอ่าง) และถนนจักรเพชร ทิศตะวันตกจดถนนตีทอง ถนนบ้านหม้อ และถนนตรีเพชร

ทั้งนี้ ตามแผนที่ท้ายข้อบัญญัตินี้

(3) “สถานที่เก็บสินค้า” หมายความว่า อาคารหรือส่วนหนึ่งส่วนใดของอาคารหรืออาคารที่มีลักษณะในทำนองเดียวกันที่ใช้เป็นที่สำหรับพัก หรือขนถ่ายสินค้าหรือสิ่งของเพื่อประโยชน์ทางการค้า

(4) “สถานกีฬา” หมายความว่า อาคารหรือส่วนหนึ่งส่วนใดของอาคารหรือสถานที่ที่ใช้เป็นที่ฝึกซ้อม แข่งขัน หรือชมกีฬา หรืออาคารที่มีลักษณะในทำนองเดียวกันสำหรับให้บริการแก่ผู้เล่นหรือผู้ชมเพื่อประโยชน์ทางการค้า

ข้อ 4 ให้ผู้ว่ากรุงเทพมหานครรักษาการตามข้อบัญญัตินี้ และให้มีอำนาจออกข้อบัญญัติ ระเบียบคำสั่ง เพื่อปฏิบัติการให้เป็นไปตามข้อบัญญัตินี้

ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง ตามวรรคหนึ่งนั้น เมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้ว ให้ใช้บังคับได้

ข้อ 5 ภายในบริเวณที่ 1 บริเวณที่ 2 และบริเวณที่ 3 ห้ามมิให้บุคคลใดก่อสร้างหรือดัดแปลงอาคารบางชนิดหรือบางประเภท ดังต่อไปนี้

(1) โรงงานตามกฎหมายว่าด้วยโรงงาน

(2) อาคารที่ใช้ประกอบการค้า ซึ่งเป็นที่รังเกียจหรืออาจเป็นอันตรายแก่สุขภาพตามกฎหมายว่าด้วยสาธารณสุข เว้นแต่การประกอบการดังต่อไปนี้

- (ก) การพิมพ์หนังสือด้วยเครื่องจักร
- (ข) การซ่อมเครื่องอิเล็กทรอนิกส์
- (ค) การล้างฟิล์มถ่ายรูปและฟิล์มภาพยนตร์
- (ง) การเจียรนัยเพชร พลอย หิน กระจก หรือวัตถุที่คล้ายคลึง
- (จ) การซักรีด อัดกลีบ กัดสีผ้า โดยใช้เครื่องจักร
- (ฉ) การพิมพ์แบบ พิมพ์เขียว

(3) สถานที่บริการตามกฎหมายว่าด้วยสถานบริการ

(4) โรงแรมตามกฎหมายว่าด้วยโรงแรม

(5) โรงมหรสพตามกฎหมายว่าด้วยการป้องกันภัยอันตรายอันเกิดแต่การเล่นมหรสพซึ่งเอกชนเป็นผู้ดำเนินการ

(6) สถานที่เก็บสินค้าที่มีพื้นที่เกิน 8 ตารางเมตร

(7) ภัตตาคารที่มีพื้นที่สำหรับตั้งโต๊ะอาหารเกิน 300 ตารางเมตร

(8) ตลาดตามกฎหมายว่าด้วยสาธารณสุข

(9) หอประชุม เว้นแต่หอประชุมของทางราชการ โรงเรียน มหาวิทยาลัย

(10) ห้องแถว ตึกแถว เว้นแต่การก่อสร้างหรือตัดแปลงเพื่อทดแทนอาคาร ห้องแถว ตึกแถว เดิม ที่มีสภาพชำรุดหรือถูกเพลิงไหม้ ให้ดำเนินการก่อสร้าง หรือตัดแปลงได้ตามแบบแปลนแผนผังและรูปแบบสถาปัตยกรรมที่กรุงเทพมหานครประกาศกำหนด สำหรับห้องแถว ตึกแถว ที่ได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานตามกฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน ต้องก่อสร้างหรือตัดแปลงในตำแหน่งอันเป็นที่ตั้งของอาคารเดิมโดยไม่ต้องรื้อแนวอาคารและต้องมีขนาดและรูปแบบเหมือนกับอาคารเดิม

(11) ฌาปนสถาน

(12) อาคารสำนักงานเอกชนที่พื้นที่ทำการทุกชั้นรวมกันเกิน 300 เมตร

(13) ห้างสรรพสินค้าที่มีพื้นที่ทุกชั้นรวมกันเกิน 300 เมตร

(14) สถานที่เก็บและจำหน่ายน้ำมันเชื้อเพลิง ตามกฎหมายว่าด้วยการเก็บรักษาน้ำมันเชื้อเพลิง

(15) สถานีกีฬา

(16) ป้าย เว้นแต่ป้ายชื่อถนน ตรอก ซอย ป้ายทางราชการ ป้ายเพื่อการเลือกตั้ง หรือป้ายชื่อสถานประกอบกิจการที่มีพื้นที่รวมกันไม่เกิน 5 ตารางเมตร

(17) อาคารที่มีความสูงเกิน 16 เมตร โดยวัดจากระดับถนนหรือขอบทางเท้าที่ใกล้ที่สุด ถึงส่วนที่สูงที่สุดของอาคาร

ข้อ 6 ภายในบริเวณที่ 4 บริเวณที่ 5 บริเวณที่ 6 บริเวณที่ 7 บริเวณที่ 8 และบริเวณที่ 9 ห้ามมิให้บุคคลใดก่อสร้างหรือตัดแปลงอาคารบางชนิดหรือบางประเภทตามข้อ 5 เว้นแต่ภัตตาคารที่มีพื้นที่สำหรับตั้งโต๊ะอาหารไม่เกิน 400 ตารางเมตร หอประชุมเอกชนที่มีพื้นที่ทุกชั้นรวมกันไม่เกิน 300 ตารางเมตร และอาคารสำนักงาน

ข้อ 7 ภายในบริเวณที่ 10 ห้ามมิให้บุคคลใดก่อสร้างหรือตัดแปลงอาคารบางชนิดหรือบางประเภทตามข้อ 6 เว้นแต่สถานเดินรำ รำวงหรือรอกเงย สถานที่มีอาหาร สุรา น้ำชาเครื่องดื่มอย่างอื่นจำหน่าย หรือจัดให้มี

การแสดงอื่นใดเพื่อการบันเทิง สถานกีฬา โรงมหรสพ ห้างสรรพสินค้า ป้ายและอาคารที่สูงเกิน 16 เมตร แต่ต้องสูงไม่เกิน 37 เมตร

ข้อ 8 ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก อาคารที่ได้รับการอนุญาตให้ก่อสร้างหรือตัดแปลงเป็นอาคารประเภทไม่ควบคุมการใช้ ห้ามมิให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองใช้หรือยินยอมให้บุคคลใช้อาคารนั้น เป็นอาคารประเภทควบคุมการใช้มาตรา 32 วรรคหนึ่ง แห่งพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 ทั้งนี้ เว้นแต่สถานพยาบาลที่ไม่มีเตียงรับผู้ป่วยไว้ค้างคืน หรือสถานศึกษาที่มีระดับการศึกษาไม่เกินประถมศึกษา

ข้อ 9 ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก อาคารที่ได้รับการอนุญาตให้ก่อสร้างหรือตัดแปลงเป็นอาคารประเภทควบคุมการใช้ตามมาตรา 32 วรรคหนึ่ง แห่งพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 ห้ามมิให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองอาคารดังกล่าวเปลี่ยนการใช้อาคารมหัศจรรย์ไปจากที่ระบุไว้ในใบอนุญาตให้ก่อสร้างหรือตัดแปลงอาคารนั้น

ข้อ 10 อาคารที่สร้างมาก่อนและขัดกับข้อ 5 ข้อ 6 หรือข้อ 7 แห่งข้อบัญญัตินี้ ห้ามมิให้ตัดแปลง

ข้อ 11 อาคารที่มีการใช้มาก่อนและขัดกับข้อ 8 หรือข้อ 9 แห่งข้อบัญญัตินี้ ห้ามมิให้ตัดแปลง และห้ามมิให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองอาคารเปลี่ยนการใช้หรือยินยอมให้บุคคลใดเปลี่ยนการใช้อาคารนั้น อันเป็นการฝ่าฝืนข้อ 9 แห่งข้อบัญญัตินี้ โดยให้ถือเอาประเภทการใช้อาคารในวันที่ข้อบัญญัตินี้ใช้บังคับเป็นเกณฑ์

ข้อ 12 ข้อบัญญัตินี้มีให้บังคับใช้แก่

(1) การก่อสร้าง เจ็อน สะพาน อุโมงค์ ทาง หรือท่อระบายน้ำ รั้วหรือกำแพง

(2) การซ่อมแซมอาคารเพื่อให้คงสภาพเดิม หรือการตัดแปลงภายในตัวอาคารโดยไม่เปลี่ยนแปลงสภาพภายนอกของตัวอาคาร

ข้อ 13 อาคารที่ได้รับใบอนุญาตให้ก่อสร้างหรือตัดแปลงก่อนวันที่ข้อบัญญัตินี้ใช้บังคับและยังก่อสร้างหรือตัดแปลงไม่แล้วเสร็จ ให้ดำเนินการตามที่ได้รับอนุญาตต่อไปได้ แต่ห้ามมิให้ก่อสร้างหรือตัดแปลงนอกเหนือไปจากที่ได้รับอนุญาต

ประกาศ ณ วันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2530

พลตรีจำลอง ศรีเมือง

ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร

หมายเหตุ เหตุผลในการประกาศใช้ข้อบัญญัติฉบับนี้ คือ ได้มีประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง กำหนดบริเวณห้ามก่อสร้าง ตัดแปลง ใช้หรือเปลี่ยนการใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภท ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก ในท้องที่แขวงชนะสงคราม แขวงตลาดยอด แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ แขวงบวรนิเวศ แขวงเสาชิงช้า แขวงราชบพิธ แขวงสำราญราษฎร์ และแขวงบูรพาภิรมย์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ลงวันที่ 26 มีนาคม 2529 ซึ่งมาตรา 13 แห่งพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ.2522 บัญญัติว่า ถ้าไม่มีการออกกฎกระทรวงหรือข้อบัญญัติท้องถิ่นภายในหนึ่งปีนับแต่วันที่ประกาศนั้นมีผลบังคับใช้ ให้ประกาศดังกล่าวเป็นอันยกเลิก และโดยที่กรุงเทพมหานครเห็นสมควรห้ามก่อสร้าง ตัดแปลง ใช้หรือเปลี่ยนการใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภทภายในบริเวณดังกล่าวต่อไป จึงจำเป็นต้องตราข้อบัญญัตินี้

ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 104 ตอนที่ 56 วันที่ 26 มีนาคม 2530

แผนที่ ก-1 แผนที่ทำข้อมัญญัติกรุงเทพมหานคร
เรื่อง กำหนดบริเวณห้ามก่อสร้างดัดแปลง ใช้หรือเปลี่ยนการใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภท
ภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก ในท้องที่แขวงชนะสงคราม แขวงตลาดยอด แขวงศาลเจ้าพ่อ
เสือ
แขวงบวรนิเวศ แขวงเสาชิงช้า แขวงราชบพิธ แขวงสำราญราษฎร์ และแขวงบูรพาภิรมย์
เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร
พ.ศ.2530

ที่มา: สมาคมสถาปนิกสยามฯ, กฎหมายอาคาร1 (กรุงเทพมหานคร: เมฆาเพลส, 2539) 5-83 – 5-86.

ภาคผนวก ข.

กิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร

— คู่มือท่องเที่ยวรอบเกาะกรุงรัตนโกสินทร์

คู่มือท่องเที่ยวรอบเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นคู่มือในลักษณะแผนพับ ที่จัดทำขึ้นโดยศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร เพื่อเผยแพร่ไปสู่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ โดยจัดทำเป็นทั้งคู่มือภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ภายในคู่มือประกอบด้วยเส้นทางเดินเท้าท่องเที่ยวชมสถานที่สำคัญในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ พร้อมกับคำบรรยายถึงความงามและความสำคัญของสถานที่แห่งนั้นโดยสังเขป

เส้นทางเดินเท้าท่องเที่ยวในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ แบ่งออกเป็น 3 เส้นทาง ได้แก่

- **เส้นทางที่ 1 เกาะรัตนโกสินทร์ชั้นใน** ตั้งแต่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาไปจนถึงคลองคูเมืองเดิม บนเส้นทางประกอบด้วยสถานที่สำคัญ ได้แก่ พระบรมมหาราชวัง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม สนามหลวง วัดมหาธาตุ หอศิลป์มหาวิทยาลัยศิลปากร ท่าช้าง ท่าพระจันทร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นต้น
- **เส้นทางที่ 2 เกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอกทางด้านเหนือ** ในบริเวณถนนราชดำเนินกลาง ไปจนถึงพื้นที่ย่านบางลำภู ถนนข้าวสารและถนนพระอาทิตย์ ทางด้านเหนือ บนเส้นทางประกอบด้วยสถานที่สำคัญ ได้แก่ อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย กระทรวงยุติธรรม วัดบวรนิเวศวิหาร ป้อมพระสุเมรุ ย่านบางลำพู เป็นต้น
- **เส้นทางที่ 3 เกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอกตอนกลาง** ในบริเวณถนนบำรุงเมือง เสาชิงช้า ไปจนถึงถนนราชดำเนินกลางทางด้านเหนือ ด้านตะวันออกจดคลองคูเมืองเดิมและด้านตะวันตกจดคลองรอบกรุง บนเส้นทางประกอบด้วยสถานที่สำคัญ ได้แก่ อาคารบนถนนราชดำเนินกลาง ลานพลับพลามหาเจษฎาบดินทร์ วัดมรรณพารามวรวิหาร ศาลเจ้าพ่อเสือ เป็นต้น

จากเส้นทางทั้งสาม ย่านสามแพร่งเป็นย่านประวัติศาสตร์ที่ตั้งอยู่ในเส้นทางที่ 3 เกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอกตอนกลาง ดังนั้นจึงเสนอรายละเอียดในส่วนเส้นทางที่ 3 ดังนี้

เส้นทางที่ 3 เกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอกตอนกลาง

1. ถนนราชดำเนินกลางและอาคารบนถนนราชดำเนินกลาง

ถนนราชดำเนินมีอยู่ด้วยกัน 3 ช่วง เชื่อมระหว่างพระบรมมหาราชวังสวนดุสิต ซึ่งอยู่ทางเหนือของพระนคร ถนนราชดำเนินด้านในจากถนนหน้าพระลานถึงสะพานผ่านพิภพลีลา เรียกว่า “ถนนราชดำเนินใน” ส่วนต่อมาจากสะพานผ่านพิภพลีลาถึงสะพานผ่านฟ้าลีลาศ เรียกว่า “ถนนราชดำเนินกลาง” และจากสะพานผ่านฟ้าลีลาศถึงพระราชวังสวนดุสิต เรียกว่า “ถนนราชดำเนินนอก” ถนนราชดำเนินทั้งสามสายสร้างในสมัยรัชกาลที่ 5 ถนนราชดำเนินกลางเป็นถนนที่กว้างขวางมาก เดิม

มีต้นมะฮอกกานีปลูกสองข้างทาง แต่หลังจากปี พ.ศ.2484 ได้มีการตัดต้นมะฮอกกานีทิ้ง เพื่อสร้างอาคารถนนราชดำเนินกลาง เป็นอาคารสมัยใหม่มีรูปทรงแบบที่เรียกว่ายุคหลังสงครามขึ้น ทำให้ถนนราชดำเนินกลางเปลี่ยนแปลงมาจนเป็นอย่างที่เห็นในปัจจุบัน

2. สะพานผ่านฟ้าลีลาศ

เป็นสะพานข้ามคลองรอบกรุงตรงจุดต่อเมืองระหว่างถนนราชดำเนินกลางกับถนนราชดำเนินนอก สันนิษฐานว่าจะสร้างพร้อมกับถนน เป็นสะพานที่มีรายละเอียดสวยงาม ถึงแม้ว่าจะมีการขยายความกว้างของสะพาน เพื่อรองรับกับจำนวนรถยนต์ยานพาหนะที่สัญจรผ่านไปมาหลายครั้ง แต่ก็พยายามที่จะเก็บรายละเอียดที่สวยงามของสะพานไว้

3. ลานพลับพลามหาเจษฎาบดินทร์

สร้างขึ้นตรงมุมถนนราชดำเนินกลางตัดกับถนนมหาไชย พื้นที่เดิมเป็นโรงภาพยนตร์ศาลาเฉลิมไทย กรุงเทพมหานครได้รื้อออกเพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระบรมราชานุสาวรีย์ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ซึ่งต่อมาคือรัชกาลที่ 3 พื้นที่โดยรอบตกแต่งสวยงามและสร้างเป็นพลับพลาที่ประทับเพื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงออกรับแขกเมืองของประเทศ

4. วัดมหรณพาราม วรวิหาร

ตั้งอยู่ริมถนนบ้านตะนาว แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ เขตพระนคร สร้างขึ้นสมัยรัชกาลที่ 3 บนพื้นที่ 12 ไร่ 2 งาน 37 ตารางวา สร้างโดยกรมหมื่นอุดมรัตนราชสี (พระนามเดิม พระองค์เจ้าอรรณพ) พระราชโอรสรัชกาลที่ 3 การก่อสร้างแล้วเสร็จรัชกาลที่ 4 หลังจากกรมหมื่นอุดมรัตนราชสีสิ้นพระชนม์แล้วและรัชกาลที่ 4 พระราชทานนามว่า วัดมหรณพาราม ดันโพธิ์ที่อยู่ในวัดนี้ เป็นต้นโพธิ์ที่รัชกาลที่ 5 ทรงนำมาจากประเทศศรีลังกา เรียกว่าต้นพระศรีมหาโพธิ์

5. ศาลเจ้าพ่อเสือ

ตั้งอยู่ที่ถนนตะนาว แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ เขตพระนคร บนเนื้อที่ 2 ไร่เศษ เดิมตั้งอยู่บนถนนบำรุงเมือง เป็นศาลขนาดใหญ่ ภายในเคยมีเทพเจ้าจีนทำด้วยทองคำหนัก 120 บาท แต่ถูกโจรปล้นสมัยรัชกาลที่ 2 ต่อมาเมื่อรัชกาลที่ 5 ขยายถนน ได้โปรดฯ ให้พระยาโชฎีกกราชเศรษฐีย้ายศาลมาไว้ที่ถนนบ้านตะนาว

6. ชุมประตู่วังแพ่งสรรพศาสตร์ศุกิจ

ชุมประตู่นี้เป็นส่วนหนึ่งของวังพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสรรพศาสตร์ศุกิจ สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2444 โดยวังนี้มีอาณาเขตกว้างขวางมาก ต่อมาในปี พ.ศ. 2462 พระองค์สิ้นพระชนม์ วังนี้ได้ตกทอดเป็นของผู้อื่น และพื้นที่วังได้มีการพัฒนาใหม่ ในปี พ.ศ. 2510 ได้เกิดเพลิงไหม้ในบริเวณนี้ ตึกแถวและสิ่งก่อสร้างดั้งเดิมถูกไฟไหม้หมดสิ้น เหลือแต่เพียงส่วนของชุมประตู่วัง หลังจากไฟไหม้แล้ว ภายในพื้นที่ได้มีการสร้างตึกแถวสมัยใหม่ขึ้นทดแทน และต่อมาปี พ.ศ. 2519 ชุมประตู่วังได้รับการบูรณะโดยกรุงเทพมหานคร

7. โรงเรียนตะลະภักศึกษา

อาคารเรียนภายในโรงเรียนตะลະภักศึกษาตั้งอยู่ที่ถนนแพ่งนรา แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ เขตพระนคร สร้างในสมัยรัชกาลที่ 5 เดิมเคยเป็นส่วนหนึ่งของพระตำหนักสมเด็จพระนราธิประพันธ์พงศ์ อาคารนี้มีทั้งที่เป็นตึกและเป็นไม้ซึ่งสร้างต่อเนื่องกัน ส่วนประดับตกแต่งส่วนใหญ่เป็นไม้ฉลุลายที่มีความสวยงามอ่อนหวานแบบไทยๆ และสามารถเข้ากันได้ดีกับส่วนบนอาคารที่เป็นตึก ซึ่ง

ประดับลวดลายปูนปั้น ตัวอาคารสูง 2 ชั้น ทั้งอาคารตึกและอาคารไม้ ส่วนที่สร้างเป็นพิเศษคือ ห้องชั้นลอยต่อด้วยไม้ขนาดย่อม มีบันไดเวียนเหล็กหล่อเป็นทางขึ้นของห้องชั้นลอยนี้ ปัจจุบันนี้ใช้เป็นอาคารเรียนทั้ง 2 อาคาร แต่เนื่องจากโรงเรียนขาดทุนทรัพย์ในการบำรุงรักษา อาคารจึงมีสภาพที่ทรุดโทรมมาก

8. ตึกแถวแพรงนรา

ตั้งอยู่บนถนนแพรงนรา แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ มีลักษณะเป็นอาคารตึกแถว 2 ชั้น หลังคามุงกระเบื้องเกล็ด เดิมพื้นที่นี้เคยเป็นบริเวณวังเก่าของกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ภายหลังกรมพระนราฯ ทรงตัดถนนแพรงนราตัดกลางวัง และสร้างตึกแถวทั้ง 2 ฟากถนนแพรงนรา เป็นสถาปัตยกรรมแบบยุโรป นอกจากตึกแถวแล้วยังมีโรงละครของกรมพระนราฯ ชื่อโรงละครปริตาลัย ซึ่งมีชื่อเสียงในสมัยรัชกาลที่ 6-7 ปัจจุบันเหลือเพียงตึกแถวบางส่วน

9. ตึกแถวถนนแพรงภูธร

แพรงภูธรเดิมเคยเป็นริมสะพานข้างโรงสี เรียกว่า “วังเหนือ” ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4-5 เป็นพื้นที่วังกรมหมื่นภูเรศธำรงศักดิ์ หลังจากนั้นได้มีการตัดถนนและสร้างตึกแถว รัชกาลที่ 5 ทรงพระราชทานนามว่า “ตำบลแพรงภูธร ปัจจุบันยังมีตึกแถวที่คงรูปแบบเดิมอยู่อีกกว่า 100 คูหาซึ่งบางคูหาได้มีการเปลี่ยนวัสดุไปบ้าง โดยเฉพาะวัสดุคานหลังคาและส่วนของประตูชั้นล่าง

10. กระทรวงมหาดไทย

ตัวอาคารเป็นคอนกรีตสูงสองชั้น เดิมเรียกว่ากระทรวงนครบาล ที่ทำการเริ่มสร้างเป็นอาคารครั้งแรกที่ริมถนนบำรุงเมืองด้านใต้เชิงสะพานข้างโรงสี เมื่อ พ.ศ. 2439 เป็นอาคารสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดใหญ่ และอาคารสร้างครบทั้ง 4 ด้านเมื่อ พ.ศ. 2458

11. ถนนบำรุงเมืองและตึกแถวเก่าถนนบำรุงเมือง

เป็นเส้นทางเดินเท้ามาตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์ หรือถนนเสาชิงช้าเดิม สร้างในปี พ.ศ. 2406 แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2407 เริ่มตั้งแต่บริเวณสนามไชย ผ่านเสาชิงช้าไปจนถึงประตูสำราญราษฎร์ และต่อออกไปจนถึงพระราชวังปทุมวัน (วังสระปทุมในปัจจุบัน) มาถึงในสมัยรัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้มีการพัฒนาบ้านเมืองขึ้นอีก โดยถนนบำรุงเมืองได้รับการขยายความกว้างเป็น 9 เมตร จนกระทั่งปัจจุบันนี้ ตึกแถวบนถนนสายนี้ได้สร้างขึ้นในระยะเวลาใกล้เคียงกับการปรับปรุงถนนบำรุงเมือง โดยเป็นตึกแถวที่สร้างเป็นร้านค้ายุคแรกของเมือง ได้แบบอย่างมาจากสิงคโปร์

12. เทวสถานหรือโบสถ์พราหมณ์

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น ในเดือนเมษายน พ.ศ. 2327 เพื่อใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีในศาสนาพราหมณ์ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตชาวไทย ภายในประกอบด้วยอาคาร 3 หลัง คือ เทวสถานพระอิศวร เทวสถานพระมหาวิฆเนศวร (พระคเณศ) และเทวสถานพระนารายณ์ ในปี พ.ศ. 2514 ได้มีการสร้างทวาราลัยขึ้นด้านหน้าทางเข้า

13. เสาชิงช้า

เสาชิงช้า วัดสุทัศน์ เป็นเสาชิงช้าที่อยู่คู่กรุงรัตนโกสินทร์มาตั้งแต่ต้น โดยมีการสร้างขึ้นในวันที่ 8 เมษายน 2327 สาเหตุที่สร้างเนื่องจากว่ามีพราหมณ์นำพิณชาวเมืองสุโขทัยชื่อ พระครูสิทธิชัย (กระต่าย) นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ว่าในการประกอบ

พระราชพิธีตรียัมปวาย อันเป็นประเพณีขึ้นปีใหม่ของพราหมณ์ที่มีมาช้านาน ตั้งแต่โบราณกาล จำเป็นต้องมีการโล้ชิงช้า ขณะนั้นกรุงรัตนโกสินทร์เพิ่งจะสร้างเสร็จ รัชกาลที่ 1 จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเสาชิงช้าขึ้น โดยมีความสูงจากพื้นถึงยอด 42 เมตร ปลายเสาดอนบนห่าง 4.05 เมตร ตอนล่างห่าง 45.7 เมตร

14. วัดสุทัศนเทพวรารามวรมหาวิหาร

ชื่อเดิมตั้งแต่เริ่มสร้างในปี พ.ศ. 2350 ซึ่งเป็นปลายรัชกาลที่ 1 คือ วัดมหาสุทธาวาส โดยมีพระราชประสงค์ที่จะทรงสร้างให้เป็นวัดกลางเมืองพระนคร มีวิหารสูงใหญ่เท่าวัดพนัญเชิงของกรุงศรีอยุธยา โดยมีพระศรีศากยมุนี ที่อัญเชิญมาจากเมืองเก่าสุโขทัยประดิษฐานอยู่ การสร้างวัดมหาสุทธาวาสเสร็จสมบูรณ์ในรัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2390 และได้รับพระราชทานนามใหม่ว่า “วัดสุทัศนเทพวราราม”

15. สะพานสมมตอมรรมาศ

เป็นสะพานข้ามคลองโอง่าง ตรงบริเวณที่เรียกว่า “ประตู่ผี” ด้านถนนบำรุงเมืองทางทิศตะวันตก แขวงสำราญราษฎร์ เขตพระนคร สร้างในสมัยรัชกาลที่ 5 ยาว 23 ม. กว้าง 7.50 ม. เป็นสะพานขนาดกลางมีลวดลายปูนปั้นประดับ ตัวสะพานทำเป็นรูปวงกลมเล็กๆ 4 วงล้อมรอบวงกลมใหญ่ ส่วนลูกกรงราวสะพานทำเป็นเสาแบบไอโอนิก คือมีฐานเสา ตัวเสาเจาะช่องตลอดแนวและปลายเสาเป็นลายขมวดก้นหอย เดิมเคยเป็นสะพานที่ใช้โครงเหล็กรองรับพื้นสะพานที่สามารถชักเลื่อนออกจากกันได้ ต่อมามีการตัดถนนบ้านบาตรที่เชิงสะพาน รัชกาลที่ 5 จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างสะพานใหม่ขึ้น

16. วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร

ชาวบ้านเรียกกันว่าวัดสระเกศหรือวัดสะแก เริ่มสร้างในสมัยกรุงศรีอยุธยา ตั้งอยู่ในแขวงบ้านบาตร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพฯ เป็นวัดที่มีความงดงามและเด่นมากโดยเฉพาะพระบรมบรรพต ซึ่งเรียกกันทั่วไปว่า “ภูเขาทอง” สร้างเป็นรูปภูเขา มีพระเจดีย์อยู่บนยอดเป็นสีทองมีบันไดเวียนเป็นทางขึ้นไปจนถึงเจดีย์ ถือเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของกรุงเทพฯ

17. สะพานมหาตมาทิลก

สะพานนี้มีขนาดกว้าง 2 วา 2 ศอก ยาว 1 เส้น 3 วา 2 ศอก สูงจากระดับน้ำธรรมดา 5 ศอก ตัวสะพานทำด้วยปูนผสมศิลาอย่างมีแกน มีภาพปั้นที่สะดุดตาและสะดุดใจอยู่ภาพหนึ่งคือภาพของคนร้องไห้ เป็นสะพานเดียวในเมืองไทยที่มีรูปคนแสดงอาการโศกเศร้าเหงาหงอย และเป็นสะพานประวัติศาสตร์สะพานหนึ่งของไทย

18. กรมโยธาธิการ หรือที่ทำการกรมโยธาเทศบาล

ตั้งอยู่บนถนนดำรงศรีรักษ์ เชิงสะพานผ่านฟ้าลีลาศ เดิมเป็นที่ตั้งของห้างจอห์น แซมสัน แอนด์ซันของชาวอังกฤษ ขายสินค้าประเภทเครื่องใช้เครื่องแต่งกายที่มีชื่อเสียง ต่อมาใช้เป็นที่ทำการกรมโยธาเทศบาล และเปลี่ยนชื่อเป็นกรมโยธาธิการ

19. ป้อมมหาเทพ

อยู่เชิงสะพานผ่านฟ้าลีลาศ ถนนมหาไชย แขวงบวรนิเวศ เขตพระนคร สร้างในรัชกาลที่ 1 เมื่อ พ.ศ. 2326 ลักษณะเป็นรูปแปดเหลี่ยม มีกำแพงล้อมรอบ 2 ชั้น ประดับด้วยลูกป้อมมีทางเดินระหว่างกำแพงทั้ง 2 บนกำแพงมีปืนโบราณ ตั้งอยู่ 12 กระบอก สร้างพร้อมกับการสร้างพระบรม

มหาราชวังและวังหน้า โดยมีทั้งหมด 14 ป้อม ปัจจุบันเหลือให้เห็นเพียง 2 ป้อม

20. วัดราชนัคดารามวรวิหาร

ตั้งอยู่ที่ถนนมหาไชย แขวงบวรนิเวศ พระนคร สร้างในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2389 บนพื้นที่ 25 ไร่ เป็นวัดฝาแฝดกับวัดเทพธิดาราม อยู่ห่างกันเพียงคลองกัน สร้างขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระเจ้าหลานเธอพระองค์เจ้าหญิงโสมนัสวัฒนาวดี ในรัชกาลที่ 3 ซึ่งต่อมาได้ดำรงตำแหน่งอัครมเหสีองค์แรกของรัชกาลที่ 4 มีพระนามว่าสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดีบรมราชเทวี รัชกาลที่ 3 โปรดให้สร้างโลหะปราสาทขึ้นแทนเจดีย์ ต่อมาเสร็จสมบูรณ์ในรัชกาลที่ 5 ถือเป็นโลหะปราสาทแห่งเดียวที่ยังเหลืออยู่ในโลก

21. วัดเทพธิดารามวรวิหาร

เดิมชื่อวัดพระยาไกรเหนือ ตั้งอยู่ริมถนนมหาไชย แขวงสำราญราษฎร์ เขตพระนคร สร้างในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อ พ.ศ. 2379 บนพื้นที่ 25 ไร่ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติ พระราชทานแด่พระองค์เจ้าหญิงวิลาส ซึ่งต่อมาได้รับการสถาปนาเป็นกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ทรงเป็นพระราชธิดาที่โปรดปรานเนื่องจากรับราชการ ใกล้ชิดพระองค์ เป็นวัดที่สุนทรภู่ กวีเอกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เคยอาศัยอยู่ตั้งแต่ พ.ศ. 2382-2385 ปัจจุบันยังคงมีกุฏิที่พำนักเหลืออยู่ “กุฏิคณะสุนทรภู่” ภายในกุฏิมีรูปหล่อครึ่งตัวของสุนทรภู่เพื่อเป็นอนุสรณ์

แผนที่ ข-1 แผนที่แสดงเส้นทางเดินเท้าท่องเที่ยวในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ เส้นทางที่ 3 เกาะรัตนโกสินทร์ชั้นนอกตอนกลาง

ที่มา : คู่มือท่องเที่ยวรอบเกาะรัตนโกสินทร์ , ศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร.

– **กิจกรรมการเดินเท้าท่องเที่ยวในย่านสามแพร่ง “วัฒนธรรมสัญจรย้อนรอยสามแพร่ง”** กิจกรรมพิเศษโดยศูนย์ส่งเสริมการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร

- 8.30 น. - พร้อมกันที่หน้ากระทรวงมหาดไทย (ด้านเชิงสะพานข้างโรงสี)
- 8.35 – 9.00 น. - ผ่านร้านก๋วยเตี๋ยวมองหมูนุ้ย เชื่อกันว่าทานแล้วจะฉลาด
- เดินทางสู่สถานีสุขุมมาลคณามัย เปิดเมื่อ พ.ศ. 2471 โดยพระราชดำริของพระปิตุจฉาเจ้าสุขุมมาลศรี เพื่อเป็นสถานีนอนำมัยบริการแก่ประชาชน
- แวะลานแพรงภูธร เป็นลานโล่งหลังสถานีอนำมัยฯ ปัจจุบันทุกเย็นจะมีการบริหารร่างกาย
- ผ่านร้านไอศกรีมรัฐพร ขายไอศกรีมกะทิทรงเครื่องที่มีให้เลือกหลากหลาย
- ผ่านบ้านคุณประภัสสร เสวิกุล นักเขียนนวนิยายชื่อดัง สมาชิกใหม่ของแพรงภูธร
- 9.00 – 9.20 น. - ถึงร้าน ก พานิช ต้นตำรับข้าวเหนียวมูลเลื่องชื่อมากกว่า 60 ปี มีทั้งข้าวเหนียวสังขยา ปลาป่น และขนมไทย
- ผ่านร้านขนมเบี๊องแพรงนราบ้านเดิม ขนมเบี๊องสูตรดั้งเดิมขาววัง สอดไส้ฝอยทอง ลูกพลับ ฟักเชื่อม แป้งถั่วทอง มะพร้าวหั่นฝอย
- 9.20 – 9.45 น. - เดินทางสู่โรงเรียนตะละภักศึกษา แต่เดิมเป็นสถานที่ที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ และพระบรมวงศานุวงศ์ ที่มาประทับชมละคร ที่แสดง ณ โรงละครปรีดาลัย
- 9.45 – 10.00 น. - เดินทางสู่ศาลเจ้าพ่อเสือ เป็นศูนย์รวมศรัทธาของคนไทยเชื้อสายจีน ก่อสร้างในสมัยรัชกาลที่ 5 ตกแต่งด้วยปฏิมากรรมลอยตัว
- 10.00 – 10.40 น. - เดินทางสู่วัดมหรณพารามวรวิหาร สร้างในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้รับอิทธิพลศิลปะแบบจีน ในสมัยรัชกาลที่ 5 ใช้เป็นสถานที่ทดลองจัดตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรแห่งแรก และนมัสการหลวงพ่อร่วง เป็นพระพุทธรูปสำริดปางมารวิชัยสมัยสุโขทัย มีลักษณะงดงาม ถือเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์
- 10.40 – 11.00 น. - ถึงสะพานเจริญศรี สะพานข้ามคลองคูเมืองเดิมที่วัดบูรณศิริมาตยาราม สร้างใน พ.ศ. 2457 สมัยรัชกาลที่ 5
- ถึงสะพานหก อยู่หน้ากระทรวงมหาดไทย มีชื่ออยู่ในสมัยรัชกาลที่ 4 และต้นรัชกาลที่ 5
- 11.00 – 12.00 น. - ถึงสะพานข้างโรงสี อดีตเป็นสะพานไม้ซุง สร้างในสมัยรัชกาลที่ 5
- ชมอนุสาวรีย์สหชาติ (หมู) ริมคลองคูเมืองเดิม (คลองหลอด)

ภาคผนวก ค.

เทศกาลแพรงภูธร ตอน กิน-อ่าน ในย่านแพรง

จัดโดย ประชาคมคลองคูเมืองเดิมสามแพรง โดยชุมชนแพรงภูธร

ในระหว่างวันที่ 29-30 มกราคม 2543 เวลา 12.00 – 24.00 น.

ณ บริเวณแพรงภูธร แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

วัตถุประสงค์ในการจัดงาน

การจัดงานเทศกาลแพรงภูธร ตอนกิน – อ่าน ในย่านแพรง มีขึ้นเพื่อฟื้นฟูให้ย่านแห่งนี้ให้กลับมีชีวิตชีวาและมีคุณค่าทางวัฒนธรรมเช่นในอดีต โดยเป็นการส่งเสริมให้ผู้อาศัยในชุมชนเกิดความภาคภูมิใจในย่านที่ตนอยู่อาศัย ร่วมกันรักษาและถ่ายทอดเรื่องราวสู่ผู้คนภายนอกชุมชนและคนรุ่นหลัง นอกจากนี้ โครงการยังเป็นการริเริ่มพัฒนากิจกรรมที่มีความน่าสนใจและดึงดูดใจผู้คนชาวกรุงเทพฯ เพื่อให้ใช้เวลาว่างในทางสร้างสรรค์ เกิดความรู้รักและรักในกรุงเทพมหานครเมืองของพวกเขามากขึ้น ตลอดจนโครงการเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงศิลปะและวัฒนธรรม ซึ่งกิจกรรมที่จัดขึ้นนำไปสู่วัตถุประสงค์สำคัญ คือการทำให้กรุงเทพฯ เป็นเมืองที่น่าอยู่ในที่สุด

แนวความคิดหลักในการจัดงาน

แนวความคิดหลัก คือเรื่องราวการกินและอ่านในย่านสามแพรง เนื่องจากในอดีต ชุมชนแพรงภูธรแห่งนี้ เป็นที่ตั้งของโรงพิมพ์เก่าและเป็นแหล่งรวมร้านอาหารเก่าแก่ของกรุงเทพฯ ซึ่งทั้งการกินอยู่และเรื่องราวของวรรณกรรม ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของผู้คน ดังนั้นเทศกาลนี้จึงต้องการนำเสนอประเด็นเรื่องราวใกล้ตัว ในมุมมองทางศิลปะและวัฒนธรรม แล้วจึงเชื่อมโยงเรื่องเหล่านี้เข้ากับเรื่องของย่าน ชุมชนเมืองเก่าและทิศทางการเจริญเติบโตของเมือง ที่สะท้อนมาจากวิถีชีวิตการกินและอ่านของคนกรุงเทพฯ ผ่านกิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้นในงานเทศกาล

นอกจากนี้ แนวความคิดสำคัญอีกประการหนึ่งคือ ความตั้งใจที่จะทำให้เทศกาลครั้งนี้เป็นเทศกาลสำหรับผู้คนทุกกลุ่ม ด้วยการชักชวนคนรุ่นใหม่ให้เข้ามารู้จักและสัมผัสเรื่องราวของวิถีชีวิตในเมืองเก่า ผ่านกิจกรรมร่วมสมัย เช่น การจัดแสดงงานศิลปะและการแสดงร่วมสมัย การประกวดภาพยนตร์ขนาดสั้น เป็นต้น

กลุ่มเป้าหมาย

- ผู้อาศัยหรือผู้ทำงานในชุมชนแพรงภูธรและบริเวณใกล้เคียง
- ชาวกรุงเทพฯ และปริมณฑล
- นักท่องเที่ยว
- ชาวต่างชาติที่อาศัยในกรุงเทพฯ
- นักเรียนนักศึกษา
- กลุ่มผู้มีความสนใจในกิจกรรมเฉพาะด้าน ได้แก่ กลุ่มผู้สนใจในกิจกรรมศิลปะวัฒนธรรมและเรื่องของเมือง กลุ่มผู้สนใจเรื่องอาหาร กลุ่มผู้สนใจเรื่องหนังสือ และกลุ่มผู้สนใจภาพยนตร์ขนาดสั้น
- เยวชน (ที่มาเที่ยวกับครอบครัว)

กิจกรรม

- การออกร้านหนังสือและร้านอาหาร ของดีมีชื่อเสียงในย่านสามแพร่งและหนังสือเก่าหายาก
 - การพาเดินชมย่านสามแพร่งและบริเวณใกล้เคียง กิจกรรมนี้ได้รับความสนใจ จนได้กลายเป็นกิจกรรมพิเศษของศูนย์ท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร ในชื่อ “วัฒนธรรมสัญจร ย้อนรอยสามแพร่ง”
 - การแสดงผลงานศิลปะร่วมสมัย ลานศิลป์ ที่มีการวาดภาพทิวทัศน์ของย่านและวาดภาพเหมือน และการจัดนิทรรศการประวัติศาสตร์ชุมชน
 - การจัดการประกวดภาพยนตร์ ขนาดสั้น การประกวดภาพยนตร์ขนาดสั้น หรือ “หนังสั้น” มีการกำหนดเนื้อหาเกี่ยวกับ “อาหาร – หนังสือในชีวิตเมืองกรุง” โดยภายในงานมีการจัดฉาย “หนังสั้น” ที่ได้รับรางวัลและพิธีมอบรางวัล
 - กิจกรรมสำหรับเด็กและเยาวชน มีกิจกรรมต่างๆ เช่น การเล่นเกม การตัดลูกโป่ง การเพนท์หน้า และกิจกรรมกลุ่มที่สนุกสนาน
 - การแสดงกลางแจ้ง จัดขึ้นในทุกพื้นที่ของงาน ได้แก่ การอ่านบทกวีและการแสดงร่วมสมัย
 - การเสวนาเชิงวิชาการ การเสวนาได้เปิดประเด็นในเรื่องวิถีชีวิต การกินอยู่ การอ่าน การเจริญเติบโตและการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของเมือง ซึ่งการเสวนานี้ มีวิทยากรทรงคุณวุฒิมาร่วมเสวนาร่วมกับคนในชุมชนและผู้สนใจ โดยมีหัวข้อเสวนา ดังนี้
 - การเสวนาหลัก ในหัวข้อเรื่อง “ทำอะไรให้กรุงเทพฯ น่าอยู่” มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบผังเมือง การอนุรักษ์เมืองและวัฒนธรรมอย่างเข้าใจ การปรับปรุงชุมชนในกรุงเทพฯ ให้น่าอยู่ ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งก่อสร้างในเมืองและความเป็นอยู่ของคน ตลอดจนโครงการพัฒนาชุมชนต่างๆ ที่กำลังดำเนินการอยู่และที่กำลังจะมีขึ้น โดยวิทยากรผู้เข้าร่วมเป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านผังเมือง สถาปัตยกรรมและการพัฒนาเมือง
 - การเสวนาย่อย แบ่งเป็น 2 หัวข้อ คือ
 - “อ่านให้อร่อย กินให้สนุก” มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับ วัฒนธรรมการกินและวัฒนธรรมการอ่านของคนไทย
 - “ชุมชนมีชีวิต” มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและการอนุรักษ์
- ผู้ร่วมเสวนาย่อย ได้แก่ ศิลปิน นักเขียน ผู้เชี่ยวชาญด้านอาหาร แพทย์ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องชีวิต และนักพัฒนา

โปรแกรมงานเทศกาลแพร่งูธร ตอน กิน – อ่าน ในย่านแพร่ง

วันเสาร์ที่ 29 มกราคม 2543

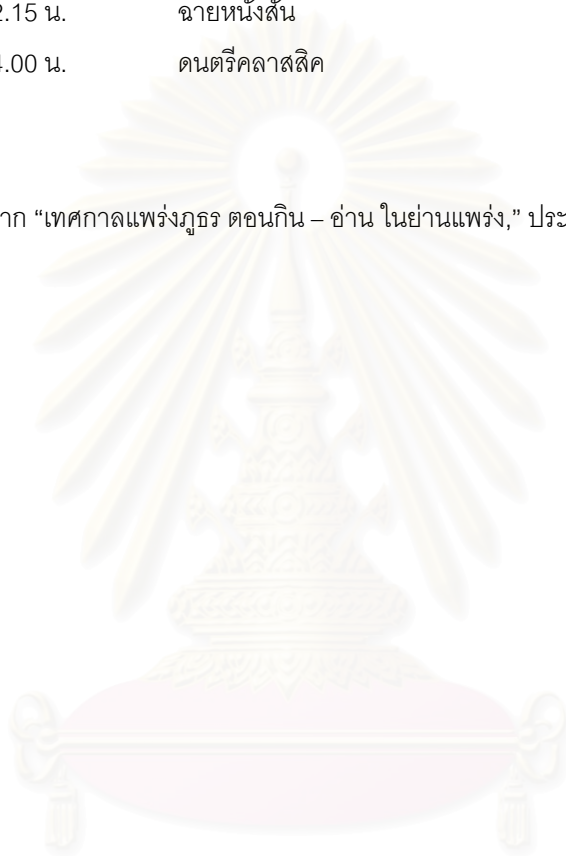
16.00 – 16.30 น.	ดนตรีแจ๊ส	ณ เวทีกลาง
16.30 – 18.00 น.	เสวนาเรื่อง “กินให้สนุก อ่านให้อร่อย”	ณ เวทีกลาง
18.00 – 19.30 น.	ละครโรงเล็ก โดยคณะ B FLOOR	ภายในบริเวณงาน
18.00 – 18.30 น.	ดนตรีแจ๊ส	ณ เวทีกลาง
18.30 – 20.00 น.	เสวนาเรื่อง “ชุมชนมีชีวิต”	ณ เวทีย่อย
20-15 – 21.00 น.	ละคร โดยคณะละครมรดกใหม่	ณ เวทีกลาง
21.15 – 22.30 น.	ฉายหนังสั้นและพิธีมอบรางวัล	ณ เวทีกลาง

22.45 – 24.00 น. ดนตรีคลาสสิก ณ เวทีกลาง

วันอาทิตย์ที่ 30 มกราคม 2543

16.00 – 18.00 น. ดนตรีแจ๊ส ณ เวทีกลาง
 17.15 – 17.45 น. ละครโรงเล็ก โดยคณะ B FLOOR ภายในบริเวณงาน
 18.00 – 19.30 น. เสวนาเรื่อง “ทำอะไรให้กรุงเทพฯ น่านอยู่” ณ เวทีกลาง
 20.00 – 21.00 น. ละคร โดยคณะละครมรดกใหม่ ณ เวทีกลาง
 21.15 – 22.15 น. ฉายหนังสั้น ณ เวทีกลาง
 22.30 – 24.00 น. ดนตรีคลาสสิก ณ เวทีกลาง

เรียบเรียงจาก “เทศกาลแพรงภูธร ตอนกิน – อ่าน ในย่านแพรง,” ประชาคมคลองคูเมืองเดิมสามแพรง.

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ง.

โครงการค่ายผู้นำเยาวชน เพื่อเรียนรู้การฟื้นฟูชุมชน

โครงการค่ายผู้นำเยาวชน เป็นโครงการที่จัดขึ้นโดยสถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม (Civicnet Institute)* เนื่องจากซีวิตเน็ตได้เล็งเห็นความสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของเด็กและเยาวชน ว่าสามารถมีส่วนร่วมและผลักดันโครงการที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมได้ รวมทั้งเป็นการเตรียมความพร้อมให้แก่เยาวชนในการเป็นผู้นำฟื้นฟูชุมชนในอนาคต

โครงการค่ายผู้นำเยาวชน จัดขึ้นเป็นเวลา 4 วัน 3 คืน ณ โรงแรมชะอำมารีนา รีสอร์ท จังหวัดเพชรบุรี ผู้รับการอบรมเป็นเด็กและเยาวชน จำนวน 40 คนที่กำลังศึกษาตั้งแต่ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นไปจนถึงระดับมหาวิทยาลัย

กระบวนการเรียนรู้

ในการอบรมค่ายผู้นำเยาวชนในครั้งนี้ ซีวิตเน็ตได้นำวิธีที่เรียกว่า “การจินตนาการเมืองเก่า” มาใช้วิธีดังกล่าวเป็นแนวทางฟื้นฟูชุมชนที่ได้รับความนิยมในต่างประเทศมาเป็นเวลานานแล้ว เช่น ในเมืองชิคาโก ประเทศสหรัฐอเมริกา พลเมืองเด็กเคยนำมาใช้ฟื้นฟูชุมชนของตนเองเป็นผลสำเร็จ โดยหัวใจของวิธีการนี้คือ “การตั้งคำถามที่สร้างสรรค์ (Appreciative Inquiry)” ซึ่งเป็นวิธีการที่คิดขึ้นโดย ดร.เดวิท คูเปอร์ไรเดอร์ โดยคำถามที่ตั้งขึ้นอย่างสร้างสรรค์ ไม่เน้นย้ำไปที่ปัญหาที่เกิดขึ้น จะช่วยกระตุ้นให้ผู้ตอบเกิดจินตนาการในทางบวกต่อชุมชนของตน และเกิดความกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูถิ่นอาศัยให้น่าอยู่มากยิ่งขึ้น และเมื่อได้รับการฝึกฝนตั้งคำถามแล้ว ขั้นตอนมาเป็นการเรียนรู้วิธีดำเนินงานที่จะทำงานให้เสร็จในเวลาอันรวดเร็ว โดยใช้กระบวนการที่เรียกว่า “4 Ds” ตามขั้นตอนต่อไปนี้

Discovery (ค้นพบ) พยายามค้นหาสิ่งใหม่ๆ โดยการสำรวจหรือศึกษาข้อมูล

Dream (ฝัน) จินตนาการถึงภาพความสำเร็จในอนาคต

Design (ออกแบบ) วิธีการทำงาน

Destination (เป้าหมาย) มุ่งมั่นปฏิบัติงานให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์

จากการอบรมด้วยกิจกรรมฝึกทักษะความเป็นผู้นำและการทำงานเป็นกลุ่ม เป็นเวลา 3 วัน เยาวชนจึงได้รับการเรียนรู้ในกระบวนการฟื้นฟูชุมชนในทางทฤษฎี ต่อมาจึงเป็นการนำความรู้ที่ได้มาทดลองปฏิบัติจริง โดยชุมชนที่ได้รับการเลือกให้เยาวชนไปปฏิบัติกรรณภาคสนาม คือ “ชุมชนคลองคูเมืองเดิมสามแพร่ง”

* สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม (Civicnet Institute) ได้รับการก่อตั้งในปี พ.ศ. 2540 โดยนาย ชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์ ซีวิตเน็ตเป็นองค์กรเอกชนที่ได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิ Friedrich – Naumann – Stiftung ของประเทศเยอรมันนี โดยซีวิตเน็ตจะทำหน้าที่ในการประสานเชื่อมโยงกลุ่มประชาคมในจังหวัดต่างๆ ในประเทศไทย ตลอดจนองค์กรต่างประเทศในการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความคิดเห็นซึ่งกันและกัน โดยเน้นกลุ่มเป้าหมายองค์กรที่ทำงานเคลื่อนไหวด้านประชาสังคมเป็นหลัก นอกจากนี้ ยังมีบทบาทในการให้การฝึกอบรมด้านการพัฒนาประชาสังคมให้แก่องค์กรและหน่วยงานต่างๆ

ปฏิบัติการภาคสนาม

ภายหลังกลับจากการอบรม 1 สัปดาห์ เยาวชนกลุ่มนี้จึงได้ฝึกอบรมต่อในการลงพื้นที่ปฏิบัติงานภาคสนาม เพื่อลงไปสัมผัสกับปัญหาของชุมชนคลองคูเมืองเดิมสามแพ่ง ตามกระบวนการ “4 Ds” โดยมีคุณนง ยุทธ ประชาศิลป์ชัย ผู้อาศัยและแกนนำในย่าน ตลอดจนมีบุตร 2 คนที่ได้รับการฝึกอบรมในครั้งนี้ เป็นผู้ประสานงานในพื้นที่ ตลอดจนเชิญรองศาสตราจารย์ชูวิทย์ สุขฉายา อาจารย์ประจำคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร มาร่วมเป็นวิทยากร

ในเบื้องต้น กลุ่มเยาวชนได้ออกสำรวจพื้นที่ย่านสามแพ่งซึ่งเป็นชุมชนย่านการค้าของชาวจีน ที่ยิวชมสถานที่สำคัญ ได้แก่ อาคารโรงเรียนตะละภักฏ อาคารตึกแถว เยาวชนได้พบว่าอาคารเหล่านี้ยังคงหลงเหลือเค้าความงาม แม้ว่าจะมีสภาพทรุดโทรมไปบ้าง

หลังจากการสำรวจพื้นที่ชุมชนในเบื้องต้นแล้ว เยาวชนได้กลับมาปรึกษากัน เพื่อวิเคราะห์ถึงสาเหตุที่ทำให้ชุมชนเสื่อมโทรมลง และได้ข้อสรุปว่า ปัญหาสำคัญเกิดจากคนในชุมชนส่วนใหญ่ต่างคนต่างอยู่ และไม่เห็นคุณค่าของถิ่นที่อยู่อาศัยของตนเอง ดังนั้นการสร้างจิตสำนึกให้แก่คนในชุมชน จึงเป็นสิ่งแรกที่เยาวชนกลุ่มนี้คิดจะทำ ด้วยการใช้กระบวนการที่ได้รับการอบรมมา นั่นคือการตั้งคำถามอย่างสร้างสรรค์กระตุ้นให้คนในชุมชนเกิดจิตสำนึกที่จะดูแลรักษาชุมชนของตนเอง จากนั้นจึงได้มีการระดมความคิดเห็นและแบ่งหน้าที่กันทำงานตามความถนัด ทั้งการรวบรวมข้อมูล การประสานงานและการสัมภาษณ์ผู้อาศัย

หนึ่งสัปดาห์ถัดมา เยาวชนกลุ่มนี้ได้กลับมาที่ชุมชนอีกครั้ง โดยได้สอบถามข้อมูลส่วนตัวเบื้องต้นจากชาวบ้าน เพื่อเป็นการประเมินทัศนคติของชาวบ้านที่มีต่อบุคคลภายนอกที่จะเข้ามาร่วมฟื้นฟูชุมชน เมื่อเยาวชนเล่าถึงวัตถุประสงค์ในการทำงานให้กับชาวบ้าน ก็ได้รับการตอบรับเป็นอย่างดี ในการสัมภาษณ์เด็กๆ ได้ถามผู้อาศัยถึงความต้องการให้ชุมชนพัฒนาในอนาคต “ในอนาคตอยากให้ชุมชนนี้เป็นอย่างไร” และคำตอบส่วนหนึ่งที่ได้รับคือ ความต้องการให้คนในชุมชนได้อยู่กันอย่างสงบภายในอาคารบ้านเรือนที่งดงามดังเดิม

จากนั้นกลุ่มเยาวชนจึงได้นำข้อมูลที่ได้รับมาสรุปความคิดเห็น แม้ว่าจะระยะเวลาของการดำเนินโครงการนี้จะสั้นเกินกว่าที่จะประเมินผลสำเร็จและได้ข้อสรุปที่จะนำมาปฏิบัติให้เกิดผลได้ แต่โครงการค่ายผู้นำเยาวชนเพื่อฝึกให้เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้กระบวนการหนึ่งของการฟื้นฟูชุมชน ในครั้งนี้ได้เป็นตัวอย่งอันดีต่อการจัดทำโครงการที่เป็นประโยชน์ในลักษณะนี้ ตลอดจนการได้เรียนรู้จะเป็นประสบการณ์สำคัญและมีค่าสำหรับเด็กและเยาวชนผู้ร่วมโครงการ ในการนำไปใช้ในอนาคต

เรียบเรียงจาก ศุภจรรย์ จันทนา, “เยาวชนร่วมฟื้นฟู ชุมชนคลองคูเมืองเดิมสามแพ่ง,” สถานปฏิรูป สื่อเพื่อการปฏิรูปการ 3, ฉบับที่ 32 (ตุลาคม - พฤศจิกายน 2543) :48-52.

ประวัติผู้เขียน

นางสาว วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ เกิดวันที่ 24 กันยายน พ.ศ.2518 ที่เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร สำเร็จการศึกษาปริญญาตรีสถาปัตยกรรมศาสตร์บัณฑิต เกียรตินิยมอันดับ 2 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ในปีการศึกษา 2539 ต่อมาเข้าทำงานในตำแหน่งสถาปนิก บริษัททนนท์ - ตรึงใจ สถาปนิกและนักวางผัง จำกัด ในเดือนเมษายน พ.ศ.2540 ถึง เดือนธันวาคม พ.ศ. 2541

ในปี พ.ศ.2542 เข้าศึกษาต่อในหลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต ที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในขณะที่ศึกษาอยู่นั้น ได้รับทุนโครงการพัฒนาอาจารย์ของทบวงมหาวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ 2543 ซึ่งเป็นทุนสนับสนุนให้ศึกษาที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจนจบการศึกษา เพื่อเข้าทำงานเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาสถาปัตยกรรม สาขาอนุรักษ์สถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย